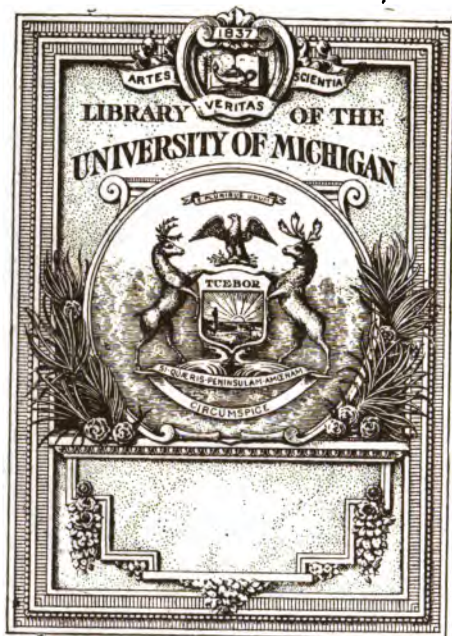

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

MEDEDEELINGEN tijdschrift voor zendingswetenschap.

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

ZEVEN-EN-DERTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1893.

INHOUD.

Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.

Dagboeken, Verslagen en Brieven uit de Zending.

De Zendingwetenschap.

Registers op de tot hiertoe uitgekomen zes-en-dertig deelen van het Tijdschrift "Mededeelingen" van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap, door J. Borst, Onderwijzer aan het zendelinghuis van het Nederl. Zendelinggenootschap.

a. Zaakregister.
b. Plaats en Persoonsregister.
c. Register van Platen, Kaarten en Portretten.

Deze Registers zijn gratis toegevoegd aan het 37ste Deel.

Enkele exx. zijn zoover de voorraad duurt afzonderlijk te verkrijgen tegen den prijs van *f* 0,75 bij de HH. M. Wyt & Zonen.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Mijne eerste ervaringen te Poso. (1)

(Door ALB. C. KRUYT).

(Vervolg en slot van D. XXXVI p. 406.)

De voornaamste streek in het gebied van Poso is zeker wel Tomasa en zijne omgeving, en ik vermoed, dat ook voor de zending deze streek een belangrijk gebied zal worden. Ik was zeer verlangend daar een bezoek te brengen; maar ik moest dit langer uitstellen, dan ik gedacht had, daar ik eerst den schoener wilde afwachten, welk vaartuig eene maand later kwam dan het plan was.

Eindelijk zou ik gaan, maar allereerst dan roeiers gezocht! En dat heeft wat in! Ik stelde *f* 1,50 den persoon en had er vier noodig. Ik moest echter opklimmen tot *f* 2,— en het eten. Op die voorwaarde alleen kreeg ik vier lui bijeen of liever drie, want Boerahima was altijd dadelijk bereid.

Dat onderhandelen is eene onaangename zaak: de een wil er een' hoofddoek, de ander zooveel stukken gambir bij hebben, enz. . . . Eindelijk zei ik kortweg: „daarvan wil ik niets hooren." „Wilt ge gaan voor twee gulden, goed, wilt ge niet, dan is het uit, en ik zoek een ander."

Een eigenaardige trek van het volk hier, is hunne onbeslistheid. „Hoeveel dagen denk je hier of daarvoor noodig te hebben?" Antwoord: „Ik weet het nog niet."

(1) Men spreekt uit Posso. (*Red.*)

Op bijna alle vragen luidt het antwoord: ik weet het nog niet. Evenzoo bij het bespreken van den tocht. „Wil je gaan?" „Heeft mijnheer al drie anderen?" is de wedervraag. „Nog niet." „Dan weet ik nog niet of ik wil; vraag u het eerst aan de anderen." Men kan zich voorstellen, dat, daar ieder mij dit antwoord gaf, ik niet veel verder kwam. Eindelijk was het: „Nu dan zal ik gaan, als ik niet ziek of dood ben."

Ten slotte moest ik vijf roeiers in plaats van vier nemen.

Het was in den morgen van 26 April, toen de prauw om 6 uur voor kwam. Vier roeiers en Boerahima als stuurman en loods. De goederen werden ingescheept, ik nam zelf plaats, en onder het oog van eenige menschen, die uit de kampong waren samen geloopen, staken wij af. Een aardig gezicht zulk een volgeladen vaartuig, welks rand slechts eene handbreedte boven het water uitstak.

Het was een heerlijke morgen, de roeiers waren vroolijk en hieven kreten aan. Vooral wanneer eene prauw voor ons uitvoer, deden zij hun krijgsgeschreeuw hooren en spanden alle krachten in, tot zij het vaartuig hadden ingehaald. Meestal was dit geen moeielijke zaak, want terwijl ik vijf man tot mijne beschikking had, telde de tegenpartij doorgaans twee personen.

Een der roeiers kende het „hou vas" (houdt vast), dat men dikwijls op de schepen door inlandsche matrozen hoort gebruiken. Weldra hadden zijne makkers dit overgenomen, en wanneer we een gedeelte passeerden, waar de stroom sterker was dan elders, daverde de lucht van dit „hou vas."

De rivier neemt hoe verder men komt in breedte af; doch onmerkbaar, op enkele plaatsen na, waar zij zich plotseling vernauwt of aanmerkelijk verbreedt. Zooals men mij voorspeld had, was de stroom zeer sterk.

Op meer dan eene plaats moest men tien maal vijf slagen doen om de kleine prauw voorbij een vast punt, één meter verwijderd, te werken. Wij hielden steeds de oevers, waardoor de voorman dikwijls genoodzaakt was de laag-neerhangende takken der boomen weg te kappen; en was het noodig naar de overzijde der rivier over te steken, dan werden we onherroepelijk door de sterke strooming in het midden een eind teruggedreven. De kerels werkten uitstekend; driemaal liet ik ophouden om te baden, want de zon stak fel.

De oevers der rivier zijn doorgaans laag, maar met dicht geboomte bezet. Tal van kleine riviertjes, van twee tot acht meter breed, ontlasten zich in den moederstroom. Al deze beken en beekjes mogen zich in eenen naam verheugen, en veelal is die naam ook de aanduiding van de landstreek. Zoo noemde men mij de Sajo, de Paboejoewa, Rano-ewoe, (rano = water) Rano- Nontji, Oewĕntjanenga (oewe = water) enz., te veel om op te noemen.

Het kenmerkende van de rivier van Poso is, dat zij zich in talrijke bochten kronkelt. De meer dan gewone hoogte van het water gaf nu ook een voordeel; terwijl ik mij in eene courant verdiepte, riep Boerahima op eens uit: "madago, madago" (mooi, mooi), waarbij hij mij drie kleine watervalletjes op den rechteroever aanwees. Ik vond dit gezicht nu zoo bijzonder fraai niet, maar Boerahima lichtte mij in, dat de rivier hier eene zich ver uitstrekkende scherpe bocht maakt. Men is dus gewoon de prauw over de landengte heen te dragen en zoodoende den grooten weg te snijden. Thans behoefde men het vaartuig niet te dragen, want het hooge water had zelf eene verbinding veroorzaakt. De prauw werd dus dicht naar land gestuurd; we sprongen aan wal, brachten alle goederen op het drooge en heschen ons vaartuig het watervalletje over,

om zoodoende gemakkelijk in de groote rivier terug te komen. Onderweg wees Boerahima mij de plek aan, waar vroeger de kampong Pototoroö gelegen was. Deze plaats is alleen nog herkenbaar aan de groote menigte bamboes, die vroeger de omheining uitmaakten.

Al spoedig kregen wij, waar het geboomte laag is, een' hoogen spitsen bergtop in zicht, waar boven op, van Poso uit, twee huizen te zien zijn. Dat is Lebano op 2/3 gedeelte van den weg van Poso naar Tomasa gelegen. De kampong zelve ligt op de helling van den berg. Een van die twee huizen is de lobo of het raadhuis en het andere een groot gebouw. Bij de nadering van den oorlogzuchtigen stam Tonapo, vluchten alle bewoners van Lebano naar den top des bergs in de twee genoemde huizen, waar zij tegen den aanval van den vijand beveiligd zijn.

Om een uur of vier roeiden wij een klein riviertje de Batoe-Awoe op. Boerahima verzekerde mij, dat op een' halven paal afstands een huis was, waar wij konden vernachten. Het pad daarheen scheen in langen tijd niet betreden, want op verscheidene plaatsen moest men het open hakken.

Eindelijk kwamen wij aan een verlaten huis, en nauwelijks gezeten, maakten mijne mannen aanstalten tot het koken van rijst, wânt van den vroegen morgen af hadden wij nog niets genuttigd. Na den maaltijd stak ik eene kaars aan, wij schaarden ons daaromheen, ik op mijne kist gezeten. Men sprak vrij uit, en wisselde de kwinkslagen met een' vroolijken lach af. Trouwens, de Alfoeren hier weten niets van het prestige van den Europeaan. Alleen zijne mooie kleeren wekken een weinig eerbied bij hen op. Iedere Europeaan, die eenigen tijd in Indië is geweest, is er onwillekeurig aan gewend geraakt, dat de Inlander hem zeer beleefd aanspreekt en hem onderdanig bejegent. Daarvan

weet de Alfoer hier niets. Men zegt vrijuit zijne meening, dikwijls niet vleiend. Toen bijv. op den middag de zon fel stak en ik daarom mijne parapluie gebruikte, ging er direct een hartelijk gelach op over zulk eene weekelijkheid!

We zaten dan gezellig om het kaarsje te praten; ik vertelde van Holland, zij mij wederkeerig allerlei andere dingen. Toen het gesprek kwam over het verschil van twee woorden, die schijnbaar hetzelfde beduiden en ik hun het onderscheid aanwees en met een paar voorbeelden ophelderde, riep een hunner uit: „U weet al verbazend veel van de taal af".

Hierin vond ik aanleiding om de reden duidelijk te maken, waarom ik zoo spoedig mogelijk de taal wenschte te leeren: om het volk te verzamelen ten einde van Poewe Lamoa (God) te vertellen.

Men vond dit weer zoo vreemd, dat een algemeen gelach het gevolg was. Ik stuitte dit echter door ernstig te zeggen: „ja zeker, ik wil de menschen verzamelen en van Poewe Lamoa vertellen, die goed voor hen is en iederen dag geeft wat ze noodig hebben, de menschen weten nog niets van Hem en zijn dom," enz.

Toen we ons ter ruste legden, begonnen de mannen een hajori-zang, zeer eentonig, aan te heffen, maar ik liet hen begaan. Ik mag die inlandsche wijzen wel hooren. Toen dit lied ten einde was, riep Boerahima op eens met luide stem: „Ga naar eene andere plaats, welke je wilt, soeroegano popok." (1)

„Wat beteekent dat?" vroeg ik.

„Daar is een angga (booze geest) mijnheer, Soeroegano popok is zijn naam. Luister maar". Ik luisterde, en hoorde

(1) In het Pososch luidt dit: „Papoïrate rata mandarata oewati saila bara ka olaola, soeroegano popok".

een zacht, dof geklop in eenen paal, vlak bij onze hoofden, waarschijnlijk kĕboeboek. Daarna riep hij nog eens hetzelfde.

De nacht ging verder ongestoord voorbij; alleen stond nu en dan een van het gezelschap op, waardoor het geheele huisje schudde en de overigen wakker werden. Dit gevoegd bij den harden vloer waarop ik lag, maakte, dat ik niet veel sliep.

Den volgenden morgen, Woensdag 27 April, konden wij door den regen niet dadelijk vertrekken. Spoedig klaarde het weêr op, en om half zeven scheepten wij in. De rivier bood geene afwisseling aan, alleen waren de oevers meer dan gisteren met riet bezet. Het was duidelijk te zien, dat verscheidene stukken laagland waren overstroomd.

Onderweg legden wij aan bij den tuin van Talasa, een neef van den kabosênja van Tomasa. Wij vonden er echter niemand dan eenige bewakers, en mijne mannen namen ettelijke pepaja's van de talrijke boomen, die daar stonden. Juist wilden we afsteken, toen een der bewakers kwam uitschieten en den roeiers eene bestraffing gaf over hunnen diefstal. Ik zeide alles aan Talasa, den eigenaar te zullen opbiechten en des noods zou ik de vruchten betalen.

Niet lang daarna bereikten wij de samenvloeiing van de rivier van Tomasa en die van Poso. Wij verlieten de laatste en voeren die van Tomasa op, die ongeveer veertig meter breed is.

Ongeveer elf uur bereikten wij een groot weiland, waarop eenige karbouwen liepen te grazen. Wij stapten aan wal. Eene wandeling langs een modderig pad bracht ons boven op een' kleinen berg met twee huizen, het eene door Papaï Danda, de kabosênja, die de voornaamste van alle kabôsenja's is, bewoond het andere door Papaï Melempo, den eigenlijken kabôsenja van Tomasa. (De kampong zelve ligt aan den voet van dezen heuvel). Het huis van

laatstgenoemden beklommen wij. Talasa ontving ons, en we kregen onmiddellijk toestemming om hier te slapen. Ik beleed hem, dat wij van zijne vruchten genomen hadden; maar lachende gaf hij ten antwoord, dat, zoo wij teruggingen, wij onze prauw met pepaja's mochten vullen. Ik deelde pakjes gambir uit als geschenken.

Men vertelde mij dat eene maand geleden op deze plek hevig was gevochten. Er waren namelijk driehonderd (1) lieden van den stam Tonapo gekomen om Tomasa aan te vallen. Tomasa werd verdedigd door slechts twintig mannen, die zoo hevig hebben gestreden, dat zij de overwinning behaalden. Er vielen acht dooden aan den kant der Tonapo.

Mijn gastheer, Papaï Melempo, was ziek. Hij leed aan rheumatiek en werd daarbij nog gekweld door hevige hoofdpijn. Ik diende hem de noodige geneesmiddelen toe; doch dit bleek hem niet voldoende te zijn, want in den loop van den middag verscheen eene vrouwelijke woerake of priesteres, om hem de „kantoe" of het vergif uit het onderlijf te halen. Deze vrouw maakte niet zooveel ophef als die in de strandkampong. Zij pruimde eerst een weinig, spuwde toen van het roode speeksel in de hand, bestreek daarmeê het onderlijf van den zieke en begon met de handen te knijpen. Daarna legde zij een zak met toover-ingrediënten op den buik, en kneep weer daarin. Toen nam ze den zak er af en keek er in, maar vond niets van hare gading. Deze dubbele handeling herhaalde zij wel tien malen. Toen klapte ze in de handen: de uien, die in den buik gezeten hadden, waren er uit. De woerake had er op geblazen en – verdwenen waren ze.

(1) Men kan veilig zeggen: honderd, en dan nog zeker zijn, dat er minder waren. Zoo werd mij eens in een kampong in het Tarigische, die op zijn hoogst 400 inwoners kan tellen, verteld, dat de cholera daar 500 slachtoffers had gevraagd.

Bij den zieke zelf hield ik mij stil, maar kon niet nalaten tegen Boerahima te zeggen: „het is wel eigenaardig, telkens als ik er bij ben, is er niets. Ik neem aan, bij meer gevallen tegenwoordig te zijn met denzelfden uitslag. Wees wijzer, God heeft geneesmiddelen gegeven, die wij mogen gebruiken; maar laat je niet verleiden door bedriegerijen van menschen".

„Nu mijnheer" zeî de onverzettelijke, „morgen gaan we naar boven, en daar is eene vrouw, die er geen doekjes om windt. Ik heb pijn in beide schouders, zoodat ik haast niet meer kan roeien, maar zij zal er uithalen wat er in zit en dan ben ik dadelijk beter".

„Dus" hernam ik, „morgen moet Papaï Melempo beter zijn, we zullen zien".

De zieke kwam den tweeden dag na het experiment te voorschijn; ik ben zoo vrij deze herstelling toe te schrijven aan de werking van mijne geneesmiddelen.

In den middag begon de regen neêr te vallen, en terwijl we zoo bij elkaâr zaten, de een den ander bijna niet verstaande door het geruisch der wateren, merkte Boerahima nog op, dat Poewe Lamoa (God) mij gunstig was, want als we dien regen gisteren hadden gehad, zou onze ellende niet te overzien zijn geweest. „Dit komt" zei de philosoof, „omdat u het volk een goed hart toedraagt; had u een slecht hart, dan zou u den regen zeker getroffen hebben".

Verder deelde men mij dien avond mede, dat Tomasa boven op den berg Kalingoa ligt. Naar het verhaal van den ouden kabosênja Papaï Danda is de berg oorspronkelijk een hoop padi geweest, die het volk daar opstapelde. Langzamerhand is die padi in aarde overgegaan. Ik kan mij zeer goed begrijpen, hoe men tot dit verhaal gekomen is, als men zich slechts de ligging van Tomasa voorstelt: een heuveltop (waarop de negĕry), geheel omringd door

laagland, en welke kant men ook heenkijkt, overal ziet men rijstvelden.

In den morgen van den acht en twintigsten April informeerde ik welke plaatsen in den omtrek lagen. Men noemde mij Taliboï, waar een zekere Oeli kabôsenja is, een van de vier, die het contract met het Gouvernement gesloten hebben. Ik wilde er heen. Om zeven uur gingen we op weg, en sedert we van den berg van Tomasa waren afgedaald en het weiland overgetrokken, was het voortdurend stijgen, stijgen. We schenen den rug van het gebergte, waar wij over moesten, maar niet te kunnen bereiken. Overigens was het eene wandeling door een bosch, en ofschoon het mij ten laatste wel verveelde, het oog niet over het landschap te kunnen laten weiden, zoo genoot ik toch van de koelte. Ook mijnen dorst kon ik eindelijk lesschen aan een beekje, dat met groote vaart naar beneden huppelde.

Het steenachtige voetpad was door de vele boomwortels als met een net overtrokken, hetgeen het klimmen zeer vergemakkelijkte. Hoe hooger wij kwamen, des te meer klei was er onder de steenen gemengd, en ten slotte moest ik alle krachten inspannen om op het nu glibberige pad vooruit te komen. Bijna boven op het gebergte splitste het pad zich in tweeën. Het eene rechts gaat naar Tamangkoerede, welke kampong wij van uit eene opene plek in de verte reeds hadden zien liggen. Toen ik mij op een' omgehakten boom had neergezet om even uit te blazen, hoorde ik in de verte zingen. Het waren lieden van Tamangkoerede, die padi naar beneden brachten, op den voet gevolgd door hun' kabôsenja, een man, met een vriendelijk, energiek gezicht en een' griekschen neus, terwijl zijne dunne dicht geslotene, lippen den indruk gaven, dat het hem aan moed noch geestkracht ontbrak. Hij

hield stil om een praatje te maken om te informeeren wie ik was. Boerahima zeide hem, mij de hand te geven, maar hij verontschuldigde zich, zeggende, dat hij dit niet gewoon was.

Boven op het gebergte gekomen, zagen wij in de verte op eenen top eene kampong liggen, Kawadi geheeten. Daarheen begaven we ons het eerst om eens flink uit te rusten. Deze kampong is omringd door een boschage, maar heeft geen omheining. Een kring van kokospalmen omzoomt den bergtop, waarop Kawadi ligt, dat uit twee groote huizen en een drietal rijstschuurtjes bestaat. Het eene huis is van den kabôsenja, die evenwel niet aanwezig maar in zijn tuin aan het werk was. In het andere huis woont eene zuster van Talasa, eene vrouw die bekend staat voor hare bedrevenheid in het uithalen van „kantoe".

Deze vrouw bedoelde Boerahima, toen hij den vorigen dag zeide, zijne schouders te willen laten genezen. Wij beklommen hare woning.

De vrouw des huizes was volstrekt niet verlegen, maar wij praatten al heel gauw over het een en ander, terwijl ik ook vertelde wat ik te Poso kwam doen. Spoedig werden er klappers gehaald, die zich uitnemend lieten smaken. Nu kwam Boerahima met zijn verzoek voor den dag, en zij bewilligde aanstonds daarin. Zij deed het op gelijke wijze als ik het te voren gezien had. De schouder werd met sirih-speeksel bestreken, daarna met de hand betast en vervolgens met een' zak, waarin de benoodigdheden, gewreven. Reeds bij de eerste wrijving liet zij een stukje goraka-wortel, ook als toespijs bij de rijsttafel gebruikt dat zeer bijtend van smaak is, uit den zak springen. „Eh! geen wonder" zei Boerahima, „dat ik zulk een bĕdis-gevoel had in dezen schouder." Uit den anderen kwam een garenklosje, zooals de Chinees ze hier invoert.

Dit voorwerp wilde echter niet uit den zak springen, zoodat de woeraka haar voorraadkamer moest openen en er na eenig bedenken het klosje uitnam.

Het is mij een raadsel, hoe de menschen zich zoo met open oogen kunnen laten beet nemen. Bij eene volgende gelegenheid zal ik vooraf alles trachten te onderzoeken. Overigens, de vrouw zet zulk een ernstig gezicht, dat men haar wel moet gelooven! Na de operatie begon de ex-patiënt met de armen te slingeren en betuigde, dat hij volkomen genezen was.

Het is zeer wel mogelijk, dat hij waarheid sprak, de suggestie vermag veel.

We vertrokken thans om de reis naar Toliboï voort te zetten, maar – de gids wist den weg niet! Wel vroeg hij dien aan de woeraka, doch spoedig verloren wij het spoor, en dwaalden langs paden en geen paden, door tuinen en beken. Het onaangenaamste was, toen we in een bosch terecht kwamen, waar de tweede man, dien ik bij mij had, eerst een pad moest open hakken. Bij deze gelegenheid heb ik den inlander bewonderd. Zij schijnen als bij instinct te bepalen, waar eene plaats moet liggen. Hoe legde men anders de paden aan, die regelrecht op het doel aanloopen over bergen en door bosschen?

Toen wij het bosch achter ons hadden, zagen wij Taliboï dan ook op betrekkelijk korten afstand van ons liggen, en weldra werden wij begroet door het geknor van varkens. Overigens was alles stil, en geen wonder, alle mannen waren in de tuinen en de kabôsenja zelf was naar een' doode in eene andere kampong gegaan. De eenige bewoners van de kampong waren op dit oogenblik slavinnen, die óf met handenarbeid óf met rijstschudden bezig waren.

Taliboï ligt niet op eenen bergtop, maar op een klein plateau, door geene omheining ingesloten. Men noemde

mij Taliboï als eene groote negery! Het bestaat uit drie huizen, vijf rijstschuurtjes en de lobo.

Over de lobo of het raadhuis schreven reeds de heeren Riedel en Van Hoëvell, waardoor ik zeer verlangend geworden was zulk een gebouw te zien. De lobo is een groot, vierkant huis (12 bij 10 M.) en onderscheidt zich van de andere woningen door zijne stevigheid. De palen, waarop het huis rust, zijn bijna 2 M. hoog en zeer dik. Eene overdekte trap aan iedere breedtezijde geeft toegang tot het inwendige. De vloer bestaat uit dikke planken, waaronder van een handbreed dikte. Langs de wanden is de vloer 2 d.M. hooger en met niboeng-latten bezet. Deze soort van banken, die 1 M. breed zijn, dienen tot zit- en slaapplaatsen.

In eenen hoek vindt men de dapoe of keuken, waar de reizigers, die in de lobo overnachten, hun eten kunnen klaar maken. De omwanding is slechts een halven meter hoog en bestaat uit planken; daar nu het dak vrij laag is en ver oversteekt, blijft er slechts eene kleine strook over, waardoor men het oog naar buiten kan slaan.

Onder het dak, dat van katoe vervaardigd is, heeft men het geraamte van een kleiner dak, dat op palen rust, die aan den binnenkant der zitplaatsen omhoog steken. Aan de dwarslatten van dit geraamte hangen zes groote trommen, aan iederen kant drie, welke trommen met een rotan neêrgelaten kunnen worden. Deze instrumenten worden gebruikt om het volk bijeen te roepen, om den ziekteduivel te verjagen, enz. . . Twee lange smalle trommen hangen aan eenen overeindstaanden paal.

In de lengte van het gebouw is juist in het midden, 2½ meter van den vloer, een balk aangebracht, aan welks onderkant twee groote krokodillen, met de koppen naar elkaâr toegekeerd, zijn uitgesneden. Doordat men ze zwart

gemaakt heeft met witte dwarsstrepen, leveren deze dieren een angstverwekkend (?) gezicht op. Een van de twee houdt een aap in den bek. Dat men in het raadhuis de beeltenis van den krokodil aantreft, is zeker geen wonder, daar dit dier beschouwd wordt als de volbrenger van de goddelijke straf.

Om een voorbeeld te noemen: als iemand iets vindt dat niet zijn eigendom is, brengt hij dit aan zijnen kabôsenja, die dan moeite doet het aan den eigenaar terug te bezorgen. Houdt de vinder het verlorene, dan zal hij ongetwijfeld eens door een krokodil verslonden worden. De uitdrukking: als dit of dat niet waar is, mogen de krokodillen mij opeten, ligt in den mond van den Poso-Alfoer bestorven. Wat evenwel de beeltenis van den aap in de lobo te beteekenen heeft, is mij nog niet duidelijk.

Van dezen met krokodillen en aapversierden balk hangt aan rotan een bamboe af, waaraan de hoofden der verslagenen worden opgehangen.

Te Taliboï waren nog slechts twee stukjes van schedels aanwezig, de rest was door den tijd vergaan, wel een bewijs, dat men hier in langen tijd geen koppen gesneld heeft. Voorts waren hier en daar nog karbouwen-horens en rietstaven aan de palen vastgebonden.

En waartoe dient nu de lobo? Als er eene zaak van algemeen belang, het dorp betreffende, moet besproken worden, komen de kabôsenja en zijne mannen hierover in de lobo spreken. Is er eene aanklacht ingediend tegen eenen kabôsenja, zoo worden de verschillende kabôsenja's uit den omtrek in de lobo van de eene of andere kampong samengeroepen om hun' ambtgenoot vrij te spreken of schuldig te verklaren. Wanneer de vijand in aantocht is, vluchten mannen, vrouwen en kinderen in de lobo, waar zij door de stevigheid van het gebouw eene veilige schuil-

plaats vinden. Ten slotte dient de lobo om aan reizigers uit eene andere kampong eene plaats te verschaffen, waar zij kunnen uitrusten en des nachts het hoofd neêrleggen. Aan dit laatste doel beantwoordde de lobo, toen ik er gebruik van maakte.

Toen wij waren uitgerust en de gids zich had georiënteerd, namen wij den terugtocht aan, want de zon vertelde ons, dat het reeds bij tweeën was. Wij bewandelden een heuvelachtig terrein. Nu eens was het klimmen, dan dalen, tot wij, aleer den grooten klim over den bergrug aan te vangen, aan eenen tuin van Talasa kwamen en in zijn huisje een weinig uitrustten. Talasa, een neef van den ouden kabôsenja van Tomasa, is nog een jong man, zeker niet ouder dan 22 jaar, klein en schraal, met een vastberaden uiterlijk. Hij schijnt mij zeer genegen te zijn. Hij is de eerste Alfoer, dien ik heb ontmoet, die niet van sagoweer houdt en enkel water gebruikt. Zijn oom zeide eens, dat Talasa mijn broeder was. Hij heeft twee vrouwen, van welke de eene in dezen tuin woont, de andere in den tuin, dien wij op onzen weg van het strand naar Tomasa bezochten. Hij zelf was niet thuis, doch we konden volop klappers krijgen om onzen dorst te lesschen. Daarna weêr klimmen, maar toen – voortdurend dalen, tot wij op de vlakte kwamen, waarop de heuveltop van Tomasa ligt.

Op onzen terugtocht merkte ik aan Boerahima op, dat het wel eens kon gaan regenen. Ik bracht hem hierdoor op dezelfde gedachte, die hij den vorigen dag tot mij had uitgesproken. „O,” antwoordde hij, „als mijnheer een goed hart heeft voor het volk van Poso, dan zal het niet gaan regenen; heeft u geen goed hart, ja, dan zal God u met regen straffen.”

Hoe ik ook praatte, ik kon hem dit denkbeeld niet uit het hoofd brengen, en ik vervolgde mijn' weg met de bede,

dat het toch niet mocht beginnen te regenen. Werkelijk viel de regen neêr, juist toen we in het huis van onzen gastheer gezeten waren, en Boerahima fluisterde mij in 't oor: „Ziet u wel, dat u een goed hart heeft."

Ik schat den weg van Tomasa naar Taliboï op drie uren gaans.

Den volgenden dag lag onze weg naar de kampong Imboe en ik had daarvoor eene bepaalde reden. Papaï Danda en Talasa (Papaï Melempo voelde zich nog niet wel genoeg) waren namelijk daarheen gegaan om in de lobo aldaar eene zaak van eenen ambtgenoot uit te maken. Deze ambtgenoot namelijk had een poos geleden van een' anderen kabôsenja een' karbouw geleend onder de belofte dien spoedig terug te zullen geven. Thans wilde hij deze belofte niet nakomen.

Aangezien ik zeer verlangend was zulk eene vergadering bij te wonen, besloot ik er heen te gaan. Toen ik dit plan aan Papaï Danda mededeelde, juichte hij het zeer toe, en de oude man gaf mij reeds een voorproefje, hoe het bij zulk eene gelegenheid toeging. Hij stond op, stak de gebalde vuist vooruit, terwijl zijne oogen glinsterden en hield toen eene woeste voordracht, die eindigde met een wild dooreen roepen van „koepokono" (ik wil) en „bareë koepokono" (ik wil niet), hetgeen de twist over het verhandelde moest voorstellen.

Terwijl mijne beide gidsen nog aan het eten waren, ten einde krachten te verzamelen tot de wandeling naar Imboe, kwam Papaï Melempo, de eigenlijke kabôsenja van Tomasa, bij mij praten. Hij is een gansch ander man dan de oude kabôsenja. Ik schat hem op ongeveer 40 jaar. Hij is kalm in zijn doen en spreken. Mij zeer vriendelijk bejegenende, wist hij beter dan de anderen mijne gedachten te raden,indien ik mij niet zuiver uitdrukte. Hij

spreekt eenigszins achter in den mond en is daardoor moeielijk te verstaan. Over alles wat ik vroeg, gaf hij mij inlichtingen, overigens kon hij mij langen tijd peinzend zitten aanstaren.

Toen allen gereed waren, gingen wij op weg. Terwijl wij den vorigen dag naar het oosten waren gegaan, trokken wij thans in bijna zuidelijke richting. Daar het den ganschen nacht had geregend, was het pad glibberiger dan ooit, en de rivier van Tomasa was nog verder buiten hare oevers getreden dan den vorigen dag. Boerahima leende mij zijne lans, die mij goede diensten bewees. We staken eerst de rivier met een prauwtje over, liepen een padiveld door, en kwamen zoodoende aan den voet van het gebergte, dat wij gedeeltelijk om, gedeeltelijk over moesten trekken. Ofschoon het pad veel geleidelijker steeg dan dat naar Taliboï, zoo viel het klimmen toch zwaarder; want, vonden wij den vorigen dag een steunpunt voor de voeten in steenen en wortels, thans gleed de voet elk oogenblik achteruit op den modderigen kleiweg.

Het was wederom een bosch, dat wij doortrokken en vooral viel mijne aandacht op de groote menigte bamboe, die ik daar aantrof. Het pad aan de zuidelijke helling scheen uitsluitend uit modder te bestaan; er waren plaatsen, waar het been tot aan de kuit er in zakte. Mijne schoenen, die reeds defect waren geraakt, begaven mij weldra geheel en al en bleven in de modder steken, zoodat ik den tocht op bloote voeten moest voortzetten.

Zoo kregen wij dan eindelijk Imboe in het gezicht, en daar ik op die plek geene kokospalmen ontdekte, liet ik, in het dal van de Tomasa-rivier gekomen, halt houden bij een tuinhuisje, waarbij eenige van de genoemde boomen stonden. Terwijl wij ons, in het gras gezeten, aan het koele klapperwater te goed deden, hoorden wij stemmen en

spoedig daarop naderden Papaï Danda en Talasa met nog een paar andere kabôsenja's. Zij waren op den terugtocht naar Tomasa. Ik was dus te laat gekomen om de vergadering bij te wonen? Neen, er was in het geheel geen vergadering geweest, omdat eenige kabôsenja's van zuidelijk gelegen kampongs niet waren opgekomen.

Daar we nog slechts een kwartier van Imboe verwijderd waren, wilde ik den terugweg niet aanvaarden alvorens die kampong gezien te hebben. We spraken dus af, dat Papaï Danda en Talasa in het tuinhuisje op mij zouden wachten, om dan gezamenlijk terug te keeren.

Om te Imboe te komen, moesten wij eerst nog de Tomasa-rivier doorwaden. Er gaat daar een zeer sterke stroom, en aangezien ik tot aan het midden door het water ging, had ik alle kracht noodig om niet met den stroom te worden medegesleept. En toch dreigde ik elk oogenblik om te vallen, daar mijne voeten pijnlijk werden verwond aan de scherpe steenen op de bedding, waardoor ik tevens geen vast steunpunt had. Mijne beide gidsen hielpen er mij doorheen. Nog een klein eind weegs en wij betraden de lobo.

De kampong Imboe zelve ligt iets hooger op. Alleen het huis van den kabôsenja en de lobo staan bij elkaâr, en liggen noch op eenen berg, noch op een plateau, maar in het dal. Ook hier is niets van eene omheining te bespeuren. De lobo te Imboe is het evenbeeld van die te Taliboï; trouwens men had mij reeds gezegd, dat alle lobo's gelijk zijn. Ik ontdekte evenwel kleine verschillen. Zoo heeft deze, behalve de twee groote krokodillen-figuren, nog een' kleinen alligator, die een' aap staat aan te gapen, welke aap eveneens den tweeden fixeert.

De lobo te Imboe bevat nog minder overblijfselen van menschenhoofden dan die te Taliboï; want hier hing

slechts één stukje van een' schedel aan den daarvoor bestemden bamboe.

Toen ik de rivier was overgestoken, werd ik omringd door eene groep vrouwen en meisjes. Zij durfden eerst niet naderen, doch op een aanmoedigend woordje van Boerahima kwamen zij om mij heen staan. Natuurlijk praatte ik ook wat met haar. Op den terugweg zat ik nog een oogenblik met de kabôsenja's in het tuinhuisje te praten, waarop wij gezamenlijk terugkeerden. Op het laatst van den tocht werden wij door regen overvallen, waardoor het pad nog glibberiger werd en ik mijne voeten aan verschillende harde voorwerpen verwondde. Bij het afgaan van eene steile helling had ik het ongeluk te vallen en gleed een eind naar beneden. De speer, die ik uit de hand had laten glippen, gleed mij met het lemmet vooruit achterna en bracht mij nog twee wonden aan den linkervoet toe. Zeer dankbaar was ik gestemd, toen ik droog en wel in het huis van Papaï Melempo naar het geruisch van den regen zat te luisteren.

Zaterdag 30 April besloot ik rustig thuis te blijven. Trouwens, ik kon nergens heengaan, want mijne voeten waren zoo pijnlijk, dat ik er nauwelijks op kon staan. Bovendien had ik door mijne vorige tochten den ouden Papaï Danda nog geen bezoek in zijn huis kunnen brengen, en dit was toch noodig. Hij kwam evenwel 's morgens eerst bij mij met Talasa, en daar ook mijn huisheer zich bij het gezelschap voegde, ontwikkelde zich weldra een aangenaam onderhoud. Papaï Danda vroeg mij om geneesmiddelen voor rheumatiek, vooral klaagde hij over pijn in de nierstreek. Toen hij naar zijn eigen huis was teruggekeerd, bezocht ik hem. Ik sprak o. a. over het feestje, dat ik over eenige dagen dacht te geven en waarover ik boven reeds schreef. Hij, evenals de andere

kabôsenja's van Tomasa, beloofde te zullen komen „als hij niet ziek of dood was".

Talasa, die bij ons zat, toonde zijne weet- of nieuwsgierigheid door naar alles en allerlei te informeeren: hoever Holland wel lag? Of het groot was? En wat zat hij verbaasd te kijken, toen ik hem vertelde, dat er lipoe's (kampongs) van 200,000 inwoners zijn. Of alle menschen wit, dan of er ook zwarten zijn? Hoever Engeland wel van Holland ligt? (zooals ik reeds mededeelde zijn de inwoners van Tomasa met Engelschen in aanraking geweest, om welke zaak Boerahima naar Menado werd gebracht. Ook de Engelsche stoomschepen, die nu en dan hier komen, gaven Talasa aanleiding tot deze vraag.)

Bijzonder nauwkeurig informeerde hij naar het begraven der dooden; hoe dit geschiedde, en op welke wijze, wanneer het een kabôsenja (vorst) gold? Doch wat deed men nu als iemand aan boord stierf, en of het lichaam van een kabôsenja ook maar zoo in zee werd geworpen? enz.

Papaï Danda was weêr zeer vriendelijk jegens mij, en beloofde de kajori (volksdans) te zullen uitvoeren, als ik het feestje gaf. Ook nu gaf hij mij daarvan reeds een voorproefje, en droeg hij met geestdrift een gedeelte van den zang voor.

In het huis van Papaï Melempo teruggekeerd, praatte ik eenigen tijd met mijnen gastheer. Hij nam een touwtje, en legde daarin twaalf knoopjes, mij verzekerende, dat hij zoodoende niet zou vergeten, wanneer hij naar het strand moest gaan. Na een oogenblik kwam hij te voorschijn met een inlandsche priktol van misilihout vervaardigd. Deze houtsoort is donkerbruin op zwart af van kleur en zeer hard. Zij doet het meest aan ebbenhout denken. De tol is bijna rond en voorzien van twee punten, terwijl eene inkeping aan de eene zijde moet dienen om het touw

niet te doen afglijden. Hij vond het recht aardig, dat ik met deze voorwerpen bekend was en den tol kon opzetten.

Nu ik een' geheelen dag in de kampong heb doorgebracht, in het huis van eenen Alfoer, heb ik het inlandsche leven goed gadegeslagen.

Van lang slapen is in de kampong geen sprake; want om 5 uur, als het nog donker is, wordt men gewekt door het rijststampen, dat door slavinnen gedaan wordt. De Alfoer is natuurlijk gewoon geraakt aan dat geluid en slaapt dan ook rustig voort tot het aanbreken van den dag. Dan heft hij zich op uit zijne liggende houding, trekt de sarong over de bloote beenen, want het is koud, en blijft zoo met lodderige oogen „in's blaue hinein" turen, totdat hij wat bekomen is. Dan wordt het zakje of het mandje met sirih, pinang, gambir en kalk aangesproken en begint hij wat te praten. De slaven gaan bij het krieken van den dag reeds naar den tuin, terwijl de huisheer tot 9 à 10 uur thuis blijft. Op dat uur wordt de boeloe met sagoweer (hier baroe genaamd) gebracht en onder het genot van dezen drank nuttigt hij zijn eerste maal. Is er veel werk in den tuin, dan gaat ook hij er reeds vroeg op uit; zijn eten en drinken wordt hem dan daar gebracht. Dikwijls blijft hij dagen achtereen in zijnen tuin. Blijft de huisheer den ganschen dag thuis, dan houdt hij zich onledig met het vlechten van manden of het vervaardigen van draad en touw. Hiervan zijn de kabôsenja's niet uitgezonderd. Is er van mandenwerk, touw of draad niets noodig, dan valt er wellicht iets aan het huis te doen. Intusschen gaan de slavinnen steeds voort met stampen; want is de rijst afgedaan, dan komt de miloe aan de beurt. Het rijstblok bestaat óf uit een stuk overeind staand hout waarin een rond gat (zoodat het veel heeft van een zwaar doopvont) of uit eenen dikken, horizontaal liggenden balk

met drie tot vijf gaten. Een rijstblok, waarbij het geheel in de lengte is uitgehold, zooals men ze op Java ziet, trof ik hier nog nergens aan. Om de voeten van de stampsters verdringen zich eene menigte geiten, varkens en kippen, die allen hunne gading zoeken. Nu en dan krijgen zij een schop of slag met den stamper onder het toevoegen van verschillende woorden. Zoo wordt een varken met „boesi" een kip met „sioe" weggejaagd.

Hebben de menschen gegeten, dan wordt er voor de dieren gezorgd. De varkens worden met „ije, ije" bij elkaâr geroepen om den trog, waar zij zich aan miloe te goed doen, en de kippen komen op het geluid van „am, am" af.

Op het midden van den dag zijn allen in rust. Daarna begint het rijststampen opnieuw; want de rijst smaakt het lekkerst, „wanneer zij zoo gestampt in den pot wordt gedaan". Om zes uur wordt een bamboe met sagoweer gebracht, tevens het sein om het tweede of laatste maal te gebruiken.

Als het geheel donker is geworden, wordt de silo (harsfakkel) aangestoken en het huisgezin schaart zich om deze walmende en flikkerende lamp. Zulk een harsfakkel bestaat eenvoudig uit een' koker van nipahbladeren gemaakt, die gevuld is met damar (boomhars). Gedurende het branden moet men voortdurend met een stokje de verkoolde nipahbladeren aan den kant wegstrijken, want anders zou de fakkel uitgaan. Dit avonduur is het gezelligste van den dag: het gebeurde wordt besproken of men verhaalt met ophef de eene of andere krijgshaftige daad. Eindelijk strekt zich de een vóor, de andere na, op zijn matje uit, en ongeveer negen uur is het geheele huis in rust.

Als het gesprek zeer geanimeerd is geweest, gebeurt het wel, dat er een paar napraters zijn, die hun gesprek

op luiden toon voortzetten, zonder dat het de overigen in den slaap hindert. Ik kon er evenwel in 't geheel niet tegen, en als het sprekers van mijne eigen mannen waren, zeide ik hun te zwijgen. Dikwijls ook zingt de Alfoer zich met een' geïmproviseerden, eentoonigen zang in slaap.

Aan den morgen van den 1sten Mei, den dag waarop ik naar mijn huisje aan het strand wilde weder keeren, was „vroeg opstaan" de boodschap. Allereerst moesten er uitleggers aan de prauwen gemaakt, en daarna alle goederen geladen worden. Er ging met dit alles nog al veel tijd heen; ik praatte druk met mijnen gastheer.

Van Papaï Danda en Talasa kon ik geen afscheid nemen, daar zij reeds naar hunne tuinen waren gegaan. Om half 10 begaf ik mij eindelijk naar de prauw, en om ongeveer 10 uur staken wij af.

Het vaartuig was nu voller dan te voren door ingekochte provisiën van mij zelven en mijne mannen; doch door de aangebrachte uitleggers was er geen gevaar voor zinken. Met groote snelheid gingen wij stroomafwaarts en die vaart werd nog bespoedigd door het roeien.

Wederom bij den tuin van Talasa gekomen, legden wij daar aan om pepaja's in te nemen. Een oogenblik na ons arriveerde een ander vaartuig, dat een nog levend hert achter zich aansleepte. Men had het dier gevangen, terwijl het bezig was naar den overkant te zwemmen. Ik kon dus wildbraad koopen, en liet deze gelegenheid niet ongebruikt voorbij gaan.

Er gebeurde verder onderweg niets bijzonders, alleen schrikten wij eens op van een zwaar schot. We meenden eerst, dat men op ons schoot, maar bij het omslaan van eenen hoek bleek het, dat de knal veroorzaakt was door een' zwaren boom, die, door het water ondermijnd, juist op dat oogenblik omviel.

Nog vóór de plek, waar het voormalige Pototroö lag, steekt eene groep bamboe vooruit. Door eenen daar achterstaanden, scheef gegroeiden boom, is het alsof reusachtige kelé's (bamboe-watervaten) aan dien boom zijn opgehangen. Het was bij deze plaats, dat een der mannen een miloe in het water wierp. Toen ik vroeg, waarom hij dit deed, werd mij verteld, dat in den ouden tijd een kabôsenja, bij het waterhalen, op deze plek verdwenen was. „Hij leeft hier nog", vervolgde de verhaler, „en hij heeft zijne kelé's (watervaten) aan gindschen boom opgehangen. Ieder, die hier voorbij komt, moet hem zijn deel geven. Doet hij dit niet, dan zal hij meer dan een dag noodig hebben om van hier het strand te bereiken.

Daar ik mij op de heenreis nog al eens met lezen onledig hield, merkte ik niet op, dat men, voorbij deze plek varende, sirih in 't water wierp.

Men deelde mij verder mede, dat iemand van het strand op zijne reis, drie bossen padi aan den ouden kabôsenja had geofferd. Zoodra hij ze in het water geworpen had, waren ze verdwenen.

Eenige dagen later bezocht ik Garoeda en informeerde eens naar zijn' ouden collega. Ik vernam toen, dat de verdwenen Pragoe-woö heette dat „twee hoofden" beteekent; hij had dien naam, omdat hij twee in plaats van één hoofd bezat. De naam zijner kampong was Dokosimba. Op mijne vraag, wat er zou gebeuren als men hem geen offer bracht, was het antwoord: „dan zou de prauw omslaan."

Toen wij de kampong Saiwose in het gezicht hadden, begonnen de mannen te zingen, weder zeer eentoonig en altijd op hetzelfde neêrkomende:

„Ik ga de zee zien, ik ga de menschen zien die daar wonen." (1)

---

(1) In het Posoch: Looe jakoe mompeole tasi,
Mempeole jakoe taoe rindjaoe.

Om één uur bereikten wij het strand, zoodat ik daaruit besluit, dat we den terugtocht in drie uur deden, terwijl wij heengaande daarvoor veertien uren noodig hadden.

Toen ik aankwam, hadden zich weêr verscheidene lieden op het strand verzameld, nieuwsgierig wat ik van boven had meêgebracht. Ik ontving heel wat bezoeken, terwijl ook velen, die ik te voren had verbonden, kwamen om dit verband te doen vernieuwen. Als souvenir „van boven" (zooals de Inlanders de bovenlanden noemen) bracht ik twee pijnlijke, verwonde, door de zon verbrande voeten mede, die mij noodzaakten enkele dagen het huis te houden.

Mapane ligt westwaarts van Poso, eveneens aan het strand. Ik maakte er de reis drie malen heen (behalve nog de keeren, die de stoomboot er mij bracht). Wanneer het kalm is op zee, kan de tocht in eene kleine prauw met twee roeiers, in twee uren volbracht worden. Meermalen trof ik het, dat de zee zeer helder was; dan levert zij langs de kust een fraai gezicht op. De bodem der zee bestaat daar geheel uit koraal, dat de schoonste groepen vormt en de grilligste figuren aanneemt. Tusschenbeide is het, als of men een geheel bosch beneden zich ziet. Over, om en door deze koralen bewegen zich talrijke visschen, doch steeds van de kleinste soort. Vooral trekken de aandacht zekere kleine, blauwe vischjes, die eene lengte hebben van ± ½ dM. en zich met groote snelheid door het water bewegen. Bij de nadering van een vaartuig zoeken zij in der haast eene schuilplaats onder het koraal, om een eindje verder weder daaronder uit te voorschijn te schieten. Ook blauwe zeesterren, een grooter soort dan ik ze ooit aan het Hollandsche strand zag, hebben zich op den bodem vastgezet.

Terwijl het oog zich aan dit gezicht vergast, verdwijnt

het tooneel op eens; want de bodem zinkt naar de diepte, en niets dan eene blauwe grijze massa is te ontdekken. Maar een eind verder wordt het ons weer vergund de koraalgroepen te bewonderen en de visschen in hun spel te volgen.

Het strand van Mapane, dat bij eb boven water steekt, bestaat uit zand; doch men behoeft slechts een klein eind zeewaarts te gaan, om het koraal terug te vinden. De talrijke lagunen, met het geboomte, dat daarop groeit, vertellen ons reeds dadelijk, dat het hier geen gezond oord is. Als deze lagunen met laag water bloot komen, en de zon een' kleinen tijd daarop geschenen heeft, verspreidt zich dan ook eene verpestende lucht langs het strand. (1)

Is het bij deze gesteldheid wonder, dat ik steeds de noodige medicijnen naar Mapane medenam en ook áltijd een groot getal afnemers vond?

Het gezicht te Mapane levert niets bijzonders op. Het ligt aan het strand op eene breede strook laagland, links de bergen met de Alfoersche kampongs der To Pepato, daarachter in de verte het gebergte, waar de To Kolawi en To Napo wonen en rechts het nooit uit het oog verdwijnende hooge gebergte van Centraal-Celebes. Den eersten indruk, dien men van Mapane krijgt is, alsof twee kampongs naast elkaar liggen. De kleinere links bestaat

(1) Gelijk bekend is strekt zich in de baai van Poso eene groote zandbank uit. Eenige kleine lagunen vindt men verder op. De stukjes koraal, die onder de talrijke kiezelsteentjes op het strand voorkomen, leveren echter het bewijs, dat onder het zand koraal ligt. Toch heb ik gedurende de drie maanden, waarin ik aan het strand woonde, niet den minsten last gehad van koorts en ik trof hier ook slechts zeer weinige gevallen aan. Ik besluit daaruit, dat het een gezond oord is en als zoodanig staat het ook bekend bij de inwoners van Mapane en van Tongko.

uit een zestal huizen, meest bewoond door vreemdelingen: twee Chineezen, drie Minahassers en twee Arabieren (een van de laatsten heeft er zich kortelings gevestigd). Deze huizen worden van elkaar gescheiden door breede grasvelden, waarop droogrekken zijn gemaakt om de rotan in de zon te zetten; want de hier wonende vreemdelingen zijn allen handelaars in boschproducten.

De eigenlijke kampong is zeer versterkt met eene stevige omheining. Een klein poortje, waar men gebukt doorheen gaat, geeft toegang tot het inwendige. Is men deze groep van circa vijftien huizen doorgewandeld, dan moet men eene kleine hoogte bestijgen, om aan de „bovenstad" te komen, die wederom door eene afzonderlijke heining van de buitenwereld gescheiden is. In deze „bovenstad", die uit zes huizen bestaat, woont het regeerend hoofd van Mapane, Papaïpiti, in een fraai, groot en stevig huis, dat zich hoog op palen verheft. Nergens in de Bocht zag ik nog zulk eene groote en naar het uiterlijk te oordeelen, welvarende kampong. Mapane is niet alleen de naam van de plaats, maar ook van de landstreek. De kampong Mapane wordt bewoond door Boegineezen, Parigiërs en enkele inwoners van Palos, bijgevolg is zij geheel mohammedaansch. Oorspronkelijk had Parigi hier de opperheerschappij, doch later werd haar die door Palos (1) betwist. Eindelijk heeft men het zóó gevonden, dat de belasting tusschen Palos (Sigi) en Parigi verdeeld wordt.

Bapaï Hainta, de eenige zoon van Parigi's radja nu, kwam ieder jaar te Mapane om die belasting te innen. Dit ging door onder den schijn van handel. De To Pepato, die in de nabijheid van Mepane wonen, zijn

(1) Sommigen zeggen door Sigi, maar Sigi en Palos vormen eigenlijk één geheel. De onmiddellijke invloed op Mapane schijnt wel van Sigi uit te gaan.

verplicht rijst te leveren en voor vierhonderd bosjes padi krijgen zij dan één stuk ongebleekt katoen ter waarde van één rijksdaalder! Toen nu Bapaï Hainta in het vorige jaar met 706 man (dit zal misschien 200 geweest zijn) daar landde om de belasting van de To Pepato te heffen, weigerden dezen; want een afgezant van Sigi had hen intusschen beduid, dat zij niets met Parigi te maken hadden en alleen belasting schuldig waren aan Palos (Sigi). Nadat nu Bapaï Hainta de rijst met geweld had genomen, snelden de To Pepato van de kampong Tamperangan twee Parigiërs in het bosch. (1)

De To Pepato, die zooals ik reeds zeide in deze landstreek het dichtst aan zee wonen, hebben meerendeels hun verblijf in kampongs op hooge bergtoppen, die van zee uit duidelijk te herkennen zijn. Zij werden mij voorgesteld als goedgeaarde Alifoeroe. Ik had nog geen gelegenheid hunne kampongs te bezoeken, daar ik door verschillende omstandigheden werd teruggehouden en doorgaans te Mapane zelf genoeg te doen vond. Wel ontmoette ik daar telkens eenigen van hen of van de To-Napo en liet die gelegenheid niet voorbijgaan mij aan hen voor te stellen en met hen te praten. Eens ontmoette ik ook een' zoon van een kabôsenja (onder hen is de titel „makole" meer gebruikelijk). Ik stelde mij met hem in kennis, terwijl ik hem verzocht mij goed aan te kijken, opdat hij mij zou herkennen bij het wederzien. Ik vroeg hem in zijn land te vertellen, dat, zoo men ooit een' blanke zag, men niet bevreesd behoefde te wezen, daar hij hun geen kwaad zou doen, maar alleen hun geluk bedoelde.

Zoo dikwijls ik te Mapane kwam, werd ik vriendelijk en gastvrij ontvangen in het huis van den Chineeschen

(1) Ik deelde dit voorval reeds mede in het verhaal van mijne reis door de Bocht.

handelaar Si Boeng Ke. Ik vond daar steeds een schoon bed voor mij gereed, terwijl hij mij steeds eene goede tafel aanbood, een extraatje in mijne omstandigheden. (1) Daar kwamen de menschen bijeen, om kennis met me te maken, mij te vragen wat ik kwam doen of om geneesmiddelen te verzoeken. Vooral bij mijn laatste bezoek aan Mapane, in de eerste helft van Mei, vond ik er veel werk door de talrijke zieken, die toen kwamen. Naar het huis van het hoofd Papaï Piti gaande, vond ik daar velen bijeen. Allereerst de vrouw van Papaï Piti zelf. Ik nam haar gedeeltelijk een gezwel op het voorhoofd weg en maakte dit door cauterisatie voortdurend kleiner. Zij liet zich zeer gewillig door mij helpen, ofschoon de vrouwen anders nog al preutsch zijn. Daar ik haar natuurlijk niet iederen dag kon verbinden, leerde ik haren man die kunst, en als ik onverwachts te Mapane kwam, vond ik dit verband met zorg aangelegd, ofschoon de reinheid van den zwachtel wel wat te wenschen overliet. Bijna den geheelen morgen was ik bezig met zieken; bij kinderen moest er allerlei kunst en vliegwerk gebruikt worden om ze de geneesmiddelen te doen innemen. Daar waren er ook, die alle geneesmiddelen vroegen, die hun dienstig voorkwamen.

Doch niet alleen de zieken namen mijn' tijd in beslag, anderen kwamen tot mij met allerlei „perkara's", waarvoor zij mij raad verzochten. Toen men mij reeds te Poso met hunne zaken kwam bezig houden, gevoelde ik aanstonds het gevaar, dat daarin bestaat, namelijk, dat men zich als ambtenaar aanstelt, te gevaarlijker wanneer het zaken geldt met betrekking tot het hoofd, steeds indirect, want

---

(1) Ofschoon het meer raison zou hebben, dat ik mijn intrek nam bij den christen Minahasser, zoo kon ik dit niet doen, daar hij slechts een klein huisje bewoont en mij daarin niet kon logeeren.

geen inlander durft rechtstreeks tegen zijn hoofd optreden. Ik begon dus nooit mij over zulk eene zaak uit te laten, dan na vooraf God om wijsheid te hebben gebeden, mij de juiste woorden in den mond te leggen. De perkara, die men mij kwam uitleggen, was van zeer ernstigen aard en geenszins met eene vermaning of raadgeving uit te maken. Daar uit de mededeeling van dit voorval veel bekend kan worden over Mapane's toestand, zoo vinde het hier eene plaats.

De aanklacht gold zekere Lawaroe, een slaaf van den radja van Palos, maar te Mapane woonachtig. Deze werd beschuldigd een' diefstal te hebben gepleegd van *f* 400,— bij een' Arabischen handelaar te Mapane. Lawaroe bekent schuld, doch zegt, dat de waarde slechts zeven en dertig rijksdaalders bedraagt. Papaï Piti, die zelf een schelm is, dacht de zaak uit te maken door aan Lawaroe te gelasten de zeven en dertig rijksdaalders terug te geven. Het sprak van zelf, dat de Arabier met deze schikking geen genoegen nam, te meer, nu Papaï Piti den schuldige geen straf oplegde, uit vrees voor den radja van Palos. Daarop wees Papaï Piti den broeder van Parigi's radja, Papaï Laïs Tjado (dezelfde die nog eenigen tijd te Poso heeft gewoond) als scheidsrechter aan. Deze zeide Lawaroe de *f* 400,— uit te betalen, doch Papaï Piti wilde niet tot krachtige maatregelen overgaan. Ook mijne woorden vermochten niets op hem; hij antwoordde slechts: „wanneer hij weêr steelt, zal ik hem op staanden voet laten dooden."

Het tweede punt van aanklacht was, dat hij een' moord op zijn geweten had. Ook dit feit erkent hij, doch Papaï Piti wil hem voor dit misdrijf evenmin straffen. „Maar het ergste nog is", zoo sprak men tot mij, „dat hij met kantoe omgaat!"

De ouders van den vermoorde, de bestolen Arabier, de

scheidsrechter, ja nog vele anderen kwamen mij in den loop van dien dag hunne klachten indienen en verzochten om toch alles aan den „toewan besar" van Gorontalo te willen meêdeelen, opdat hij recht mocht doen. Aangezien de houding van Papaï Piti tegenover Lawaroe groote ontevredenheid onder de bevolking heeft opgewekt, onderzocht ik alles aangaande moord en diefstal zoo goed mogelijk, schreef alles den Assistent-Resident van Gorontalo en verzond den brief nog met den ter reede liggenden schoener.

De inwoners van Mapane toonen zich zeer leergierig. Velen zeiden mij, hunne kinderen naar Poso te zullen brengen, zoodra ik mijne school, waarvan ik hun verteld heb, zal hebben geopend. Het laat zich dus wel aanzien, dat ik mettertijd te Mapane eene school zal kunnen oprichten, ofschoon ik meen, dat de plaats als zendingstation niet veel kans van slagen heeft, terwijl het als woonplaats van den zendeling gansch geene aanbeveling verdient.

Tomohon, 7 Juli 1892. (1)

(1) Br. Kruyt was toen tijdelijk in de Minahassa, om zijne vrouw af te halen. (*Red.*)

Eenige werken, die den Zendeling bij zijne medische practijk kunnen te pas komen.

(Uit een verslag van J. KREEMER).

Wij vragen verlof, op enkele boekwerken, die den Zendeling bij zijn zieken-practijk ten goede kunnen komen, te wijzen. Eene meer dan 20-jarige ervaring gaf ze ons aan de hand. Bestuurders van zendelinggenootschappen en aanstaande zendelingen kunnen er misschien hun voordeel mede doen.

Allereerst dient gezegd, dat wij in deze de grootste verplichtingen hebben aan het Gouvernement. Door geneeskundigen van naam liet het eene reeks van medische boeken samenstellen, gaf die op onbekrompen wijze uit, en stelde ze uiterst billijk verkrijgbaar. Jammer slechts dat zoo weinigen het weten.

Onder de kleinere geschriften tellen wij (zie catalogus van het Depot van Leermiddelen, Weltevreden 1892, Deel II):

(445) Behandeling van drenkelingen, met 4 keurig uitgevoerde plaatjes, reeds ten jare 1866 uitgekomen, verkrijgbaar in 't Nederlandsch, in 't Maleisch en 't Javaansch, à *f* 0,25.

(454) Stibbe. Het nut der koepok-inenting. Maleisch ڤد مپتاكن ڤپاكت كتمبوهن – Pada menjatakan pĕnjakit kĕtoemboehan. Prijs *f* 0,05.

(462) Voorschriften bij koortsepidemie. In 't Hollansch en Soendaasch. Niet voor den verkoop. Waarom niet? Wij weten het niet.

(325) Van Von de Wall, geen geneeskundige zoo als men weet, is er eene Hollandsch-Maleische woordenlijst

ten dienste van geneeskundigen, natuurlijk lang niet volledig. In 't Hollandsch-Javaansch ware hier iets beters te leveren. Genoemde woordenlijst kost *f* 0,32.

(444) Bauer en Smit. Verslag over het krankzinnigenwezen, 1888. Het derde of laatste gedeelte handelt uitsluitend over de krankzinnigenverpleging op Java. Een drietal duidelijk uitgevoerde platte gronden geven eene aanschouwelijke voorstelling van de bestaande inrichtingen te Batavia en te Soerabaja. Prijs *f* 1,—

Maar vooral de „Handleidingen voor inlandsche geneeskundigen," verdienen de aandacht. Eenigszins populair en met 't oog op Indië geschreven, zijn ze voor ons zendelingen, die een weinig aan geneeskunde doen, als geschreven.

Ten behoeve van den „Docter Djawa" dan, kwamen achtereenvolgens uit:

(448) Van der Elst. Beknopte handleiding der physiologie, 1ste deel, met atlas, 1881. *f* 5,40.

(453) Dr. Freijtag. Beknopte handleiding der algemeene pathologie, 1882. *f* 1,75.

(449) Van der Elst en Dr. Freijtag. Bijzondere pathologie en therapie, 1ste deel, 1ste stuk. *f* 2,75. Het behelst ziekten der organen en van den bloedsomloop.

(450) Idem. 1ste deel, 2de stuk. (Idem van de spijsverteringsorganen.) *f* 3,—.

(451) Idem. 2de deel, 1ste stuk. (Idem van de piswerktuigen en van de geslachtsorganen. Huidziekten. Ziekten van het zenuwstelsel, 1ste gedeelte.) *f* 3,15½.

(452) Idem. 2de deel, 2de stuk. (Idem van het zenuwstelsel (2de gedeelte). Ziekten van de bewegingsorganen, van het bloed en van het bloed bereidende organen en van de stofwisseling. Infectie ziekten.) *f* 3,85.

(464) Kievit de Jonge. Ontleedkunde van den mensch, 1ste deel, 1890. *f* 0,65.

(465) Idem. Deel 2, 1891. *f* 0,90,

(466) Haga. Bijzondere heelkunde, oogheelkunde en operatieleer, 1890. *f* 3,10.

(467) Idem. Algemeene heelkunde. Herdruk, 1890. *f* 0,85.

Men kan er zich over verbazen, dat al deze geleerde werken in de Nederlandsche taal, ten gebruike van inlanders zijn geschreven. Wie echter ook maar éénmaal, zooals wij het voorrecht hadden, eene les aan de „Docter-Djawa-school" heeft bijgewoond, verwondert zich hier niet meer over. Er waren onder de jongelieden – Javanen (niet de minsten), Soendaneezen, Maleiers, Amboneezen, Alifoeren uit de Minahassa, – die een zeer goed, ook grammatisch onberispelijk, opstel leverden, in 't Hollandsch, over eenig medisch onderwerp, naar aanleiding van eene les, en mede gemakkelijk in onze taal respondeerden.

Bedoelde werken, hoewel niet populair in den gewonen zin, geven desniettemin verklaring van veel, dat de vakman reeds weet. Zoo vindt men b.v. in het laatstgenoemde nommer eene verklarende woordenlijst van de gebruikte kunsttermen.

Veel is behandeld met het oog op Indische toestanden. Berri-berri, dysenterie, keerkringsspruw, roode hond, malaria en zoo meer zijn extra bedacht.

Tal van inlandsche middelen worden genoemd en aanbevolen.

Wat men vermag te doen met inlandsche hulpmiddelen: rotan, bamboe, ter samenstelling van verbanden, krukas, irrigators, spalken enz., is door afbeeldingen opgehelderd.

Laatstelijk heeft het Gouvernement ons weder ten zeerste verplicht, door ons gratis toe te zenden, eene „gebruiks-aanwijzing van de medicijnen, die uit 's lands voorraad worden verstrekt, ten behoeve van de zieke bevolking."

Een practisch werkje, waarin ook een paar inlandsche geneesmiddelen zijn opgenomen.

Enkele monographiën, door heeren doctoren uitgegeven, kunnen den zendeling almede goede diensten bewijzen. Wij noemen slechts:

„De Indische spruw", door Dr. v. d. Burg, Batavia, Ernst & Co. 1880. Met ingenomenheid maken wij er melding van, dat ook hier inlandsche medicijnen aanbevolen worden. Wanneer zullen wij eens in Indië met vertrouwen de geneesmiddelen, – versch gewonnen bloemen en bladen b.v., – gebruiken, die het land oplevert? Sedert eenigen tijd is er te Batavia van wege het Gouvernement, een laboratorium opgericht, om 't nut van inlandsche planten voor de geneeskunde te onderzoeken. Zie, dat zal ons het doel nader brengen.

Die Massage von Carl Werner. Berlin, Steinitz & Fischer 1885. Met het oog op 't pidjĕt.

Die Malaria-fieber in den Tropen von Zippel. Gütersloh, Bertelsmann, 1890.

Erste Hilfe von Prof. Moorhof. Leipzig, Franz Deuticke 1891.

Catechismus der Gerechtelijke geneeskunde voor N. I. van Dr. Schneider–Gimberg, Soerabaja. 2 deelen, 1882.

De dysenterie, Helfrich, Leiden, Noothoven van Goor, 1872.

Congrès international de médecins des colonies, publié par van Leent, Amsterdam, F. van Rossem, 1884, geeft ook menige wenk omtrent de behandeling van „cholera," „beri-beri," „malarious fevers" en andere Indische ongesteldheden.

't Geneeskundig tijdschrift voor N. I., dat reeds zijn XXXIIsten jaargang beleeft, mag wel onmisbaar worden genoemd voor hem, die over ziektebehandeling in Indië soms het een of ander wenscht na te slaan of iets meer

omtrent Indische geneesmiddelen wil weten. Een „beknopt alphabetisch register", pas uitgekomen, wijst u den weg.

De „Geneesheer in N.I." door Dr. v. d. Burg, Batavia, Ernst & Co., 1883, 1885 en 1887, 3 deelen, bevat een' rijken schat van kennis en ervaring. Veel hier voorkomende geneesmiddelen worden er in besproken. Het mag in geen bibliotheek van eenig zendelinggenootschap ontbreken.

Dr. v. d. Burg. Behandeling in Europa van zieken, komende uit het heete klimaat. 2de druk. Leiden, Blankenberg & Co., 1891. Gewichtig voor ons, omdat ook de behandeling in Indië er wordt besproken.

De „pharmacopoeia of India," bij Waning, London, Allen & Co. 1868, is mede zeer aan te bevelen, om de onderscheidene indische middelen, die er in voorkomen en verder om de schier bij ieder artikel gevoegde therapeutische aanwijzingen.

Dr. Dozy, geneeskundige gids voor N. I., Amsterdam, De Bussy, 1881. Een groot deel handelt over hygiène. Eenvoudige chirurgische behandelingswijzen worden door afbeeldingen opgehelderd. Inlandsche medicijnen worden er meerderen opgegeven.

Van der Stok, „Handleiding voor niet geneeskundigen, met platen," Buning, Djokdja, 1883, 2de druk. Een practisch werkje, dat, ook rekening houdende met inlandsche geneesmiddelen en hulpmiddelen, voor eerste hulp in dringende ziektegevallen, verwondingen en vergiftigingen met name, zeer te waardeeren aanwijzingen geeft.

Waitz, „ziekte der kinderen in heete gewesten," Batavia, Kolff & Co., 1875. Onmisbaar. In het eerste gedeelte wordt besproken welken invloed het keerkringsklimaat uitoefent; uit het tweede gedeelte verneemt men de uitkomsten eener twaalfjarige kinderpractijk op Java. Ook door Waitz worden tal van inlandsche medicijnen aanbevolen.

Een werkje, naar wij meenen ook van Waitz, de titel ging verloren, handelt uitsluitend over de behandeling van zeer jonge kinderen in Indië. Wij hebben het veel gebruikt en het nooit te vergeefs geraadpleegd.

In „Tropische Krankheiten" von Fisch, Missionsarzt, Basel, Missionsbuchhandlung, 1891, is vooral veel over malaria, dysenterie en leverziekten te vinden. De meest gebruikte geneesmiddelen worden kort en zakelijk beschreven en het gebruik er van toegelicht.

Minder degelijk, hoewel hij eleganter is, komt ons de „Aerzliche Reisebegleiter" van Falkenstein voor (Berlin 1891. Enslin. Mit zehn Holzschnitten). Wij zouden eigenlijk moeten zeggen: door Falkenstein wordt bij den lezer niet veel kennis verondersteld. Nu, dat kan ook zijn nut hebben. Het handige boekje, in een lederen klepbandje gevat, kan op reis gemakkelijk worden mede genomen.

„On duty under a tropical sun," Hunt, London, Allen & Co. 1883, is een soortgelijk werkje, maar het bevat in het bijzonder geneeskundige wenken en raadgevingen voor den reiziger in de tropen: behandeling van indische ziekten, kleeding en tal van practische aanwijzingen.

In 1829 gaf Dr. Waitz reeds uit: zijn „onderrichtingen en voorschriften omtrent de gewone ziekten van Europeanen in heete gewesten." Een boekje dat nog niet verouderd is. Het handelt vooral over „acclimatisatie."

Ten jare 1864 verscheen van denzelfden schrijver: „Een en twintig jaren in de Oost, een bijdrage tot de tropische gezondheidskunde", Arnhem, Tjeenk Willink. Men heeft hier metéén een schets van het leven in Indië.

Hier verdient eindelijk ook nog genoemd te worden: „Praktische mededeelingen op het gebied der verloskunde in Indië, door Dr. Beijers v. d. Vlugt". Dit boekje

geeft, behalve zeer bruikbare aanwijzingen, menige ethnographische bijzonderheid.

Om een oog te krijgen op de origine van Javaansche geneesmiddelleer en geneeswijze, in één woord, van de volksgeneeskunde op Java, zal men goed doen zich aan te schaffen de „Review of the history of medicine among asiatic nations", bij Thomas A. Wise. London, Churchhill, 2 deelen. Wise doet ons zien, hoe de kennis der medicijnen, wat Humboldt reeds beweerde, (Haagsche Doctoren, enz. in den ouden tijd, Dr. Krul, 's Hage, Van Stockum & Zoon, p. 32), van de Indiërs is overgenomen. De Javanen brachten haar niet vooruit. In tegendeel.

Wat het bijgeloof bij het toedienen van medicijnen betreft, ook de oudste Hindoes gaven acht op de windrichting, op gelukkige dagen. Men schreef de ziekten evenzeer toe aan den invloed van geesten. Tooverformulieren (montra, 't zelfde woord als op Java) en offers kwamen veelvuldig voor. Er werd gelet op teekens, op droomen. Één recept telde zeer vele middelen. Gezonde menschen moesten ook obat innemen. 't Geheim van een middel mededeelen, stond gelijk met 't effect er van weg te nemen. Het getal drie kwam voor als heilig getal. Men diende de obat toe bij handvollen, bij de greep, dosis onbepaald. En zoo meer. Een en ander precies zoo op Java, en wat iets bewijst voor den oorsprong uit Hindostan, ook op Bali. Gelijksoortige bijgeloovige gebruiken, het is zoo, komen mede elders voor; maar hier maken ze dan toch, door het eigenaardig voorkomen, waarover wij hier niet nader mogen uitweiden, den indruk, van zich in zeer oude tijden te verliezen.

„An essay of the antiquity of Hindoo medicine", bij Royle, London, Allen & Co., 1837, geeft ons, vooral wat betreft de materia medica, dezelfde overtuiging.

Daar wij ons, zoo veel maar mogelijk is, op de hoogte moeten stellen van het medisch gebruik der indische planten, dienen wij ons te voorzien van de beschikbare opstellen en boekwerken over dit onderwerp.

De oudste gegevens hieromtrent vinden wij, voor zoover ik weet, in 't Tijdschrift van het „Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen," Jaargang 1826. „Short account of the medicinal plants of Java." De nog meest voorkomende planten worden hier beschreven.

Volgt het bekende werkje van Hasskarl: „Aanteekeningen over het nut, door de bewoners van Java, aan eenige planten van dat eiland toegeschreven," reeds in 1845 uitgegeven.

Men kan zeggen, dat het Plantkundig woordenboek van Filet, dat geheel Indië behandelt, eene uitbreiding is van dat van Hasskarl. Het beleefde onlangs den tweeden druk.

„Het kruidkundig woordenboekje, enz.", door een oud Zeeofficier, in 1859 bij Weijermans & Co. te Pasoeroehan uitgekomen, is minder bekend. Het is bestemd om te dienen bij het gebruik van de Flora Indiae Batavae van Miquel.

De „Flora van N. I." door Miquel, 4 deelen, door het Gouvernement verkrijgbaar gesteld, (Catalogus Deel I (1892) No. 435–439) is ook om de afbeeldingen en de inlandsche benamingen, die meestal naast de kunstnamen voorkomen, zeer aan te bevelen. De latijnsche tekst (de wetenschappelijke beschrijving der plant) heeft doorgaans eenige opheldering in het Hollandsch in gevolg. Steeds wordt de desbetreffende lectuur aangegeven. Prijs ƒ 50,—

Nog verdient vermelding: „Planten van N. I." door Bisschop Grevelink, Amsterdam, De Bussy, 1883. Dit werk is een compilatie. Het heeft vele familietrekken met „Miquel's Flora" gemeen. Maar Britsch-Indische

werken over plantenkunde zijn mede geëxploiteerd. Ja, van overal weet de onvermoeide schrijver zijne interessante aanteekeningen bijeen te brengen. Nu en dan ontmoet men eene afbeelding. De verschillende artikelen zijn alphabetisch gerangschikt naar den wetenschappelijken naam. De Europeesche en inlandsche benamingen zijn ook opgenomen.

't Spreekt wel van zelf, dat wij ons geen oordeel aanmatigen over bovengenoemde boekwerken. Ze bekend te stellen en daarmede tegelijk dankbaar te erkennen, hoe veel arbeid die der Zending ten goede komt, ook in deze is verricht was slechts ons doel.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, over 1891, door H. ROOKER.

„Niet een iegelijk die tot mij zegt: Heere Heere! zal ingaan in 't koninkrijk der hemelen, maar die daar doet den wil des Vaders, die in de hemelen is."

Matth. 7 : 21.

Het Christendom geene belijdenis alleen; maar leven en kracht, leven in Christus door het geloof, kracht tot hervorming der zondige wereld, door de werking van den Heiligen Geest, uitgestort in het geloovig hart: die waarheid behoort vooral in de zending steeds bedacht te worden.

De algemeene christelijke kerk heeft van de vroegste tijden af hare algemeene belijdenis des geloofs. De onderscheidene kerkgenootschappen hebben ieder, behoudens zeer enkele uitzonderingen, hunne bijzondere belijdenissen, als ken- en merkteekenen, als band van vereeniging. Zoo mede de groote afdeelingen der christenheid, wederom kerken geheeten, en genoemd naar de Apostelen, naar het land harer vestiging of naar den man harer stichting. Hoe onderscheiden die belijdenissen ook zijn mogen, allen hebben den Christus Gods tot middenpunt, den Verlosser van zondaren, op wien allen hopen in leven en in sterven, het Hoofd der gemeente, den Koning van het Godsrijk.

In gevestigde gemeenten komt men door den Doop tot

de gemeenschap, maar door aflegging van belijdenis des geloofs tot het lidmaatschap. Vóór de viering van het Heilig Avondmaal wordt die belijdenis vernieuwd, bevestigd, als tot vernieuwde gemeenschap met gelijkgezinden, om gezamenlijk de gemeenschap met den Heer te vernieuwen.

Intusschen heeft geene belijdenis eenige kracht tot zaligheid zonder geloof des harten. Paulus zegt: „met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid, en met den mond belijdt men ter zaligheid." (Rom. 10 : 10). Overal en ten allen tijde behoort door iedereen bedacht te worden het woord van Jezus, als motto boven dit Bericht geplaatst. Niet de belijdenis als zoodanig opent den zondaar de deur des Koninkrijks, maar het doen van den wil des Vaders die in de hemelen is.

De zending vormt gemeenten uit heidenen en mohammedanen. Al wie den van de vaderen overgeleverden heidenschen godsdienst verlaat, of zich van den valschen profeet afkeert, wordt op belijdenis in de christelijke gemeenschap opgenomen. Waar de zending goed begrepen wordt en verstandig geleid, is dat geene belijdenis van geloofsartikelen of van eenige kenmerkende begrippen en leerstellingen, maar eene belijdenis van Christus den Zaligmaker. Men belijdt aangaande zichzelven zondaar te zijn, die behoefte gevoelt aan een' Verlosser, aangaande Jezus Christus, dat Hij de eenige, algenoegzame Zaligmaker is, aan wien men zich overgeeft en toevertrouwt, Dien men dienen wil, Hem alleen, Hem geheel, door een leven naar Zijn Evangelie.

De zending bedoelt niet, mag niet bedoelen, voortplanting van eenige bijzondere kerkelijke leerbegrippen, maar inplanting in de harten van het werkdadig Christendom, door Jezus gebracht en beleefd.

Van den beginne af hebben de zendelingen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap in de Minahassa er

naar gestreefd, zulk een werkdadig Christendom te vestigen in dit land, onder dit volk. Door 's Heeren genadigen zegen is dat streven heerlijk bekroond. Een levend Christendom heeft zich onder de bevolking verspreid en bevestigd. Men weet en beseft, dat in Christus niets eenige kracht heeft dan het geloof, door de liefde werkende. Onder de eerste zendelingen, die hier met vrucht optraden was de één, naar geboorte, opvoeding en opleiding, van Luther, en de ander van Zwingli of Calvijn; maar naar hunne verhevene roeping als christen zendelingen waren zij meer dan dat. Zij waren boven alles van Christus, discipelen van Hem, die den muur der afscheiding verbroken heeft. Zij brachten diensvolgens geen kerkgenootschappelijk leerstelsel als belijdenis, maar het Evangelie als richtsnoer voor hart en leven. Zulk een Christendom heeft levensvatbaarheid en levenskracht; het werkt overtuigend op het ontvankelijk gemoed van heiden en mohammedaan; het trekt het waarheidlievend hart aan. De Minahassagemeente kende geen ander Christendom dan dit evangelische werkdadige, totdat Rome kwam, om de gezegende vrucht van zooveel arbeid en toewijding te vernietigen, en zoo mogelijk te vervormen tot zijn doel.

Ongetwijfeld heeft de christelijke geest allengs ook gewerkt op den Bantikschen stam. Hardnekkig verknocht aan het aloude Heidendom en de plechtigheden daaraan verbonden, bleef Bantik verre van het Koninkrijk der hemelen. Het geloof, dat drijfveer is van de zending, en tevens hare kracht, verbeidde den tijd, dat ook die stam behoefte zou gaan gevoelen aan iets anders en beters dan die heidensche offerfeesten konden geven. Die tijd brak aan, in 't eind nog onverwacht en met niet vooruit te bevroeden kracht. Het jaar 1891 is daarom in de geschiedenis van de nog altijd wordende Minahassagemeente

van groote beteeekenis. Bantik begeerde het Christendom, was allengs voor de omhelzing daarvan gerijpt, werd door belijdenis in de christelijke gemeenschap opgenomen en door den Doop der gemeente ingelijfd.

De overgang van het aloude heidensche Bantik tot het Christendom werd spoedig heinde en verre bekend en met zeer onderscheiden gevoel vernomen. De één heeft er zich dankbaar in verblijd, een ander verbaasde zich wellicht over het plotselinge van het geval, het hoofd bedenkelijk schuddende wegens de massa, die op eens toetrad. Menig een achtte ongetwijfeld de zaak zijne aandacht niet waardig. Maar er waren ook personen, die aan ongeoorloofden invloed dachten. Men sprak het zelfs openlijk uit, dat de stam der Bantikkers van de zijde der Regeering is gedwongen om het Christendom aan te nemen, en dat de Bantikkers derhalve uit vrees voor straf het Christendom hebben omhelsd.

De stam van Bantik woont aan de westkust van de Minahassa, ten zuiden en ten noorden van de hoofdplaats der Residentie. De predikant van Menado heeft een deel des volks in de onmiddellijke nabijheid zijner hoofdgemeente. Overigens grenst Bantik ten zuiden aan het ressort van den hulpprediker van Tanawangko en ten noorden aan dat van dien te Maoembi. De statistieke opgaven bij dit Bericht behoorende, wijzen dan ook aan, dat ieder van deze drie mannen een aanzienlijk aantal Bantikkers doopte.

Van de beide hulppredikers heeft de Zendingvereeniging geen bijzonderheden aangaande den overgang van Bantik ontvangen. Des te meer stelt zij er prijs op, dat de Predikant van Menado haar inzage verleende van een uitvoerig rapport van zijne hand betrekkelijk deze aangelegenheid. Wij veroorloven ons de vrijheid, daaruit een en ander over te nemen in dit Bericht, hopende, dat daardoor eenig licht verspreid zal worden over de ge-

ruchtmakende zaak, maar meer nog, dat op die wijze de omhelzing van het Christendom door Bantik recht zal worden gewaardeerd.

Allereerst dan wordt alle inmenging van het Europeesch bestuur ten stelligste ontkend. Voorts merkt de Predikant op, dat niet bijna alle Bantikkers gedoopt zijn, doch wel een groot gedeelte. Een ander groot gedeelte van den stam, het zuidelijk wonende, vooral te Malalajang, handhaafde nog het Heidendom en vierde nog de offerfeesten met toestemming van de Europeesche Regeering, die de bevolking vrij liet in de uitoefening van haren heidenschen godsdienst.

Maar ook van de zijde van den Predikant is niet de minste dwang uitgeoefend. Dat deze veel belang stelde in den stam der tot zoolang hardnekkige Bantikkers, is alleszins natuurlijk en lofwaardig. Het woord van den Heer: „dwingt ze om in te komen," kon hij toch wel niet in dier voege in toepassing brengen, dat hij dwang zou uitoefenen op een' heidenschen volksstam, om tot het Christendom toe te treden. Zijne bezwaren tegen de doopbediening aan volwassenen, weerhielden den predikant om niet dan na herhaald verzoek tot het doopen van de Bantikkers over te gaan. Zonder eenigen twijfel hebben de beide hulppredikers niet anders gehandeld.

Maar het districtshoofd dan? De hoekoem besar van Bantik heeft invloed uitgeoefend. Maar die is veeleer te prijzen dan te laken. Hij is ouderling van de inlandsche protestantsche gemeente te Menado, een belangstellend en waardeerend man, kennelijk onder den invloed van den heiligenden, christelijken geest.

Onder zijne voorgangers waren ook christenen. In weerwil daarvan echter, hadden zij belang bij de handhaving van het Heidendom, aangezien zij, krachtens hun ambt,

aandeel kregen in de offers die gebracht werden, en tevens in de boeten door de hoofden gesteld op vergrijpen tegen de aloude gewoonten. Loffelijk is het, dat de tegenwoordige hoekoem besar met die gewoonte gebroken heeft, omdat hij zoodanige voordeelen niet begeerde. Te meer te waardeeren, dewijl hij zich daardoor vijanden maakte onder degenen, die eene tegenovergestelde zienswijze zijn toegedaan, en die prijsstellen op de handhaving van het Heidendom, om des voordeels wille. De hoekoem besar heeft geijverd voor het Christendom, uit de diepgewortelde overtuiging, dat dit van goddelijken oorsprong is en der zondige menschheid den weg aanwijst, om getroost te leven en zalig te sterven. In zijn' ijver straalt de liefde voor zijn volk door. Maar, moge ook al zijn invloed overwegend zijn geweest door zijne betrekking als hoofd van den stam, dwang heeft hij niet uitgeoefend. Zedelijken drang bezigde hij tot welzijn van zijn volk.

Opmerkelijk is het, dat bij eenigen van de Bantikkers reeds kennis bestond van de bijbelsche geschiedenis. De predikant van Menado verhaalt eene bijzondere ontmoeting, die hij had met een negerihoofd van Bantik, een man, die vroeger tot de meest hardnekkige heidenen behoord had, en jarenlang een van de invloedrijkste walians geweest was. Deze man deelde den Predikant mede, dikwijls misbruik gemaakt te hebben van de bijgeloovige vrees, die men voor hem koesterde. Zijn woord was onder de zijnen blijkbaar van groote kracht. Men vereerde in hem den man, die beschikte over bovennatuurlijke krachten. Hij bekende, dat de walians zelven niet gelooven wat zij den volke verkondigen. Met ingenomenheid sprak hij over den christelijken godsdienst, waarbij hij toonde een bijbelkennis te bezitten, die verwondering wekte. Geschiedenissen uit Oud- en Nieuw Testament wist hij te pas te brengen.

Van Paulus sprekende, eindigde hij met te zeggen, blijkbaar onder den indruk van zijne eigene gedachten: „ja, ook ik ben vroeger een Saulus geweest, maar nu ben ik een Paulus geworden."

De Predikant hield in eene der Bantiksche negeriën eene toespraak naar aanleiding van de vraag van Jezus: „wat dunkt u van den Christus?" (Matth. 22 : 42.) Het huis was vol menschen, zoodat men zich om den spreker verdrong. Deze stelde: de Farizeën te Jeruzalem waren walians, evenals er onder zijn gehoor waren, en beantwoordde de vraag met Christus de Zoon Gods, de Zoon des menschen, de Zaligmaker der wereld, de Oordeelaar van levenden en dooden. Blijkbaar werd het gemoed dier dikwerf gevreesde mannen geroerd. Treffend was het voor den leeraar, nog dienzelfden avond, in eene gezellige bijeenkomst, de gehoudene toespraak in de Bantiksche taal te hooren herhalen, met een' ernst, eene vereering en een' eerbied, die hem verbaasden, en de vraag deed opkomen in zijn gemoed: „vanwaar dit alles?" Hij hoorde de lieden zeggen: „toen wij nog in de duisternis wandelden, waren wij bevreesd voor eene menigte van setans, maar thans is daaraan een einde gekomen, want Christus heeft alle setans voor ons overwonnen. Vraagt men den hoekoem besar, hoe hij de verandering van gezindheid der Bantikkers kan verklaren, dan antwoordt hij: „Ik denk, dat de Geest onder de Bantikkers werkt."

Zoo is dan die aan het voorvaderlijk Heidendom verkleefde stam tot de belijdenis gekomen van den Christus Gods. Het is van den Heer geschied, en wonderlijk in onze oogen. Bantik zegt tot Jezus: „Heere, Heere!" Het heeft Hem beleden als Zaligmaker en Heer. Een groot deel van dat volk is door den Doop in Zijne gemeente ingelijfd. Hoe nu? Zal het bij belijden blijven?

Zal het een naam-Christendom worden? Zal Bantik ook komen tot het doen van den wil des Vaders, die in de hemelen is? Steeds meer en beter? In alles? Wij mogen dat verwachten van een volk dat het Christendom aannam, eindelijk overwonnen door de zedelijke kracht, die het openbaart.

De Predikant van Menado merkt nog op, dat onder de pas toegebrachte Bantikkers toenemende begeerte naar onderwijs bestaat. Die begeerte is te Singkil zoo sterk, dat een daar woonachtig Gouvernementsonderwijzer bijna door hen gedwongen wordt om hen des avonds te onderwijzen. Zelfs ouden van dagen beginnen te leeren lezen. Op zekeren avond was de onderwijzer afwezig. Te elf ure thuiskomende, vond hij zijn huis omringd door Bantikkers, die met hem zijne woning binnendrongen en niet gedoogden, dat hij zich ter ruste begaf, alvorens hen nog een uur onderwezen te hebben. De hoekoem besar oordeelt juist: de Geest werkt onder de Bantikkers. De Predikant zegt: ik dacht aan het woord van den Zaligmaker: „de wind blaast waarheen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet vanwaar hij komt."

Bantik heeft dringend behoefte aan godsdienstige leiding en godsdienstonderwijs. De oogst is er groot, maar de arbeiders zijn weinigen. De Predikant van Menado ontboezemt den wensch, dat de Regeering termen moge vinden, om voor de onderwijzing en verdere evangelieverspreiding onder de Bantikkers het noodige te verrichten, opdat het nu gedoopte volk niet aan zijn lot worde overgelaten. Het Christendom moet onder hen worden aangekweekt door goede voorgangers en onderwijzers, opdat de zedelijk-godsdienstige beginselen van het Evangelie in het leven der Bantikkers aan het licht treden.

Bantik heeft scholen noodig en vraagt die. Bantik moet inlandsche leeraars hebben en voorgangers, en ver-

wacht die. Met vol vertrouwen verwachten wij, dat de Regeering het hare zal doen, en het Indische Kerkbestuur het zijne. Maar wat zal de zending doen? Reeds worden er gelden gevraagd van de Zendingvereeniging voor scholen onder den nieuwelings toegebrachten stam. Maar zij heeft kleine geldelijke kracht. Zij wil en zal doen wat zij kan. Mochten de gemeenten in de Minahassa bewogen kunnen worden, om ook voor Bantik iets te doen. Allen, die direct of indirect met de Minassa-zending, derhalve ook met Bantik in betrekking staan, behooren te doen wat zij kunnen, opdat Bantik kome tot het met blijdschap doen van den wil des Vaders, die in de hemelen is.

Behalve de massa uit den Bantikschen stam, zijn er gedurende het verslagjaar ook elders in de Minahassa eenige honderden volwassenen gedoopt. In zooverre kan er nog sprake zijn van een' uitwendigen voortgang der Evangelisatie in dit land. Overal waar nog overblijfselen zijn van het Heidendom, verdwijnen die allengs. Op vele plaatsen zijn nog wel steeds ongedoopten, doch de heidensche godsdienstplechtigheden bestaan daar niet meer. Bij een deel bestaat onverschilligheid omtrent deze, doch geene toenadering tot het Christendom. Naarmate het christelijk godsdienstig en zedelijk leven in de gemeente zich krachtiger openbaart, zal ook de overwinnende kracht voor het Evangelie te helderder aan den dag treden. De christenen moeten steeds meer worden het zout der aarde en het licht der wereld. Veel malen komt het voor, dat de ouders in een gezin nog niet tot het Christendom overgingen, terwijl de kinderen reeds in de christelijke gemeenschap werden opgenomen, schoolonderwijs en godsdienstonderricht ontvangen. Allengs zal de zuurdeesem des Christendoms, de christelijk godsdienstige geest, meer het geheel doordringen.

In geheele ressorten heeft men sedert lang geen onge-

doopten meer. De enkele volwassenen, die daar gedoopt werden gedurende het verslagjaar, zijn lieden van anderen landaard, van Gorontalo of Mongondou, of ook wel vreemde Oosterlingen, met name Chineezen.

Nog verdient opmerking, dat het aantal volwassen Bantikkers die gedoopt werden, grooter is dan in de recapitulatie A voor het district Bantik aangegeven is. Het cijfer 841 is dat van de door de hulppredikers vam Maoembi en van Tanawangko gedoopten. De meeste van de 365 volwassenen, door den predikant van Menado gedoopt, behooren mede tot den Bantikschen stam, voor 't grooter deel van de negeri Singkil, die geacht wordt één te zijn met de hoofdplaats Menado, wat kerkelijke aangelegenheden betreft. In de statistieken zijn daarom allen vermeld onder Menado.

Het aantal kinderen, die gedurende het verslagjaar gedoopt werden, bedraagt 5727. Daarvan zijn voor het district Bantik aangegeven 574. Ook dat cijfer moet voor dien stam verhoogd worden; want onder de 335 door den predikant van Menado gedoopte kinderen, zijn ook velen van dát volk. Ook elders werden kinderen tegelijk met de ouders gedoopt, als dezen tot het Christendom overgingen.

Verreweg het grootste aantal gedoopte kinderen zijn van christenouders. De Minahassa mag over het geheel beschouwd worden als een christenland. Onder de gedoopte christenkinderen zijn ook eenigen buiten echt geboren. Betrekkelijk is het aantal derzulken gering. De groote menigte zijn kinderen uit wettigen echt gesproten. Hierbij mag en moet worden opgemerkt, dat de meesten der zoogenaamde onechte kinderen verwekt zijn in onwettigen echt. De ouders leven ongehuwd samen, doch zijn elkander trouw. Voor den oppervlakkigen waarnemer is tusschen zulke gezinnen en die in wettigen echt geen onderscheid

op te merken, noch in het huiselijk leven, noch in de opvoeding der kinderen. Eenigen van de aldus samenlevenden blijven zoo voortleven uit onverschilligheid, soms ook uit valsche schaamte, en wel eens uit gemakzucht, opziende tegen de moeiten van den ondertrouw; of ook wel stelt men het sluiten van een wettig huwelijk uit, omdat de middelen tot eenige feestelijkheid ontbreken, en men niet besluiten kan zoo eenvoudig mogelijk te trouwen. Toch zijn er onder de 1162 paren, die in 1891 trouwden, eenigen, die door een wettig huwelijk het onwettig samenleven eindigden. Zoo gaat het telken jare. Maar steeds weder beginnen anderen een zelfde ongeoorloofde gemeenschap.

De christelijke gemeente in de Minahassa veroordeelt zulk samenleven, als strijdig met den eisch des Evangelies. Alle dingen behooren met orde te geschieden. De christen is geroepen tot reinheid van wandel. Ook ten deze moet hij zich beijveren te doen den wil des Vaders, die in de hemelen is. De gemeente is dan ook steeds werkzaam, om ongehuwd samenlevenden tot het sluiten van een wettig huwelijk te brengen, veeltijds met goed gevolg. Er zijn verscheidene gemeenten in ons land, waar geen enkel paar onwettig samenleeft. Als dat soms eens voorkomt, wordt alles in het werk gesteld om daaraan spoedig een einde te maken.

Anders is dit, waar de onwettig samenlevenden niet tot een huwelijk kunnen komen, omdat een der partijen wettig gehuwd is met een ander. Een enkele keer zelfs zijn man en vrouw beiden voor de wet met anderen getrouwd. In deze gevallen moet wettige echtscheiding voorafgaan aan het sluiten van een wettig huwelijk. Menigeen acht dat al te veel moeite. Anderen zien tegen de kosten op van het proces. Bovendien, hoe gemakkelijk ook de echtscheiding door den Landraad gemaakt mocht worden, heeft die eigenaardige bezwaren in, als niet een der gehuwden met

een ander kinderen heeft. Allengs schijnt men er meer toe over te gaan, wettige scheiding te zoeken, ten einde te kunnen huwen met de persoon, met wie men leeft.

Bij de beoordeeling van deze omstandigheden eischt de billijkheid, dat men een en ander bedenke. Voor een deel is de vrijwillige verlating van man en vrouw, vaak met wederkeerig goedvinden, een overblijfsel van den ouden heidenschen zuurdeesem. De Minahassa-heiden trouwde wel volgens de adat met godsdienstige handelingen, maar de band des huwelijks was niet sterk; liefde kende men nagenoeg niet; de man betaalde harta voor de vrouw; deze werd als zijn eigendom. Het spraakgebruik, tot heden toe niet geheel verdwenen, wijst reeds op het onvaste van den huwlijksband. Men zegt van een man, dat hij die of die vrouw „onderhoudt" (het woord piara wordt daarbij gebruikt). Men spreekt zelfs van man en vrouw, dat zij elkander „onderhouden". 't Ligt in de gedachte, dat men met dat „onderhoud" kan eindigen naar goedvinden. En zoo was het inderdaad, en zoo komt het nog wel voor. De christelijke geest werkt ook ten deze overtuigend, reinigend. Terwijl hier en daar de vrijwillige scheiding van man en vrouw, wettig gehuwd, en het daarop volgend onwettig samenleven met anderen, wel niet goedgekeurd maar toch als iets gewoons beschouwd wordt, ziet men daarin elders groote overtreding van de ordening Gods. De zaak, het feit komt dan ook meermalen voor in streken, waar de ontwikkeling in christelijk godsdienstigen zin nog achterlijk is, terwijl in streken van meer gevorderd christelijk godsdienstig leven de vrijwillige verlating van man en vrouw tot de hooge uitzonderingen behoort. Het doen van den wil des Vaders, ook ten deze, neemt toe met kennen en verstaan van dien wil, den eisch van reinheid in gedrag en wandel.

Voorts moet men bedenken, dat niet overal en niet altijd het huwelijk tusschen twee jongelieden berust op wederzijdsche genegenheid. In ons Bericht over 1890 hebben wij deze omstandigheid in het licht trachten te stellen. De oude zuurdeesem is ook in dit opzicht nog niet overal en voor goed verdwenen, dat de ouders voor hunne kinderen echtgenooten kiezen. 't Is duidelijk, dat daarbij vaak meer gelet wordt op afkomst, stand in de maatschappij, vermogen, de hoegrootheid van den bruidschat en dergelijke, dan op de neiging der kinderen, dat zijn dan de jongelieden, tot wier uithuwelijking besloten wordt. Het komt een enkele maal voor, dat dezen gehoorzaamheid betrachten, zieh gewillig laten leiden tot de voltrekking des huwelijks toe, maar alsdan zich onwillig betoonen, met den man of met de vrouw samen te leven. 't Is niet overal zoo. In geheele streken berust het huwelijk op wederzijdsche genegenheid. Het komt meermalen voor, dat de jongelui langen tijd geduld oefenen, totdat eindelijk de toestemming der ouders verkregen wordt. Soms ook wacht men den leeftijd af, waarin men, volgens de wet, die toestemming niet meer noodig heeft, om dan zonder deze te trouwen, in welk geval de ouders zich meestal gewonnen geven. Zelden nog, maar toch gebeurt het reeds een enkele maal, dat de aanstaande bruid den moed heeft, voor den fungeerenden ambtenaar te verklaren, dat zij niet genegen is den man te huwen, dien men haar heeft toegedacht.

Menige scheiding tusschen man en vrouw is gevolg van gedwongen huwelijk. De vrucht daarvan is dan onwettig samenleven. Wij zouden nog kunnen spreken over ouders, die om des voordeels wille twist zaaien tusschen hunne gehuwde kinderen, terwijl eene weggeloopen vrouw weder van hare ouders moet losgekocht worden. Maar ook

hier over is vroeger gesproken. Het zijn scheuten uit den afgehouwen stam, waterlooten, die door den christelijken geest beademd worden en verdorren.

Onder het aantal gedoopte kinderen zijn ook enkelen, die in den meest waren zin des woords „onecht" zijn, vrucht van ongeoorloofde gemeenschap, in ontucht geboren. Soms wordt de vader van zulk een kind genoemd. De gemeente onderzoekt daarnaar. Hij erkent het kind als het zijne, maar verklaart zich ongenegen met de moeder van het kind te trouwen. Zulke gevallen, hoe veroordeelingswaardig ook, zijn niet de meest ernstige, en te verklaren. Wie zal den eersten steen werpen op de jongelieden, die bij opgewekte begeerlijkheid in de ure der verzoeking bezwijken? Meermalen komen de zoodanigen dan spoedig tot een huwelijk. Maar soms is de jongeling daartoe ongenegen. Hij erkent dan toch de vrucht van de verboden liefde. Soms ook is de moeder van een kind in ontucht geboren, niet te bewegen den vader van het kind aan te wijzen. Ons komt het in sommige gevallen wenschelijk voor, daarop niet verder aan te dringen. Zulke kinderen worden in het doopregister ingeschreven als van een' onbekenden vader zijnde. Dit gebeurt ook, als de vader een Europeaan, of een met dezen gelijkgestelde is, het kind wel voor de wereld erkent als het zijne, doch niet voor de wet, en dus geene aangifte van de geboorte doet bij den burgerlijken stand.

Een aantal van 1862 personen werd gedurende het verslagjaar door aflegging van geloofsbelijdenis, tot lidmaat der gemeente aangenomen. Onder dezen zijn eenigen, die reeds op gevorderden leeftijd zijn. 't Zij dan, dat zij als volwassenen tot het Christendem overgingen, 't zij. dat zij in hunne jeugd verzuimden het catechetisch onderwijs in de gemeente bij te wonen. Maar voor het meerderdeel

zijn de nieuwe lidmaten jongelieden, waaronder ook reeds gehuwden. Hoe zeer dan ook het deelnemen aan het voorbereidend onderwijs tot het lidmaatschap door velen verzuimd wordt, is het toch verblijdend, dat zulk een aantal kon worden aangenomen. Door hunne belijdenis zeggen zij mede tot Jezus: Heere, Heere! en treden zij toe tot den gewijden disch des Avondmaals. Wij hebben goede hope, dat althans een deel hunner die belijdenis versiert en zal blijven versieren door eenen godvruchtigen wandel, zoodat die belijdenis achtervolgd wordt door het doen van den wil des Vaders, die in de hemelen is.

Over het algemeen valt aangaande ijver voor het godsdienstonderwijs niet te roemen. Steeds blijft ook ten deze veel te wenschen over. Uit één ressort de heugelijke tijding, dat in eene groote gemeente het aantal leerling-lidmaten zoo zeer toenam, dat het catechisatielokaal veel te klein werd, zoodat de leerlingen in twee afdeelingen gesplitst moesten worden, en bedoeld lokaal desniettegenstaande meermalen toch nog overvol is. Deze omstandigheid wordt gezegd grootendeels een gevolg te zijn van geregeld gehouden huisbezoek. Uit een ander ressort gewerd ons de mededeeling, dat de deelneming aan de kinderkerken gaandeweg toeneemt. Het godsdienstonderwijs aan de kinderen der gouvernementsschool draagt blijkbaar goede vrucht. Met genoegen merkt men op, dat tal van kinderen, niet alleen het gemeenteonderwijs bezoekt, doch mede door vragen leeren en door antwoorden een werkzaam aandeel neemt aan dat onderwijs. Er wordt bij opgemerkt, dat wel is waar eenigen van die kinderen uit het oog verloren worden, als zij de school verlaten, doch dat het ontvangen onderricht niet geheel onvruchtbaar blijven zal voor den lateren leeftijd. Velen echter gaan van de kinderkerk onmiddelijk tot het onderwijs voor

leerling-lidmaten over, dat aldus beter bezocht en met meer vrucht kan gegeven worden.

Terwijl een hulpprediker schrijft, dat er ten zijnent weinig begeerte is naar onderwijs, hoewel niet overal in zijn ressort evenzeer, klaagt een ander over gebrek aan leerlust bij jongens en jongelingen. Het verschijnsel doet zich ten zijnent voor, dat de school meer jongens telt dan meisjes, maar de catechisatie ijveriger door meisjes dan door jongens bezocht wordt. Hij vraagt, wat daarvan de oorzaak zijn mag. Of het gemoed der meisjes ontvankelijker is voor het eene noodige dan dat van de jongens. Zijne ervaring is, dat een goed deel der jongens onverschillig is omtrent het godsdienstonderwijs, waarnaar de meisjes verlangend uitzien. Tengevolge daarvan is het godsdienstig leven der vrouw van meer waarde dan dat van den man.

Bedoeld verschijnsel zal wel overal opgemerkt worden, behoudens wellicht enkele verblijdende uitzonderingen. De grondoorzaak ligt, onzes inziens, in de allereerste opvoeding van het kind. Zonder twijfel is het vrouwelijk gemoed vatbaarder voor godsdienstige indrukken, dan dat van den man, waaruit te verklaren is, dat de gevolgen der opvoeding van het kind, in het onderhavig geval, voor het vrouwelijk geslacht minder nadeelig zijn, dan voor het mannelijke. Het zijn over het algemeen nog uitzonderingen, ofschoon die uitzonderingen toenemen, dat een christelijk godsdienstige geest het huiselijk leven beademt. Over het geheel worden veel kinderen, wat de vorming van hart en karakter aangaat, aan zichzelven overgelaten. Vele ouders zorgen voor de opvoeding van hun kroost, maar hebben van opvoeding zelfs geen begrip. Kwade neigingen tegengaan, goede gezindheden aankweeken, het kind met liefde en wijsheid leiden, liefde en eerbied instorten voor God en Jezus, het is slechts zeer weinig ouders gegeven dat te doen. De

meesten zijn door zichzelven geworden wat zij zijn, vaak gebrekkig onderwezen in school en catechisatie, nalatig in het bijwonen der onderlinge bijeenkomsten, werkende dag aan dag in het zweet huns aanschijns, vrouwen zoowel als mannen, voor het dagelijksch brood, terwijl tijd en lust ontbreken om te werken voor de spijze, die niet vergaat, hoe zullen zij hunne kinderen opvoeden in de vreeze des Heeren? Als men dat alles bedenkt, moet het nog verwondering wekken, dat zoovele kinderen terecht komen. Wel zullen de ouders hunne kinderen ter schole zenden, vooral de jongens, maar als dezen zich daartoe onwillig betoonen, schiet het ouderlijk gezag te kort, om den ouderlijken wil te handhaven, en is de ouderlijke opprijsstelling van het schoolonderwijs te gering om zich veel moeite te getroosten, ten einde de kinderen daaraan deel te doen nemen. Daarbij komt dan nog, dat de moeder al spoedig eenige hulp heeft van haar oudste dochtertje, en de vader allicht van zijn zoontje, zoodat die kinderen, indien zij al schoolgaan, veel te spoedig van de school genomen worden. Aan sleur en slenter gewoon, gaat het dus opgevoede kind niet gaarne naar de catechisatie, of komt zeer ongeregeld. Gelukkig, als dan te eeniger plaats een troepje kinderen trouw is in 't bijwonen van het godsdienstonderwijs, want dan sluit het verwaarloosde kind zich allicht daarbij aan.

Evenwel, wij kennen ook christelijk godsdienstige gezinnen, waar een streven is, om de kinderen naar hart en verstand te vormen. Het christelijk gezin, waar de ouders de kinderen voorgaan in alles wat betamelijk, liefelijk is en welluidt, waar geregeld gebeden, gedankt en de H. Schrift gelezen wordt, waar de bijbelsche almanak ook den ouderen kinderen in handen gegeven wordt, en de vader of moeder dagelijks naar den dagtekst vraagt. In zulk een gezin is orde en welvoegelijkheid; de kinderen gaan gewillig naar

school, kinderkerk en catechisatie; de ouders vergewissen zich van de vorderingen hunner kinderen in een en ander, de Zondag is er rustdag, gewijd aan den Heer, er is deelnemen aan de onderlinge bijeenkomsten. De kinderen uit zulke gezinnen zullen over het geheel trouwe catechisanten zijn, ook de jongens, ook op lateren leeftijd. Die gezinnen vormen de kern der gemeente, zijn hare kracht.

Daarenboven hangt er veel van af voor trouw school- en catechisatiebezoek, als aan het hoofd der gemeente wakkere mannen staan, trouw op hun' post. Menigmaal doen dezen wat der ouderen is. 't Is overal op te merken, hoe met de meerdere of mindere wakkerheid van voorgangers, ouderlingen, diakenen enz. nauw samenhangt min of meer trouw school- en catechisatiebezoek van jeugd en jongelingschap. Laat ons hopen, dat we ook ten deze steeds meer vooruit zullen gaan. Het Heere, Heere! roepen alléén wordt dan allengs zeldzamer, en het doen van den wil des Vaders, die in de hemelen is, neemt dan steeds toe.

De viering van den Zondag, als dag des Heeren, is in de Minahassa op verschillende plaatsen tamelijk onderscheiden. Nauw hangt daarmede samen de meerdere of mindere trouwe opkomst ter godsdienstoefening. Er zijn plaatsen, betrekkelijk niet weinige, zelfs geheele streken, waar de Zondag volkomen als rustdag geheiligd en gewijd wordt aan godsdienstige handelingen. Daar staan de werkzaamheden van het dagelijksch leven geheel stil. Naarmate van de hoegrootheid der gemeenten ziet men grooter of kleiner schare zich in voegzame kleeding naar de kerk begeven. Jong en oud neemt aan de godsdienstoefening deel. Die wordt over het algemeen des zondagmorgens gehouden. Hier en daar ziet men reeds in den vroegen morgen bijzondere samenkomsten houden in deze en geene particuliere woning, hetzij van kinderen of van jonge lieden, of ook van meer

bedaagden. Die samenkomsten zijn dan als vooroefeningen voor de algemeene godsdienstoefening. De bijbelsche geschiedenis wordt verteld, er wordt samen gebeden en gedankt en gezongen; te samen heiliging van zichzelven en van den dag des Heeren. In de namiddagen worden dan onderscheidene bijeenkomsten gehouden van verschillende vereenigingen. Vooral de vrouwenvereenigingen laten zich dan niet onbetuigd. Maar ook wordt in de kerk onderwijs gegeven, aan kinderen, aan meergevorderden in leeftijd en aan de leerling-lidmaten. Geene eenvormigheid echter, maar gewijzigd hier en daar naar velerlei oorzaken. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat hier sprake is van minder groote gemeenten, ofschoon ook in sommige gemeenten met uitgebreid zielental de Zondag geheiligd wordt en gewijd is aan onderscheidene godsdienstige verrichtingen.

Daar tegenover staan verscheidene gemeenten, soms ook eene geheele streek omvattende, waar de zondagsviering veel te wenschen overlaat. Wel staan dan de algemeene daagsche werkzaamheden stil, maar menigeen gaat toch naar veld of akker, alsof 't niet Zondag ware. Aan velerlei drukte en beweging in de plaats is 't ook niet te bespeuren, dat het Zondag is. Maar het klokgelui herinnert daaraan. Een gedeelte der gemeente heeft die herinnering niet noodig. De getrouwen en belangstellenden houden den Zondag, gaan op naar het bedehuis, heiligen den rustdag den Heere. 't Is vooral in gedeelten van het land, waar de groote gemeente wel tot belijdenis werd van den naam des Heeren, maar nog niet tot het doen van den wil des Vaders, die in de hemelen is. Voorts kan men zien, hoe met name de tabaksindustrie belemmerend werkt op de zondagsviering, en mitsdien op den bloei der openbare godsdienstoefeningen. Niet zelden heeft de uitbetaling aan

de inlandsche planters van tabak voor geleverd product, en aan dienstpersoneel in loods en op 't veld, des zondagmorgens plaats, terwijl in den tijd van het zoogenaamde bossen, ook des Zondags scharen van vrouwen en meisjes en kinderen, in stede van ter kerk te komen, naar de tabaksloodsen gaan. Een en ander is vooral van betreurenswaardigen aard in de gemeente te Ajermadidi. Het heeft eene godsdienstloosheid tengevolge, vooral bij het jeugdige vrouwelijke geslacht, die verderfelijk werkt op de zedelijkheid, de ingetogenheid en den eenvoud. Het geld, soms in betrekkelijken overvloed gewonnen, is niet zelden ten verderve van veel goeds. Loffelijk is het, dat er gemeenten zijn, die zich niet door de industrie laten overheerschen.

Voorts zijn er groote gemeenten, waar de dag des Heeren geheiligd wordt, het bedehuis doorgaans goed gevuld is met kerkgangers, verscheidene godsdienstige bijeenkomsten en verrichtingen plaats hebben, zoodat zeer veel herinnert aan eene christelijk godsdienstige bevolking, maar waar tevens door een deel des volks de Zondag misbruikt wordt. De viering is daar niet algemeen. Men moge dat betreuren, en er naar streven, dat het volk als zoodanig zich een christenvolk betoone, ook door de zondagviering, maar te verwonderen is het niet, dat dit nog niet zoo is. Naast de tarwe schiet het onkruid welig op. In gemeenten van grooten omvang zijn de arbeiders weinige, het toezicht kan niet zoo nauwkeurig zijn, het voorbeeld van vreemde bijwoners is niet zonder invloed, de kracht van het voorbeeld ten goede reikt niet tot het geheel.

Ter hoofdplaats Menado werken velerlei oorzaken mede tot ontheiliging van den dag des Heeren. 't Is dáár aan weinig te zien, dat het rustdag is. Uit omliggende plaatsen komen scharen van christenen naar Menado, zoo het heet,

om op den vrijen dag zich op de markt en in de winkels van het noodige te voorzien. En inderdaad, de Zondag is vooral voor de inwonende Chineezen een drukke verkoopdag. Niet allen evenwel komen met gereed geld. Men brengt per ossenkar of pikolpaard, of als bagage producten ten verkoop, voor den handel zoowel als ten behoeve van het huisgezin, zoodat ook menig ingezetene zich meent gedrongen te zien, op Zondag te koopen. Dit heeft weder invloed op de zondagviering. Toch komen de getrouwen ter kerk. De Predikant van Menado bericht: „Al liet het bezoek der godsdienstoefeningen op gewone Zondagen veel te wenschen over, bij feestdagen was de kerk steeds goed bezet." Van Tomohon de verzekering; „de opkomst der gemeente was in 't afgeloopen jaar vooruitgaande, soms zeer verblijdend. Natuurlijk zijn er weder dagen, wanneer het getal bezoekers van de openbare godsdienstoefening verre beneden middelmatig was. Ziekte en sterfgevallen, algemeene of bijzondere werkzaamheden, en de weêrsgesteldheid hebben daarop veel invloed. Met dankbaarheid zien wij op velen, wier plaats in het bedehuis nooit ledig blijft, en die daardoor toonen, hoezeer de Evangelieprediking door hen gewaardeerd wordt. Daartegenover zijn weder tal van personen, die hoogst zelden de kerk bezoeken." De Hulpprediker van Langowan mag getuigen: „De zondagviering is, zooals men die wenschen kan; nergens wordt hier des Zondags het gewone werk verricht." Die van Ratahan zegt: „de godsdienstoefeningen konden, inzonderheid te Ratahan door het mannelijk gedeelte der bevolking beter worden bezocht." Doch waartoe meer? Bij groote verscheidenheid van toestanden, ook in dit opzicht, ook veel overeenkomst. Maar hoeveel er dan ook nog te wenschen moge overblijven, wij hebben reden tot blijden dank voor wat is, tot goede hoop voor wat

onder Gods genadigen zegen in de toekomst worden zal. Moge het ons al niet oorbaar zijn te roemen, zeker mogen wij ook niet klagen. Met moed voortgegaan met opwekken, vermanen, onderrichten, voorgaan. De goddelijke zegen zal niet uitblijven. Het werkdadig Christendom zal van gezegenden invloed blijven.

De viering des Heiligen Avondmaals had gedurende het verslagjaar in verreweg de meeste gemeenten tweemaal plaats. Elders geschiedde die slechts eenmaal. Ofschoon wij zooveel mogelijk moeten streven naar eenheid, ook in de uitwendige godsvereering, blijve ieders persoonlijke vrijheid ten deze gewaarborgd. In vorige Berichten is tamelijk uitvoerig over de Avondmaalsviering in de Minahassagemeenten gesproken. Wij kunnen derhalve thans desaangaande kort zijn. Over het algemeen is de dag des Avondmaals voor onze christenen de bij uitstek groote dag. Geen feestdag kan daarbij vergeleken worden. De vreugde op het Kersfeest bijv., is meer eene luidruchtige; men viert dan feest, ook in de huizen en op de straten, en niet altijd, en niet overal wordt dan de grens der geoorloofdheid en betamelijkheid door allen in 't oog gehouden. Zelfs zijn er die dan wel pret maken en pleizier zoeken, maar het bedehuis niet betreden. Maar ook bij de waarachtig belangstellenden is de blijdschap op den Kerstdag eene opgewekte, al behoudt de ernst de overhand. De dag des Avondmaals is een stille feestdag; de blijdschap is geheiligd, het gemoed wordt vervuld van lof en dank. Zeer veel hangt voor de stichting der gemeente en de vrucht der plechtige gedachtenisviering af van de voorbereidende werkzaamheden. Het zijn over het algemeen nog maar enkele uitnemenden, die uit en door zichzelven zich door ernstige zelfbeproeving tot de heilige handeling trachten te stemmen. Werkzaamheid in de gemeente,

onderlinge bijzondere samenkomsten, bespreking van wat betamelijk is, aanwijzing van wat niet overeenstemt met de plechtige daad, onderlinge en wederkeerige opwekking tot zelfbeproeving en voorbereiding, het gemeenschappelijk gebed, zoomede telkens weder herhaalde onderrichting over de inzetting en het doel des Avondmaals, en dergelijke plegen gezegend te werken op de stemming der gemeenten in haar geheel. Zegen ligt er in; zegen rust er op; zegen, die weder nieuwen zegen wekt.

(*Vervolg en slot later*).

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN

in de Minahassa, op ultimo December 1891.

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN. DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
1	*Tondano*	Tondano	F. Tangkouw	184	139	323	207	Rooker. 15 Scholen met gezet opkomende 72,5 %.
2	"	Koija	P. Toelis	50	47	97	69	
3	"	Marawas	E. Metoesala	13	9	22	17	
4	"	Kinaleosan	E. Watoelingas	11	12	23	20	
5	"	Kolongan	R. Apouw	40	37	77	65	
6	"	Sawangan	G. da Costa	18	14	32	24	
7	"	Ranowangko	J. Regoh	36	16	52	46	
8	"	Kajoeroja	Ph. Siwi	33	29	62	52	
9	"	Seretan	E. Limpelehe	23	23	46	40	
10	"	Maoemby	D. Popal	20	14	34	25	
11	"	Watoemea	M. Legoh	24	28	52	43	
12	"	Tandengan	W. Rantoeng	30	29	59	41	
13	"	Paloloan	A. Pandeilaki	33	23	56	28	
14	"	Papakelan	J. Wageij	31	25	56	41	
15	*Tomohon-Sarongs.*	Koemelemboeai	J. Roentoekahoe.	9	15	24	8	
				555	460	1015	726	
16	*Tonsea*	Tanggari	F. Walanda	52	23	75	49	Tendeloo. 11 Scholen met gezet opkomende 54 %.
17	"	Sampiri	N. Sompi.	29	15	44	22	
18	"	Roemèngkor	M. Mandagi	21	14	35	15	
19	"	Soekoer.	E. Sigarlaki	40	16	56	36	
20	"	Kassar	H. Tampi	25	20	45	33	
21	"	Tontalette	J. Pakasi	17	18	35	17	
22	"	Tandjong-merah	A. Wuisan	17	13	30	19	
23	"	Waléo	J. Dotoeloeng	45	24	69	46	
24	"	Mapangit	F. Mautiri	42	39	81	30	
25	"	Teteij	S. Tirajo	36	36	72	26	
26	*Maoemby*	Kawĕroean	W. Walanda	20	17	37	20	
				344	235	579	313	
27	*Sonder*	Sonder	E. Koho	111	63	174	98	Schwarz. 14 Scholen met gezet opkomende 65, 75 %.
28	"	Kiawa	S. Rakian	100	57	157	125	
29	"	Leilem	N. Malingkonor	44	53	97	48	
30	"	Timboekar	L. Geroeng.	29	11	40	34	
31	"	Tangkoenei	F. Roengkot	20	18	38	22	
32	"	Moente	A. Raoe	24	14	38	23	
33	"	Soeloe-oen	A. Sarajar	44	16	60	54	
34	"	Pinapalangkow	S. Kamagi	44	28	72	52	
35	"	Kapoja	Th. Sangeroki	55	25	80	46	
36	*Kawangkoan*	Kajoe-oewi	E. Keloeng	52	40	92	64	
37	*Tomohon-Sarongs.*	Ramboenan	Vacant.	53	13	66	35	
38	"	Pinaras	D. Moningka	56	28	84	52	
39	"	Tondangow	Z. Pio	28	18	46	34	
40	"	Pangolombian	D. Wajong	33	18	51	32	
				693	402	1095	719	

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
41	*Tombassian*	Pondan	A. Pangkei	63	32	95	71	van de Liefde. 13 Scholen met gezet opkomende 78,74 %.
42	„	Pinalin	K. Egetan	13	14	27	21	
43	„	Ritei	P. Ondang	47	44	91	66	
44	„	Kaneian	S. Lepar	63	43	106	90	
45	„	Koreng	P. Lintjewas	38	21	59	51	
46	*Sonder*	Toempaän	A. Tangkilisan	33	18	51	47	
47	„	Popentolen	O. Pratasis	14	14	28	26	
48	„	Paslaten	H. Tamoenoe	37	12	49	37	
49	„	Leleima	F. Pangkei	14	17	31	29	
50	*Kawangkoan.*	Roemoön-atas	J. Toemiwa	72	50	122	79	
51	„	Talaitad	O. Ratag	34	35	69	54	
52	„	Toemaloentoeng.	P. Rompas	43	27	70	57	
53	*Roemoön*	Roemoön-bawah	P. Rorong	27	3	30	24	
				498	330	828	652	
54	*Tomohon-Sarongs*	Tomohon	K. Palar	145	59	204	126	Louwerier. 3 Scholen met gezet opkomende 63,21 %.
55	„	Sarongsong	S. Rotti	67	22	89	58	
56	*Kakaskassen*	Kakaskassen	N. Sandah	106	74	180	115	
				318	155	473	299	
57	*Langowan*	Palamba	A. Sahoel	42	21	63	45	Brouwer. 13 Scholen met gezet opkomende 69,54 %.
58	„	Talawatoe	Vacant.	—	—	—	—	
59	*Kakas-Remboken*	Panassen	J. Soerentoe	34	22	56	28	
60	„	Toulian	J. Mamahit	67	45	112	60	
61	„	Kawèng	S. Roemondor	51	46	97	63	
62	„	Kajoewatoe	Th. Kaligis	48	29	77	64	
63	„	Sombokei	M. Moemek	7	7	14	13	
64	„	Touloemèmbèt	S. Loemoindong	22	10	32	24	
65	„	Kasoeratan	A. Loementah	48	27	75	57	
66	„	Parepei	J. Pangajow	45	47	92	62	
67	*Kawangkoan*	Tompasso	K. Masenambow	115	75	190	180	
68	„	Tollok	M. Mandang	53	45	98	50	
69	„	Kanonang	J. Moemek	60	29	89	47	
				592	403	995	693	
70	*Kakaskassen*	Warĕmboengan	E. Wawoeoengdeng.	32	18	50	30	ten Hove. 19 Scholen met gezet opkomende 61,13 %.
71	„	Kali	E. Matindas	38	5	43	28	
72	„	Koka	H. Wowor	54	26	80	40	
73	*Tomohon-Sarongs.*	Kembes	J. Polii	25	7	32	21	
74	*Menado*	Toemboeloean	W. Montolalo	18	6	24	12	
75	„	Kamanta	A. Montiri	30	18	48	29	
76	„	Kajoewatoe	A. Nangon	20	18	38	18	
77	„	Paniki di atas	E. Paät	30	10	40	22	
78	„	Talawaän	J. Wongkar	15	10	25	20	
79	„	Tiwoho	C. Roemambi	15	8	23	16	
80	„	Tongkeina	D. Lantang	25	10	35	18	
81	„	Menado toewa	J. Toeber	32	12	44	32	
82	„	Bonaken	F. Dommito	25	10	35	21	
83	*Maoemby*	Kolongan	P. Samboed	22	10	32	22	
84	„	Soewaän	A. Wariki	16	10	26	15	
85	„	Bangka	M. Maramis	19	4	23	21	
86	*Bantik*	Bailam	A. Koenanda	19	4	23	18	
87	„	Molas	N. Maramis	27	—	27	18	
88	„	Talawaän	J. Kalalo	35	4	39	20	
				497	190	687	421	

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
	Passan-Ratahan							
89	*Ponosakan*	Wiauw..................	H. Toemando......	14	10	24	10	Rinnooij. 9 Scholen met gezet opkomende 61 °/₀.
90	„	Benthenan............	A. Ikele...............	13	14	27	17	
91	„	Tatengessan..........	W. Sandag	16	12	28	20	
92	„	Wioi	H. Walelang........	24	22	46	33	
93	„	Watoelinei	A. Logoe	23	8	31	15	
94	„	Bélang	O. Lowongon......	32	18	50	24	
95	*Tonsawang*	Kali......................	G. Mokat............	28	15	43	34	
96	„	Silian....................	L. Lengkei	32	26	58	27	
97	„	Loboe....................	M. Suepit	45	18	63	46	
				227	143	370	226	
98	*Tombariri*	Lémoe..................	P. Palit.................	31	16	47	40	Graafland. 17 Scholen met gezet opkomende 66,15 °/₀.
99	„	Ranotongkor........	O. Wongkar	31	32	63	50	
00	„	Woloan	J. Wehantouw	77	30	107	46	
01	„	Mokoepa	L. Poeah	24	13	37	30	
02	„	Sendoek................	J. Lasoet	52	25	77	60	
03	„	Poöpoh	S. Siwi....	13	10	23	13	
04	„	Koemoe Arakan..	Vacant.	—	—	—	—	
05	„	Sondaken.....	Vacant.	—	—	—	—	
06	*Kakaskassen*	Kajawoe	H. Wongkar........	53	27	80	70	
07	„	Kenilo	E. Nangka	43	22	65	51	
08	„	Tinoör..................	J. Sekeh	50	20	70	37	
09	„	Tateli	Vacant.	—	—	—	—	
10	„	Koha	M. Sompi	68	29	97	57	
11	„	Agotei..	Vacant.	—	—	—	—	
12	*Bantik*	Kalasei	L. Londong	24	7	31	20	
13	„	Malalajang	M. Sembel...........	44	16	60	43	
14	*Sonder*..................	Poparen................	D. Malag	16	7	23	19	
				526	254	780	536	
15	*Tompasso*..............	Ongkow................	W. Moentoe........	20	17	37	16	de Vries. 16 Scholen met gezet opkomende 58,44 °/₀.
16	„	Poöpoh	H. Dotoeloeng	42	47	89	60	
17	„	Mapolo	J. Salangka	34	27	61	40	
18	„	Lompad	J. Tanor	33	25	58	33	
19	„	Pitjoean................	J. Polla.	54	23	77	45	
20	„	Raänan	A. Lintong	40	16	56	32	
21	„	Wanga..................	D. Matoellessi	36	28	64	36	
22	„	Tokin....................	N. Piring	30	11	41	28	
23	„	Karimbow	J. Pangkei	70	23	93	50	
24	„	Woewoek-Malola.	M. Toemoejoe	29	25	54	30	
25	*Roemoön*	Wakan	J. Wineroengan..	38	20	58	30	
26	„	Eloesan	S. Oemboh	32	14	46	22	
27	„	Pondos	J. Rimpowatoe.. .	20	12	32	20	
28	„	Tewassen..............	M. Saroinsong....	41	14	55	36	
29	„	Tawaäng	A. Ransoeng........	28	7	35	25	
30	„	Pahoe-Oerei	J. Warong	46	10	56	30	
				593	319	912	533	

RECAPITULATIE.

NAMEN DER HULPPREDIKERS.	NAMEN DER RESSORTEN.	Aantal Scholen.	Getal kinderen.			
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.
H. Rooker........	Tondano..........	15	555	460	1015	726
H. J. Tendeloo....	Ajermadidi...... ..	11	344	235	579	313
J. A. T. Schwarz..	Sonder...........	14	693	402	1095	719
C. J. van de Liefde.	Amoerang........	13	498	330	828	652
J. Louwerier......	Tomohon.........	3	318	155	473	299
M. Brouwer.......	Langowan........	13	592	403	995	693
J. ten Hove.......	Maoemby........	19	497	190	687	421
N. Rinnooij......	Ratahan..........	9	227	143	370	226
E. W. G. Graafland.	Tanawangko.......	17	526	254	780	536
J. S. de Vries.....	Koemelemboeaai...	16	593	319	912	533
	Totaal...	130	4843	2891	7734	5118

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

AANTEEKENINGEN

op den Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa, op ultimo December 1891.

Het aantal scholen in de Minahassa breidt zich nog steeds uit. Dit is een onvermijdelijk gevolg van den voortgang der Evangelisatie in dit land. Het klom in 1891 tot 130, en nog is het einde niet. Bantik, dat tot het Christendom toetrad, heeft scholen noodig, te meer noodig, omdat iedere genootschapsonderwijzer tevens catecheet en voorganger is. Bantik heeft behoefte aan onderwijs, zoowel voor de jeugd in de school, als voor de jongelingschap en meer bejaarden in kerk en catechisatie.

De uitgaven voor de scholen zijn ook stijgende. Het Genootschap geeft zijne vaste bijdrage, gesteund door de vrienden van onze scholen, met name de Kwartgulden-vereeniging. De Minahassa-christenen dragen niet onbelangrijk bij. Maar er moet steeds meer zijn. Voor de scholen No. 81, 82, 85, 86 en 87 werden over 1891 nog geene gelden beschikbaar gesteld. De onderwijzer te No. 86 werd door de negeri onderhouden; die te No. 81 ontving nu en dan eene kleinigheid van den Hulpprediker; die te No. 85 werd eenigen tijd door het negerihoofd onderhouden, doch eindigde met zijne betrekking neder te leggen; die te No. 87 wordt door den Hulpprediker onderhouden. Altemaal abnormale toestanden. Er moet en zal in voorzien worden. De Heer der zending zal wel weten, hoe. In het geloof aan zijne voorzienige hulp moeten ook die scholen ten laste komen van het schoolfonds.

No. 1 is niet ten laste van dat algemeene fonds, heet gemeenteschool, wordt uit bijzondere fondsen onderhouden.

De Hulpprediker van Sonder teekent aan: „de passerdagen in omliggende plaatsen hebben weder in 1891 ongunstig gewerkt op de opkomst der leerlingen op de meeste scholen." Ofschoon van elders desaangaande geene klacht inkwam, mag het voor zeker gehouden worden, dat dit ook op verscheidene andere plaatsen meer of minder het geval is.

H. ROOKER.

Behandeling van zieken in het Malangsche, uit het verslag over 1891 van J. KREEMER.

Wij trachten, in navolging van den Heer, allerlei kranken te helpen, niet opdat zij, hersteld, christen zullen worden: maar uitsluitend om te helpen, om wel te doen. Wil men een nieuw leven beginnen, ook naar de ziel welvaren, des te beter. Natuurlijk is de omgeving, de omgang, het ensemble in één woord, er naar, om onze patiënten er als van zelf toe te leiden. Maar wij ontvangen hen niet in godsdienstige bijeenkomsten. Ook bidden wij niet met onze zieken. Zij zouden er van ontstellen; er door worden afgeschrikt, en er niets van meênemen. Wij houden daarom niet van een dergelijk hors-d'oeuvre. Bovendien, proselitisme is ons vreemd. Als maar de ongelukkige bevolking gebaat wordt. Wij bewijzen haar de grootste weldaad, door haar tot Jezus te brengen. Zeer zeker. Maar dat is een proces; zoo gij wilt een pedagogisch proces. Daar gaan j a r e n meê heen. Koorts, hoest, wonden en zoo meer genezen wij, om zoo te zeggen, in een ommezien.

Gedurende 1891 werden er op dezen zendingpost, volgens gehouden boek, aan ruim 4000 lijders, 4500 maal medicijnen uitgereikt, ongerekend de zieken, die in ons bamboezen hospitaaltje werden verpleegd, en van een tot acht fluctuëerden.

In geld, want er waren ook, die weleens een kip of kieken, een weinig rijst, jonge djagoeng (turksche tarwe), eenige aardappelen, wat boontjes, enkele eieren, of ook de

ingrediënten voor een sirihpruimpje, benevens een stukje wierook, ten offer medebrachten, in geld werd er van de patiënten ontvangen *f* 464,97. Meer dan 100 zieken vroegen geheel pro Deo (krônô Allah) te worden geholpen.

Wij mogen hier opmerken, dat aanvankelijk gratis hulp regel was, en althans niet gestaan werd, op ook maar eenige tegemoetkoming. Wij kwamen hier echter van terug; moesten er van terug komen. Immers de medicijnen, zoo gemakkelijk om niet verkregen, stonden blijkbaar niet hoog bij de lieden aangeschreven. Zelfs waren er, die door obat te komen vragen, meenden ons een dienst te bewijzen. Het kostbare, maar wansmakende geneesmiddel, smeet men niet zelden weg. Dan slechts een betrekkelijk klein getal kranken was van onze apotheek gediend. „Niet veel zaaks, weetje! zoo maar te geef". Toen we op soembangan (bijdrage), pĕsaren (soort bijdrage) of hoe zoo'n tegemoetkoming hier wordt genoemd, aandrongen, zelfs weleens iemand ledig wegzonden, die erg ongegeneerd en onbehouden aan kwam zetten, alsof hij recht op djampi (geneesmiddelen) had, ging men er van lieverlede meer prijs op stellen en ..... mijne ziekenpractijk nam een ongekende vlucht. In het jaar 1890 deelde ik 1109 keer obat uit. Het hier aan voorafgaande jaar werden 407 kranken een of meermalen geholpen. Dat ik somtijds soembangan weigerde, of bij niet aanbieding, ook niet vroeg, als de menschen arm waren en serieus bleken te zijn, spreekt van zelf. Ik deelde natuurlijk aan de Inlanders mede, hoe het Gouvernement bij mij vele geneesmiddelen deponeerde, om zoo hunne zieken te kunnen helpen.

Wij helpen om te helpen allereerst; daar gaat niets van af; doch verder ook om de Inlanders tot ons te trekken, voor ons te winnen: om hen meer sympathie te doen

krijgen voor het hun weldadig Bestuur en voor den zendeling, die nevens dat Bestuur (de Regeering), zoo gaarne een zeer bescheiden plaatsje wenscht in te nemen, waar het er op aankomt der bevolking wel te doen. Het spreekt wel van zelf, dat hij in dit opzicht, bij de ambtenaren vergeleken, om van den invloed der vele particulieren niet te spreken, al heel weinig beteekent, ja zelfs genoodzaakt zou zijn, zonder hun' invloed en steun zijn biezen te pakken.

Het Gouvernement dan verstrekte over 1891 voor ± *f* 250 aan geneesmiddelen. Het Genootschap zond uit Holland voor ± *f* 75 en betaalde hier, voor medicijnen en benoodigdheden, het hospitaaltje inbegrepen, *f* 574, ongerekend de *f* 144 tractement aan den helper bij het bereiden en het uitreiken der geneesmiddelen. Summa summarum beliepen de kosten voor geneeskundige hulp op dezen post ver over de *f* 1000.

Het laat zich aanzien, dat dit jaar een minder groot aantal patiënten onze hulp zal inroepen en de kosten dus niet zoo hoog zullen oploopen. Toen het verleden jaar op het drukst liep, kwamen er dikwijls meer dan 40 zieken per dag. Dit werd vooral veroorzaakt door de influenza.

Nu, ik kon den menschen de koorts afnemen; dysenterie, hoest, wormziekte, wonden, scabiës en zoo meer genezen. En waar ik te kort schoot, zette ik de patiënten op mijn karretje of op eene draagbaar en bracht hen naar Malangs hospitaal, waar de officieren van gezondheid met Dr. Beijfusz aan het hoofd, met geen minder toewijding dan de zendeling (er wordt gelukkig in stilte en ongemerkt, buiten de zending om, zooveel wel gedaan ook in Indië!) zich steeds met de meeste voorkomendheid bereid toonden, om hulp te bieden. Heerlijk, dat ik, slechts een half uur rijdens ver, zoo'n goede toevlucht heb. Zoo verschrikkelijk

kan de kwaal niet zijn, of ik kan raad schaffen. Niemand komt te vergeefs.

Dat zegt niet weinig. Verwondert het u nog, dat de pandita hier hoe langer zoo meer populair wordt, dat schier ieder hem kent en, wat de Inlander den Europeaan nooit doet, als een goede kennis groet? Een groot verschil bij vroeger, toen men van hem zelfs geen kopje koffie wilde aannemen. Nu, daar moet het dan ook heen. Men moet ons, en dat niet om onzentwil natuurlijk, een gewenscht en noodzakelijk bestanddeel gaan vinden in deze maatschappij. Aanvankelijk van allerlei vreemde gedachten omtrent ons zijn en streven vervuld, ons schuwende meer dan de pest, ons, „valsche, machtelooze, gevaarlijke leeraars," worde het den Inlander als tweede natuur, zijn toevlucht tot ons te nemen.

Men heeft het van zeer invloedrijke zijde, in een andere missie afgekeurd, dat zendelingen, niet doorkneed in de kennis der medicijnen, der bevolking geneesmiddelen verstrekken, want zij zullen voor enkele gevallen staan. Nu, dat is zoo. Hoewel de zendelingen van het Ned. Zend. Genootschap, gewoonlijk, immers voor een leek, zeer zorgvuldig worden ingeleid in de kennis der geneeskunde, schieten zij, zooals ik boven reeds te kennen gaf, zeer dikwijls te kort. Zij blijven, ook zij die bijzonderen aanleg en lust toonden in het vak, „vrijbuiters en beunhazen." Niets meer. Een arts heeft te veeljarige voorbereiding van noode en moet te zeer geheel opgaan in zijn kennen en kunnen, dan dat wij hem, ook maar in de verte, op zijde zouden komen. Bovendien, niet geneeskunde, maar Evangeliekennis (en teneinde daarvan op de hoogte te blijven en daarin toe te nemen is ook voortdurende studie noodig) is voor den zendeling hoofdzaak, om van het voertuig, de taal en zoo vele andere dringende bezigheden

nog niet eens te spreken. Hij mag niet opgaan in de ziekenbehandeling, tenzij hij werkelijk „Missionsarzt" is. Als in het voorbijgaan geneest hij de kranken en helpt aan brood en visschen soms, zooals de groote Zender en grootste Zendeling tevens („zooals de Vader mij gezonden heeft, zend ik ook ulieden") het hem voorgedaan heeft.

Moest hij, zonder zendeling-dokter te zijn, als zoodanig toch fungeeren, de opgedragen taak zou er onder lijden, en hij zou zich zelven in de verste verte niet kunnen voldoen.

„Maar hoe kan hij nu, bij al zijne overige bezigheden, al die zieken helpen?" hoor ik u vragen. Wel, dat gaat heel eenvoudig zoo: de meest gebruikelijke geneesmiddelen zijn al vooruit gereed gemaakt. Dan de meesten komen niet zelf. Hunne verwanten of vrienden rapporteeren, dat zij aan koorts, hoest, wormen, rheumatisme, syphilis of iets anders lijden. Men geeft de daarvoor aangewezen obat. Een vreeselijk oppervlakkige behandeling! Ja, maar 't kan niet anders; in ieder geval is zij veel rationeeler dan die van de doekoens. De menschen genezen er doorgaans bij. Een helper, die ons langen tijd volgde, kan, onder toezicht, desnoods met deze behandeling terecht. En als de zendeling uit is, moet hij 't wel geheel alleen doen, tenzij de pandita, zooals die op Kĕndal-pajak, eene vrouw hebbe, die lust en bijzondere gave heeft voor de ziekenpractijk. Bij eenvoudige, heelkundige gevallen, gelijk de kliniek hier veel te zien geeft (waarbij rust en bekende, veel toegepaste anticeptische middelen zijn aangewezen) kan men een geroutineerd helper, behoorlijk gecontroleerd natuurlijk, gerust de verpleging opdragen. Nietwaar? Zoo bijgestaan in zijn werk krijgt de zendeling, bij 't vele dat er op zijn' post zoo al te verrichten is, 't minder volhandig.

Niet in het groot aantal Europeesche zendelingen zit onze kracht. Zij komen toch niet, en als zij kwamen, zou de gemeente in het Vaderland, 't is reeds overtuigend gebleken, hen niet kunnen of niet willen onderhouden. Zelfs meer dan één zendeling op één post verdient in de gegeven omstandigheden, o. i. afkeuring. Wij behooren ons te verdeelen, te verspreiden, moeten ons ver van elkander vestigen. Maar dan kunnen wij niet genoeg doen aan 't vormen van inlandsche helpers. Ze zijn onze toekomst, onze hope, onze kracht. Langs dezen weg vermenigvuldigen wij ons. Maar wij smachten naar persoonlijkheden, in de zending zoo onmisbaar.

Doch men had het, zooals wij reeds mochten opmerken, tegen onze ziekenbehandeling. Nu, in ieder geval, geven wij zendelingen het niet toe, dat onze inderdaad zeer gebrekkige medische kennis, (immers vergeleken bij die van den man van het vak) er toe zou moeten leiden, om de ziekenpractijk maar op te geven. Zij is daartoe een te groote zegen voor de bevolking, en een te welkome aanleiding almede, om met de, over het geheel van ons afkeerige, inlanders in aanraking te komen. Een volslagen arts, uitsluitend onder Javanen werkzaam, (wij zeiden het reeds elders) zou zich hier, tenzij dan te Môdjôwarnô, van tijd tot tijd van wanhoop, de haren uit het hoofd trekken. Deze maatschappij staat nog te veel in hare kinderschoenen, om de eischen der faculteit mogelijk te kunnen maken.

Stel u onze patiënten eens voor. Wij zeiden het reeds, zelden komen wij de zieken te zien. Een familielid, een vriend, een buurman, een ondergeschikte ook wel, komt ons mededeelen dat Si Soetô, (die doorgaans ver af woont, wel eens in eene andere residentie) zeer warm is, óf hoest, óf kribbelingen voelt over zijn geheele lijf, óf al

maar overal jeukte heeft, óf rommelingen in den buik, óf erger nog. Alle mogelijke obat is reeds gebruikt en inlandsche doktoren en dokteressen bij de vleet zijn geconsulteerd. 't Is dus geen recent geval meer. De helper, die gelukkig ook Madoereesch spreekt, ontvangt de menschen. Hij teekent alles op: hoe de zieke heet, waar hij woont, wat hem mankeert, hoe lang hij reeds ziek is, wat de aanleiding der ongesteldheid is, hoe het met zijn abdomen gesteld is, of hij al of niet transpireert, urineert, faeculeert als een gezond mensch, of hij eetlust heeft, welke medicijnen reeds gebruikt zijn, en zoo meer. Al die vragen en al die schrijverij staan de menschen slechts matig aan. Zelfs op den naam van den patiënt moeten de lieden zich nog bedenken. Hoe zouden zij aan al het andere hebben gedacht! „Wat kan het dien Bĕndôrô schelen of mijne vrouw soms ook geen stoelgang heeft; zij lijdt aan koorts zeg ik u." „Dat mijn kind een opgezet buikje heeft? 't Is mis met de flatulentie, zooals ik u verzeker." Wat doet het er toe, dat mijn broêr slecht geleefd zou hebben? Hij kan bijna niet slikken door een gat in zijn keel", enz. enz.

Wij geven obat en de noodige aanwijzingen naar bevinding. De geneesmiddelen zijn zeer onschuldig. In ieder geval zullen ze wel geen kwaad doen.

Men keert terug, zelden op den bepaalden tijd. Schrik niet! Een allerwanhopigst verslag. 't Heeft allen schijn, dat de zieke er zeer slecht aan toe is; maar .... hij loopt alweer ... gaat naar 't werk ... eet lekker. De medicijn, waar men vijf dagen mede moest doen, is in één dag ingenomen, opdat het maar beter zoude helpen. Desniettemin en evenwel nogtans, de kranke, voor wien men pas hulp vroeg, die al jaren lijdende is, is nog niet hersteld. „Hoe is 't mogelijk?!" Of men brengt

de djampi terug. 't Was zoo bitter, zoo erg wansmakelijk. Met groote wijsheid luidt 't: "als Bĕndôrô" (een vriendelijker en vertrouwelijker woord dan Toewan) "als Bĕndôrô, nu maar zeer krasse obat zou willen geven, in een' bepaalden vorm: "pĕrgasi", "pil pil". Een dergelijke geleerde wordt op zijn nummer gezet en hem beduid, dat hij in casu niets weet en dat de Pandita knap is. Wee u! als gij sullig en goedig zijt tegenover dit volk. Dan is uw invloed weg, en neemt de "in stilte dragende" (soms wegdragende) Javaan een loopje met u.

Wat moet de geneesheer der Javanen al niet weten! 't Is reeds suspect, dat hij naar een en ander vraagt. Een doekoen moet van alles op de hoogte zijn. Gestolen goed, weggeloopen vee dient hij als ziener terecht te kunnen brengen. Gunstige dagen, ook voor diefstal, moet hij kunnen aanwijzen. Betoovering kan hij tot stand brengen of ongedaan maken. Eene onbeminnelijke echtgenoote en een dito meisje weet hij een lieftallig voorkomen te geven; een kinderlooze echt met talrijk kroost te zegenen. Prijajis vermag hij op den ambtelijken ladder vooruit te helpen. Hij bezit de elmoe's om u onzichtbaar, om u onkwetsbaar te maken; om u met bovennatuurlijke krachten toe te rusten. Zijn spuug is meer dan medicijn, en 's mans urine is meermalen gebleken een panacée te wezen.

Maar niet iedere dag is gunstig om 's doekoens hulp in te roepen. Daarom komen er van daag bijna geen menschen medicijnen vragen; en gij zit er toch voor. Morgen naderen u des te meer. Heden is 't ook niet aangewezen om uit 't noorden naar 't zuiden te vertrekken: men zou dan tegen de richting van de wereldslang inloopen, immers met noodlottig gevolg. Wij hebben daarom aanloop vooral uit 't westen.

Zou men 't nu wezenlijk moeten wraken, dat menschen

zoo bijgeloovig, zoo onontwikkeld, op nog zoo'n lagen trap van beschaving, gehecht aan tooverformules, door ons zendelingen, leeken op het gebied der geneeskunde wel is waar, van geneesmiddelen worden voorzien? Moet in dezen voor de Inlanders aanstonds de Europeesche volkomenheid verwerkelijkt worden? Beging men in dit opzicht op het gebied van wetgeving en onderwijs geen schromelijke fouten?

Prijaji's, hadjis op leeftijd en Chineezen worden meestal op een stoel ontvangen, in tegenstelling met den kleinen man, die zich 't liefst op een mat nederzet. „'s Lands wijs, 's lands eer." Zoo wordt ook Maleisch, Madoereesch en hoog of laag Javaansch, dan wel madijô gesproken, al naar 't zich voordoet.

De Schrijver (helper) zit voor een laag tafeltje, met de beenen kruiselings, zoo als dat alweder de gewoonte is der inlandsche klerken.

Hoewel hij reeds vrij wel op de hoogte is van het gereedmaken en uitdeelen der medicijnen, zoo zou ik het hem toch liefst niet geheel overlaten. 't Is de wijze van ontvangst, van omgang, die hier van belang is. De geringe man (onze helpers kwamen allen voort uit den laagsten stand) is doorgaans niet voorkomend, niet gedienstig tegenover zijns gelijken. Voor ons gevoel althans laat de toon zoo veel te wenschen. De Běndôrô zelf is meer meêgaande, meer belangstellend, heeft 't doel meer voor oogen dan zijn knecht. Bovendien, als er sprake is van „hulp en zegen van boven", is de Javaan zoo weinig gemoedelijk; als er gewezen moet worden op de rampzalige gevolgen van 't kwaad, zoo weinig aangedaan met heiligen ernst.

En 't is mij soms een zootje, dat daar voor u neerhurkt. Een man die alweder van een koffieonderneming komt, door en door berooid. Alles heeft hij verschoven, verdob-

beld en verliederlijkt. Zijne wonden verpesten heel de omgeving. Hij wenscht opgenomen te worden en zal u ten eeuwigen dage dankbaar zijn en volgen als hij beter is. Nu wij kennen dat. Tijdens de behandeling nog gaat hij op 't erf misschien rooven of verdwijnt half genezen met de kleêren van zijne makkers; dan wel brandt 's nachts een vuurtje van zijn rustbank. Als hij genezen is, zal hij er hoogst waarschijnlijk, even als velen zijner voorgangers, stillekens van doorgaan, zonder te bedanken.

De vrouw komt voor haren man medicijnen vragen. Hij heeft eene vuile ziekte, en zij windt er geen doekjes om, hoe hij daaraan is gekomen. Waarom zou zij ook? Hij bedreef geen kwaad, in de oogen dezer bandelooze maatschappij.

Een vader vraagt voor zijn' zoon, die besmet is, ten aanhoore van uw geheele kliniek, waaronder vrouwen en meisjes, zonder blikken en blozen. Men lacht er zelfs om. De jongeling gedroeg zich immers even als allen van zijn leeftijd? 't Zou veeleer schande zijn, als hij 't niet deed: hij zou eenvoudig geen man zijn met eere.

Zoo terloops spraken wij al even van ons hospitaaltje: een bamboezen huisje met atap gedekt. Wij plaatsten er een tafel en een vijftal rustbanken in. Matten, kussens, kleeding (verschooning) en een lampje bleken mede tot het strikt noodige te behooren; voor voedsel moest natuurlijk ook worden gezorgd. Zoo als ik zeide, tot een achttal patiënten tegelijk hebben wij er verpleegd. Van de oprichting af aan, is het niet meer ledig geweest. Alles is er even eenvoudig en primitief. Van „chique" is in ons ziekenhuisje geen sprake en „aisance" is er ver te zoeken. 't Is wel wat heel min. Gaarne richtten wij op, een weinig kostbaar gebouwtje, ruimte aanbiedende voor een twintigtal kranken; op steenen grondslag, met bamboe-wanden, een'

gepleisterden vloer en een pannnendak. Met een ƒ 2000 zouden wij al veel doen. Zoo groot als te Môdjô-warnô behoeft het hier niet te zijn. Met ernstige gevallen kan ik steeds gemakkelijk naar Malang gaan. Maar zoo heel armoedig en beholpen, als 't nu moet gaan, kunnen wij geen eer inleggen met ons werk. Ik schaam mij, al eens, als men komt kijken, wat steeds meer gebeurt. Zijn er in het Vaderland niet eenige vrienden, broeders, die mij aan de noodige fondsen voor een hospitaaltje willen helpen? Voor mijn „opleidingsschool," dank zij enkeler offervaardigheid, heb ik thans voldoende bijeen.

„Zoo'n ziekeninrichting," hoor ik u zeggen, „zal nog al wat kosten". Zeker. Dat is zoo. Maar weet u, wat ik denk te doen? Zoodra de patiënten, meestal afkomende van de rondom liggende „perceelen", op 't gebergte, voegzamer opgenomen zullen kunnen worden, ga ik naar „boven" of naar de kantoren en vraag, verzoek, een maandelijksche bijdrage, om in de kosten te voorzien. En men is op Java zoo niet, of voor een goede zaak heeft men wel iets over. Als eerst mijn ziekenverblijf er maar staat.

Naast het „geneest kranken" kan het „predikt het Evangelie" van den Heer niet worden vergeten. Ja, het een is zonder het ander niet te denken. Voor den christen is gezondheid van ziel en lichaam één. Jezus vergeeft den kranke zijne zonden en deze gaat gezond heen. Zeer natuurlijk is daarom dan ook uw vraag of wij vorderen, óf, zooals een bezoeker van den zendingpost het eigenaardig uitdrukte: „hoe staat het met de geestelijke winst?"

Zie, wij geven er niet hoog van op. Wij verheugen ons met beving. Maar wij verblijden ons als wij merken, dat de jongelingen onzer gemeenten zich rein trachten te houden; dat spel en opiumgebruik onder onze christen-

inlanders niet voorkomen; dat van echtscheiding geen sprake meer is; dat Chineesche invloed geweerd is; dat voorbede en wel eens groote belangstelling in het woord zich voordoen. Maar nog eens, wij verheugen ons met beving. Onze gemeenten breiden zich uit. 't Zijn hier geen 200 zielen meer, maar over de 1300. Het overzicht wordt moeielijker. Het persoonlijk kennen en leiden is niet meer zoo algemeen. Het ver uit elkander wonen onzer gemeenteleden, vroeger te Swaroe bijna allen bijeen, doet almede de ontmoetingen zeldzamer worden. De mindere, physieke kracht van den pandita draagt er toe bij, of liever veroorzaakt, dat de bezoeken op groote afstanden minder gezet plaats vinden. Ter opwekking en ter versterking van hetgeen dreigt te verflauwen dan wel te versterven, zou hier, dat wij dit als ter loops mogen te kennen geven, een zendeling voor de buitengemeenten met name Pĕniwen en Wônô-redjô, hoogst gewenscht zijn. Bedoeld wordt een eenvoudig Evangelieprediker, hartelijk, gemoedelijk, maar gestreng, zonder daarom nog een rigoristisch man te zijn.

Onze veroveringen op den Islam, mogen ook nog niet bevredigend zijn, wij winnen terrein. De vesting blijkt niet oninneembaar.

Maar diep gaande, is over het geheel des zendelings invloed niet; kan dit niet zijn, in aanmerking genomen, behalve zoo heel veel andere oorzaken, den zedelijken, den ontwikkelings-toestand van dit volk. Men zou hier, met eenige restrictie, kunnen toepassen wat Dr. Beijnen (1) ergens verklaart van de middeneeuwsche volken in betrekking tot het Christendom. „Men kon niet lezen of schrijven, leerde tengevolge daarvan niet veel denken of nadenken,

(1) „Historische schetsen en beelden”.

zoodat het weinige wat hun van het Christendom gepredikt werd, door hen niet verwerkt werd en dus eene vreemde stof bleef, die den geest niet ophief, en voor de opklaring van het verstand weinig aanbracht." Dit toch is in betrekking tot onze mohammedaansche omgeving waar. En al komen wij bij de oud-gewonnenen dan ook met 't volle Evangelie in hun eigen taal, zij vatten er zoo weinig van. Hoewel goedig, vertrouwelijk, overgegeven aan den pandita, kunnen ze meestal zelfs de eenvoudigste verhalen en gelijkenissen niet in hunne voorstelling opnemen, althans niet terug geven. Dat het met de schooljeugd beter gaat, behoef ik u wel niet te zeggen.

Alzoo onze geringe en gebrekkige arbeid deed zijne uitwerking; laat 't ons dankbaar aan den Heer betuigen: boven bidden en denken. Immers, een schitterend gevolg hadden wij niet verwacht.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Stukken in betrekking tot de jongste toestanden in de Minahassa.

1. *Uit een schrijven van Br.* H. ROOKER, *d.d.* 23 *April* 1892.

Den 19[den] Maart j.l. kwam als Regeerings-Commissaris in de Minahassa, of voor de residentie Menado, het lid in den Raad van N.-Indië, de heer Gallois. Velerlei zaken en toestanden, die een geest van ontevredenheid onder de bevolking gewekt hebben, – maar ook voorstellen van ingrijpenden aard en vèr strekkende hervorming, door den Resident Stakman bij de Hooge Regeering ingediend, – hebben tot de zending van dien hooggeplaatsten ambtenaar aanleiding gegeven.

De Commissaris bleef eerst twee weken te Menado, waar hij in het logement zijn intrek genomen had. Het was al dadelijk algemeen bekend, dat hij allen, die eenig bezwaar in te brengen, of eenig verzoek te doen hadden, wilde ontvangen, klein of groot, inlander of Europeaan. Van die vergunning is ruimschoots gebruik gemaakt.

Den 2[den] April kwam de Commissaris te Tondano, waar hij tien dagen vertoefd heeft. Daags na zijne komst woonde hij met zijn' Secretaris de morgengodsdienstoefening in onze groote kerk bij, wat door de gemeente zeer gewaardeerd werd, en niet kon nalaten een' zeer goeden indruk te maken. Ook dáár hebben verscheidene personen met allerlei bezwaren en verzoeken zich tot den Commissaris gewend.

Ik vroeg bij Z.H.E.G. belet voor Br. Louwerier en mij, als Commissie voor spoedvorderende zaken der Zending-Vereeniging in de Minahassa. In den morgen van 7 dezer werden wij door hem ontvangen. Uit den aard der zaak brachten wij alleen eenige zaken van algemeenen aard onder de aandacht van den Commissaris.

Allereerst brachten wij bezwaren in tegen de toepassing van de nieuwe bepalingen van den Resident van Menado, op het verrichten van negeri-diensten en van de pinontol- en andere diensten bij het negerihoofd, – óók op onze inlandsche leeraars (de penoeloengs) en het onderwijzend personeel aan de Genootschapsscholen. – Onze correspondentie over die aangelegenheid met den Resident van Menado, in November en December des vorigen jaars, was hem bekend, en had hij bij zich. Ik kon dus kort zijn in de mededeeling aangaande de bespreking van dit onderwerp, want nieuwe gezichtspunten op die zaak hadden wij niet verkregen. Wij beriepen ons dus op de geschiedenis van de scholen, ten einde te doen zien, hoe van den beginne af aan de bevolking de verplichtingen van het onderwijzend personeel als negeri-dienstplichtigen op zich genomen heeft; dat de onderwijzers geene diensten kunnen verrichten zonder groote schade voor het onderwijs, – en te karige bezoldiging genieten, om die diensten te kunnen afkoopen. – Wij drukten echter bijzonder sterk op het onvermijdelijk gevolg van negeri-dienstplichtigheid van inlandsche leeraars en onderwijzers, dat n.l. daardoor het prestige zou verloren gaan, en de noodige achting voor de betrekking en het werk groote schade zou lijden.

De Commissaris gevoelde wel het klemmende van een en ander. Hij vroeg echter, of de afkoop niet gereedelijk zou kunnen geschieden, wanneer eenige subsidie voor de scholen deels werd gebruikt tot verbetering van de tracte-

menten der onderwijzers. Het was het tweede punt, dat wij wenschten te bespreken; doch wij hadden zeer weinig hoop ten deze te zullen slagen. Wij merkten op, dat dit zou zijn, met de ééne hand geven en met de andere hand nemen, maar vooral, dat de stand van onderwijzer desalniettemin niet weinig zou dalen, wat weder van nadeeligen invloed zou zijn op de waardeering van school- en godsdienstonderwijs, en de godsdienstoefeningen zelven.

De Commissaris vroeg ons, of wij bekend waren met een schrijven van Heeren bestuurders over subsidieaangelegenheid aan den Gouverneur-Generaal, waarop wij ontkennend moesten antwoorden. Hij had dat schrijven niet bij zich, maar de Gouverneur-Generaal had hem daarvan inzage verleend een paar dagen vóór zijn vertrek van Batavia. (1) De Commissaris was op dit punt bijzonder meêgaande, en gaf als zijn gevoelen te kennen, dat er wellicht geene overwegende bezwaren zouden bestaan tegen het verleenen van subsidie in den geest als door H.H. Bestuurders en ons bedoeld. De Commissaris verzocht alstoen een schema van ons verlangen in deze zaak. Gevolg daarvan is de indiening van een kort overzicht van de geschiedenis en den toestand der Genootschapsscholen in de Minahassa, in verband met eene mogelijke aanvraag om subsidie voor die scholen, waaraan een Staat der scholen is toegevoegd. (2) Eindelijk bespraken wij nog de zaak der kerkgebouwen in de Minahassa. Van eenige is het ontwijfelbaar zeker, dat zij het eigendom der christelijke gemeente zijn. Van verreweg de meesten is er nimmer aan getwijfeld, maar bestaat desaangaande geene zekerheid. Het zou wenschelijk

(1) Hier zal bedoeld zijn de Memorie i. d. 23 November 1891 Z.Exc. den Minister van Koloniën aangeboden, welke door Z.Exc. aan den Gouverneur-Generaal zal zijn opgezonden. *Red.*

(2) Zie verder onder 3.

zijn, als de kerkgebouwen, die tevens tot school dienen, voor zooverre die niet bepaaldelijk gebouwd zijn tot scholen, waar mede kerk gehouden wordt, verklaard werden eigendom te zijn van de christelijke gemeente. Wij hebben reden te verwachten, dat ook deze aangelegenheid naar onzen wensch zal geschikt worden. Daardoor zal perk gesteld worden aan veel willekeur.

Overigens hebben wij geen zaken van algemeenen aard besproken. Wat mij later ter oore kwam, bevestigt mij in de verwachting, dat ook de zaak der negeridiensten tot het vroeger bestaande zal worden teruggebracht.

---

2. *Uit een schrijven van* Br. J. LOUWERIER, *d.d. 28 Juli 1892.*

Br. Rooker en ik vroegen te Tondano belet bij den Commissaris, om de algemeene belangen te bespreken. Ons 1ste punt was het opleggen van negeridiensten, enz. aan inlandsche leeraars, onderwijzers, enz. Heel veel ooren had de heer Gallois daar niet naar. Geëvenredigde verdeeling der negeridiensten was hem zoo mooi voorgespiegeld, dat hij moeielijk te overtuigen was, dat de gemeente-belangen daardoor geschaad werden. Ik vertrouw echter, dat na langdurige bespreking, en in verband met de vele bezwaarschriften, die hij van voorgangers en onderwijzers ontving, hij wel zal overtuigd geworden zijn, dat deze regeling niet ten voordeele der Minahassa-bevolking was.

Een 2de punt was, de subsidie voor onze scholen. Het was ons doel, den Commissaris te overtuigen, dat de subsidie, zooals die nu wordt aangeboden, slechts een halve maatregel is. Wij wilden vrijheid om die gedeeltelijk ook te kunnen aanwenden ter verbetering der onderwijzers-

tractementen. Hierin hadden wij spoediger gewonnen, doch aanstonds meende de Commissaris, dat er dan geen bezwaar zou zijn tegen de negeridiensten, dewijl men die kon afkoopen, en bij vermeerdering van tractement, daartoe in staat zou zijn. U begrijpt, dat wij ons hiermede niet konden vereenigen. Ten 1ste zou men dan met de eene hand nemen wat met de andere gegeven werd, en zouden daardoor onze onderwijzers minder gebaat zijn. Ten 2de de negeridiensten en diensten bij den hoekoem toewa (negerihoofd) worden beschouwd als eene vernedering voor den onderwijzer. Die vernedering zou zelfs door afkoop van die diensten niet uitgewischt kunnen worden, terwijl, en dit is geen kleine zaak, alzoo den onderwijzers weder een privilegie zou worden ontnomen, iets dat sedert den aanvang van onze missie alhier reeds bij herhaling is gedaan.

Vraagt men eindelijk, of door de bevolking geklaagd wordt. omdat inlandsche leeraars, onderwijzers en helpers op school van die diensten zijn vrij gesteld, of het tegenovergestelde gewild wordt, dan zal daarop volmondig en algemeen: neen! geantwoord worden.

Het laatste punt liep over de kerkgebouwen en kerkerven, waaraan men gedurig tornt.

Bij een Besuit van den Resident werd het kerkgebouw te Koemelemboeai verklaard te zijn: districts-eigendom, waarin de gemeente wel zou mogen vergaderen, mits daartoe gedurig verlof werd gevraagd aan het negerihoofd.

Ds. Verhoeff sprong er voor in de bres, doch wijken deed de Resident niet.

Ds. Wielandt nam ook de zaak ter harte. Zij werd lang en breed besproken in eene vergadering ten huize van Br. Rooker, waarbij aanwezig waren: Ds. Wielandt en Ds. Verhoeff, de B.B. Rooker, v. d. Liefde, Schwarz en ik.

De heer Gallois had rapporten bij zich over deze zaak Ons was er veel aangelegen, omdat deze eerste quaestie een begin zou zijn van vele anderen. En of er niet reeds meerdere voorvallen zijn, doch die men heeft laten rusten, durf ik niet zeggen. Hoe het zij, de heer Gallois hoorde alles met aandacht aan, en meende, dat hierin wel beslissend en ten genoege der zending zou gehandeld worden. (1)

Met dank aan den Commissaris voor zijne welwillendheid scheidden wij. Ik kan niet anders zeggen, dan dat hij ons met geduld en belangstelling heeft aangehoord. Eer wij weggingen, verzocht ik nog een persoonlijk onderhoud, tijd en plaats aan hem overlatende. Hij verzocht mij daarmeê te wachten tot zijne komst te Tomohon, wanneer hij mede de meisjesschool wilde bezoeken. Dit in verband met de gevraagde subsidie. Zijne Exc. de Gouverneur-Generaal had hem deze zaak aanbevolen.

In de stille week kwam hij voor twee nachten en een dag te Tomohon. Op 13 April, 's morgens om 11 uur bezocht hij de meisjesschool. Ds. Verhoeff, die hier ter plaatse was, haalde hem af, en ik wachtte hem in de school op. Het geheele bezoek duurde een uur; ook de inrichting (woonhuis) voor de internes werd bezocht, en hij was zeer voldaan over alles.

---

3. *Kort overzicht van de geschiedenis en den toestand der Genootschapsscholen in de Minahassa, in verband tot mogelijke aanvraag van subsidie voor die scholen.*

De Zending in de Minahassa vond van den beginne af aan in de school een krachtig hulpmiddel ter bereiking

(1) Bij besluit van ZExc. den Gouverneur-Generaal, zijn de kerkgebouwen sedert aan de christelijke gemeenten toegewezen. (*Red.*)

van haar doel. De Evangelieprediking moest schoolonderwijs tot haren onmiddellijken volgeling hebben.

De onderwijzer aan de Zendingschool is tevens de drager van de christelijke denkbeelden en van het christelijk-godsdienstig leven.

Sedert de bevolking allengs tot het Christendom overging, was de onderwijzer de vraagbaak en leidsman, zoowel voor degenen, die zich voor den Doop voorbereidden, als voor de reeds toegetredenen. Hij vereenigt dus in zich de functiën van onderwijzer, catecheet en voorganger.

Uit dit oogpunt beschouwd, heeft de genootschapsschool onberekenbaar veel toegebracht tot het christenen der Minahassa-bevolking. Zij is nog steeds een krachtige factor bij den voortgang der Evangelisatie in dit land, zoowel wat hare uitbreiding, als wat haren innerlijken wasdom betreft.

Naarmate nog in deze dagen het te bearbeiden veld in omvang toeneemt, moet ook het aantal scholen grooter worden. Dit bedroeg ultimo 1890 het aanzienlijk cijfer van 127. Maar nog is het eindcijfer niet bereikt.

De zendingscholen in de Minahassa zijn van den beginne af aan genootschapsscholen genoemd, omdat het Nederlandsche Zendelinggenootschap door zijne zendelingen die scholen stichtte en de onderwijzers aan die scholen bezoldigde. Zij behielden dien naam tot heden en worden ook aldus aangeduid in de verslagen over het inlandsch-onderwijs in Nederlandsch-Indië.

Belangrijke voordeelen van de zijde der bevolking den onderwijzers toegekend, met goedvinden van de Districtsbesturen en door de Nederlandsche Regeering erkend, zijn allengs geheel ingetrokken. De vrijstelling van negeridiensten en wat daaraan verbonden is bleef bestaan; doch dreigt in den laatsten tijd ook te zullen worden opgeheven.

Alleen de vrijstelling van de betaling der hoofdelijke belasting en van het verrichten van heeren- en cultuurdiensten, goedgunstig door de Regeering verleend, bleef den onderwijzers ongekrenkt gewaarborgd.

De voortgang der beschaving schiep allengs meer behoeften en vordert van de onderwijzers gaandeweg iets hoogere uitgaven, te meer wijl de allereerste levensbehoeften duurder werden. Zij missen dus aan den éénen kant gewaardeerde voordeelen en hebben ter andere zijde meer noodig voor hun levensonderhoud en dat van hunne gezinnen.

De bezoldiging kon wel iets verhoogd worden, maar niet in evenredigheid met de grootere behoeften.

Het Nederlandsche Zendelinggenootschap droeg wel van 1875 af, de gemeenten in de Minahassa geleidelijk aan het Gouvernement over, zoodat deze in het kerkelijk verband werden opgenomen, maar bleef door de scholen betrekking behouden op die gemeenten. Het stelde jaarlijks eene vaste som beschikbaar voor de scholen, welke som ongeveer voor de helft toereikende is voor de bezoldiging van de onderwijzers. Daarenboven onderhoudt het eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers.

De Minahassa-gemeenten helpen de kosten voor de scholen dragen, door bijdragen voor de bezoldigingen der onderwijzers, die echter met recht karig genoemd mogen worden. Voor hulppersoneel op de scholen werd tot heden slechts *f* 1000,— voor de geheele Minahassa bestemd. Met inbegrip daarvan wordt aan bedoelde scholen jaarlijks tusschen de elf- en twaalf duizend gulden ten koste gelegd.

De karige bezoldiging der onderwijzers is oorzaak van den gebrekkigen toestand, waarin de genootschapsscholen voor een groot deel verkeeren. Daartoe werkt niet minder mede het gebrek aan voldoend schoolmeubilair en aan genoegzame leermiddelen.

Voor het eerste zorgden in vroeger tijden de negeribesturen, wel eens daartoe aangemaand door Districtsbestuur of zelfs door vertegenwoordigers van de Nederlandsche Regeering. Leermiddelen schaften de scholieren zelf zich aan of zij werden door de ouders daarvan voorzien.

Het Gouvernement opende sedert 1874 allengs zoogenaamde gouvernementsscholen, die vooral in den beginne met kwistige hand voorzien werden van al wat noodig was. Bij ontstentenis van een beschikbaar lokaal werd localiteit gehuurd; meubilair werd tegen goede betaling aangemaakt; leermiddelen, school- en schrijfbehoeften werden in meer dan ruime mate verstrekt. Voor dat alles betaalden de ouders een minimum schoolgeld, onvermogenden niets.

De genootschapsschool in naburige plaatsen stak of steekt daarbij armelijk af. De bevolking is dezelfde. Dáár zoo veel en hier niets. Is het niet natuurlijk, hoe bedroevend overigens ook, dat het aanmaken en het onderhoud van meubilair niet meer van harte ging en allengs nagenoeg geheel werd nagelaten? Zoo mede de aanschaffing van leermiddelen, etc.

Het personeel op de genootschapsscholen heeft evenzeer geleden onder de oprichting van ettelijke gouvernementsscholen. 't Is pas in den laatsten tijd, dat er steeds geëxamineerden beschikbaar zijn voor hulponderwijzers aan de gouvernementsscholen. In den beginne ging het beste deel van ons onderwijzend personeel naar de gouvernementsschool over, 't zij dan met of zonder voorafgaand examen. Dit was natuurlijk, wordt ook niet door ons gewraakt, is zelfs door ons aangemoedigd, maar daardoor is niet te min schade berokkend aan de genootschapsschool.

In de gegeven omstandigheden moet het dus de Zendingvereeniging in de Minahassa eene uitkomst zijn, als zij voor de genootschapsscholen subsidie van de

Regeering mocht kunnen verkrijgen, Zij was niet onbekend met de vrijgevigheid van het Gouvernement te dezen opzichte. Van de ordonnantie van 1 April 1874 (Staatsblad No. 99), gewijzigd bij ordonnantie van 23 November 1875 (Staatsblad No. 262) kon zij voor haar doel geen gebruik maken, omdat die ordonnantie voorwaarden stelt, waaraan zij niet kon voldoen. De ordonnantie van 10 November 1890 (Staatsblad No. 234) evenwel wijzigt die voorwaarden zoodanig, dat de Zendingvereeniging vrijmoedigheid kan hebben subsidie voor de scholen aan te vragen, omdat diensvolgens ook scholen, waar het onderwijs op godsdienstigen grondslag gegeven wordt, gesubsidiëerd kunnen worden.

Intusschen kan de Vereeniging ten deze niet handelen zonder vergunning van Bestuurders van het Nederlandsche Zendelinggenootschap. Dezen waren even dankbaar als zij voor de hooggewaardeerde wijziging, boven bedoeld. Maar ook beseften zij met haar, dat een subsidie uitsluitend voor meubilair, leermiddelen en schoolbehoeften slechts voor een deel verbetering zou kunnen brengen in den toestand der scholen.

Voor de scholen moet het hoogst gewenscht geacht worden, dat er lotsverbetering voor het onderwijzend personeel intrede. Bestuurders van voornoemd Genootschap en de Zendingvereeniging zijn overtuigd, dat het onderwijs op de bedoelde scholen niet naar eisch zal kunnen verbeterd worden, zoo niet de onderwijzers minder zorgen zullen hebben voor hun dagelijksch onderhoud. Door die zorgen is allengs bij menigeen een begrijpelijk malaise ontstaan. Dit werkt terug op de school. Wij meenen daarom te moeten wenschen, dat de goedgunstige wijziging nog eene schrede verder ga, en veroorlove, dat de gouvernementssubsidie voor een deel gebruikt worde tot verhooging van

de tractementen van het onderwijzend personeel. Alsdan kon men hoogere eischen stellen voor bekwaamheid, geschiktheid en toewijding.

Wanneer de Vereeniging eenig uitzicht mocht verkrijgen op inschikkelijkheid ten deze van de Hooge Regeering, dan zou zij niet aarzelen voor de genootschapsscholen in de Minahassa subsidie uit de Staatskas te verzoeken. Naar hare bescheidene meening zou ten deze als regel kunnen worden aangenomen, dat twee derden der subsidie voor eenige school het onderwijzend personeel ten goede komt, en het andere derde deel gebruikt wordt voor het aanmaken en onderhoud van meubilair en de aanschaffing van leermiddelen en schoolbehoeften.

De Vereeniging voegt hieraan toe een' Staat van de Scholen in de Minahassa, gerangschikt naar het aantal ingeschreven en gemiddeld opkomende leerlingen. Zij legt daaraan ten grondslag de statistieke opgaven ult. 1890, dewijl die ult. 1891 nog niet alle ingekomen zijn. De aanteekeningen daarop zullen de getallen eenigszins verduidelijken.

Ofschoon de Vereeniging niet geacht kan worden bij dit schrijven reeds een verzoek te doen om subsidie voor de genootschapsscholen in de Minahassa, veroorlooft zij zich evenwel reeds nu kortelijk een en ander op te merken aangaande de vragen, gesteld in het model voor aanvragen van subsidie, vastgesteld bij Besluit van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, d.d. 20 October 1891, No. 10304. De opmerkingen kunnen uit den aard der zaak slechts kort zijn.

Sub. 1 De scholen kwamen geheel vrijwillig tot stand. Zij werden opgericht, als de behoefte daaraan door de bevolking gevoeld werd.

Sub 2. Over het geheel zijn de scholen doeltreffend

gebouwd en ingericht. Behoudens enkele uitzonderingen dient overal de kerk der gemeente tevens tot schoollokaal.

Sub. 3 en 4 blijkt uit bovenbedoelden Staat.

Sub. 5. Een goed deel van het onderwijzend personeel ontving opleiding ter kweekschool voor inlandsche onderwijzers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.

Sub. 6. Goed zedelijk gedrag is een vaste eisch bij de aanstelling en voor het blijven aan de school.

Sub. 8. De scholen zijn toegankelijk voor allen, die daarvan gebruik willen maken.

Sub. 9. Het onderwijs omvat minstens, wat hier gevraagd wordt.

Sub. 11. Schoolgeld wordt niet geheven.

Sub, 12. De Hulppredikers oefenen het dagelijks toezicht uit.

Sub. 13 en 14. Vooralsnog niet te beantwoorden. Voor een deel kan dit uit meergemelden Staat blijken.

Sub. 15. Al de scholen behooren tot de Protestantsche Zendingscholen.

Ten slotte nog de opmerking, dat de scholen ook in bijzonder kleine negeriën noodzakelijk zijn, dewijl anders de jeugd aldaar geen onderwijs ontvangen zou en de gemeente geen catecheet en voorganger zou hebben.

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN IN DE MINAHASSA, aantoonende het aantal ingeschreven en gemiddeld opkomende leerlingen, naar het aantal personen, dat volgens de bepalingen daaraan werkzaam zijn mag.

Eene School met	**Twee** Scholen met	**Twee** Scholen met	**Negen** Scholen met	**Twee** Scholen met	**Zeven** Scholen met	**Dertig** Scholen met	**Vier en dertig** Scholen met	**Zes en twintig** Scholen met	**Veertien** Scholen met	**Honderd zeven en twintig Scholen.**
ingeschreven boven de 300 leerlingen. gemiddelde opkomst boven de 200 leerl.	ingeschreven boven de 200 leerlingen. gemiddelde opkomst boven de 100 leerl.	ingeschreven boven de 150 leerlingen. gemiddelde opkomst boven de 100 leerl.	ingeschreven boven de 100 leerlingsn. gemiddelde opkomst boven de 60 leerl.	ingeschreven boven de 100 leerlingen. gemiddelde opkomst boven de 25 leerl.	ingeschreven boven de 60 leerlingen. gemiddelde opkomst boven de 60 leerl.	ingeschreven boven de 60 leerlingen. gemiddelde opkomst boven de 25 leerl.	ingeschreven boven de 25 leerlingen. gemiddelde opkomst boven de 25 leerl.	ingeschreven boven de 25 leerlingen. gemiddelde opkomst beneden de 25 leerl.	ingeschreven beneden de 25 leerlingen. gemiddelde opkomst beneden de 25 leerl.	Het aantal leerlingen wordt bepaald door het zielental der bevolking, except op plaatsen waar ook nog andere Scholen zijn.

Aanmerkingen. De getallen zijn genomen naar het aantal leerlingen, dat één onderwijzer toestaat, en één of meer hulponderwijzers noodig maakt. Daarom zijn de ronde getallen genomen: beneden de 25, boven de 25, boven de 60, boven de 100, boven de 150, boven de 200, en boven de 300. Opgemerkt wordt, dat er twee scholen zijn boven de 250 leerlingen, en twee scholen met nagenoeg 150 leerlingen. Verscheidene scholen komen de 100 anderen de 60 leerlingen nabij, terwijl er van die beneden de 25 leerlingen enkelen boven de 20, en anderen iets beneden de 20 dalen.

Hetzelfde geldt van het aantal gemiddeld opkomende leerlingen. Bovendien moet bedacht worden, dat de gemiddelde opkomst het aantal leerlingen aangeeft, dat werkelijk ter school kwam. Groot is het aantal, dat onderwijs ontvangt. Bij de berekening wordt niet in aanmerking genomen, dat verscheidene leerlingen korter of langer door ziekte verhinderd werden; dat de kinderen uit één gezin vaak bij beurten school komen, omdat de ouders niet altijd allen kunnen missen; dat op marktdagen en bij sterfgevallen het cijfer opkomenden aanmerkelijk daalt. Het aantal schoolgaande kinderen is dus over het geheel grooter, dan de gemiddelde opkomst aangeeft.

Een en ander dient mede in gedachte gehouden te worden, ten opzichte van het aantal onderwijzers voor eenige school benoodigd.

De Secretaris der Zendingvereeniging in de Minahassa,
H. ROOKER.

4. *Uit het rapport van den Regeeringscommissaris, den heer* Gallois.

(Overgenomen uit de „Indische Tolk van het Nieuws van den Dag," van 6 September 1892).

§ 5. Godsdienst en Onderwijs.

De voorname plaats, welke door godsdienst en onderwijs wordt ingenomen in de geschiedenis der beschaving en ontwikkeling van de Minahassa noopt mij een oogenblik bij deze onderwerpen stil te staan, ofschoon ik daaromtrent geen bepaalde voorstellen te doen heb. Doch in een verslag nopens den staat van zaken aldaar mochten, naar het mij voorkwam, eenige mededeelingen dienaangaande niet ontbreken.

Van de spanning, welke eenige jaren geleden bestond tusschen de belijders van den hervormden en den roomsch catholieken eeredienst, valt thans niet veel meer waar te nemen. Partijen hebben geleerd elkander te verdragen en de wederzijdsche bemoeiingen in het belang van de uitbreiding van het Christendom, zooal niet te waardeeren, dan toch te eerbiedigen. Groote vorderingen maakt, voor zoover ik vernam, het Christendom in de laatste tijden niet. Onder de nog aanwezige heidenen, die men voornamelijk aantreft in de afdeelingen Belang en Amoerang, doch die toch ook nog elders hier en daar, zij 't in kleinen getale, voorkomen, zijn bekeeringen zeldzaam. Een uitzondering hierop maakt het district Bantik, in de onmiddellijke nabijheid der hoofdplaats Menado gelegen. De bevolking van dit district, welke zich steeds zeer afgescheiden (1) heeft gehouden van de overige Minahassers

---

(1) Deze afscheiding gaat zelfs zoover, dat zij dikwijls in vijandschap ontaardt. Vooral tot de bevolking van Lotta is de verhouding zeer gespannen. Doch ook met die van het district Menado is de

en zich kenmerkt door groote vasthoudendheid aan bestaande instellingen en gewoonten, (1) was tot voor weinige jaren geheel heidensch. Sedert is daarin echter verandering gekomen en hebben talrijke bekeeringen plaats gehad, waartoe voorzeker, behalve de aansporing van het districtshoofd, niet weinig heeft bijgedragen, dat de predikant te Menado aan dit gedeelte van zijn ressort zich bijzonder heeft gelegen laten liggen.

Bij de Regeering zoowel als bij mij zijn klachten ingekomen, dat de bekeeringen door dwang tot stand gekomen zouden zijn, doch het eigenaardig karakter der Bantiks, die voor dwang niet zeer vatbaar zijn (2), moet reeds dadelijk de gegrondheid dezer klacht ten sterkste in twijfel doen trekken. Ik breng hier in herinnering, dat nog niet zeer langen tijd geleden in een der Nederlandsche

---

verhouding alles behalve vriendschappelijk, zoo weinig zelfs, dat bij de „kabesaran" bij mijn aankomst en mijn vertrek gezorgd moest worden deze beide districten niet naast elkander te plaatsen uit vrees voor bloedige vechtpartijen. Het heeft mij trouwens getroffen, dat in het algemeen een vrij scherpe afscheiding bestaat tusschen de verschillende districten, zelfs naburige. Ook in de taal is die afscheiding waar te nemen en somtijds. zoo scherp, dat de inlander van het eene district zich niet verstaanbaar kan maken in het daaraangrenzende. Tot verbetering van dezen staat van zaken, welke dikwijls belemmerend werkt, zoodra 't geldt maatregelen of regelingen, waarbij eenige districten gezamenlijk betrokken zijn, zouden, dunkt mij, de hoofden met vrucht hun' invloed kunnen aanwenden.

(1) Zij is b.v. niet over te halen tot den sawahbouw en houdt zich aan de cultuur op droge velden, maar daaraan besteedt zij bijzonder zorg en de padi en miloe uit Bantik zijn de beste. Ook tabak wordt er met succès verbouwd voor inlandsche consumptie.

(2) Men heeft mij verhaald, dat indertijd, toen de gouvernementskoffiecultuur met kracht bevorderd moest worden, men de Bantiks met behulp van soldaten heeft moeten dwingen om koffie te planten, en dat zij daarop de tuinen met kokend water begoten, ten einde de koffieplantjes te dooden.

bladen een mededeeling uit de Minahassa voorkwam, waarin hetzelfde beweerd werd, en dat toen gebleken is, dat de bekeering der Bantiks geruimen tijd is tegengehouden, en wel door een vorig (christen) hoofd, wiens eigenbelang medebracht om het Heidendom en de daaraan verbonden „fosso's" of godsdienstige feesten te handhaven, omdat het houden dier fosso's (met maaltijden) altijd gepaard ging met het geven van geschenken in natura o.a. aan de hoofden. (1).

Wie van die fosso's het meest voordeel genoten, waren de zoogenaamde „Walians" – priesters – en de onderstelling is niet gewaagd, dat de thans aangewende pogingen om de bekeering der Bantiks tegen te gaan, van zoodanige walians zijn uitgegaan, wier bestaan door den overgang van vele Bantiks tot het Christendom ernstig gevaar loopt.

Ook werden bij mij klachten ingebracht, dat het houden van fosso's, en dus de uitoefening van haar godsdienstplechtigheden der bevolking (van Bantik) verboden werd en dat haar daarvoor straffen door het bestuur werden opgelegd.

Ik heb daaromtrent inlichtingen ingewonnen, zoowel schriftelijk en officieel bij het bestuur als mondeling bij het districtshoofd. Uit de mededeelingen van den controleur van Menado, welke geheel bevestigd werden door de mondelinge van het districtshoofd, bleek mij, dat die klachten slechts op het verledene betrekking konden hebben, vermits in geheel Bantik thans geen heidenen meer zich bevinden, zoomin ten noorden van als bezuiden de hoofdplaats, en dus van fosso's geen quaestie meer is, welke door een christen-bevolking niet worden gewenscht.

---

(1) Zie „Mededeelingen" 1892: p. 128 e.v. „Hoe de Bantiks tot het Christendom overgingen". *Red.*

Een paar jaren geleden, toen de geheele bevolking nog niet bekeerd was, schijnt door het bestuur te zijn bepaald, dat tot het houden van fosso's vergunning moest worden gevraagd en het zonder dergelijke vergunning houden van fosso's gestraft zoude worden op grond van het politiestrafreglement voor inlanders. Dit werd noodig geacht, omdat deze zoogenaamde godsdienstplechtigheden dikwijls uitliepen op ergerlijke tooneelen, gepaard met vechtpartijen en doodslag, (1) en politietoezicht daarbij dus niet achterwege mocht blijven, doch de vergunning werd nooit geweigerd.

Het aantal aanhangers, dat de Islam onder de eigenlijke bevolking in de Minahassa telt, is gering.

Overgang van den Islam tot het Christendom komt bijna nimmer voor, wèl het omgekeerde, doch, zeldzaam; nl. wanneer een der afstammelingen der na den Java-oorlog naar Tondano overgebrachte Javanen, die aldaar een afzonderlijke negori bewonen en mohammedaan gebleven zijn, een van de dochteren des lands huwt, gaat deze meestal over tot den godsdienst van haar echtgenoot.

Aan het onderwijs wordt, zooals bekend is, in de Minahassa veel zorg besteed. Het gouvernement legt aan het inlandsch onderwijs aldaar meer ten koste dan in eenige andere streek van Nederlandsch-Indië daarvoor is toegestaan, terwijl bijzondere scholen (van de beide godsdienstige gezindheden) in grooten getale worden aangetroffen. Meestal op plaatsen, waar de gouvernementsscholen niet; doch ook waar zij wèl bestaan, heeft men de genootschapsscholen, dit zijn bijzondere scholen, bekostigd door het Nederlandsche Zendelinggenootschap. Het onder-

(1) Zie ook over de fosso's het bekende werk van N. Graafland over de Minahassa.

wijs, hetwelk aldaar gegeven wordt, blijft zeer laag bij den grond, hetgeen niet te verwonderen is, indien men in aanmerking neemt, dat de onderwijzers zeer laag bezoldigd zijn en hun dus bezwaarlijk hooge eischen gesteld kunnen worden. Op de plaatsen, waar een gouvernementsschool en een genootschapsschool aanwezig zijn, is het dan ook regel, dat de kinderen met de tweede aanvangen en eerst na volbrachten leertijd aldaar de gouvernementsschool bezoeken. Zoo het bijzonder onderwijs op de genootschapsscholen, tengevolge van gebrek aan geldmiddelen bij het genootschap, op te bekrompen voet is ingericht, bij het gouvernementsonderwijs valt, speciaal wat de tractementen betreft van het onderwijzend personeel, op een voor de Minahassa te weelderige organisatie te wijzen. De aan het hoofd der openbare inlandsche scholen staande onderwijzers genieten tractementen, (1) welke in geen verhouding staan tot hun maatschappelijke positie en tot de bezoldiging der overige landsdienaren. Een hoofdonderwijzer is hooger bezoldigd dan b.v. een „hoekoem kadoewa" (tweede districtshoofd), die voor zijn dienst in den regel ettelijke paarden te onderhouden en andere uitgaven te doen heeft en wiens werk oneindig zwaarder is. De te hoog opgedreven bezoldiging der onderwijzers doet dezen zich verheven achten boven lager bezoldigde landsdienaren en geeft niet alleen aanleiding tot ongewenschte verhoudingen in de negoriën, maar doet hen ook een levenswijze aannemen, die met hun stand niet overeenkomt en voor de richtige vervulling hunner ambtsbezigheden niet de meest geschikte is.

Er zijn mijns inziens alle termen om deze te hooge

---

(1) Geregeld bij Staatsblad 1884 n°. 221, art. 1 § IX. Het maximum traktement is *f* 70 's maands.

bezoldigingen te besnoeien en wat op die wijze bezuinigd wordt, te besteden aan een subsidieering der bijzondere scholen, in dien zin, dat een gedeelte van de subsidie ook besteed zou mogen worden tot verhooging van de te lage inkomsten der aan deze scholen geplaatste onderwijzers, waartegenover als voorwaarde zou kunnen worden gesteld verbetering van het gehalte dier onderwijzers en dus van het onderwijs aan bedoelde scholen. Dan zou tevens in overweging genomen kunnen worden, of het geen aanbeveling verdient de zorg voor het gewoon lager onderwijs, tegen evenredige verhooging van het subsidie, geheel over te dragen aan het Genootschap, en van gouvernementswege slechts enkele scholen op de belangrijkste plaatsen te bekostigen, waar meer uitgebreid lager onderwijs zou worden gegeven. (1) Aan zoodanig onderwijs bestaat in de Minahassa ongetwijfeld behoefte. Buiten de school te Tondano voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders, welke slechts een zeer beperkt getal leerlingen opneemt, zoodat de toegang door de Minahassasche jongelieden na een vergelijkend examen wordt verkregen, ontbreekt alle gelegenheid om eenig ander en minder elementair onderwijs te erlangen dan dat der gewone lagere scholen, tenzij de inlandsche kinderen toegang bekomen tot de Europeesche lagere scholen, hetgeen dan ook meer gebeurt dan voor die scholen gewenscht is.

Ik heb hier natuurlijk niet het oog op de speciale, door het zendelinggenootschap mede bekostigde inrichting te Tomohon tot opleiding van Inlandsche onderwijzers voor haar scholen, evenmin als op de gelegenheid welke terzelfde

---

(1) Wij spatiëeren. *Red.*

plaats bestaat om tot inlandsch godsdienstleeraar te worden opgeleid.

Te Tomohon bevindt zich ook een, voornamelijk uit particuliere bijdragen bekostigde, doch tot het meergenoemd genootschap in nauwe betrekking staande dag- en kostschool voor meisjes. Zij wordt bezocht door een vijf en twintigtal meisjes, waaronder verscheidene dochters van hoofden. De stand der geldmiddelen van deze school is niet zeer gunstig en een subsidie van het gouvernement ware zeer welkom. Tot toekenning daarvan zouden, dunkt mij, wel termen te vinden zijn, vermits de school ongetwijfeld nut sticht. Door meer dan een is mij verzekerd, dat men, bij een inlandsch hoofd komende, terstond kan herkennen, of dit al dan niet gehuwd is met een meisje, van de school te Tomohon afkomstig, door de meerdere orde en netheid, welke in het eerste geval in huis en aan tafel heerschen. Bij toekenning van subsidie zoude echter de school onder meer rechtstreeksch gouvernements toezicht moeten komen, en het programma van het onderwijs wellicht eenige verandering dienen te ondergaan, in dien zin dat meer dan thans gestreefd worde naar de vorming van practische huisvrouwen en moeders.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Mijne tweede Reis van Gorontalo naar Poso.

(Door ALB. C. KRUIJT).

Zaterdag 20 Augustus kwam de Gouvernements-stoomer „Zeeduif" ter reede van Gorontalo. Dit was veel vroeger dan verwacht werd, en ik had ook op zulk een spoedig vertrek naar Poso niet gerekend. Daar de boot slechts anderhalven dag bleef liggen, en ik in dien tijd onmogelijk gereed kon zijn met eene uitrusting voor vier maanden, moest ik er van afzien met deze boot te gaan en eene scheepsgelegenheid zoeken. Gelukkig zou er eene week later een schoener, zooals er verscheidenen in de Bocht våren, naar Poso gaan, en op dat vaartuig nam ik dus plaats.

Bedoeld schip draagt den naam van „Saudban". In de wandeling wordt hij door Europeanen „Zoutman" genoemd, en het spreekt van zelf, dat ik liever op naam van eenen Hollandschen zeeheld reis, dan op dien van eene onbekende, Arabische grootheid. De kapitein is een „orang Manilla" met een traktement van ƒ 25,— in de maand. Voorts hebben we nog een' tweeden stuurman (de eerste stuurman is na het ontvangen van zijne gage gedrost) en „last not least" zes wakkere matrozen. De kapitein zit doorgaans op de brug, d.i. eene van de twee lekke sloepen, en daar houdt hij zich onledig met visschen en het observeeren van den wind. Eindelijk komt hij tot

het besluit, dat het lijzeil wel eens omgewend kan worden. Daar klinken de bevelen *„arrio gai"*, *„tarik gai"*. De rappe matrozen herhalen al juichende deze woorden, en weldra is er aan voldaan. Nu moet er ook gebrast worden, en al trekkende aan de vischlijn is het *„kanan brassan"*. Wederom een juichend herhalen van dit bevel en de ra's knarsen om hare verroeste ijzeren ringen.

En overigens, ja meer is er niet te doen, tenzij er eens een visch aan de lijn komt (eens zelfs haalde men er eenen haai mede op).

De kajuit is een hokje van 5 M. in het vierkant. Ik kan er niet rechtop in staan. Vier nauwe bedsteden komen er op uit; achter in de kajuit is nog eene verhevenheid, waar ik mijne matras liet neêrleggen. Medepassagiers waren eenige Chineezen. De groote Chineesche handelaar van de Bocht, Ong Hi Bie, ging zelf mede. Deze heeft te Parigi, Saoesoe, Mapane, Poso, Todjo, Bailo en Bongka handelskantoren, en dat hij goede zaken maakt, is mij uit verscheidene dingen gebleken. Hij wil zich metterwoon te *Poso* vestigen, en gaat daar nu heen om een huis te bouwen. Daar hij reeds 15 jaren in de Bocht op en neer is gegaan, is hij hier goed bekend, en van hem vernam ik dan ook eenige bijzonderheden, die ik in mijn reisverhaal opneem.

Ik kan niet zeggen, dat ik eene voorspoedige reis heb gehad. Den eersten dag, Zondag 27 Augustus, hadden wij nog al wat wind, zoodat die ons in één dag tijds tot bij de Togian-eilanden bracht, maar overigens was het sukkelen. Drie dagen lang lagen wij tusschen Binang-Oenang en de Togian-eilanden te zwalken. Gaarne had ik naar eerstgenoemd eiland een uitstapje gemaakt, doch de gelegenheid liet het niet toe. Het eiland is geheel met klapperboomen bezet, zoodat copra het voornaamste

artikel van uitvoer is. De Heer van Hoëvell schreef over Binang-Oenang: „Het eiland is bepaald van vulkanische formatie. In het midden van het eiland is een ingestorte, uitgebrande vulkaankegel, waar de inlanders zwavel verzamelen." (1) Toen de inlanders aan de Westkust der Bocht de schoten van de uitbarsting op Sangi hoorden, waren er dan ook, die meenden, dat de vuurberg van Binang-Oenang weder begonnen was te werken.

Een gevoel, dat wij waren opgeschoten, vervulde mij, toen ik, op zekeren morgen aan dek komende, Tandjong Api duidelijk voor mij zag liggen. Wij hadden dus den overkant van de Bocht bereikt, en nu zouden de nachtelijke landwinden wel het overige doen.

Wie Tandjong Api eens gezien heeft, zal deze kaap voor de tweede maal aanstonds herkennen. Als men er vóór ligt, heeft zij den vorm van eenen steekhoed.

Tandjong Api (vuurkaap) heeft dien naam *niet* gekregen, omdat er een vuurspuwende berg zou zijn, zooals de naam zou doen vermoeden. Men vindt er geen vulkaan. Wanneer men in den nacht daar voorbijgaat, ziet men aan den voet van het gebergte vlammen uit den grond opstijgen. De vlammen ontstaan door eene zelf ontbrandbare gassoort, die zich, door allerlei gesteenten heen, uit den grond eenen weg baant naar buiten. Door het wegschoppen van steenen gebeurt het wel, dat men een nieuw kanaal opent, en er zoodoende nieuwe vlammen ontstaan. Nu en dan wordt deze plek bezocht door lieden, die van Todjo naar Boenta gaan. Men maakt dan op het strand zijn eten gereed met stukken hout, die in de vlammen zijn aangestoken. Het op deze wijze gekookte eten kan geen kwaad, maar wee den mensch, die de aldus ontstoken

(1) Tijdschrift voor Indische Taal-, Land en Volkenkunde D. XXXV.

stukken hout naar zijn vaartuig brengt! Hij moet voorzeker sterven! Het verhaal wil, dat om deze reden reeds verscheidenen gestorven zijn. (Men mag veronderstellen, dat het inademen van deze gassen zeker niet voordeelig is voor de gezondheid.)

Wanneer men op sommige plaatsen met een stokje in het met kiezel vermengde zand omwroet, borrelt er wit water uit op. Waarschijnlijk vindt men dus niet diep onder den grond kalklagen.

Nog een derde wonder heeft deze in de oogen der inlanders zoo geheimzinnige kaap. Daar waar het zeewater eene diepte van ongeveer één Meter heeft, ziet men op sommige plekken beweging. Het zijn zoetwater bronnen onder het zeewater. Indien men een' dunnen bamboe, welks geledingen zijn doorgestoken, door het zeewater in zulk eene wel steekt, kan men het zoetwater opzuigen. Wat de Alifoeren van deze plaats denken, ben ik nog niet te weten kunnen komen. „Daar wonen booze geesten," was hun antwoord op mijne vraag. Nu ja, waar wonen die booze geesten *niet*, naar hunne gedachte?

In de buurt van Tandjong Api moet men, een eind het binnenland in, nog een vulkanisch meer hebben, dat vol visschen is. Eene zichtbare verbinding met de zee is er niet, waarschijnlijk wel eene onderaardsche.

De vulkanische gesteldheid van Centraal Celebes dient zeker nog nader onderzocht te worden. Waar ik ook de lieden ondervroeg, overal zeide men mij, dat noch in de rijkjes aan de Bocht van Tomini, noch in die aan de Bocht van Tomori, noch in die aan de Golf van Loewoe een krater te vinden is. Alleen op het eiland Binang Oenang (Oena-Oena) moet, gelijk ik boven reeds meldde, een kleine krater zijn. Het Meer van Poso wijst ook op eene vulkanische gesteldheid. Den 1sten October had hier

eene vrij sterke aardbeving plaats, en dat dit verschijnsel geene zeldzaamheid is, wordt daardoor bewezen, dat de Bareë-taal er een afzonderlijk woord voor heeft, n.l. *lìndoegi*. Naar het verhaal moet de vlakte achter Mapane, waar vroeger heuvels waren, door eene aardbeving ontstaan zijn. Den naam, die „warm zijn" beteekent, heeft de plaats ontleend aan het riviertje, dat door die vlakte loopt, en waarvan het water steeds warm (lauw) is. Ik heb dit meermalen ervaren. Doch ik keer tot mijn verhaal terug.

Tandjong Api naar het Westen omzeilende, heeft men het landschap Rato vóór zich, behoorende tot het rijk van Todjo. Deze streek en die van Boenta (ten Oosten van Tandjong Api, en behoorende tot de Residentie Ternate) worden bewoond door de Ampana-Alifoeren. De eerste plaats aan het strand is Baïlo, een eind verder ligt Moloteng. In naam van den radja van Todjo houdt een oude man hier toezicht, die tevens waken moet voor eene van 's vorsten gemalinnen, die te Baïlo woont. Genoemde oude heer zat in verlegenheid. De radja van Todjo namelijk hield feest, want de „kapitan moeda" (kroonprins) van Togian zou huwen met eene Todjosche prinses. Nu is het de gewoonte, dat bij zulk een feest, dat 3 à 4 maanden duurt, allen uit het rijk opkomen. „Reeds velen zijn uit Baïlo en Moloteng naar den vorst gegaan," vertelde de oude heer mij „maar ik wil niet gaan. Wat zou er dan van deze beide kampongs worden? Nu ben ik bang, dat de anderen mij bij den radja zwart zullen maken, en andere redenen opgeven, waarom ik niet ben gekomen. Ik heb hier een' grooten tuin aangelegd, en als de radja nu boos op mij is, zal hij dien tuin van mij afnemen." De Chinees Ong Hi Bie, die den radja goed kent, beloofde over deze zaak te zullen spreken, en ik verzekerde den ouden heer, dat de Compania nooit zou toelaten, dat zoo iets gebeurde.

Te Baïlo zijnde, trachtte ik nog eene Alfoersche kampong in de bergen te bezoeken; maar werd hierin verhinderd, toen mij, na een eind geloopen te hebben, eene snelvlietende beek als de eenige weg werd aangewezen.

's Nachts zetten wij den zeiltocht voort en passeerden in den morgen Tandjong Kajoenjole. Voor de kampong Podi gekomen, ging de wind geheel liggen en besloot de Chinees met eene van de lekke sloepen naar Todjo te roeien. Ik ging mede.

Onderweg had de Chinees veel te vertellen. „In het jaar 1887", zeide hij „waren eenige lieden naar Podi gegaan, hadden daar twee koppen gesneld en waren toen gevlucht. De lieden van Podi wilden zich op die van Malabaoe wreken; want zij, die gesneld hadden, waren familie van de lieden van Malabaoe. Toen de inwoners van Malabaoe dit vernamen, gingen zij naar Taliboi, (1) om hulp te vragen aan den radja. De radja echter zeide: „„Daar heb ik niets mede te maken. Vechten jelui maar, en over eene maand kom ik kijken, hoevelen er gevallen zijn."" Ik was toen juist te Taliboi, en omdat de radja niet wilde helpen, ging ik. Ik roeide dus met eenige koelies en drie tweeloopsgeweren naar Malabaoe. Om 1 uur in den middag kwam ik daar aan. Ziet mijnheer dat kleine bergje daar achter de kampong? Daar zou de vijand om heen trekken. Ik zond twee lieden op verkenning uit, en tegen den avond kwamen dezen hard aanloopen, schreeuwende: de vijand komt. Ik neem mijn geweer en geef de twee andere aan twee lieden, en zoo gaan wij er op af. En ja wel, toen wij dat bergje waren omgetrokken, kwam de vijand aan, maar nauwelijks hadden zij mij gezien, of ze liepen wat ze loopen konden weg. Toen

---

(1) Taliboi is de residentie van den radja van Todjo.

heb ik maar een hert geschoten", voegde de Chinees er grinnekende achter. "Den volgenden dag ging ik vrede maken, en ik kocht dien voor vier kajoe belatjoe's. (1) Voor vier kajoe belatjoe's wilden ze elkaar dood maken."

Nadat de rijke man, voor wien vier kajoe belatjoe's even groote waarde vertegenwoordigen als voor de Alifoeren een dubbeltje, over dit bespottelijke denkbeeld had uitgelachen, ging hij tot een volgend verhaal over.

"In het jaar 1884 was het een tijd vol soesah. Ik had Todjo in den besten welstand verlaten en kwam met mijnen schoener te Gorontalo. Daar hoorde ik, dat de pokken er heerschten. Ik ging naar Mooeton, ook daar pokken; toen naar Parigi, Mapane, overal pokken. Vervolgens naar Todjo; ook daar pokken. De ziekte heerschte daar slechts kort, maar weet u hoe dat kwam? Ik heb het zelf gezien, dat lieden van de smetstof der pokken op de kuiten van gezonden inentten. Zij stierven bij hoopen. Als er van een huisgezin een de pokken kreeg, vluchtten de anderen, den zieke aan zijn lot overlatende, en niet bedenkende, dat zij de ziekte reeds onder de leden hadden. Kreeg een van die gevluchten de pokken, dan vluchtten de anderen weer naar eene andere plaats, en zoo doende was het een "stinkende toestand" (*hal boesoek*) in Todjo."

Dergelijke verhalen verkortten mij den tijd in de sloep, die ons na twee uren roeiens te Taliboi, de hoofdplaats van Todjo bracht.

De streek van Pantjoema, eene kampong dicht bij Taliboi gelegen, tot Kajoenjole wordt bewoond door de Tolalajo Alifoeren. Naar de verhalen, die ik omtrent hen vernam, hebben deze Alifoeren de eigenaardigheid,

(1) Een kajoe belatjoe is een stuk katoen van zeer inferieure kwaliteit en vertegenwoordigt hier eene waarde van *f* 2,50.

hunne tuinen niet te ompaggeren; zij plaatsen alleenlijk enkele kenteekens om aan te duiden, waar hun tuin begint. Een vreemdeling, een die niet tot hunne kampong behoort, mag niet in die tuinen komen. Doet hij dit toch, dan wordt hij beboet. Deze boete bestond vroeger in: één karbouw, één geweer en één doelang (soort van aarden pot). Daar evenwel niemand die boete kan betalen, heeft men haar verlaagd tot: één pinangvrucht, één naald, en één haantjes-duit (*doï-manoe*). Zelfs de dieren eerbiedigen die kenteekenen der Tolalajo-Alifoeren. „Ik heb het gezien," zeide mij de Chinees, „dat de padi rijp te veld stond, en dat niet één wild varken of hert er eenige verwoesting in aanbracht." Naar hetgeen ik hier en daar vernam, schijnt dit waar te zijn; ik had echter geene gelegenheid deze eigenaardigheid ter plaatse te onderzoeken.

De binnenlanden van af Taliboi tot aan de rivier van Poso worden geheel bewoond door den grooten stam der Tolage-Alifoeren.

Gelijk de Heer van Hoëvell reeds opmerkte, is Todjo de naam van het rijk en bestaat er geene kampong van dien naam. Aan de rivier van Todjo ligt ter eener zijde de kampong Taliboi, en ter anderer zijde Kampong Bahroe. Het aantal inwoners van beide negeryen wordt op 400 zielen geschat. De radja is van Boegineesche afkomst, maar zijne moeder was eene Alifoersche. Trouwens in deze kampongs is geene nationaliteit meer te herkennen. Boegineezen, Gorontaleezen, Mongondoërs, Kajeliërs en Alifoeren, alles is er dooreen gemengd. Deze ongelijksoortigheid is ook in het bestuur op te merken. De radja is, als gezegd is, van Boegineesche afkomst, de secretaris is een Gorontalees, de shahbandar een Mongondoër. Wanneer deze radja, die reeds oud is, sterft, kan er ook kwestie komen over de opvolging. Hij toch heeft geene

kinderen, maar wel drie broêrs, die evenwel geen van drieën geschikt zijn voor de regeering. De eerste, die het ambt van kalim bekleedt, is een aartsdobbelaar en speler, de tweede is krankzinnig, en de derde is blind.

Te Todjo zijnde onderzocht ik eens of er niet eene legende bestaat ten opzichte van de Boegineesche regeering, die men hier aantreft. Een man verhaalde mij het volgende: „Naar het verhaal van de lieden hier wilden de Alifoeren één radja hebben om over hen allen te regeeren. Zes van hen, allen kloeke mannen uit verschillende negeryen, gingen daarom naar het land der Boegineezen, (1) en ieder van hen nam een pak foeja (2) mede als schatting. Bij den radja gekomen, vroeg deze: „Wat voor menschen zijn dat met die weinige kleeding (zij droegen de tjidako)?" Men antwoordde: „Dat zijn Alifoeren van boven." In tegenwoordigheid van den vorst verschenen, vroeg deze: „Wat komt ge hier doen?" De Alifoeren antwoordden: „O vorst! wij brengen u onze schatting, en we komen vragen of ge ons een koning wilt geven." „Dat is goed", zeî toen de vorst, „blijven jelui van nacht maar in mijn huis." Al vorens de vorst een' koning aan de Alifoeren gaf, wilde hij hen beproeven, wat voor lieden zij waren. Hij liet daarom heel fijne bladeren van den pisang op den vloer

(1) Hiermede is het landschap Boni bedoeld. De Heer van Hoëvell schreef: „In het begin der 18de eeuw zond de vorst van Boni aan Todjo een opperhoofd van vorstelijken bloede, van wien nu nog de regeerende vorst van Todjo afstamt." Ook blijkt uit bedoeld stuk, dat sedert dien tijd Todjo schatplichtig bleef aan Boni. Eerst in 1860 werd bij contract bepaald, „dat de leenvorst en de hadat voor zich en hunne opvolgers ten eeuwigen dage afzagen van alle vermeende rechten op landen buiten de kusten van het rijk in de golf van Boni." (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land en Volkenkunde DL. xxxv.)

(2) Geklopte boomschors. Door Br. Kruijt werd ons daarvan gezonden, zoo fijn en zacht als vloeipapier, en van belangrijken omvang. *Red.*

neerleggen, en gelastte de Alifoeren daarop te slapen. Hij gaf hun tevens zes vrouwen. Den volgenden morgen liet hij de pisangbladeren onderzoeken: er was niet het minste scheurtje in, want de Alifoeren hadden zich niet durven verroeren. Toen sprak de vorst tot hen: „Ik zie, dat gij goede menschen zijt, ik zal jelui mijn' eigen zoon tot koning geven, maar gij moet hem zelven gaan halen. Hij is in Parigi en heeft een paardenvoet." Verheugd keerden de Alifoeren terug, en haalden hunnen koning van Parigi af. Toen deze in het land aankwam, riep hij uit: „*Tjah, matodjo taoe seï*" (Ah, deze lieden zijn onbuigzaam). Van dien tijd af heette het land Todjo.

Wat van dit verhaal waar moge zijn, is niet uit te maken. Naar de thans bestaande verhouding tusschen Alifoeren en strandbewoners (overwegend Boegineesch), is het niet wel aan te nemen, dat de Alifoeren een' Boeginees geroepen zouden hebben.

Eenige jaren geleden was de radja van Todjo zelf nog handelaar en de handel was de voornaamste bron van zijne inkomsten. Hij dwong echter de lieden hunne producten voor zeer lagen prijs te verkoopen, zoodat de Alifoeren dikwijls hunne damar en rotan verborgen, om die aan Ong Hi Bie te verkoopen, wanneer deze na den radja kwam. Dikwijls ook gingen zij geen boschproducten halen, daar het de moeite niet loonde. Aangezien hierdoor de handel zeer belemmerd werd, maakte Ong Hi Bie er een einde aan. Hij bracht den radja onder het oog, dat handelen geen werk was voor vorsten, dat hij dit nu maar geheel aan hem (Ong Hi Bie) moest overlaten, dan zou hij voor ieder pikol damar, dat hij uitvoerde, *f* 1,— belasting aan den radja betalen. De inlanders, die de damar aan den Chinees verkochten, zouden dan *f* 0,25 per pikol belasting betalen. Deze regeling is nog steeds in werking, en ze heeft dit voordeel, dat de radja de inlanders thans

aanspoort boschproducten te verzamelen, hetgeen zij nu ook gaarne doen, wetende er een' goeden prijs voor te zullen ontvangen.

Doch ik keer tot mijn reisverhaal terug. In de factorij van den Chinees aangekomen, zond ik eene boodschap naar den radja, dat ik hem 's avonds 9 uur een bezoek zou komen brengen. In het huis van den Chinees onderhield ik mij met verscheidene personen over het doel, waartoe ik te Poso kwam, en men noemde mij daar ook reeds algemeen „toewan pandita."

Om 9 uur 's avonds begaf ik mij naar den radja. Vroeger beschreef ik het paleis van den vorst reeds als een groot vierkant huis in Boegineeschen stijl opgetrokken. Het inwendige is voor ⅔ eene groote, holle zaal; voor ⅓ zijn het de bijzondere vertrekken van den radja. Vóór het huis waren eenige dansmeiden (*padjonggé's*) hare kunsten aan het vertoonen, begeleid door het geting-tang-boem van een paar koperen borden en een' gong. Ik ging naar boven en kwam in de zoo juist beschreven groote zaal, die vol menschen was. Het vertrek werd verlicht door drie hanglampen. Stoelen van verschillend model, eene tafel en bank, en eenige schilderijen zijn de souvenirs, die de radja van zijn bezoek aan Gorontalo heeft medegebracht.

Doch, waar is toewan radja? Ah, daar staat hij nog juist spoedig een vuil wit baadje aan te trekken. Hij haast zich erg, en daarom gaat het niet vlug. Het is ook zeer onaangenaam voor eenen radja zoo plotseling uit zijnen opiumroes gewekt te worden bij het bericht, dat de toewan pandita gekomen is. Onder den troonhemel ligt nog zijne pijp, en het lampje, waaraan het bolletje opium wordt ontstoken, brandt nog. Kon het wel anders, dan dat hij slaapdronken en norsch in ons gezelschap kwam? (Ik liet

er hem den volgenden morgen opmerkzaam op maken, dat het voor een' man, die de adat kende, niet te pas kwam, mij in zulk een vuil costuum te ontvangen, daar ik hem mijn bezoek had aangekondigd. Hij maakte toen vele verontschuldigingen, zeggende, dat hij het was vergeten!)

Toewan radja had heel veel te vertellen van het feest, dat zij nu bezig waren te vieren. Drie maanden reeds had dit feest geduurd, en men zou het nog eene maand volhouden. Zulk een huwelijksfeest bestaat hierin, dat men iederen avond in het huis van den feestgever komt, en daar dan den ganschen nacht gaat zitten dobbelen. Alleen den laatsten dag van het feest geeft de gastheer eene smulpartij.

Terwijl ik met den radja zat te praten, keek ik eens rond naar de partijen, die aan het dobbelen waren. Men was geheel verdiept in het berekenen der kansen, zoodat ik de hinderlijke nieuwsgierigheid, waarmede anders een vreemdeling bekeken wordt, vrijliep. Ik weet niet, hoe de inlanders in andere deelen van den Archipel dobbelen. Hier ging het aldus toe: Men heeft een massief looden kubusje, dat geheel sluit in een bakje, aan ééne zijde open. Aan het bovenvlak van het kubusje is één kant roodgekleurd, de drie andere zijden zijn wit. De kashouder zet nu het kubusje in zijn bakje in het midden van den spelenden kring, zoodanig, dat als hij het bakje opligt, het kubusje met het geteekende vlak boven ligt. Nu legt men aan de vier zijden van het bakje geld op den grond. Een oogenblik van spanning volgt, als de kashouder het bakje opligt. De lieden, die hebben ingelegd aan de zijde, waar de roode streep is, hebben gewonnen en krijgen het driedubbele van den inzet. Die aan de drie andere zijden hebben ingelegd, verliezen hun geld. Men kan de kans van winnen vermeerderen door een reepje

papier op zijn geld te leggen, met aanwijzing van een van de vier hoeken, die men bedoelt. Valt de roode streep vóór hun geld, dan krijgen zij tweemaal den inzet als winst. Valt de streep aan de zijde, die met den anderen kant, waar voor hun geld ligt, den aangeduiden hoek maakt, dan mogen zij den inzet terugnemen zonder verlies of winst. Wat in de kas blijft is voor $\frac{2}{3}$ voor den kashouder, voor $\frac{1}{3}$ voor den feestgever, in dit geval den radja.

Gaarne zou ik de gelaatsuitdrukking van enkelen willen beschrijven, doch ik durf er mij niet aan wagen. Ieder kan zich wel voorstellen, welke gevoelens zulk spelen in de harten der liefhebbers moet opwekken.

Daar het mij spoedig bleek, dat de radja niet in den toestand verkeerde om een fatsoenlijk gesprek te voeren, bleef ik niet lang, en keerde weldra naar de woning van den Chinees terug.

Den volgenden morgen kwam de radja mij in een laken costuum een tegenbezoek brengen. Ik was toen evenwel niet thuis, daar ik reeds vroeg op weg was gegaan om eenige Alfoersche kampongs in het binnenland te zien. Wel heb ik die kampongs niet bereikt, daar zij verder lagen, dan men mij had gezegd; maar in ben toch vijf paal het binnenland in geweest.

Het landschap Todjo is zeer bergachtig, even als alle landschappen in de Bocht. Het heeft geen noemenswaardige strook laagland aan de kust; maar de hoofdkampong is gebouwd aan de monding van de rivier van Todjo, welke rivier in een vrij breed dal stroomt. Slechts weinige verhevenheden zijn daarin te vinden, zoodat ik gedurende mijnen tocht geene noemenswaardige hoogte heb bestegen. De natuur is hier zeer landelijk en aangenaam voor het oog. Men doorwandelt tal van kleine boschjes kasuarinen,

die den indruk geven als loopt men in een bosch van pijnboomen. In het Pososche treft men kasuarinen niet aan, aangezien de bodem daar te kleiachtig is, en kasuarinen een' zandgrond vereischen.

Aangezien de snelstroomende, maar niet breede noch diepe rivier van Todjo in verscheidene bochten loopt en de weg meer recht op het doel (de bovenlanden) afgaat, heeft men het water eenige malen te doorwaden, zeker niet aangenaam voor de voeten, die niet gewend zijn op kiezelsteentjes te loopen, en tevens de kracht van den stroom te weerstaan.

Het middaguur was reeds verstreken, toen ik te huis kwam. Na het avondeten embarkeerde ik weder, om van hier recht door te gaan naar Mapane. Door ongunstigen wind arriveerden wij pas 7 September aldaar, en den daarop volgenden morgen begaf ik mij in eene sloep van den schoener naar Poso.

Poso, October 1892.

Eenige feesten bij de Poso-Alifoeren. (1)

(Door ALB. C. KRUIJT.)

De Oogstfeesten.

Het oogsten is ten einde; de velden, te voren zoo schoon door de golvende rijsthalmen met de volle aren, vertoonen nu slechts kale, dorre stoppels. Het volk heeft zich voor het meerendeel in de negery teruggetrokken, doch enkelen verblijven nog in de tuinen, om de rijst, die voorloopig in kleine schuurtjes (*lanta*) is geborgen, te bewaken.

De eigenaar van den tuin heeft aan hen, die hem hielpen rijstsnijden, twee bossen padi per dag uitgekeerd, en zal hun nu ook een klein geschenk geven. Maar, dat is voor de jongelui van de negery niet genoeg. Ook zij willen op hunne beurt elkander iets geven en daarvan een feestje maken.

Dit feestje heet *mosisángke;* (2) tweemalen heeft het plaats: eens in den tuin en eens in de kampong. Een lange stevige bamboe wordt opgericht met twee dwarslatten van boven. (3) De feestgever nadert het eerst en

---

(1) Ik beschrijf de feesten, zooals ik ze hier eenige malen heb bijgewoond. De mohammedaan-alifoer neemt zijne oude feesten trouw in acht; alleen is er hier en daar een mohammedaansche glimp aan gegeven. Laat men dezen er af, dan heeft men ook het beeld van de feesten, zooals zij door de varkensvleesch-etende Alifoeren gevierd worden.

(2) *Mosángke* beteekent voor zoover ik dit heb kunnen nagaan, „in de vlucht medenemen" (Mal. *mĕnjambar*). Ook in den zin van koppensnellen. Dus *mosisángke*, gezamenlijk in de vlucht grijpen of medenemen.

(3) Deze paal heet *tókompajópe* van *toko*-stok en *pajópe* (?)

geeft met zijn zwaard eene snede in den paal (1) en schenkt daarna aan de mannen en vrouwen, die rijst hebben gesneden, 1 vadem sits en 7 klompen suiker. Nu ook schenken de jongere mannen aan de jongere vrouwen een stuk sits en dezen aan genen suiker.

Men mag deze geschenken evenwel niet onmiddelijk in ontvangst nemen, maar eerst worden ze aan de dwarslatten van den feestpaal gehangen. Vervolgens scharen de jonge mannen zich aan de eene zijde van den bamboe in een' halven cirkel, de jonge vrouwen aan den anderen kant. En nu begint men te zingen en om den paal te dansen. Deze zang heet *wôdja*, en bestaat gedeeltelijk uit coupletten van het *lolîtani*, den zang bij den oogst, gedeeltelijk uit improvisaties. De mannen en vrouwen beantwoorden elkaâr. In den tuin is deze improvisatie meermalen onkiesch, en zint men op vuile aardigheden, die dan algemeen gelach veroorzaken. In de kampong is de zang meer gekuischt.

Dit spel begint met den avond en duurt den ganschen nacht voort, drie nachten achtereen. Dan eerst mag men de geschenken in ontvangst nemen. Men zou dit feestje dus het alifoersche St. Nicolaasfeest kunnen noemen.

Het *Mosisângke* is echter slechts het voorspel van het eigenlijke oogstfeest. Het vieren van dat feest noemt men *Mompadoéngkoe*. (2) Is de eigenaar van den tuin rijk gezegend met rijst, zoo wordt ieder tot het feest uitgenoodigd. Hij, die zijn eigen oogstfeest nog niet heeft

---

(1) Deze handeling heet *mowâkkampendï* van *wâkka*, teeken, litteeken (Mal. bĕkas) en *pendï*, zwaard.

(2) De beteekenis van het woord *mompadoéngkoe* kan ik nog niet geven. Als ik mij niet heb vergist, beteekent *madoéngkoe* „met de hand slaan", maar daaruit kan ik niets afleiden voor *mompadoéngkoe*, daar bij het oogstfeest van geen slaan sprake is.

gevierd, mag niet aan voorafgaande feesten deelnemen. Wie dus het eerst met zijn' oogst gereed is, is er het beste af.

In den vroegen morgen van den feestdag reeds verneemt men het geluid van stampen. Dit wordt veroorzaakt door mannen en vrouwen, die met de rijststampers in verschillenden rhytmus op eenen losliggenden balk slaan, waardoor een eigenaardig geluid ontstaat. Men noemt dit *montanggôli*, (1) en het is wel waarschijnlijk een symbool van het stampen der nieuwe rijst, dat nu aanstaande is.

Wordt het feest gegeven door een, die groote tuinen heeft aangelegd, en veel rijst geoogst heeft, dan kan er een karbouw op overschieten. Anders vergenoegt men zich met een varken, (2) eene geit en kippen, of ook alleen de laatsten. Ik beschrijf echter thans het grootste feest van dien aard, dat ik bijwoonde, waarbij dus een karbouw ten doode verwezen werd. Hij wordt reeds vrij vroeg in den morgen geslacht, want om 10 uur heeft het eerste maal plaats.

Allen zijn in de weer: tien mannen houden zich bezig met den karbouw aan stukken te snijden; eenigen hakken bamboes; anderen dragen bamboes sagoweer aan; anderen weer zorgen voor brandhout. Ieder heeft daarbij zijn hem als bij intuïtie aangegeven werk. De vrouwen zitten bij groote vuren, waarop aarden potten staan, of branden er bamboes boven, wier inhoud voor de gasten eene lekkernij zal zijn. Hier en daar worden de ribben van het dier bij het vuur geroosterd.

Het etensuur is geslagen en ik begeef mij naar het huis van den kabosenja. Er zijn reeds vele gasten van

---

(1) Het spreekwoord bij het *montanggôli* is: *Montanggôli gôka, tèndessi Poewe Lamoa.*

(2) Eens zelfs bij een' mohammedaan-alifoer.

het strand en „van boven" bijeen. De meesten brengen eene kleinigheid mede: eenige vischjes, een paar eieren, eene kip. Dit is nu juist geen vereischte; maar eene vriendelijkheid. Mijn aandeel bij deze gelegenheid was: thee, want ja, ook de Posoërs drinken thee. Bij gelegenheden als deze wordt een pakje bij den Chinees gekocht, en van dat eene pakje doen een 150 tal menschen zich te goed.

We zitten in verschillende kringen bij elkaâr. Er worden ook aardigheden verkocht, die niet gehoord moeten zijn geworden om geen uitbundig gelach uit te lokken. Wacht, daar is een vreemdeling in dien kring; men zal hem eens even vertellen, wie ik ben, of neen, dat juist niet, maar wat ik zoo al ken. Men is in eene zeer vroolijke en goede stemming, en het is dus ook geen wonder, dat ik er goed afkom. Bij zulk eene gelegenheid word ik tot een wondermensch gemaakt, en wie zou dan niet verlegen worden? Maar gelukkig er komt spoedig een einde aan: wij gaan *mopantjoea*.

Pantjoea kan men het best weergeven met „voormaal" „snoepmaal". Het gaat aan den eigenlijken maaltijd vooraf en bestaat in het eten van enkel karbouwenvleesch, onder het genot van sagoweer. Kieskeurig moet gij niet wezen, als gij zulk een' maaltijd wilt bijwonen, want zie, daar komt een, die voor ieder een boomblad neerlegt. Nommer twee draagt een wokablad voor zich uit met gebakken karbouwen-vleesch, waarvan hij met de hand eene portie op het voor u bestemde blad legt. Nommer drie doet het zelfde met het in stukjes gesneden hart van het dier, en nommer vier voegt een stuk gebraden rib daaraan toe. Nommer vijf giet u wat water in een bakje van wokablad, met welk water gij den mond kunt reinigen en de hand afwasschen; en nommer zes eindelijk voorziet

u van sagoweer. (Zij die voor water en sagoweer zorgen zijn slaven; die het eten ronddeelen doorgaans zonen of verwanten des huizes.)

Heeft men genoeg van dit *pantjoea*, dan krijgt iedere gast eene mand, van rotan gevlochten (*pădja* geheeten) voor zich en daarin een klomp rijst (in een blad gewikkeld) en een bakje van wokablad, waarin weldra gekookt karbouwen-vleesch wordt geschept. Men vindt onder dat vleesch ook fragmenten van maag en ingewanden; het is dus geraden de beste stukjes er uit te kiezen.

Na dit maal gaat de sirihdoos rond; men praat nog wat na, om daarna naar huis terug te keeren, en nieuwe krachten te verzamelen voor het tweede of hoofdmaal. Dit vangt aan tusschen vijf en zes uur. Het is zoo mogelijk nog voller dan 's morgens. We beginnen weder met het *pantjoea* en gaan dan tot het eigenlijke maal over. Men eet evenwel niet, voordat er aan eene plechtigheid is voldaan. Is er iemand (uit de strandkampong) aanwezig, die beweert te kunnen lezen, dan leest deze een stuk uit den koran voor. Dat allen, die dit doen, geen letter kennen, is mij uit verscheidene zaken gebleken. Onverstaanbaar voor zichzelven en hunne hoorders dreunen zij iets uit het hoofd op. Ieder, die hieraan kan mededoen, ontvangt *f* 0,50 als loon voor zijne moeite. Dikwijls evenwel is er niet één zoodanig kundig persoon aanwezig. Never mind! Een van de aanwezigen houdt beide handen en doet of hij leest, maar men hoort niets dan tusschenbeide „Lahillaha". Heel kort duurt dit, want het eten staat reeds voor de gasten. Dat men dit als een soort van gebed moet beschouwen, blijkt nog bij den „echten" Alifoer, die steeds nog op eene of andere wijze Poewe Lamoa aanroept, voor hij den karbouw slacht, enz. Eene goede gewoonte dus! Ja, wanneer het met ernst werd

opgevat, maar allen praten en lachen er door heen, alsof er niets gebeurt. (1)

Het maal bestaat uit dezelfde ingedriënten als 's morgens: rijst en gekookt buffelvleesch. Een soort van dessert is er nu ook bij, bestaande in twee soorten van gebak: *sosŏri*, platte taaie koekjes van rijstemeel en bruine suiker en *wădje*, vervaardigd van gebakken kleefrijst en bruine suiker.

Zijn ook de vrouwen gereed met eten (zij eten als de mannen gedaan hebben) en is de sirihbak rondgegaan, dan scharen de jongelieden zich ten dans en voeren de *raĕgo* en *kajŏri* (2) uit. Hiermede gaat men den ganschen nacht voort; maar wij nemen de vrijheid ons ten 9 uren aan dit gewoel te onttrekken.

Mompadoengkoe! Hieraan denkt de Alifoer, als hij den tuin opent en in het zweet zijns aanschijns boomen velt.

Mompadoengkoe! Dit feest in de toekomst is voor hem eene aansporing, wanneer hij gebukt over den tuin gaat om de rijstkorrels in de daarvoor bestemde gaatjes te werpen.

Mompadoengkoe! O, heerlijke, troostrijke gedachte bij den oogst, wanneer de heete middagzon zijn vel brandt en hij niet mag rusten, want het mocht eens gaan regenen!

Is het wonder, dat de Alifoer zegt: „*Ane barĕë mompadoengkoe, barĕë mewăli păe.*” Wanneer men het oogstfeest niet viert, mislukt de rijst (van den volgenden oogst).

Nu eerst mag hij van zijne rijst verkoopen, en den dag na het feest wordt hij dan ook bestormd door lieden, die geene tuinen hebben aangelegd, maar het noodige voor hun levensonderhoud koopen.

---

(1) Deze „plechtigheid” is het eenige in de oogstfeesten van mohammedaansch gehalte. Het *mosisăngke* en het feest, dat nog volgt, zijn zeer zeker echt alifoersch, dat is „heidensch.”

(2) Over deze twee en nog andere dansen met den daarbij behoorenden zang later.

Tusschen het *mompadoenqkoe* en het volgende feest, dat de reeks van oogstfeesten sluit ligt een drukke tijd. Dagelijks ziet men mannen rijst "pikĕlen" en vrouwen met groote manden (*báso*) op den rug, ook geheel gevuld met rijst. De rijstschuurtjes in de kampong, *ála* genaamd, zijn van de noodige voorbehoedmiddelen voorzien en dus gereed om de bossen te ontvangen. Als een teeken, dat ook dit werk is geëindigd, hangt men een blad onder aan het deurtje van de rijstschuur.

Nu heeft er nog een feest plaats, dat men *mopatáwi* of *mompáloe áse* (1) noemt. Daartoe wordt buiten de kampong een kleine smidse gebouwd (Tawongani heeft een vaste smidse), geheel naar behooren. Op den vastgestelden dag gaan vele lieden uit den omtrek daarheen. Tegen den avond is het de grootste drukte. Dan ziet men de vrouwen bij de smidse bijeengeschaard en bezig met toebereidselen tot het feest te maken. Sommigen maken van wokabladeren drinknappen (*fíngkoe*) en etensbakjes (*sóende*); anderen scheppen gekookte rijst in bladeren, om die daarna tot een pakje samen te vouwen.

Voor evenwel de maaltijd begint, begeven zich allen, zoowel mannen als vrouwen en kinderen, successievelijk in de smidse, waar een priester en eene priesteres gereed staan "hen te ontsmetten van alle boosheden, ziekten, enz." die hen uit het afgeloopen oogstjaar nog aankleven en hen zoodoende gezond en wel het nieuwe te doen intreden. Eerst valt men in handen van den priester. Deze houdt een vrij groot pak in beide handen in woka gewikkeld, waarin een paar hakmessen en voorbehoedmiddelen, uit kruiden bestaande. Nu gaat hij achter den patiënt

(1) Wat *mopatáwi* beteekent, weet ik nog niet. *Mompáloe áse* beteekent: ijzersmeden.

staan en tikt met het pak tegen rechter- en linkerhiel, rechter- en linkerknie, rechter- en linkerheup en ten laatste zevenmaal (1) op het hoofd, daarbij ook overluid de getallen van 1 tot 7 opnoemende. Dan legt hij het pak op den grond; de man in kwestie gaat er op zitten, neemt een oud kapmes uit den „oven" en slaat er met een' hamer zevenmalen op, steekt vervolgens het kapmes in een' bak met water, waarin kruiden drijven en legt het dan op zijn plaats in den oven.

Nu staat hij op, en onmiddelijk slaat de priester met eenen geïmproviseerden kwast, die in pas genoemden bak met water en kruiden is gedoopt, op dezelfde plaatsen als te voren met het pak. De priesteres is er dan spoedig bij om de knieën en enkels met kruiden in te wrijven, „om sterke beenen te maken en alle inwendige pijn te weren". (Ik heb tal van patiënten, die aan gewrichtsrheumatisme lijden.)

Zie, daar hangen nog twee zonderlinge instrumenten; het eene bestaat uit een vierkant plankje, waarop een pakje met rijst, pisang, enz. ligt; van de vier hoeken hangen vier stukjes bamboe af, terwijl het toestelletje door middel van vier touwtjes, die samenloopen, kan worden opgelicht; het geheel wordt gedekt met een stukje foeja (dit toestel heet *salása*.) Het andere instrument bestaat uit eenen kleinen gespannen boog van bamboe, met een' daarop liggenden vastgemaakten pijl van bamboe. Aan de punt van den pijl is een vogelkop gestoken (dit toestel heet *pana*.)

Wanneer de patiënt met het gewijde water is bespat, komt de beurt aan deze voorwerpen. De priester neemt

(1) Van het getal zeven wist niemand mij eene uitlegging te geven. „Dit is zoo de gewoonte van oudsher." Trouwens van vele zaken in dit feest weet ik de verklaring nog niet. Daarvoor ben ik nog niet genoeg in de taal thuis. Ik deel dus slechts mede, wat ik heb gezien.

ze in de hand en zwaait er zevenmaal mede over het hoofd van den persoon in kwestie, daarbij ook overluid van 1 tot 7 tellende. Dadelijk daarop treedt de priesteres toe en verricht dezelfde beweging met een mandje, waarin gekookte rijst, eieren en een soort van komkommer liggen. Als ook zij van 1 tot 7 heeft geteld, drukt zij wat rijst of een stukje ei op het voorhoofd van gezegden persoon, en nu kan hij weer vroolijk en onbezorgd het nieuwe jaar ingaan. Ernst moet men bij deze „plechtigheid" niet verwachten. Men lacht en praat er fiksch doorheen.

Een stevige maaltijd en een flink „glas" sagoweer stellen de lieden schadeloos voor de moeite aan de desinfectie verbonden en de ook nu onvermijdelijke *kajori-* en *raégo-*dansen doen hem vroolijk het nieuwe jaar ingaan.

Het dooden- en het besnijdenisfeest.

Allereerst moet ik eene verklaring geven van de combinatie van twee zoo zeer van elkander verschillende feesten, het eerste geheel heidensch, het tweede geheel mohammedaansch. Men zeide te Poso dan ook met het oog op eerstgenoemd feest, „het feest van hier", en met het oog op het tweede „het feest van de Parigiërs." Waarom ik deze feesten tezamen neem? Omdat ze beiden, doorloopende achter elkâar gevierd worden. Wat aangaat de eigenaardige combinatie, ik kan daarvan geen verklaring geven, dan dat men er „in eene moeite" af wilde wezen. Doch terzake.

Het was op zekeren morgen een geweldige drukte in de kampong van drie huizen. Mijne woning uitkomende zag ik een 40-tal mannen druk bezig met het oprichten van een huis. Dat het geen vast woonhuis moest worden, zag ik reeds dadelijk, want al laten de stevigheid en de degelijkheid der woningen van vele Posoërs veel te wenschen over, zóó toch bouwt niemand een huis voor vast verblijf. Boomtakken, niet eens ontdaan van den bast, zijn de

stijlen, een dunner soort dient tot vloer, en het dak is niet de gewoonlijk gebruikte atap, maar eenvoudig de bladeren van den wokapalm, die naast en op elkander worden gelegd. Ook de vrouwen zijn druk in de weer. Dáár is een rijtje bezig met rijststampen, het is een regiment rijstblokken (nontjoe.)

De kabosenja staat te commandeeren bij de mannen, die bouwmaterialen aanbrengen en schikken.

„Zeg eens kabosenja, waarvoor dient toch dat huis?"

„O," is het antwoord, „er moeten er zóó wel 7 à 8 gemaakt worden; want er komen heel veel gasten, wanneer wij *mompemáte*." (1)

„En wanneer heeft dat feest plaats?"

„Dat kan ik u nog niet bepaald zeggen, maar er zullen nog wel een 20 dagen overheen gaan."

Na twintig dagen staan dan ook niet minder dan zeven van die luchtig opgebouwde huizen, *bantája* geheeten.

„Nu, kabosenja, hoe staat het met uw feest? Hoeveel dagen nog?"

„De gasten zijn al genoodigd," antwoordde hij, „overmorgen komen zij. Zie mijnheer, dat is de bantaja voor de gasten uit Tomasa, ginds die van de lieden uit Wojowatoe. Hier de Parigiërs, dáár de Tonkoërs, en verderop de Tonapo- en Tokolawi-Alfoeren."

„Wel kabosenja, er komen dus heel wat gasten. En hoeveel dagen zal het feest duren?"

„Eerst hebben wij twee dagen het *mompemate* en daarop twee dagen het besnijdenisfeest."

„En hoeveel rijst en beesten zijn daar wel voor noodig?"

„Aan rijst denk ik ongeveer 400 bossen (± 6 à 7 picol

---

(1) *Mompemáte* van *máte* dood. Pe is het praefix van den caus. vorm. *mum* (mo) van het actief. Aldus noemt men dit doodenfeest.

gestampt), voorts 5 karbouwen, vier varkens, geiten en kippen voor het doodenfeest, en drie karbouwen voor het besnijdenisfeest." Men ziet hieruit weder, dat het „mompemate" een geheel heidensch feest is, aangezien daarbij ook varkens worden geslacht.

Ook de graven hebben inmiddels eene gedaanteverwisseling ondergaan. De huisjes, die de dooden voor regen en zonneschijn beschutten, zijn weggenomen, en op de plek waar het lijk ligt, heeft men foejakleeden gespreid aan de hoeken met houten pennen in den grond vastgestoken. Een nieuw mandje, waarin sirih, pinang, kalk en tabak, is geplaatst op iedere groeve, opdat de dooden ook iets te genieten zouden hebben, waar de levenden volop smullen te hunner eer.

Waar de vorige „tampats-jeitan" aan den in- en uitgang van het gehucht zijn vergaan, zijn nieuwe opgericht, versierd met de noodige bladeren en foejalapjes. Het plat er van is volop voorzien van eetwaren en sirih-pinang, opdat de booze geesten zich dáár te goed zullen doen en niet de kampong binnenkomen.

Op den bepaalden dag komen de gasten opdagen. De aanlegplaats in de rivier is verstopt van al de prauwen. De bantâja's zijn allen met menschen gevuld, een gegons van vele stemmen vervult de lucht. In den vroegen morgen van den volgenden dag verkondigt een doffe kreet, dat een der offerdieren is gevallen en daarmede is ook het sein gegeven, dat het feest is aangevangen. Men gilt, men schreeuwt, men praat, men lacht. Tusschenbeide klimt het gejuich tot een recht heidensch rumoer. Zie, het etensuur is geslagen en eene rij van 25 mannen gaat met manden en korven gewapend de verschillende bantâja's langs om de gasten van rijst en vleesch te voorzien. Hoort, hoe zij gillen! Ik ga ook eens rond. Verscheidene

kennissen ontmoet ik en maak een praatje met hen. Op mijne wandeling kom ik ook bij een huisje, waar een tiental vrouwen bezig zijn rijst in bladeren tot pakjes te maken. Zulk een pakje heet *winúloe*. Honderden er van worden gemaakt, vervolgens bij tientallen in bamboes gestoken om daarin gekookt te worden. Op den laatsten dag van het doodenfeest zullen de winaloes worden uitgedeeld. Het is een aardig gezicht dien trein van mannen en vrouwen, ieder met zulk eenen bamboe gewapend naar de rivier gaande om de rijst te drenken met water. Ook dit gaat gepaard met het gewone gillen en schreeuwen.

Maar hoor ik daar niet het gegil van den Alfoerschen krijgsdans, dat trillend uitgestooten hi . . . i! hi . . . i! Ja waarlijk, daar komt zoo'n dolleman aangeloopen. Met groote sprongen rent hij op den denkbeeldigen vijand toe met de leege rechterhand tegen het schild slaande als om het denkbeeldige zwaard aan te zetten, ten einde een goeden slag te doen. Hij is aan het einde van de kampong gekomen. Hij heeft zich ingespannen, maar thans wijkt deze onnatuurlijkheid van hem, en verlegen zet hij zijn schild tegen eenen steil van een bantâja onder het gejuich van het publiek. Aangemoedigd door de toejuichingen tracht een ander het nog fraaier te doen, en zoo volgt de een den ander op. Er is nog iets anders waarmede men den tijd doodt, namelijk het hanengevecht. Een afzonderlijk perk is daartoe door eene lichte haag omringd, en dáár brengt men de kampioenen in het gevecht. Er werd geweldig gewed, vooral door de Parigiërs, want de Alfoeren kennen het hanengevecht niet, daarvoor moet men slim wezen.

Ik zit juist te praten bij eenen kennis uit Tomasa, als een man mij komt zeggen, dat kabosenja Garoeda in mijn huis op mij wacht. Ik ga tot hem. De man vraagt om

een geneesmiddel voor zijn rheumatiek, maar ik bemerk reeds aanstonds, dat dit niet de ware reden is van zijne komst. „Och mijnheer," zegt hij eindelijk, „ik zit in groote verlegenheid. Bij het besnijdenisfeest zijn 20 labè's (1) noodig en ik heb geen geld om ze te betalen. Wilt u mij helpen, anders sta ik beschaamd." „En hoeveel hebt ge noodig?" vroeg ik. „Tien rijksdaalders." „Maar kabosenja, daaraan kan ik u niet helpen, hoogstens met vier." Nu, dat was ook goed, dan was hij vast uit den eersten nood, en met een verlicht hart ging de man heen.

Na den avondmaaltijd schaart men zich weder tot den raego-dans en de stemmen zwijgen niet dan tegen het aanbreken van den morgen.

In den morgen van den derden dag worden de winaloe uitgedeeld, en daarmede is het feest ter eere van de dooden geëindigd.

Dat het besnijdenisfeest een geheel ander karakter draagt is aanstonds te bespeuren, en dit ligt ook in den aard van de zaak. De Alifoeren, die te Tawongani, Saïwose en Wojowatoe wonen, heeten mohammedanen, maar in hun hart zijn ze nog heidenen. Dit blijkt ook uit de voorkeur, die zij aan den naam voor God, Poewe Lamoa geven. Waar bij het voorafgaande, Alfoersche feest alle Posoërs feest vierden, en de aanwezige Parigiërs meer toeschouwers waren, daar werden de rollen thans verwisseld. De Alifoeren bleven meest in hunne *bantája's*, terwijl de Parigiërs het geheele huis van den kabosenja innamen en een geweldig leven maakten. De kabosenja zelf had zich (eigenaardig genoeg) met zijne familie in het achterste ge-

---

(1) Een *labè* is iemand die het „mĕngadji" verstaat, hij is overigens even onwetend als de groote hoop. Uit welke taal dit woord is overgenomen, is mij nog niet gebleken.

deelte van zijn huis teruggetrokken. Ik zal daarom ook slechts kort stilstaan bij deze plechtigheid.

Aan den avond van den dag waarop de winaloe's werden rondgedeeld, werden de nagels der negen meisjes, wier tanden zouden worden geveild, rood gemaakt (*kolontigi.*) Drie van hen, dochters van kabosenja's werden daarop op de schouders van drie mannen driemalen het huis rondgedragen, zonder dat daarbij iets bijzonders plaats had. Den volgenden morgen werden de jongens besneden (1) en hoorde men den ganschen dag niet anders dan de kreeten van de dobbelende Parigiërs (ik zag daarbij geen enkele Alifoer mededoen.)

Tegen den avond kwamen twee mannen uit naam van den kabosenja mij vragen om aan het einde van het feest (*koepoesa noe soesa*) deel te nemen. Aan deze uitnoodiging gaf ik gehoor en vond een twintigtal labè's aan het „dikir" (te Poso *mosikiri* genoemd.) Het is mij niet mogelijk eenigen indruk van dit helsche rumoer terug te geven. Stelt u voor een bak van bamhoelatten gemaakt, waarin tal van pakjes rijst liggen, later aan de lâbè's uit te deelen. In het midden daarvan verrijst een soort van kerstboom, ook van bamboelatjes vervaardigd, waaraan gekleurde eieren en uitgeknipte figuren van papier zijn gehangen. Boven dit alles is een hemel van katoen gemaakt, waaraan papieren bloempjes zijn gestoken. Rondom bovengenoemd toestel zitten een 8 tot 10-tal lâbè's onverstaanbare klanken te gillen en te schreeuwen. Is een vermoeid, dan begeeft hij zich in den kring daarnaast, waar hij de straks te ontvangen vergoeding voor zijne

(1) De besnijdenis van de mohammedanen geschiedt door incisie en het heet ook te Poso *soena.* Ook bij de Alifoeren bestaat de besnijdenis, ofschoon ik reden heb te twijfelen, of alle stammen haar kennen. Dit geschiedt dan door circumcisie, *ĕndatindi* genoemd.

heeschheid alvast verdobbelt. Plotseling staan de dienstdoende lâbè's op en plukken als om strijd de papieren bloempjes van den katoenen hemel, steeds voortschreeuwende. Moeders brengen hare kleine kinderen aan, aan welke door een' der lâbè's een haarlok wordt ontnomen. Daarop gaat men weer zitten en nu is het einde spoedig nabij. De gekleurde eieren en de pakjes rijst worden rondgediend en de maaltijd neemt een' aanvang.

Den hieropvolgenden dag gaan de gasten uiteen, maar twee dagen daarop vereenigen de overgeblevenen (meest Parigiërs) zich nog eens in het huis van den kabosenja om te *modoasalama* (op zijn mohammedaansch bidden.) Dit bestaat in niets anders, dan het uitgespreid houden van beide handen, een oogenblik daarop turen, Amin zeggen en elkaar de hand geven. De Alifoeren maken van deze gelegenheid een pretje door elkaar met water te gooien.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

De Gemeenten in het Malangsche gedurende 1892.

(Door J. KREEMER).

„.... en slaapt en opstaat, dag en nacht, en het zaad uitspruit en lang wordt, hij weet zelf niet hoe. Van zelf brengt de aarde vrucht voort."
Marcus 4 : 27.

Ja, wat brengen wij, predikers van het Evangelie, eigenlijk bij tot het welslagen van den arbeid? Wat is eindelijk de slotsom van één dag, van vele dagen, van één maand, van één jaar werks? Eene min of meer geregelde opvolging van onbeduidende handelingen. Voorwaar, waar wij eenigszins mochten slagen, is het niet „het groote" of wel, kleine Babel, dat *ik* gebouwd heb." „Het woord wies", het volk wies en vermenigvuldigde, ook op Java, ook onder onze zoo gebrekkige leiding ..... en deze heugelijke uitkomst verraste ons. Materiëel gingen wij vooruit: scholen en kerken verrezen, zelfs eene kweekschool, velen steunden dit werk en „de geestelijke winst" beloofde dit jaar door 128 doopelingen, waaronder 41 volwassenen, werkelijk eenige winst voor het koninkrijk Gods.

1892 was ons een goed jaar. Nam de slaande engel des doods, door cholera en influenza vooral, in het vorige jaar, menigeen onzer gemeenteleden weg, nu was de gezondheidstoestand veel beter. Liet de oogst van vóórverleden jaar veel te wenschen over, anno 1892 deed

juichen over groote voorraden rijst, turksche tarwe en zoo meer. En gelijk wij reeds mochten memoreeren, de oogst voor het Godsrijk was mede verblijdend. Meer dan gewoonlijk „werden er toegedaan" en de zendeling „weet zelf niet hoe." Dan 's Heeren kracht openbaarde zich in onze zwakheid. Met meer veerkracht en daardoor met te meerder opgewektheid was het ons gegeven te werken; als ons zwak, gebrekkig pogen zoo mag heeten: Soli Deo gloria!

Vóór ons liggen de verslagen onzer Medehelpers omtrent ondervonden „lief en leed." Zij 't ons vergund er u een en ander uit mede te deelen. Wij mogen er dan iéts bij vertellen omtrent eigen gedachten en plannen.

Swaroe, de oudste en grootste onzer gemeenten, zij het eerst aan de beurt.

Zij telt, met de 23 uit den omtrek, 578 zielen; toegenomen met 65, waaronder 12 volwassenen. Er werden 16 jongelieden, welonderwezen, (Bĕnôjô was hun uitstekende katecheet), aangenomen; 78 jongens en 85 meisjes gingen er school, tegen respectievelijk 64 en 71 A. P. Dus 28 kinderen meer. De 163 scholieren hadden 5 onderwijzers. U vergunne het ons hunne namen op te geven, met het door hen genoten inkomen. Dit laatste, opdat u het toch vooral niet vergete, dat de Zending *geld* kost, *veel* geld kost, meer moet gaan kosten, zal het groote doel worden bereikt. Zeker, wij waren wel eens losser *van* en onverschilliger *voor* die blijkbaar onontbeerlijke slagader van iederen arbeid, mede voor getallen, al bleven wij ook wegen, ja, bij toeneming wegen en al bleef voor ons toewijding de hoofdzaak. Nu dan, Elipas, hoofd van Swaroe's school, heeft *f* 20 per maand; Bĕnôjô, tweede onderwijzer, *f* 10 per maand; Nirrôsô *f* 10 per maand; hij fungeert voor organist, en is tevens hoofd der

Bewaarschool; Kimas, *f* 5 per maand, staat hem bij. (Laat ons eens voor altijd te kennen geven, dat *f* 5 per maand voor een' onderwijzer veel te min is. Dat is eenvoudig geen inkomen met eere. Een „huisjongen" = meid ten uwent, heeft - met eten meê - minstens *f* 15). Markoes, No. 5, inkomen: nul, soms een cadeautje. Natuurlijk veel te weinig. Te zamen: *f* 540 ruim per jaar. Toch nog een heele som. De Gemeente zelve geeft *f* 5 per maand voor Kjaï Adrian, den ouden, verdienstelijken voorganger. Vroeger stelde hij zich tevreden met *f* 15. Daar de brave man nog veel doet, moge het Genootschap er hem *f* 5 bijgeven! Deze, broeder van den u welbekenden Bernardoes, heeft nooit zichzelven bedoeld en was steeds voorbeeldig ijverig en nauwgezet.

Swaroe droeg weer *f* 50 af van hare schuld aan het Genootschap. En ik hoop, dat zij dit jaar bovendien een kleine *f* 100 bijeen zal kunnen brengen voor de tractementen der onderwijzers. Verleden jaar deed ik daartoe eene poging. Er waren echter, die meenden, dat zij reeds voldoende de lasten van het onderwijs droegen. Hadden zij niet meegeholpen bij het bouwen van de school? Stelde men de meesters niet vrij van heeren-, cultuur- en kampongdiensten? Zorgden zij niet voor het onderhoud van school- en kerkgebouwen? Had men niet pas *f* 60 aangeboden voor matten in de kerk? Voorzeker, de Swaroeërs lieten zich niet onbetuigd. De Pandita mag wel eenig geduld oefenen, al is het ook hoogst wenschelijk, dat zoo'n gemeente het hare doet. Ziet, over het geheel lijden de menschen geen gebrek, maar in weelde baden zij zich ook niet. Slechts enkelen zijn welgesteld. Zij behooren tot een volk „dat werkelijk buitengewoon zwaar belast is." 't Is iederen dag hard werken, vele dagen in het jaar voor niets: heeren-, cultuur- en desadiensten. Aan landrente

en andere belasting betaalden zij *f* 768. 59 pikoels (1) koffie tegen *f* 15 leverden zij in 's lands pakhuis. Toch klaagden zij alleen, toen zij een veel te groot aandeel van den postweg voor hunne rekening kregen en eens 28 dagen van de maand moesten uitkomen voor arbeid in de koffietuinen. Van hooger hand werd deze schreeuwende onbillijkheid, na niet te langen tijd, verholpen.

Dat men zulke menschen, die werkelijk al heel weinig van 't leven genieten, gaarne eens eenige verrassing bereidt, behoef ik u wel niet te zeggen. Op onze christelijke feestdagen dienden daartoe kleine geschenken, vooral aan de kinderen. Eenige welwillende vrienden zonden ons daartoe tal van voorwerpen, waarvoor nog wel zeer onzen dank. Zij moesten eens weten, hoeveel genoegen zij daardoor veroorzaakten! Zeker zouden zij ons dan geen enkel jaar vergeten.

Het orgel, mij eens door den Heer L. V. Ledeboer en anderen geschonken, en door mij aan Swaroe afgestaan, gaf aanleiding tot groote opgewektheid, ook al – een nog nooit gezien schouwspel – omdat het door een Swaroeër werd bespeeld.

Hoog liep de gemeente weg met eene voor haar merkwaardige briefkaart, van haar hoofd, den assistent-wĕdônô (onderdistrictshoofd), zoon van den overleden Regent van Malang, ontvangen op 1 Januari:

„Aris (2) Swaroe!"

„Heil op dezen eersten dag van het jaar, zoowel u als

---

(1) In 1891: ruim 150 pikoel.

(2) Krômô-Sĕtjô – oud-onderwijzer – later door de Swaroeërs tot hun' burgemeester verkozen, werd, om zijne bijzondere geschiktheid door den betrokken wĕdônô (districtshoofd) reeds voor lang aangesteld tot aris, d.i. hoofd over enkelen van zijns gelijken. De man zoude zeker, even als menigeen in andere christengemeenten, in aanmerking behooren te

der gemeente toegewenscht, opdat je geschonken worde zegen en voorspoed door Z. H. Nabi Ngisô. (Jezus Christus)." Men was door deze vriendelijke letteren zeer verrast, en schreef er een' dankbaren brief op terug.

Tal van Europeanen en aanzienlijke Inlanders kwamen Swaroe's schoone kerk bezichtigen en ook de laatsten maakten gaarne van de gelegenheid gebruik, om iets voor den openbaren eeredienst bij te dragen. Hier, noch te Môdjô-warnô, eenig spoor van fanatisme. Wel het tegendeel. Wie zal er den stoot toe geven, dat ook inlandsche hoofden van beteekenis christen kunnen worden? 't Komt ons voor, dat er slechts op een wenk van boven gewacht wordt. Een ons bekend Regent leest geregeld het Nieuwe Testament, vertaling Jansz, en spreekt gaarne over den inhoud. Reeds enkele jaren geleden woonde een districtshoofd op Nieuwjaarsdag onze kerkelijke bijeenkomst bij. Nadat ik gesproken had, nam hij het woord, en deed blijken van zijne groote ingenomenheid met het Christendom. Verder sprak hij er mij afzonderlijk over, dat hij gaarne christen zou worden, als maar de Regent voorging. Slaan wij eene dergelijke betuiging ook al niet hooger aan dan zij verdient, eenige ingenomenheid mochten wij er toch in opmerken.

Van de bewaarschool te Swaroe stierf de onderwijzer aan de cholera. Van het Genootschap was den beminnelijken, kerngezonden jongen man nog geen inkomen toegekend. Toch deed Sartô vroolijk en met opgewektheid zijn werk.

---

komen voor onderdistrictshoofd, kwam hier de Islamphobie niet met haar veto tusschenbeiden. Men zou waarschijnlijk aanvankelijk eenigszins vreemd opzien tegen een christen-assistent-wĕdônô. 't Kan wel zijn. Maar al heel spoedig zou men er zich aan gewennen, even als aan het bestaan van christengemeenten. En aan de christen-inlanders, nu nog achteruitgezet, ware recht gedaan.

Iedereen en vooral de kinderen hielden van hem. Kimas, zoon van Kjaï Andrian, volgde hem op. 't Getal kleinen, tot 99 geklommen, vroeg een' tweeden onderwijzer. Nirrôsô, zoon van den Aris, kweekeling af, een wakkere en bekwame jongen, kon aan hun hoofd gesteld worden. En dat gaat nu uitstekend. Algemeen is men met hem ingenomen.

Swaroe gaat trouw ter kerk. Jammer dat de mooie lampen zoozeer verouderd zijn, dat zij 's avonds slechts als nachtpitjes licht geven. Nieuwe branders, enz. zijn noodig geworden. De gemeente kon echter niet meer doen.

Volge *Pĕniwĕn*.

Gesticht in '81, toen wij gedwongen waren Swaroe voor Kĕndal-pajak te verlaten, omdat het Genootschap niet bij machte bleek ons daar eene passende woning te bouwen. Flink op touw gezet, heeft deze nieuwe ontginning niet geheel aan de verwachting beantwoord. Wegens gedurige doorbraken van de lange waterleiding en den grooten dam, heeft het den menschen schier bovenmenschelijke inspanning gekost, om zich te handhaven. Het zielental klom niet veel over de 200. Het getal scholieren blijft 50 en iets daarboven. Tarimin, *f* 5 per maand en Jakoep, *f* 5 per maand, beiden niet zeer begaafd of knap, maar desniettemin niet ongeschikt, waren de onderwijzers, (1) schraal bezoldigd. Kjaï Zankioes, ook slechts *f* 5,— per maand, voorganger en katecheet, is na lang hard, hard werken vroeg oud geworden en niet meer de oude, wat energie, wat wakkerheid betreft. Een nieuw stel leiders voor deze gemeente kan men wenschen, maar heeft men

(1) 't Zijn onderwijzers, die zelf schoolbanken timmeren of herstellen en zeer goed weten, hoe een Javaansch huis in elkaar gezet wordt. Voor een gehucht ook wat waard. Bij een examen voor den betrokken Controleur afgelegd, muntten zij niet uit.

daarom nog niet. De zaak is, dat onze knapste kweekelingen, niet altijd gezind om voor *f* 5,— of *f* 10,— te werken, het elders zoeken. Zoo zit er een, door Br. Hoezoo opgeleid, op een koffieland, niet zeer ver van Pĕniwĕn. Zich van vele andere, dus uitzwermende jongelieden gunstig onderscheidende (hij won op dat land een 10-tal gezinnen voor het Evangelie) gelukte het mij niet, hem als voorganger van Pĕniwĕn te winnen tegen aanbod van *f* 20,— per maand. Hij heeft nu *f* 40,—. Een mijner kweekelingen, dien ik zoo gaarne had behouden voor het werk, heeft op een land, in de nabijheid van Swaroe *f* 35,—. Ik zal er nu niet van spreken, hoe de meest belovende kweekelingen, vooral in 's Gouvernementsdienst gingen als onderwijzer, als dokter-djawa e. z. m. Maar zeker is het, dat onze oude garde: Paoeloes Tossari, Bernardoes en Asah niet kan worden vervangen. (1) Ontegenzeggelijk moet het hoe langer hoe meer daarheen, inlandsche medehelpers in onze plaats te stellen. De zendelingen zijn op den duur te duur. Ook behooren de gemeenten tot zelfstandigheid te worden opgeleid. Welnu, daarin zullen wij geheel niet slagen, als de jongelieden, door bij ons te blijven, geen vooruitzichten hebben, eenigszins geëvenredigd aan die hun elders worden gesteld. Het wil mij voorkomen, dat wij reeds lang ons „seminarie" hadden moeten openstellen, tot opleiding van inlandsche voorgangers (pastors), met het toedienen van doop, het houden van avondmaal, en huwelijksvoltrekkingen belast. Ik zou willen voorstellen er alvast mee te beginnen.

Mijne vier hoofdgemeenten zijn zuiver christen-nederzettingen. Er valt nog veel te onderwijzen, te leeren, niet

---

(1) Br. Hoezoo schreef mij: „Asah is overleden en ik heb geen vervanger." Een recht weemoedige klacht, als men reeds 43 jaar zendeling is.

meer te missionneeren. Of de zendeling, bij al zijn werk, ook nog de opleiding van inlandsche pastors op zich zou kunnen nemen? Men kan, wat men wil. Naarmate ik mij beperk, leg ik 't af. Naarmate ik mij uitstrek, plannen smeed en het werk uitbreid, groeien mijne krachten aan, neemt mijne opgewektheid toe. Dat is mijne ervaring. Pěniwěn heeft flinker, krachtiger leiding noodig.

En zoo komen wij aan *Wônô-rèdjô*, de jongste gemeente van beteekenis, Pěniwěn ver overvleugelende. Zij telt reeds 337 zielen, allen christenen. Daar zit élan in. Over '92 eene vermeerdering van 43 doopelingen. De school ging met 19 leerlingen vooruit. Nu gaan er 60 jongens 43 meisjes. Aan deze 103 kinderen geven vier onderwijzers onderricht. 48 kleintjes telt de bewaarschool. Rasidin, *f* 15 per maand, een dappere, vroolijke jonge man staat aan het hoofd. Mangoen, *f* 5 per maand oud-kweekeling van Br. Roskes, nog altijd geen overvlieger, staat hem bij. Katam, *f* 10 per maand, oud-kweekeling van Br. Poensen, staat aan het hoofd der groote school. Kasiô, evenzoo élève van Br. Poensen, geen licht, toch bruikbaar, *f* 5 per maand, is zijn hulponderwijzer. Kjaï Zakarias, *f* 10 per maand, onwaardeerbaar Evangelist, tevens pastor van deze nieuwe ontginning, komt hoog op jaren. De wil en wakkerheid zijn er nog wel, maar de kracht begint te ontbreken. Zooals Běnôjô te Swaroe Kjaï Andrian gedeeltelijk vervangt, zoo hier Rasidin dezen ouden heer. Door den invloed van enkelen heerscht hier een geest van ernst en godsdienstzin. De overvloedige padi- en maïs-oogsten stemden tot dankbaarheid. Geheel eigener beweging hadden bij iederen boer (holl. stijl) na afloop van den oogst kleine, feestelijke maaltijden plaats, waarbij innig voor genoten zegen werd gedankt. Zooals u bekend is, heeft iedere gemeente haar eigen groot feest, waar dan allen heengaan.

Aan Wônô-redjô is Paschen toebedeeld, aan Swaroe het Kerstfeest, aan Pĕniwĕn Pinksteren en aan Kĕṇḍal-pajak Nieuwejaar. Nu kon ik niet naar Wônô-rĕdjô wegens ongesteldheid. Joas moest mij vervangen. De verslaggever vond het daardoor, „niets feestelijk", „erg ledig", „precies een onbewoond huis." Men heeft er den pandita gaarne bij, als er wat te doen is, al is het dan ook, dat hij niet meer als vroeger kan meêdoen.

Kĕndal-pajak, waartoe ruim 100 zielen behooren, is de kleinste der gemeenten, desniettemin is zij de voornaamste. Immers hier woont de Pandita, van hier gaat alles uit. De bewaarschool en de gewone school moeten hier voorbeeldig zijn. De kweekschool met de kweekelingen dient te imponeeren door gestrenge, geregelde werkzaamheid, door orde en netheid. Onderwijs in verstandige ziekenbehandeling en uitdeeling van medicijnen heeft van uit Kĕṇḍal-pajak plaats. Evenzoo de bezoeken aan de gemeenten door den zendeling of door zijn vervangers. Hier komen de voorgangers en onderwijzers eenige malen per jaar samen, om rekenschap te geven van hun' arbeid en tot nieuwe inspanning te worden aangegord. Zijn er, die ongeregeld leven en door de gemeente zelve zich niet laten gezeggen, zij worden naar Kĕṇḍal-pajak gebracht, om te recht te worden gewezen en zoo meer. Joas Krômô, *f* 20 per maand, is onze voornaamste helper, die ons nu en dan thuis vervangt en mede verre bezoeken brengt, als de Pandita om de een of andere reden aan huis is gebonden. Rasidin en Nir werden, zooals u reeds bemerktet, verplaatst. Kaslim is hoofd der school op *f* 12,50 per maand inkomen. Naar een' hulponderwijzer zie ik nog om. Kasmin, schrijver bij de ontvangst der zieken, heeft *f* 14 per maand. Djan, helper bij de behandeling der zieken, *f* 12 per maand, van het ziekengeld betaald. Twee vrouwelijke helpsters, oud-

kweekelingen mijner vrouw, Raël en Dal, ontvangen van het Gouvernement ieder *f* 20 per maand (beneven *f* 5 voor een karretje naar Malang). Zij worden opgeleid voor vroedvrouw en ontvangen daartoe geregeld les van Dr. Koppeschaar, garnizoensdokter in de stad.

Voor de bewaarschool is Jakoep uitstekend te gebruiken. Zijn zwager Markoes vervangt hem te Pĕniwĕn.

Wegens uitbreiding der ziekenpractijk, ook al door de patiënten van omliggende koffiplantages, zal het personeel hier moeten worden aangevuld met minstens een paar ziekenverplegers, die geregeld dag en nacht de wacht houden, eene naaister of kleermaker, en een kokki. De uitgaven, hiervoor vereischt, te vinden uit de eventuëele vaste bijdragen van de "perceelen."

Voor mijn ziekenhuis, dat minstens wel *f* 3000 zal kosten, heb ik nog nauwelijks het tiende gedeelte van de benoodigde som bijeen. Als de belangstellende vrienden wisten, hoe weldadig en noodig het is ook in deze richting te werken, zij zouden ons zeker met meer spoed en stellig meer doortastend steunen.

De school voor vrouwelijke handwerken, door mijne vrouw gehouden, wordt trouw bezocht. Bij de 20 meisjes maken er gebruik van. Girah, oud-kweekeling van Mevr. Roskes, staat haar bij dit onderwijs reeds sedert vele jaren trouw bij. Gedurende het verloopen jaar had zij ook veel hulp aan Mej. Veldhoedt, eene logée, die op de Haagsche Industrieschool zulk een uitstekende opleiding heeft genoten. Hoewel thans gehuwd, blijft zij als Mevr. Wilken nog teekenles geven aan onze kweekelingen, die daarvan zeer mogen profiteeren. Dit is geen gering buitenkansje voor de kweekelingen zelven en voor den zendeling. Zoo zingen de jongelui als lijsters de liederen van Poensen, hun vroeger vooral geleerd door Mej. Adr. Kruijt, thans

Mevr. Hiebink Rooker te Tondano. Beide dames worden hier dankbaar herdacht.

Ja, dames, bekwame vrouwen, met veel toewijding, kunnen in de zending, ook op Java, van groot nut zijn. Bovenstaande staaltjes kunnen er van getuigen. Meisjes vormen, vrouwelijke handwerken, zang-, teekenonderwijs, aan wie zou 't beter gedemandeerd zijn? Onze Roomsche medechristenen ontbrak het nooit aan deze onontbeerlijke hulp, zelfs niet op de meest afgelegen plaatsen. Waarom moest de Protestantsche, met name de Nederlandsche zending, er zich zoo goed als geheel van spenen?

Op *Tĕnggĕr* vorderden wij. Ons verblijf aldaar wegens ziekte, maakten wij ons ten nutte, om de lieden zooveel mogelijk te bezoeken en medicijnen uit te reiken. Er gaan nu eenige gezinnen te leeren. Pak Wagisô, een Tĕnggĕrees, voorloopig tot helper aangesteld, geniet *f* 2,50 per maand. Het oude, zeer ingeroeste bijgeloof, vooral het vereeren der voorouders, is hier een geduchte hinderpaal. Onze kweekeling Tas, zoon van een' Tĕnggĕreeschen priester, hoewel zich steeds gunstig van zijne familieleden en oude kornuiten onderscheidende, zouden wij gaarne fermer, pittiger, degelijker wenschen. Wij moeten later zooveel van hem wachten. Als hij eens een Lutger voor zijn volk kon zijn!

De gemeente op het land van den Heer Ottolander, vroeger op Tĕnggĕr, nu in de Residentie Bazoeki, Lamo (Kajoe-mas), telt reeds meer dan 40 zielen. Mijn oude voorganger Pak Poerwô, staat er aan het hoofd. Naar ik van ter zijde verneem, komt collega v. d. Spiegel er dikwijls op bezoek. Door Kjaï Zakarias en Pak Warioen werd ijverig geëvangeliseerd in den omtrek. Menigeen werd door hem toegebracht. O. a. een beroemde, Javaansche goeroe, (Kjaï Rantimah). Maar van dezen merkwaardigen overgang moge ik u later schrijven.

Aan bijstand, ook aan geldelijken bijstand voor ons werk, ontbrak het ons ook over 1892 niet. Door Mej. Kruijt te Batavia, droeg de heer Keuchenius aldaar *f* 50 bij voor reiskosten der Helpers naar Soember-aloes. (1) Aanzienlijke sommen, o. a. van *f* 500 en *f* 800 werden mij toegezonden voor de opterichten kweekschool. Van de Kerstgeschenken mocht ik reeds gewagen. Alleen ons ontginningsfonds werd ditmaal geheel en al vergeten. Toch moesten wij onze nieuwste ontginning Wônô-rĕdjô, nog eenigermate steunen en helpen. Zoo geraakten wij *f* 55 in voorschot. Hoe, als straks weer een nieuwe ontginning wordt op touw gezet? U vergete het niet, dat uwe zendelingen op Oost-Java, in onderscheiding van West-Java, den grooteren bloei dezer zending aan deze ontginningen hebben te danken. Met *f* 200 of *f* 300 per jaar doen wij al veel. Wij vragen u – ik mocht dit reeds vroeger te kennen geven – voor dit doel geen duizenden.

De Bijbel, door onzen veteraan Jansz opnieuw in het Javaansch overgezet en door het Britsch Bijbelgenootschap voor een prik verkrijgbaar gesteld, werd door onze gemeenteleden bij toeneming aangekocht. Ook een heerlijk hulpmiddel!

Pĕniwĕn en Wônô-rĕdjô, die ieder *f* 300,— van het Gouvernement ontvingen, tot oprichting van betere schoolgebouwen, werkten met inspanning aan het kappen van het noodige hout in het bosch. Men wilde gaarne woekeren met deze toegestane som en wel om door veel gratis-arbeid er iets goeds voor tot stand te brengen. Een school als te Swaroe, maar op kleine schaal, is het ideaal. Ik wilde echter wel, dat men wat sneller opschoot.

Het kwam mij voor, dat de geest van het Christendom

---

(1) Een dorp, niet ver van Malang, waardoor Kjai Tarimin e. a. werden toegebracht.

langs hoe meer in het gewone leven werd opgenomen. Eigener beweging hield men op zijn Javaansch dankstonden voor den oogst, en de christelijke feesten werden op echt inlandsche wijze gevierd, d. w. z. door gemeenschappelijke maaltijden bij het dorpshoofd aan huis, waartoe ieder het zijne, zoo heerlijk mogelijk gekookt, gestoofd en gebakken, aanbracht. Helaas, de schaduwzijde van de inlandsche feesten, wajang en gamĕlan, mochten niet ontbreken. Konden wij maar iets beters geven voor de over het geheel wansmakelijke, tot niets opleidende en tot onze feesten in geenerlei verband staande wajangverhalen.

Anders, de oude, inlandsche maatschappij heeft veel goeds, dat wij door de inlandsche christenen gaarne zien aangehouden. Daar gaan ze b.v. op een' vroegen morgen naar den akker, man, vrouw en kinders, soms met geburen, om een' gewijden maaltijd te houden, dèwi Sri, de Javaansche Ceres, ter eere. Tot de kleinste dreumissen dragen vroolijk iets meê voor de plechtigheid. Wie kan er iets op tegen hebben, dat onze gemeenteleden iets dergelijks doen, den Schepper en Gever van den oogst ter verheerlijking? Intusschen kwam er nog veel voor – is 't wel noodig, om het met zooveel woorden te zeggen? – dat ja, nu wel zoo erg niet was als in de Korinthische gemeente, maar dat nog geen christelijken geest ademde.

Zoo zagen in het begin van het jaar te Wônô-rĕdjô vele nieuwe gemeenteleden, door gebrek gedreven, er geen been in, om een kip te stelen of uit buurman's aanplant 't een of ander uit den grond te trekken. Te Swaroe kwam zelfs een geval van echtscheiding voor. Ik noem zoo maar iets.

Dat onze lieden door hunne gewone langzaamheid, door flauwheid en matheid van karakter weleens ergernis gaven, blijve hier buiten bespreking.

Als wij hen vergeleken bij het ideaal ons gesteld, was

het wel eens om ontmoedigd te worden. Vergeleken wij hen met hunne islamistische landgenooten, dan hadden wij ruimschoots reden tot dank. Want: zij schoven niet; zij speelden niet; liepen niet naar slechte huizen; genoten meer welvaart, merkbaar in betere huizen, betere kleeding, en bleken gehecht aan den Europeaan.

Alleen de hand moet er aan gehouden worden. Voor de Javanen is gestrenge leiding noodig. Vooral leere men hun iets op te offeren voor hunne belijdenis.

Wee hen! Wee ons! Als wij hen met privileges, vrijstelling van heere- en cultuurdiensten b. v. en met andere weldaden ontijdig zouden willen overladen. De inlander moet nog met vaste hand aan den arbeid worden gehouden. Hij is over het geheel nog te lax en te onbeduidend, om zijn eigen belang in te zien. Ook van doorzetten heeft de gewone desaman geen begrip. Minder zwaar belast, zou er voor hem nog meer gedacht en „gemassregeld" moeten worden, dan reeds gedaan wordt. Zijn huis b. v. staat op den beganen grond en is daardoor meest vochtig. Zijn vuile, vochtige kleeren, zelden gewasschen, hangt hij liefst op in zijne legerstede. Is de waterbron een weinig ver af, dan drinkt hij uit gemakzucht maar vuil slootwater en zoo meer.

Stelselmatig, door onderwijs en ziekenhulp, gaan wij vooruit, mede door het oprichten van de noodige gebouwen. De inlander wil iets zien. De zaak moet voor den Javaan maar „rĕdjô," voorspoedig gedijende zijn. Wij zullen hem zoo des te eerder winnen. Zonder dat wij er aan denken of het vermoeden, zal dan de gemeente toenemen en „de geestelijke winst" zal niet uitblijven.

Blijmoedig en hoopvol willen wij voortgaan met ploegen en zaaien. „God geeft den wasdom," „de Heer werkt mede" en zoo worden er aldoor „tot de gemeente toegebracht, die zalig worden."

Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, over 1891, door H. ROOKER.

(Vervolg en slot van pag. 67).

De opkomst ter viering des Avondmaals is steeds groot, in vergelijking met die ter godsdienstoefening. Bij eenige belangstellende waardeering, meer nog bij heilbegeerige behoefte, is dit alleszins verklaarbaar. Voor de gewone samenkomsten gaan vaak man en vrouw, die kinderen te verzorgen hebben, beurtelings naar de kerk. Dat heeft ook wel plaats ten opzichte van de viering des Avondmaals. Maar menigeen tracht voor dien feestelijken dag hulp te vinden bij familie of vrienden, in nabijgelegen plaatsen. Wij merkten wel eens op, dat ten deze wederkeerig dienst werd bewezen. Er zijn echter ook lieden, die tamelijk onverschillig zijn omtrent, en nalatig in het bijwonen van de godsdienstoefeningen, doch die bij de gedachtenisviering van 's Heeren dood niet ontbreken. De predikant van Menado teekent aan: „Ook werd het Heilig Avondmaal telkens door velen bijgewoond, al moet gelijk overal de vraag gesteld worden, of dit uit het rechte beginsel geschiedde." Zeker is dat niet bij alle avondmaalgangers het geval. Wij waarschuwen dan ook, in aan de plechtigheid voorafgaand onderwijs, tegen bijgeloovigheid en valsche verwachting. Wij trachten het der gemeente zoo duidelijk mogelijk te maken, dat de viering des Avondmaals een daad des geloofs moet zijn. En wij hebben de zekere overtuiging, dat menigeen aan den ge-

wijden disch zit met ootmoed, zich nederbuigende voor den Alwetende, maar ook met oprecht geloof, het hart verheffende tot Hem, wiens zoendood de verlossing van zondaren heeft teweeggebracht. Wij weten, dat velen zich aan de tafel des Heeren op nieuw aan den Heiland toevertrouwen, Hem wederom geloovig voor zichzelven aannemende als hun Zaligmaker en Heer. Wij kennen de vrome zielen, die zich na de plechtigheid aangegord gevoelen met nieuwe kracht, en een ernstig voornemen des harten, om bij den Heer te blijven, wier handel en wandel het amen is op de plechtige handeling. Ongetwijfeld blijft het bij menigeen bij een zeggen tot Jezus: „Heere, Heere!" Maar bij niet weinigen is het Avondmaal spoorslag en sterkte tevens, om den wil te doen des Vaders, die in de hemelen is. Heilige, plechtige ure soms, voor den voorganger, als hij uitdeeler is van het brood en den wijn; beschamend wel eens en toch weldadig, als hij de geloovigen in vromen eenvoud de teekenen der gemeenschap met Christus ziet ontvangen, het verhelderd oog naar den Heiland gericht, met den vrede in het hart, zich teekenend op het gelaat. Dat troost hem over de droefheid, die de onverschilligheid of ook het gebrek aan eerbied, van anderen, hem berokkent. Een Bethel wordt dan de schamele kerk, een voorportaal des hemels. Voorwaar, ook nu nog is des Heilands woord van toepassing: „den kinderkens wordt geopenbaard, wat menigen wijze en verstandige verborgen is."

Boven is in dit Bericht gesproken over onwettig samenleven enz., naar aanleiding van het doopen van zoogenaamde onechte kinderen. Hier is het de plaats, om met een enkel woord te spreken over het huwelijksleven der inlandsche christenen. Het komt ons voor, dat dit over het algemeen zeer lofwaardig is. Van echtbreuk hoort men zeer zelden. Het huwelijk is in eere, en mag met recht

het heilig huwelijk geheeten worden. Over het algemeen hoort men ook zelden van oneenigheid tusschen echtelingen, althans niet van twist, die buiten de echtelijke woning ruchtbaar wordt. De Minassa-christenen zijn menschen, zondige menschen, en geen heiligen. Natuurlijk is het, dat niet altijd de gewenschte harmonie tusschen echtelingen ongeschokt blijft bestaan. Ook hier heeft ieder huis zijn kruis. En het standpunt van ontwikkeling, dat de bevolking bereikte, wêerhoudt haar niet van al spoedig buitenshuis te spreken over onvrede daar binnen. Is er oneenigheid of twist tusschen echtgenooten ontstaan, men geeft zich geene moeite, dit voor het oog van anderen te verbergen. Door deze omstandigheden kan het huwelijksleven te beter gekend en te juister beoordeeld worden. En wat blijkt nu? Dat de huiselijke vrede betrekkelijk weinig verstoord wordt; dat echtgenooten elkâar houw en trouw beloofden, maar ook betoonen. Oneenigheid en twist ontbreken niet geheel; dat zou strijden met de menschelijke natuur. Jaloerschheid en drift, gemakzucht of spilzucht, de opvoeding der kinderen, en zooveel meer, zijn ook hier oorzaken van minder goede of zelfs gespannen verhouding tusschen echtgenooten. Maar meestal drijft de dreigende bui af. De gemeente, als zij haren plicht kent en betracht, voorkomt vaak eene breuke, herstelt den vrede, leidt tot verzoening, bevestigt op nieuw het huiselijk geluk. De vreeze Gods, in de harten uitgestort, maakt verzoeningsgezind, wekt verootmoediging, doet de drift bedaren en de hand ter verzoening reiken.

Wij meenen te mogen zeggen, dat over het geheel het leven der jongelingschap vrij blijft van de besmetting der zonde. Waar de jongelieden met de gemeente medegaan, in de christelijk-godsdienstige gemeenschap opgevoed worden, daar houden zij hunnen weg rein. Dat kan natuurlijk

niet van allen gezegd worden, te minder van die in groote plaatsen, of dezulken, die slechte voorbeelden voor zich hebben. Maar dat zijn inderdaad uitzonderingen. Ons komen zeer weinig klachten ter oore over uitspattingen van het jeugdig geslacht.

De predikant van Menado getuigt: "Het openbaar zedelijk leven kan goed genoemd worden. Er bestaat bewustheid van het kwade en openbare onzedelijkheid is zeldzaam. Tot de uitzonderingen behoort het, dat inlandsche meisjes, christenen, met Europeanen in ontucht leven." Men bedenke, dat dit gezegd wordt van de hoofdplaats, die wel niet door hare kuischheid vermaard is. Eene samenvloeiing van Europeanen, vreemde Oosterlingen, lieden van velerlei landaard uit den Archipel, benevens de inheemsche bevolking en menigeen uit de bovenlanden, kan niet bevorderlijk zijn aan de zedelijkheid. Een Hulpprediker schrijft: "mijn oordeel over de zedelijkheid in mijne gemeenten blijft gunstig." Daarin komen de getuigenissen van de verschillende Hulppredikers overeen.

De christelijke godsdienst kweekt reinheid van hart en wandel, Het kwade wordt door het licht bestraft. Het geweten der gemeente spreekt luide, dat der enkelen waarschuwend. De geest des Heeren, die ook in dit land en onder dit volk gekomen is, overtuigt het gemoed van zonde.

In Christus heeft alléén kracht het geloof door de liefde werkende. De vrucht des Geestes is liefde. Het einde des gebods is liefde uit een rein hart, een goed geweten en een ongeveinsd geloof. Deze en dergelijke uitspraken der Heilige Schrift zijn in de Minahassa niet onbekend, maar ook geen ijdele klanken. De liefde is de meeste. Het van zonde tot God bekeerde hart overwint zelfzucht en eigenliefde, stelt belang in het tijdelijk en eeuwig belang van den naaste, leert liefhebben en liefde betoonen.

Dankbare wederliefde jegens God en Christus kweekt liefde tot de broederen, en liefde tot alle menschen. Onze Minahassa-christenen leggen daarvan daadwerkelijk getuigenis af. Onze christelijke maatschappij is niet volmaakt. Twist en tweedracht, nijd en haat, vijandschap en krakeel, worden nog maar al te vaak onder ons volk gevonden. Wij verwonderen ons daarover niet, hoezeer we dat ook betreuren. Al zulke omstandigheden worden ruchtbaar, en geven allicht den indruk naar buiten, dat het Minahassa-christenvolk twistziek is. Maar hoevele gevallen staan daar tegenover van vredestichten, vrede bewaren, geschillen in der minne beslechten! Ook de Minahasser weet liever schade te lijden, dan zijn' wederpartijder voor den rechter te brengen. Die feiten worden niet in wijden kring bekend, maar wij hooren wel daarvan.

Maar bovendien, hoeveel liefdebetoon kan men opmerken in het dagelijksch leven. Men helpt elkander vrijwillig, nacht en dag bij ziekte, beproeving, in moeite en verdriet. Tijd en krachten, maar ook geld en voorraad van mondbehoeften, heeft men vaak voor de broeders veil. Al moge al eens een enkele denken: »ben ik mijns broeders hoeder?", de groote menigte toont bereidvaardigheid tot hulp en bijstand.

De Minahassa-bevolking is niet rijk. Een welgestelde is eene uitzondering. Wel zijn de verschillende streken ten deze onderscheiden, van betrekkelijk zeer welvarend tot nagenoeg armoedig toe. Maar over het geheel mag, onzes inziens, niet gezegd worden, dat de Minahassa in welvaart toeneemt. Veeleer zouden wij willen spreken van achteruitgang. Een en ander in aanmerking genomen, mogen wij ons over het algemeen verblijden in de offervaardigheid der christenen. Op dit gebied groote en treffende verscheidenheid. De meest welgestelde is lang niet

altijd de meest milde. Dit is van toepassing op den enkelen mensch, op iedere gemeente afzonderlijk, op elk ressort voor zich. Maar over het geheel zijn de bijdragen bij de godsdienstoefeningen, bij de Avondmaalsviering, bij de bidstonden, bij collecten voor onderling hulpbetoon en de zending in 't algemeen betrekkelijk verblijdend. Wij kennen ze, de vrome, dankbare, liefhebbende, belangstellende zielen, die, hoe gering dan ook naar de wereld, altijd weder iets van het hunne over hebben voor eenig christelijk werk, voor eenig doel tot heil van den naaste, zij die naaste dan ook de in verre streken wonende heiden. Blijmoedige gevers en geefsters ontbreken onder ons volk niet. Liefde is uitgestort in het geloovig gemoed, dankbaarheid voor ervaren en verkregen zegen, belangstelling in het lot van den naaste. Dat de onderscheidene bijdragen voor de zending in de laatste jaren eer af- dan toenemen, het is te wijten aan mindere welgesteldheid door mislukking en achteruitgang van de koffiecultuur en door misgewas van de allereerste mondbehoeften. Ongetwijfeld zou de Minahassa in dit opzicht meer kunnen en ook moeten doen. Ook wij tellen onverschilligen omtrent des naasten eeuwig heil onder onze gemeenteleden, eigenlievenden, die óf niets, óf zoo min mogelijk bijdragen. Maar de belangstellenden, de liefdevollen, betoonen soms beschamende mededeelzaamheid. Wij twijfelen niet, of de Heer zal van menigeen getuigen, wat Hij van Maria van Bethanië zeide: hij of zij heeft gedaan naar vermogen. Mochten er steeds meer heerlijke vruchten rijpen aan den boom der liefde, die ook in de Minahassa zoo liefelijk bloeit. Het Heere, Heere! zeggen zal dan bij toeneming gepaard gaan met het doen van den wil des Vaders, die in de hemelen is.

Hier en daar ging men voort met den bouw van een

nieuw bedehuis, of met het verzamelen van materialen daarvoor. Elders begon men daarmede. Soms vindt men bij de gemeente als zoodanig bereidwilligheid genoeg, om geld, tijd en krachten daaraan te geven. Maar vaak werken de maatschappelijke toestanden belemmerend, terwijl de bijzondere verhouding, waarin de bevolking tot haar negeryhoofd, en hoogere regeeringspersonen staat haar niet altijd veroorlooft te doen wat zij wenschelijk acht, en bereid is te doen. Men zou daarvan heel wat kunnen zeggen. Maar waartoe zou dit dienen? Wij hebben allengs geleerd ons in toestanden en omstandigheden te schikken. Maar wij mogen de opmerking niet achterhouden, dat menige gemeente in het bezit zou zijn van een beter en gepaster bedehuis, als zij vrij ware, te handelen naar den wensch haars harten.

Gedurende het verslagjaar bleven de Predikant van Menado en de Hulppredikers voor het werk gespaard. Tien Hulppredikers met den Predikant hebben te samen de zorg voor 112,880 inlandsche christenen in 237 gemeenten, terwijl de Predikant nog de Europesche gemeente ter hoofdplaats heeft met 530 zielen, en tevens de Europesche en Inlandsche gemeente te Gorontalo moet bezoeken. Een groote akker, maar weinig arbeiders.

De Hulpprediker van Ajermadidi, H. J. Tendeloo, kreeg een tweejarig verlof naar Europa. Zijne standplaats bleef onvervuld. Het ressort werd ter waarneming toevertrouwd aan de Hulppredikers van Maoemby en Tondano. De eerste zag daardoor 13 gemeenten tot de zijnen toegevoegd, terwijl de tweede de zorg voor 16 gemeenten verkreeg. Br. Tendeloo vertrok in het laatst van Mei 1891. De twee genoemde Hulppredikers hebben getracht de tijdelijk aan hun ressort toegevoegde gemeenten zoo min mogelijk het gemis van een' eigen leeraar te doen gevoelen. (1)

---

(1) Br. Tendeloo keerde aan het einde van 1892 terug. (*Red.*)

Een getal van 58 inlandsche leeraars was behulpzaam bij de verzorging van de gemeenten, van welken eenigen in den loop des jaars werden aangesteld. Een inlandsch leeraar gevoelde roeping, om zich aan te sluiten aan de nieuw ondernomen zending onder de Bataks, waartoe hij ontslag uit zijne betrekking verzocht en verkreeg.

Ieder inlandsch leeraar heeft zijne eigene afdeeling, bestaande uit ééne gemeente, als die groot is, maar meest uit twee, drie, vier en meer gemeenten. Zij zijn belast met de dagelijksche leiding, het voorgaan bij de godsdienstoefeningen, het houden van catechisaties, en deelen met de Hulppredikers het sluiten van huwelijken. Het ontbreekt den inlandschen leeraar niet aan werk. Zij houden vergaderingen met de kerkeraadsleden van iedere gemeente afzonderlijk, maar ook met de gezamenlijke kerkeraden der gemeenten van hunne afdeeling.

Nagenoeg in iedere gemeente is bovendien nog een bepaalde voorganger en catecheet. Waar eene genootschapsschool gevestigd is, is de onderwijzer der school als van zelf met die functiën belast. Met dankbare erkentelijkheid merken wij op, dat menig onderwijzer aan eene gouvernementsschool ten dezen zeer gewaardeerde diensten bewijst. Dit heeft dan ook nog deze goede zijde, dat hij met de gemeente nauw verbonden is, wat niet anders dan ten goede werken kan op het ter schole zenden en het trouw opkomen van de kinderen.

Al de medearbeiders, inlandsche leeraars en onderwijzers hebben gedurende het verslagjaar geregeld hunne taak volbracht. Of allen dit met den noodigen ijver en de gewenschte toewijding deden,mag zeker niet zonder eenig voorbehoud toegestemd worden. Deze en gene heeft wel eens opwekking en aansporing, of zelfs ernstige vermaning noodig, wat wel niet voor nauwgezette plichtsbetrachting

pleit. Maar wij mogen aanstonds hierbij voegen, dat dit slechts bij enkelen het geval was. Over het algemeen mogen wij van bedoeld personeel getuigen, dat het doet wat in zijn vermogen is. Het komt zelfs wel een enkele maal voor, dat wij moeten aanmanen tot bedaarder tred en gematigder ijver, omdat men te veel van tijd en krachten vordert. Wij hebben alle reden tot dankbaarheid aan den Heer der gemeente, dat Hij ons in eenvoudige inlanders zulke mannen vol des geloofs en des Heiligen Geestes gaf, die te midden van de zorgen des tijdelijken levens getrouw zijn en blijven in het werk hunner roeping, en onder beproeving en leed den moed en den lust behouden, om te arbeiden aan den opbouw en de bevestiging der gemeenten.

Voorts zijn ons behulpzaam bij de leiding der gemeenten en hare veelvuldige aangelegenheden, de leden der kerkeraden. Voor administratieve werkzaamheden zijn die mannen uit het volk weinig geschikt. In dat opzicht bieden zij niet de minste hulp. Van meer gewaardeerde beteekenis zijn zij voor den goeden gang der gemeente-aangelegenheden, waarin zij groote diensten bewijzen. De betrekking van opzieners, raadslieden, leidsmannen, vervullen zij goed. Wij tellen onder onze ouderlingen en diakenen mannen van eenvoudig, doch krachtig geloof, nauwgezet christelijk godsdienstig leven, die zelf hoog belang stellen in de godsdienstige verrichtingen, maar ook anderen tot deelnemen daaraan opwekken; mannen, wier levenswandel eene Evangelieprediking is, en al naar dat tijd en gelegenheid dat veroorloven, arbeiden aan den opbouw der gemeenten. Niet allen zijn met dezelfde gaven van verstand en hart toegerust. Het zou onbillijk zijn, aller streven en werken naar denzelfden maatstaf te beoordeelen. Maar onder hen zijn er, die niet ophouden te zoeken, te verma-

nen, te leiden, om te behouden, en daardoor ten zegen te zijn.

Intusschen, ook hier kaf onder het koorn. Menigeen stelt zich tevreden met den naam der kerkelijke waardigheid, en de eer, die men daaraan verbonden acht. Ook zijn er, wier opprijsstelling van de openbare godsvereering alles behalve prijselijk is, en wier huiselijke aangelegenheden nu juist niet ten voorbeeld voor de gemeente kunnen strekken. Wij meenen met dezulken geduld te moeten oefenen. Ontslag uit de betrekking zou wel eens tot erger kunnen leiden, en der gemeente meer schade dan winst berokkenen. Ons blijft over, gedurig tot behartiging der gemeentebelangen aan te sporen, op te wekken, en te wijzen op de groote verantwoordelijkheid aan de betrekking verbonden.

Aangaande de inrichting ter opleiding van inlandsche leeraars bericht de Hulpprediker van Tomohon, dat de lessen geregeld voortgang hadden. Drie kweekelingen hadden moeten ontslagen worden: een wegens ziekte, en twee wegens wangedrag. Een drietal deed in den loop des jaars eindexamen en slaagde daarin. Die zullen in den loop van 1892 aangesteld worden. Over het algemeen gaven de jongelieden stof tot tevredenheid.

De ervaring heeft reeds geleerd, dat de vereenigde opleiding verreweg de voorkeur verdient boven die door ieder Hulpprediker afzonderlijk. Het laatste is eenvoudig ondoenlijk. Of de zorg voor de gemeenten, òf de lessen aan de kweekelingen lijden dan, òf beide. Wij moeten dan ook ten ernstigste wenschen, dat de vereenigde opleiding stand houde. En daarbij ontboezemen wij den wensch, dat die nog langen tijd moge plaats hebben onder de leiding van den Hulpprediker van Tomohon. Opleiding en verzorging zijn uitstekend.

In het begin van het verslagjaar kwam de Zendelingleeraar J. H. Hiebink Rooker in de Minahassa. Bestuurders van het Nederlandsche Zendelinggenootschap bestemden hem voor de leiding van de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tomohon, ter eigenlijke vervanging van den Zendeling-leeraar H. C. Kruijt. Deze had reeds aan 't eind van 1889 gevolg gegeven aan zijne roeping tot eene nieuwe bestemming: het openen van eene zending onder de Bataks. De leiding der kweekschool was toen tijdelijk opgedragen aan den Zendeling-leeraar A. Hulstra. Aan het einde van April van 't verslagjaar werden de toenmalige kweekelingen na afgelegd examen ontslagen, om als onderwijzers op te treden. In Juni daaraanvolgende opende de Zendeling-leeraar Hiebink Rooker een' nieuwen cursus met een nieuw aantal leerlingen. Met goeden moed en lust heeft hij zijn werk aanvaard. 's Heeren genadige zegen ruste op zijn' arbeid en op geheel de inrichting, opdat er te Zijner tijd bekwame mannen van uit gaan onder hun volk, als arbeiders in school en gemeente,

De Zendeling-leeraar A. Hulstra volgde zijne nieuwe betemming, en vertrok naar Gorontalo, om onder de bevolking in die Assistent-Residentie eene zending te openen. Moge hem dat met Gods bijstand gelukken!

In de eerste helft van het verslagjaar kwam ook de Zendelingleeraar A. C. Kruijt in deze Residentie. Ook hij vertrok weldra naar Gorontalo, ten einde aldaar de noodige toebereidselen te maken, om de plaats zijner eigenlijke bestemming te volgen. Hem is opgedragen, eene zending te beginnen te Poso. Van harte bidden wij hem welslagen toe.

De kost- en dagschool voor meisjes, speciaal voor dochters van hoofden, ondervond ook weder in het verslagjaar tegenspoed. De Directrice bleek daar niet op hare

plaats te zijn, en verliet de inrichting, ongeveer in 't midden van 1891. Mejuffrouw Korndorffer werd met de leiding belast. Toen de school in 't begin van Augustus, na de groote vacantie, weder geopend werd, kon de nieuwe secondante, Mejuffrouw Willemsz, pas uit Nederland aangekomen, hare taak aanvaarden. Mocht de tegenspoed den bloei der school niet al te zeer belemmeren.

Aangaande de Roomsche propagande in de Minahassa valt weinig op te merken. In het verslagjaar werd de nieuwe Roomsche kerk te Tomohon, de eerste eigenlijk gezegde kerk, ingewijd. Van krachtige pogingen tot voortgang der propagande hoorden wij niet. Er hadden enkele overgangen tot de Roomsche kerk plaats, maar ter anderer zijde verlieten anderen die kerk, om zich aan te sluiten bij de Protestantsche gemeenschap.

Hiermede acht de Zendingvereeniging hare taak ten dezen volbracht. Het levend, werkzaam Christendom gaat voort zijn' heilzamen invloed te openbaren in huis en maatschappij, in hart en leven, in leven en sterven. Trots beproeving en strijd, oftewel juist daardoor, zal het Christendom zich allengs meer onder de Minahassa-bevolking bevestigen, waartoe de overgang van Bantik het zijne zal bijdragen. Mogen wij maar getrouw bevonden worden, en ijverig in het ons aanbevolen werk, en voorgaan in het doen van den wil des Vaders, die in de hemelen is.

Met dank aan God voor zooveel ondervonden hulp en zegen, verootmoedigen wij ons voor Hem, met belijdenis van velerlei tekortkoming. Met vernieuwden moed gaan wij de toekomst tegen. De Heer van den Hemel zal het ons wel doen gelukken.

Aan allen, die ons in ons werk op eenigerlei wijze steunden, onzen hartgrondigen dank. Onze arbeid zij allen weldenkenden dringend bevolen!

STATISTIEKE OPGAVEN

van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken, in de Minahassa, gedurende het jaar 1891, behoorende bij het „Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1891."

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
Menado	Menado	J. F. Verhoeff.	365	183	548	52	25
″	Kajoeragi	J. ten Hove.	—	1	1	—	2
″	Kajoewatoe	″	—	3	3	—	1
″	Paniki-di-atas	″	—	15	15	—	—
″	Paniki-di-bawah	″	3	9	12	2	6
″	Talawaän	″	—	3	3	3	2
″	Tiwoho	″	—	4	4	2	1
″	Tongkeina	″	3	7	10	6	7
″	Menado-toewa	″	8	23	31	3	1
″	Bonaken	″	4	20	24	5	1
″	Tandjong-Parigi	″	9	23	32	2	—
″	Sawangan	″	—	28	28	6	5
″	Kamanta	″	—	11	11	6	6
″	Toumboeloean	″	—	5	5	4	1
Bantik	Boeha	″	168	140	308	—	—
″	Bengkol	″	108	122	230	—	—
″	Talawaän	″	69	54	123	—	—
″	Meras	″	30	44	74	—	—
″	Molas	″	89	51	140	—	—
″	Bailam	″	74	43	117	—	—
″	Kalassi	E. W.G. Graafland.	53	42	95	—	—
″	Malalajang	″	250	78	328	—	—
Tombariri	Tanawangko	″	13	62	75	22	11
″	Lemo	″	4	16	20	—	6
″	Lolah	″	3	30	33	—	3
″	Ranotongkor	″	—	13	18	—	2
″	Taratara	″	2	30	32	--	5
″	Woloan	″	5	48	58	—	—
″	Mokoepa	″	1	4	5	—	1
″	Sendoek	″	2	19	21	13	9
″	Poöpoh	″	—	3	3	—	1
″	Koemoe-Arakan	″	—	3	3	—	4
″	Sondaken	″	—	4	4	—	8
Kakaskassen	Kajawoe	″	3	15	18	7	1
″	Kenilow	″	—	9	9	—	12
″	Tinoör	″	27	19	46	1	18
″	Tateli	″	—	3	3	—	—
″	Koha	″	—	19	19	—	4
		Transp.	1293	1206	2499	134	143

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	1203	1206	2499	134	143
Kakaskassen	Agotei..........................	E. W. G. Graafland.	2	18	20	—	—
»	Koka	J. ten Hove.	2	19	21	13	14
»	Lotta..........................	»	6	20	26	9	6
»	Kali	»	1	13	14	17	8
»	Waremboengan...	»	10	23	33	11	2
»	Kakaskassen	J. Louwerier.	7	50	57	53	20
Maoembi	Maoembi....................	J. ten Hove.	21	11	32	—	9
»	Kolongan	»	—	11	11	15	6
»	Soewaän	»	—	1	1	1	1
»	Koewil......................	»	—	8	8	1	5
»	Kaleosan....................	»	—	2	2	—	1
»	Gangga	»	8	5	13	1	—
»	Talisei......................	»	4	9	13	2	—
»	Bangka	»	25	43	68	5	—
»	Lompias	H. J. Tendeloo.	—	10	10	—	4
»	Kaweroean	»	—	6	6	—	2
»	Koholé................	»	1	3	4	—	1
»	Sawangan	»	—	2	2	—	2
»	Paslaten	»	—	4	4	1	3
»	Likoepang....	»	—	10	10	17	2
»	Batoe........................	»	—	12	12	—	2
»	Palais	»	—	—	—	—	—
»	Wérot	»	—	—	—	—	—
Tonsea....................	Ajermadidi	»	—	65	65	9	17
»	Toemaloentoeng....	»	—	39	39	—	17
»	Kassar..	»	—	44	44	—	10
»	Lembéan	»	—	13	13	—	5
»	Tréman	»	—	73	73	—	16
»	Tontalette	»	—	3	3	—	1
»	Kéma........................	»	—	30	30	—	9
»	Lilang......	»	—	7	7	—	1
»	Walĕo	»	—	21	21	—	3
»	Tandjoeng-mérah	»	—	5	5	—	2
»	Sawangan	»	—	15	15	—	1
»	Tanggari....................	»	—	8	8	—	2
»	Sampiri	»	—	8	8	—	1
»	Roemèngkor	»	—	12	12	8	—
»	Soekoer	»	—	15	15	—	9
»	Laïkit	»	—	49	49	—	14
»	Tatelloe..	»	—	34	34	—	9
»	Talawaän..................	»	—	39	39	24	18
»	Mapangit..................	»	—	49	49	31	10
»	Teteij......................	»	—	6	6	8	3
»	Tonsealama..............	H. Rooker.	—	36	36	14	3
Tondano-Toulian (*Gemeente Tondano.*)	Roöng	»	—	31	31	2	11
»	Toetoe......................	»	—	27	27	14	3
»	Rinegetan	»	—	17	17	10	3
»	Tounkoeramber	»	—	23	23	7	4
»	Wewalintouan............	»	—	24	24	7	7
»	Rerewokan	»	—	16	16	1	6
»	Watoelambot	»	—	22	22	1	2
»	Wewelen	»	—	17	17	3	3
		Transp.	87	1028	1115	285	278

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	87	1028	1115	285	278
Tondano-Toulian...	Marawas	H. Rooker.	—	5	5	—	—
„	Koeloh	„	1	5	6	5	—
„	Koija	„	1	57	58	—	18
„	Tataäran	„	1	74	75	-	9
„	Paloloan	„	—	22	22	—	1
„	Tandengan	„	—	20	20	—	3
„	Eris	„	—	29	29	—	4
„	Telap	„	—	22	22	—	8
„	Maoembi	„	—	12	12	—	1
„	Seretan	„	—	11	11	—	2
„	Kapataran	„	—	22	22	23	—
„	Kajoeroja	„	—	12	12	22	3
„	Watoelanei	„	—	15	15	23	1
Tondano Touloemamb.	Kiniar	„	1	37	38	10	9
„ *Gemeente Tondano.*	Taler	„	—	19	19	20	9
„ *Gemeente Tondano.*	Liningaän	„	—	15	15	4	5
„ *Gemeente Tondano.*	Katinggolan	„	—	17	17	18	6
„ *Gemeente Tondano.*	Kendis	„	—	28	28	6	9
„ *Gemeente Tondano.*	Wengkol	„	—	19	19	14	1
„ *Gemeente Tondano.*	Ranowangko-atas	„	—	18	18	7	10
„ *Gemeente Tondano.*	Loeaan	„	—	29	29	12	10
„	Papakelan	„	—	16	16	—	7
„	Toulian-ketjil	„	—	35	35	43	8
„	Watoemea	„	—	17	17	—	1
„	Toelap	„	—	14	14	25	4
„	Laloempei	„	3	10	13	—	4
„	Ranowangko-bawah	„	—	12	12	26	2
„	Komby	„	—	24	24	-	2
„	Sawangan	„	—	2	2	—	—
„	Kolongan	„	—	11	11	31	1
„	Rerer	„	—	21	21	32	7
„	Makolisoeng	„	—	9	9	19	-
„	Kinaléosan	„	—	3	3	4	2
Tomok.-Sarongsong	Roeroekan	„	—	28	28	—	6
„	Koemelemboeai	„	1	8	9	12	—
„	Tomohon	J. Louwerier.	3	170	173	46	45
„	Sarongsong	„	—	32	32	29	6
„	Ramboenan	J. A. T. Schwarz.	—	10	10	—	3
„	Sawangan	„	—	3	3	—	1
„	Pinaras	„	1	14	15	—	4
„	Lahendong	„	—	28	28	—	—
„	Tondangow	„	—	18	18	—	1
„	Pangolombian	„	—	24	24	—	10
„	Kembes	J. ten Hove.	10	34	44	12	6
Langowan	Langowan	M. Brouwer.	4	296	300	77	63
„	Atep	„	—	11	11	9	2
„	Palamba	„	—	7	7	4	—
„	Talawatoe	„	—	5	5	3	2
Kakas-Remboken	Kakas	„	—	206	206	34	26
„	Passo	„	1	52	53	9	9
„	Toulian	„	—	17	17	7	2
„	Kawèng	„	—	24	24	7	1
		Transp.	27	1649	1676	593	334

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
			27	1649	1676	593	334
Kakas-Remboken....	Kajoewatoe	M. Brouwer.	—	11	11	6	3
"	Karor	"	—	7	7	—	—
"	Sombokei......................	"	—	2	2	—	—
"	Touloemèmbèt	"	—	8	8	—	1
"	Remboken..................	"	—	149	149	44	34
"	Kasoeratau	"	—	26	26	27	6
"	Parépei	"	—	26	26	13	6
"	Panassen	"	—	19	19	7	3
Kawangkoan	Tompasso	"	1	109	110	29	14
"	Tollok	"	—	18	18	7	1
"	Kanonang	"	2	17	19	4	4
"	Kawangkoan..............	J. A. T. Schwarz.	1	94	95	3	22
"	Tondegesan	"	—	27	27	—	—
"	Kajoe-oewi..................	"	—	21	21	—	3
"	Tombassian-atas	"	3	23	26	—	6
"	Toemaloentoeng	C. J. van de Liefde.	—	14	14	—	2
"	Woewoek....................	"	—	23	23	11	—
"	Roemoön-atas	"	—	22	22	2	2
"	Lansot	"	—	17	17	9	2
"	Wiauw........................	"	—	5	5	5	—
"	Lapi.......	"	—	12	12	9	2
"	Talaitad......................	"	—	8	8	12	1
Sonder....................	Sonder.......................	J. A. T. Schwarz.	29	63	92	—	27
"	Kolongan-atas	"	—	27	27	—	12
"	Kiawa	"	4	53	57	58	8
"	Leilem	"	3	62	65	76	7
"	Tintjep	"	7	22	29	31	6
"	Timboekar	"	2	13	15	—	1
"	Tangkoenei	"	—	4	4	—	1
"	Moente	"	—	10	10	2	1
"	Soeloe-oen	"	—	22	22	—	11
"	Kapoja........................	"	—	17	17	—	2
"	Pinapalangkow	"	—	10	10	18	4
"	Toempaän	C. J. van de Liefde.	—	17	17	—	7
"	Matani	"	1	8	9	—	4
"	Popontolen	"	—	3	3	—	2
"	Leléma	"	—	—	—	9	—
"	Paslaten.....................	"	—	5	5	—	5
"	Soeloe	"	—	7	7	—	—
"	Sinèngkeian................	"	—	—	—	—	—
"	Badjoh Loeoh	"	—	1	1	—	—
"	Poparen.......	E. W. G. Graafland.	—	5	5	—	8
Tombassian	Amoerang..	C. J. van de Liefde.	—	52	52	21	22
"	Boejongon..................	"	—	14	14	12	10
"	Bitoen	"	—	8	8	5	2
"	Ranomea	"	—	16	16	—	2
"	Pondan	"	—	11	11	—	2
"	Lopana..	"	1	3	4	—	4
"	Pinalin........................	"	—	5	5	—	2
"	Ritei............................	"	—	19	19	18	5
"	Malinos	"	—	5	5	8	2
"	Malikoe......................	"	—	12	12	8	3
		Transp.	54	1152	1206	454	272

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	54	1152	1206	454	272
Tombassian	Kaneian	C. J. van de Liefde.	—	9	9	17	2
"	Pinamorongan	"	—	9	9	8	6
"	Korèng	"	—	8	8	16	1
Roemoön	Roemoön-bawah	"	—	25	25	12	12
"	Wakan	J. S. de Vries.	—	9	9	17	8
"	Eloesan	"	2	8	10	20	3
"	Pondos	"	—	7	7	16	1
"	Tewassen	"	3	15	18	24	8
"	Teêp	"	—	—	—	4	—
"	Tawaäng	"	2	10	12	6	2
"	Radei	"	1	20	21	14	1
"	Tengah-Sonder	"	6	13	19	3	1
"	Pakoe-Weroe	"	2	21	23	6	5
"	Pakoe-Oerei	"	3	18	21	1	—
"	Boijong-atas	"	1	9	10	3	1
Tompasso	Poigar	"	8	11	19	—	—
"	Ongkow	"	4	4	8	—	2
"	Poöpoh	"	10	28	38	22	8
"	Mapolo	"	1	22	23	12	2
"	Lompad	"	—	9	9	26	1
"	Pitjoean	"	—	24	24	16	2
"	Pontak	"	—	20	20	24	3
"	Raänan	"	9	24	33	8	3
"	Motoling	"	—	31	31	36	2
"	Wanga	"	1	21	22	22	—
"	Tokin	"	—	10	10	—	1
"	Karimbow	"	—	13	13	1	7
"	Koemelemboeaai	"	—	35	35	22	7
"	Woewoek-Malola	"	—	31	31	13	4
Passan-Ratahan-Ponosakan	Ratahan	N. Rinnooij.	27	33	60	16	5
"	Pangoe	"	4	27	31	—	2
"	Wioi	"	—	13	13	—	3
"	Benthenan	"	—	5	5	—	4
"	Minanga	"	—	13	13	—	2
"	Tatengesan	"	—	1	1	—	—
"	Wiouw	"	—	1	1	—	—
"	Wongkai	"	—	9	9	—	—
"	Liwoetoeng	"	6	20	26	11	5
"	Watoelinei	"	—	6	6	—	1
"	Bélang	"	—	—	—	—	—
"	Mělompar	"	—	6	6	—	2
Tonsawang	Moendoeng	"	—	11	11	—	—
"	Tombatoe	"	17	28	45	—	8
"	Kali	"	1	6	7	—	2
"	Silian	"	1	23	24	—	6
"	Loboe	"	8	15	23	—	1
Gorontalo	Gorontalo	J. F. Verhoeff.	—	11	11	—	1
		Totaal.	1578	5727	7305	1862	1162

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE. A.

DISTRICT.	Aantal Gedoopten.			Aantal aan-genomen lidmaten.	Aantal inge-zegende huwelijken.
	Vol-wassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado	392	335	727	91	58
Bantik	841	574	1415	—	—
Tombariri	30	232	262	35	50
Kakaskassen	58	208	266	111	85
Maoemby	59	137	196	43	38
Tonsea	—	571	571	94	151
Tondano-Toulijan	3	483	486	118	89
Tondano-Touloemambot	4	356	360	271	97
Tomohon-Sarongsong	15	369	384	99	82
Langowan	4	319	323	93	67
Kakas-Remboken	1	547	548	154	91
Kawangkoan	7	410	417	91	59
Sonder	46	349	395	194	106
Tombassian	1	171	172	113	63
Roemoön	20	155	175	126	42
Tompasso	33	283	316	202	42
Passan-Ratah.-Pouosakan	37	134	171	27	24
Tonsawang	27	83	110	—	17
Gorontalo	—	11	11	—	1
Totaal	1578	5727	7305	1862	1162

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa.

H. ROOKER.

RECAPITULATIE. B.

PREDIKANT of HULPPREDIKER.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken
	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
J. F. Verhoeff	365	194	559	52	26
H. Rooker	8	911	919	415	195
H. J. Tendeloo.....	1	582	583	98	164
J. A. T. Schwarz.....	50	565	615	188	130
C. J. van de Liefde...	2	338	340	182	102
J. Louwerier.........	10	252	262	128	71
M. Brouwer	8	1010	1018	287	177
J. ten Hove	652	805	1457	126	91
N. Rinnooij..........	64	217	281	27	41
E. W. G. Graafland...	365	440	805	43	93
J. S. de Vries	53	413	466	316	72
Totaal....	1578	5727	7305	1862	1162

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

AANTEEKENINGEN

op de Statistieke opgaven van het aantal gedoopten, enz.

Van de 365 gedoopte volwassenen te Menado, door den Predikant van Menado, behoort verre het grootste deel tot den stam van Bantik, meest van de nĕgeri Singhil, in de onmiddellijke nabijheid der hoofdplaats. In de Recapitulatie A zijn voor Bantik opgebracht 841 volwassenen en 574 kinderen. Die werden door de Hulppredikers van Maoemby en Tanawangko gedoopt. Feitelijk moeten die getallen hooger zijn, zoowel dat der kinderen als dat der volwassenen, en evenredig die voor het district Menado minder. Er had echter geene specifieke opgave plaats, zoodat de te Menado gedoopte volwassenen en kinderen allen gerekend worden te behooren tot de gemeente Menado, en mitsdien tot het district van dien naam.

De Hulppredikers van Maoemby en Tondano werkten sedert nagenoeg ultimo Mei in het ressort van Ajermadidi In de Statistieken is de Hulpprediker H. J. Tendeloo genoemd en beschouwd als ware hij aanwezig, en als had hij den Doop aan allen in dat ressort bediend, enz.

De acht eerste plaatsen van het district Tondano-Toulian, en de acht eerste van Touloemambot, vormen samen de gemeente van Tondano. Ter vergemakkelijking van de leiding der gemeente wordt kerkelijk gevolgd de verdeeling der hoofdplaats in zestien kampongs. Iedere kampong heeft eigen ouderlingen en diakenen, houdt afzonderlijk buitengewone bijeenkomsten zooals den maandelijkschen bidstond, enz. Voor de gewone godsdienstoefeningen, doop- en avondmaalbediening, enz. is de gemeente één.

De nĕgery Maäsin in het district Sonder is ondergegaan in die van Bodjoh-Loeoh.

De nĕgeryën Soemampouw en Lisoeng, district Passan-Ratahan-Ponosakan, zijn vereenigd onder den naam Minanga.

Enkele gemeenten namen niet toe in zielental, althans werden er geene personen gedoopt, ook geen lidmaten aangenomen, noch huwelijken voltrokken. Het kan zijn, dat enkelen dezer niet bezocht werden, maar waarschijnlijker is het, dat het gering zielental de oorzaak is van het feit.

Verslag omtrent den werkkring Kediri gedurende 1892.

(Door J. KRUYT.)

Trachtte ik in mijn vorig verslag een overzicht te geven van den toestand der zending in de Residentie Kediri, ik wensch ditmaal slechts mede te deelen, wat ik voor haar doen kon en welke mijne bevindingen daarbij waren.

Behalve één bezoek op één dag heen en weer aan de christenen te Gedangan maakte ik in 1892 vijf reizen naar de gemeenten in Kediri en vertoefde alzoo 5 maal onder de christenen van Sĕmampir, 3 maal onder die te Wônôhasri, 2 maal te Aditojô, 1 maal te Poerwôrĕdjô (Sĕgaran) met een bezoek aan Sindoerĕdjo (Koendjang) 3 maal te Sambirĕdjo (Sambirôtô) en te Djati Waringin met een bezoek aan Woengoerĕdjô, 1 maal te Maron en 2 maal te Gedangan.

Slechts éénmaal kon ik de verschillende medehelpers verzamelen, om hun onderwijs te geven, waarbij ook de ouderlingen tegenwoordig waren en wel van 10-13 Februari, te Sĕmampir. Ik deed dit op dezelfde wijs als Br. Poensen gewoon was. Tot het eigenaardige daarvan behoort, dat eenige der voorgangers een opstel mede brengen, 't zij over een eigen gekozen onderwerp dan wel over een dat op eene vorige les ter sprake kwam. Altijd echter moeten de onderwerpen het geloof of christelijk leven dan wel belangen betreffende gemeente of school raken. De oude Markus had een opstel over "de opvoeding van kinderen." Diep ging het niet, zooals van onze lieden ook nog niet verwacht mag worden. Toch waren er aardige opmerkingen in, en 't geheel was door en door Javaansch. Eerst liep

het over de verzorging van den zuigeling. De pap van rijst met pisang, waarmede de ouders, zooals bekend is, hunne pasgeboren kinderen en zuigelingen met vinger en duim of met de drie vingers vol proppen ten verderve van niet weinige, de pap moest vooral goed fijn gemaakt en met niet te veel te gelijk worden ingestopt, opdat het kind zich niet verslikke, en de pap niet door den neus uitkome, waardoor de kleine licht door een ziekte getroffen zou worden. Voorts bevatte het opstel lessen bij het baden en te slapen leggen. Dit laatste mocht niet tusschen te harde kussens, opdat als er gedurende langen tijd niet naar het kind werd omgezien, dit geen ongeluk mocht overkomen, enz. enz. Het tweede deel gold de kinderen van 6 à 7 jaren. Alsdan kwam het er op aan, te zorgen voor goede manieren en schoolonderwijs en dat de noodigste kleêren, al waren ze ook oud, tot het bezoek van de school niet ontbraken. Het derde deel was aan de kinderen van 12 à 13 jaar gewijd. Daarvan had hij niet veel te zeggen; alleen als de kinderen kweekeling van den zendeling wilden worden, moesten de ouders het niet tegen gaan, want al werden zij ook later geen onderwijzer of voorganger, zoo zouden zij toch vele nuttige kundigheden hebben opgedaan. Het laatste gedeelte was het uitvoerigst over vermaningen noodig voor huwbare zonen en dochteren en hetgeen den ouders der wederzijdsche partijen betaamde. Vooral hadden de ouders van meisjes, die op eenige schoonheid bogen mochten, zich te wachten van hunne eischen te hoog te stellen, evenals de mohammedanen, geloften of andere dingen voor te wenden, om de ouders van den jongeling tot groote uitgaven te dwingen.

Nauw sloot zich hierbij aan het opstel van Sylvanus. Dit liep over „het uithuwelijken van kinderen." Op den voorgrond stelde hij, dat huis, erf, kleêren en alles wat

voor het eerste onderhoud der jonggehuwden noodig geacht mocht worden, vooraf in gereedheid gebracht werd. Dit werd geacht tot de taak der ouders van den jongeling te behooren. Daarentegen hadden de ouders van het meisje haar door velerlei onderwijs voor te bereiden. Na op deze dingen gelet te hebben had men toe te zien, dat het jonge paar bij elkander paste en dat de jongeling het meisje en het meisje den jongeling geheel en al uit vrije keuze nam. Het overleg der wederzijdsche ouders mocht vooraf daaraan niet ontbreken. En eindelijk werd gehandeld over de verplichtingen van den jongen man tegenover zijne vrouw en van de jonge vrouw tegenover haar man.

Appiô had tot onderwerp: „over de kenteekenen der oprecht geloovigen". In doop noch eenig uitwendig teeken mochten die gezocht worden. Daarentegen openbaarden zij zich in: 1° de godsdienstige gezindheid bij kerkgaan als anderszins, waardoor de geloovige trachtte in alle dingen tot een voorbeeld voor anderen te zijn; 2° de begeerte naar de uitbreiding der gemeente, in daden zich openbarende en 3° het gedrag der christenen in vergelijking met hunne mohammedaansche landgenooten of wel in vergelijking met hunne houding (hun doen en laten) b. v. in geval van ziekte of bij den dood. Op den waren christen was steeds van toepassing, wat Paulus aan de Romeinen schreef, hoofdstuk XIV : 7 en 8. „Want niemand van ons leeft zichzelven, en niemand sterft zichzelven; want 't zij dat wij leven, wij leven den Heer 't zij dat wij sterven, wij sterven den Heer. 't Zij dan dat wij leven, 't zij dat wij sterven, wij zijn des Heeren"; terwijl hij vast houdt aan het woord des Heeren Jezus tot Martha Joh. XI : 25 „Ik ben de opstanding en het leven; die in mij gelooft, zal leven al ware hij ook gestorven."

Amin had zich tot taak gesteld het jongst onderwezene uit het christelijk onderricht van Br. Poensen („sĕrat woewoelang christen") over den Heiligen Geest weder te geven. Dit was zeer goed. Daarna zette ik mijn onderricht voort.

Overigens leverden mijne bezoeken aan Sĕmampir geen stof tot buitengewone blijdschap of droefheid. De gemeente ging in zielental eenigszins achteruit van 76 tot 69 zielen. Dit wordt veroorzaakt door 4 sterfgevallen tegenover ééne nieuweling en 8, die naar elders verhuisden tegen 4 die van elders kwamen.

Een tijdlang telde de school een betrekkelijk groot aantal mohammedaansche leerlingen. Op eens echter verdween weder een deel daarvan. Naar men mededeelde was er vrees aangejaagd, dat de kinderen tot christenen gemaakt zouden worden. Op 't eind van 't jaar telde de school 21 leerlingen en daaronder 8 mohammedaansche jongens en 1 mohammedaansch meisje.

Ook de gemeente van Wônôhasri ging door dezelfde oorzaken, verhuizen en sterfgevallen, eeniger mate achteruit. Vier kinderen werden gedoopt, doch 4 volwassenen en 4 kinderen overleden en 10 zieken verhuisden naar elders.

Ik had er nog al eens moeite met halsstarrigen en onwilligen; maar mocht mij ook in kleine overwinningen verblijden.

De gemeente gaf opnieuw een bewijs van hare offervaardigheid. (1) Zeer noodig was het, dat de kerkbanken nog met een tiental vermeerderd werden. Voor niet minder dan *f* 11,50 per stuk waren die aan te maken. Daarvoor brachten de ijverigen in de gemeente eene som van *f* 28,40 samen. Het kerkgeld ad *f* 36,60 werd daaraan toegevoegd en eindelijk werden *f* 50,— van de

(1) Vergel. Meded. dl. XXXIII bl. 418.

gelden, die de gemeente op de spaarbank heeft, afgenomen. Op deze wijs werd ook weder in deze behoefte voorzien.

Een minder gunstig verschijnsel is, dat op aandrang van het mohammedaansch gedeelte der desa een modin (moh. dorpspriester) is aangesteld. Dit getuigt van toenemenden invloed der mohammedanen tegenover de christenen, schoon de desa door christenen gesticht is met de voorwaarde, dat zij, die zich bij hen vestigden, na verloop van tijd insgelijks christen, dan wel bereid bevonden zouden worden, naar elders te verhuizen. In plaats daarvan verhuisden vele christenen naar weder nieuwe christen-ontginningen en worden dezen in den regel door mohammedanen vervangen. Moeielijk is het, daartegen maatregelen te nemen.

Als lichtpunt staat daar tegenover, dat het aantal leerlingen op de school niet af-, maar eenigszins toenam, van 37 tot 40. Ook merk ik hier op, dat al de onderwijzers aan de zending-scholen in Kediri, die voor Gouvernements subsidie in aanmerking gebracht kunnen worden, met goed gevolg het voor hen verplichte examen hebben afgelegd in lezen en schrijven van de landstaal en de vier hoofdregels van het rekenen. Hierdoor verkeer ik in het vooruitzicht, dat aan deze scholen de door de wet vastgestelde subsidiën over het thans loopende jaar 1893 zullen worden toegekend. Tot oprichting van vele nieuwe schoolgebouwen en verbetering der schoolmiddelen zal dit van niet weinig belang zijn.

Te Aditôjô werd het kerkgebouw gerestaureerd, waardoor het weder een goed aanzien kreeg. Ook werden banken met leuningen vervaardigd, nog wel niet fijn, zooals de banken te Wônôhasri, maar toch veel beter dan die tot nogtoe in gebruik waren. Eindelijk werden van bamboe schoolbanken met tafels en leuningen gemaakt. Zeker

zijn ze nog zeer primitief, maar zij voldoen weder voor een' tijd. Jojôdô deed voortdurend zijn best op de school. Het aantal leerlingen steeg van 20 tot 26. Tengevolge van verhuizingen en 2 sterfgevallen tegenover 5 kinderen die gedoopt werden, ging de gemeente ook hier met 5 zielen achteruit.

De meeste der bovenvermelde verhuizingen kwamen der nederzettingen Poewoerĕdjô en Sindoe-rĕdjô ten goede. De gecombineerde gemeente aldáár nam met 37 zielen toe. Drie volwassenen en 14 kinderen werden gedoopt. Daarentegen stierven 8 volwassenen en 2 kinderen en staan niet minder dan 56 van elders overgekomenen tegenover 26 naar elders vertrokkenen. Mag het voortgaan als tot hiertoe het geval is, dan komt het mij ontwijfelbaar voor, dat Poerworĕdjô de aanstaande vestigingsplaats van den zendeling worden moet. Bij mijne komst aldáár trof ik zeven mohammedaansche gezinnen aan, die zich dáár met ter woon gevestigd hadden, en allen leerden, om christen te worden, zoodat te samen met hunne 18 kinderen op een oogst van 34 zielen gehoopt mag worden. Sylvanus verzekerde mij, dat het voor deze allen en nog meerderen tot nog toe aan geen bouwgronden ontbreekt. Daar echter de particuliere cultuur in die streken zich steeds sterk uitbreidt en de omliggende desa's steeds zuiniger worden met het afstaan van gronden, moet het ijzer gesmeed worden terwijl het heet is, en behoort alle zorgeloosheid verre van ons verwijderd te blijven. Zonder gronden is geen uitbreiding van de desa meer mogelijk. Voor de zendelingwoning is van den beginne aan 2 bouw grond gereserveerd, behalve 1 bouw voor school en kerk-erf in 't centrum van de desa. De school nam met 13 kinderen toe, schoon Sindoerĕdjô, dat op 3 paal afstands ligt, zijn eigen school oprichtte, die op het eind van het jaar 30 leerlingen telde.

Ook bestond het voornemen, dat sedert is ten uitvoer gebracht, om te Poerworĕdjô eene afzonderlijke bewaarschool op te richten. Zoo mag deze gemeente zich in voortdurenden toenemenden bloei verheugen. Tot middelpunt der zending in Kediri verheven, levere zij een' schoonen werkkring op, van waar uit het niet moeielijk vallen zal al de overige gemeenten, bijna allen even ver van haar verwijderd en met goede wegen aan haar verbonden, te bezoeken.

Van Sambirĕdjô is wel waar wat Br. Poensen zeide, dat voorganger en gemeente gaarne een goede school verlangen. Het aantal leerlingen nam van 40 tot 76 toe. In den loop des jaars ontving ik een schrijven van den voorganger Levi, dat de gemeente eene nieuwe kerk wenschte te bouwen en dat 37 personen. waarvan een lijst bij den brief gevoegd was, beloofden ƒ 317. voor hout bij een te brengen. Bij mijn bezoek in October jl. aldáár werd mij al vast de som van ƒ 92,50 ter hand gesteld, in mindering van bovengemeld bedrag, om die gelden op de spaarbank te Môdjôwarnô te plaatsen bij de andere, die voor en door de gemeente dáár ter bewaring en vermeerdering gegeven zijn. De nog overschietende toegezegde gelden hoopte men in het thans loopende jaar bijeen te brengen. En dan? Dan zal ik trachten licentie tot aankoop van hout voor de gemeente te bekomen, waardoor de bijeengebrachte gelden voldoende zullen zijn, om de onkosten voor dit materiaal te dekken; dan zal ik zien, welke materialen nog meer kunnen worden aangeschaft en dan is er nog zeer veel te doen; doch 't vuur mag niet uitgebluscht worden vooral niet in die gemeente waar betooning van ijver noodig is tot gedurige verlevendiging van het geestelijk leven.

Wij wandelen door naar Djatiwaringin. Ik had in

't afgeloopen jaar reden om over voorganger en gemeente te vreden te zijn. Voor de school werd een eigen gebouw opgericht. Voor ƒ 30 kocht de gemeente een huis. Dit verplaatsen zij en richten zij verder in. Aan de kosten voor het huis droegen Appiô de voorganger, van zijn tractement ad ƒ 10 's maands en Marioes de minst arme onder zijne medegenooten, elk ƒ 4, de overige christenen ƒ 1,25 per gezin en de weduwen elk ƒ 0,25 bij. Het aantal leerlingen werd meer dan verdubbeld en klom van 19 tot 41. Het zielental der gemeente, met de filialen meê gerekénd, nam ook eenigszins toe, van 209 tot 220.

Eén dezer filialen, Woengoerĕdjô, bracht ik een bezoek. Zij telt eigenlijk meer zielen dan de hoofdgemeente Djatiwaringin; doch de ontginning is van jonger datum. Ook laat de toestand er veel te wenschen over. Ik vond er ijver en belangstelling. Vaak zijn de christenen onderling tengevolge van deze aangelegenheden verdeeld. Een school wordt er nog niet aangetroffen en de godsdienstoefeningen, die bij afwisseling door Appiô en den ouderling van Woengoerĕdjô gehouden worden, werden tot nog toe schaars bezocht. Ik doopte er 8 kinderen en vermaande tot eensgezindheid, opgewektheid, geloof, liefde, de schoone vruchten daarvan voorstellende.

Maron mag de meest beproefde onder de gemeenten van Kediri genoemd worden. Heerschten allerwege koortsen gedurende het verslagjaar, zoodat dit ook van invloed op de opkomsten in kerk en school was, Maron werd in hooge mate geteisterd; 58 van de 130 zielen had ik bij mijne komst geneesmiddelen tegen koorts toe te dienen en te verstrekken. En het treurige is, dat de koortsen gedurig wederkeeren tot zelfs op den huidigen dag. Een half jaar was er geen school gehouden, daar de meester en de leerlingen gedurig ziek waren. Met moeite verzamelde

ik den eersten dag van mijn verblijf 8 jongens en 2 meisjes en den volgenden dag 5 jongens meer van de 24 ingeschreven leerlingen. Sedert is de school, zoo goed en zoo kwaad als 't kon, voortgezet. De gemeente ging met 7 zielen achteruit ten gevolge van 6 sterfgevallen en 9 die verhuisden tegenover 1 nieuweling en 7 kinderen, die in de gemeente werden opgenomen.

Hierna rest nog de gemeente te Gĕdangan. In meer dan ééne kwestie ten opzichte van den grond had ik dáár hulp te bieden. Immer wordt hun die door hunne mohammedaansche naburen betwist, dan op deze en dan op die manier. Tot mijne blijdschap werden na onderzoek de lieden van Gĕdangan telkenmale door het Bestuur in 't gelijk gesteld. De school steeg door den ijver van Hermas, de onderwijzer, van 19 tot 27 leerlingen. Het zielental der gemeente bleef stationair 58 (1).

Niets heb ik aan deze mededeelingen toe te voegen dan de bede, dat aan den werkkring van Kĕdiri zoo spoedig mogelijk een eigen zendeling geschonken worde.

MÔDJÔ-WARNÔ, Maart 1893.

---

(1) Mededeelingen D. XXXVI bl. 324 regel 1 van boven staat 582 zielen, moet zijn 58.

Namen der Medehelpers.

Sĕmampir	Amin	voorganger-onderwijzer.
Wônôhasri	Julian	〃 〃
	Joeniô........	onderwijzer.
Aditojô	Markus	voorganger.
	Joejôdô	onderwijzer.
Poerwôrĕdjô	Sylvanus	voorganger-onderwijzer.
	Adji............	onderwijzer.
	Djoas	〃
Sindoerĕdjô	Taroeb	〃
Djati-waringin	Appiô.........	voorganger-onderwijzer.
Sambirĕdjô	Levi...........	voorganger.
	Bertoes.......	onderwijzer.
	Elia............	〃
Maron	Taddeüs	voorganger.
	Poernô	onderwijzer.
Gĕdangan	Gidion	voorganger.
	Hermes	onderwijzer.

STAAT der GEMEENTEN en Scholen in de Residentie KEDIRI op Ultimo 1892.

NAMEN DER GEMEENTEN.	Zielental der Gemeente op ultimo 1892. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Zielen.	Totaal.	Gedoopt. Volwassen. Mannen.	Vrouwen.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Geloofsbelijdenis afgelegd. Jongelingen.	Jongedocht.	Totaal.	Huwelijken. Gesloten.	Ontbond.	Aantal leerlingen der scholen. Chr. kind. Jongens.	Meisjes.	Niet chr. kind. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Semampir	19	26	13	11	69	69	—	1	—	—	1	1	—	1	—	—	6	6	8	1	21
Wônô-hasri	48	53	43	35	179	211	—	—	2	2	4	—	—	—	—	—	20	17	2	1	40
Selang	10	10	8	4	32		—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Adi-tojô	20	25	28	26	99	99	—	1	1	4	5	—	—	—	—	—	10	10	5	1	26
Poerwô-rĕdjô	47	45	56	49	197	324	—	—	2	3	6	2	—	2	—	—	32	17	4	—	53
Sindoe-rĕdjô	25	30	34	38	127		—	2	3	6	11	1	3	4	—	—	14	16	—	—	30
Sambi-rĕdjô	49	65	95	70	279	279	—	2	5	4	11	4	2	6	4	—	41	29	6	—	76
Gedangan	14	18	13	13	58	58	—	—	1	1	2	—	—	—	2	—	5	11	3	1	20
Djati-wringin	22	26	19	17	84	220	—	1	—	—	1	3	—	3	—	—	15	11	13	2	41
Ngampel-koeroeng	5	5	5	7	22																
Djanti	1	1	—	—	2																
Woengoe-rĕdjô	21	24	33	34	112		—	—	3	5	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Maron	17	28	50	32	127	127	1	—	4	3	8	—	—	—	—	—	11	7	9	—	27
Totaal	298	356	397	336	=	1387	1	7	23	28	59	11	5	16	6	—	154	124	50	6	334

Verslag omtrent den werkkring Môdjô-warnô, gedurende het jaar 1892, door J. KRUIJT.

Een jaar van gewicht voor den werkkring van Môdjô-warnô, ligt achter ons.

Met zorg traden wij den tijdkring in. Van welk een' omvang was het werk, dat ons op de hand gezet was, en zelden gevoelden wij ons zwakker. Hoeveel misten wij, en in hoeveel was er te voorzien! De gezondheid van mijn zoon liet veel te wenschen over, en ook ik zag mij bij herhaling door ongesteldheid overvallen. Met zorg zagen wij op een viertal onzer medehelpers. Sesam, de oude getrouwe voorganger van Ngôrô en omstreken en Semsom, die van de verspreid wonende christenen, die tot de gemeente van Sĕgaran behooren, begonnen meer en meer de teekenen des ouderdoms te vertoonen, en Joram Pak Lĕstan, voorganger en onderwijzer van Bongsôrĕdjô en Kimas, hulponderwijzer der school te Goejangan, beiden nog onmisbaar op hun plaats en niet zoo gemakkelijk te vervangen, bleken aan eene kwaal onderhevig, die dreigde hen bij herhaling aan hun werk te onttrekken. Daar lagen in onze medicijnkamer, of liever voor 't grootste gedeelte er omheen, in de smalle, open gaanderijen voor en ter zijde, onze zieken, die ons zoo dringend om verpleging verzochten. Bij den dag zagen wij hun aantal toenemen. Wel was ons dit naar den innigsten wensch van ons hart. Zóó konden wij aan velen hulp en liefde betoonen. Zóó werden velen van nabij met de gemeente en het Evangelie bekend. Asiël, de voorganger van Môdjô-warnô en andere

christenen werden menigmaal onder hen gevonden, om hen te troosten en van de liefde Gods in Christus te verhalen. Eene onzer oudste christenvrouwen, door de jaren reeds geheel gekromd, beproefd in 't geloof bevonden en nog helder van verstand, zeide tot mij: „ik ben zoo blij, dat „er thans zooveel zieken verpleegd worden. Vroeger ging „ik naar andere plaatsen, om den menschen het Evangelie „te verkondigen. Thans kan ik niet meer zoo ver gaan, „maar worden de menschen van andere plaatsen tot mij „gebracht, opdat ik hen van Jezus spreke." Ook zijzelve verpleegde meermalen zieken. 't Is ook wel eens gebeurd, dat er zulk eene met medenemen van een deel van 't weinige dat zij bezit, in stilte wegliep. Dan zeide zij, dat men daaraan zien kon, hoezeer de menschen nog onderwijs behoefden. Doch, zouden wij in staat gesteld worden, om in de verplegingingskosten en in de uitgaven voor zoovele medicijnen, en inzonderheid verbandmiddelen noodig, te voorzien? En zou het ons mogen gelukken, ons plan ten uitvoer te brengen, om eene woning op te richten ter betere huisvesting en verzorging onzer zieken? Voorwaar in veel was te voorzien!

Doch hoe heeft de Heer boven bidden en denken geholpen! Hoe sterkte Hij mijn' zoon en ook mij, zoodat wij veel minder aan ons werk onttrokken werden dan wij hadden gevreesd, en dat, Hem zij dank! geen enkele maal gedurende geruimen tijd achter elkaar. Ook bleven al onze inlandsche helpers gespaard en gevestigd op hunne posten, ook de oude en kranke onder hen, en hoe zal ik al het heil en al den zegen uitspreken, die ons ten behoeve van ons werk in zoovele opzichten ten deel vielen?

Eene groote mate van belangstelling werd aan het werk te Môdjô-warnô betoond. Talrijk waren de bezoeken, die ons gebracht werden. Ik noem daaronder slechts dat van

den heer P. H. van der Kemp, Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid en dat van Ds. Offerhaus, predikant te Soerabaja en die van onze medezendelingen Wijngaarden, van der Spiegel en Dekker, laatstgenoemden vanwege 't Java-comité onder de Madureezen in Bondôwôsô en Djěmběr residentie Bezoeki, allen met hunne echtgenooten. Zelfs werd het tweede huwelijk van Br. Wijngaarden hier voltrokken. Ds. Offerhaus en onze medezendelingen vertoefden hier gedurende eenigen tijd en waren ook door hunne mededeelingen uit het zendinggebied, Ds. Offerhaus van zijne bevindingen op zijne reis door de Molukken en onze medezendelingen, een iegelijk van zijn' eigen arbeid, tot groote opwekking der gemeente. (1)

Op uitnoodiging van den Heer Ottolander bracht ik in Juni jl. een bezoek aan de christenen te Kajoemaas. Hoezeer werd mijn hart verkwikt door alles wat ik daar zag en hoorde! Er was eene gemeente van 43 zielen, verdeeld over 11 huisgezinnen, en verscheidene niet-christenen bezochten kerk en bijeenkomst. Een keurig kerkje was bijna voltooid. Onze gewezen helper, Pak Poerwô gaat daarin voor, terwijl de Heer en Mevrouw Ottolander ook zelven velerlei onderwijs aan volwassenen en kinderen geven. De Heer O. verzocht mij, om 3 nieuwelingen en 2 catechumenen te onderzoeken, 3 huwelijken in te zegenen en den doop aan 6 kinderen te voltrekken. Met volle vrijmoedigheid mocht ik nieuwelingen en catechumenen aannemen. Daar op de onderneming onder Madureezen en Javanen gewerkt wordt en Br. van der Spiegel het Madureesch kent en bezig is, zich met de borst op 't Javaansch toe te leggen en bovendien de naastbij wonende zendeling is, raadde ik den Heer Ottolander aan, dezen Br. te verzoeken

(1) Door de sprekers in 't Maleisch, daarna voor hen, die deze taal niet genoeg machtig zijn, in 't Javaansch overgebracht.

om de herderlijke zorg voor de gemeente op zich te nemen. Dit is geschied, en reeds bij herhaling is door Br. van der Spiegel dienst in 't Javaansch en Madureesch gedaan. Kome des Heeren Koninkrijk met kracht!

Met geen kleine opgewektheid werd het Kerstfeest gevierd. De zeer waarde zendingvienden, de Heer en Mevrouw Ottolander waren daarvan getuigen. (1)

Eén duizend en twee en veertig kinderen, leerlingen der scholen te Môdjô-warnô, Bongsôrĕdjô, Kertôrĕdjô en Tĕbĕl werden bij die gelegenheid onthaald, terwijl ook eenige gelden naar de buitengemeenten in Kediri en Soerabaja gezonden werden. Behalve dit ontvingen al de kinderen, die te Môdjô-warnô verzameld waren, een geschenkje, meest een kleedingstuk of mes of schaar of naai- verf- of passerdoos of boek of de kleinen ook wel een voor hen passend stuk speelgoed. De kosten, daaraan verbonden, werden nagenoeg geheel gedragen door vrienden in 't Vaderland, vooral ook door vrouwenvereenigingen en zondagscholen, als in den Haag, te Rotterdam, te Arnhem en elders en door vrienden in deze gewesten. Gelijk ieder jaar werd ook thans voor de gemeente en de kinderen en een talrijke schare van toeschouwers getuigenis van de liefde der talrijke gevers en geefsters afgelegd. Aller dank ook namens gemeente en kinderen breng ik bij dezen aan allen toe met de bede, dat zij bij voortduring bereidvaardig bevonden mogen worden, om het werk op deze wijze te blijven helpen opbouwen en 't hart van zendelingen en helpers te blijven sterken.

Gedurende de 366 dagen van het jaar 1892 zijn 604 Javanen en 19 vreemde Oosterlingen gemiddeld ruim 23 dagen verpleegd of $39\frac{1}{2}$ zieke per dag, terwijl in het geheel 8319 zieken, tegen 4720 in 1891, medicijnen ont-

---

(1) Zie o. a. Mededeelingen, D. xxxv, pag. 271 e. v.

vingen. En zie, aan het einde des jaars behoefden wij geen gebruik te maken van de toelage, waarover Bestuurders ons gemachtigd hadden voor „medicijnen" voor rekening van het Genootschap te beschikken. Daarvoor hebben wij dank te weten aan de Regeering, die voortging, een deel der medicijnen, die wij noodig hebben, kosteloos te verstrekken, maar ook opnieuw aan vele vrienden in 't Vaderland en hier, vooral aan ondernemers van suikerfabrieken en koffie-perceelen in de nabijheid en verre van Modjôwarnô, waarvan velen ons met *vaste* bijdragen steunen, terwijl ook de gelden der zieken zelven van *f* 850,01 in 1891 tot de som van *f* 1419,80 in 't afgeloopen jaar stegen.

En hoe staat 't nu met ons ziekenhuis?

Het vorig verslag vermeldde (Meded. dl. XXXVI bl. 293): „Wij werden in staat gesteld, met den bouw een' aanvang te maken." En er aan toegevoegd: „En zoo de Heer wil, zullen wij dien ook voltooien." In dat geloof stonden wij en staan wij nog. Intusschen zijn wij een heel eind gevorderd. Vóór mij ligt een stuk, dat ik hier overneem, daar de inhoud, naar ik meen, eene gebeurtenis vermeldt van gewicht voor de zending te Modjôwarnô en misschien ook wel voor die in uitgebreideren kring. Het luidt aldus:

Den 23sten Maart
des jaars
achtienhonderd twee en negentig
is
de eerste steen gelegd
van dit
Ziekenhuis voor inlanders
door
Raden Adipati
Krômô Djôjô Adi Něgôrô
Boepati
Môdjô-kertô en Djombang.

Ontwerper de Ingenieur
S. W. Becking.

Sedert de oprichting van den Zendingpost
Môdjô-warnô,
door den zendeling J. E. Jellesma
in 1851
werden aan zieken uit de
Inlandsche bevolking
steeds medicijnen verstrekt.
Gedurende de jongst verloopen maand
Februari 1892
beliep het aantal behandelde zieken
door den zendeling A. Kruyt,
daarin krachtig ter zijde gestaan
door den Arts Dr. H. B. van Buuren,
gemiddeld per dag
147, waarvan 49 verpleegden.

Aldus opgemaakt en geteekend
door den Legger van den eersten steen.

(*w. get.*) Kr. Djôjô Adi Negôrô
en de fungeerende Zendelingen.
(*w. get.*) J. Kruyt.
〃 A. Kruyt.

Gelijk de nieuwsbladen reeds vermeld hebben, geschiedde deze plechtigheid in tegenwoordigheid van vele belangstellenden, Europeanen en Javanen, aanzienlijken en geringen en werden daarbij vleiende woorden, die getuigden van opprijsstelling van het werk, gesproken.

Het document is, op perkament papier geschreven, in looden koker in het fundament van het ziekenhuis gemetseld. Wij

bouwden, naar ons middelen verstrekt werden, en ziet, thans terwijl ik dit schrijf, mogen wij ons verheugen, dat hoofd- en bijgebouwen verrezen zijn. Nog is in veel te voorzien; doch de Heer, die tot hiertoe geholpen heeft, zal 't ook verder doen. Met gerustheid stellen wij dit deel van ons werk in Zijne hand, van onze zijde doende, wat onze hand te doen vindt.

Er is nog eene aangelegenheid, waarop voortdurend onze aandacht gevestigd was. Sprekende over de school wordt in het verslag omtrent den werkkring Môdjô-warnô over 1890, (Meded. dl. XXXV bl. 278) het volgende vermeld: „Met het oog op de maatschappelijke ontwikkeling „vraagden mijn zoon en ik ons af, of het niet meer en „meer noodzakelijk werd, als vervolg op onze gewone „school, eene handwerkschool voor jongelingen op te „richten? Slechts zij, die de gewone school doorloopen „hadden, zouden tot deze kunnen worden toegelaten. „Het doel zou zijn, dat alles te leeren vervaardigen, in- „zonderheid van inlandsch materiaal, wat in de Javaansche „maatschappij of bij de zich steeds uitbreidende Europesche „industrie aftrek vinden kan of behoefte is. Te noodiger „kwam ons dit voor, daar de middelen, waarvan de menschen „hier bestaan, nog uiterst gering zijn, bijna zou men kunnen „zeggen, dat zij zich nog uitsluitend tot den landbouw „bepalen. Dan, de bevolking neemt steeds toe, belangrijke „uitzwermingen, waarvan vroeger reeds gewaagd werd, „wijzen reeds op overbevolking; daarbij komt nog, dat „fabrieken en ondernemingen menschen van elders „trekken, die hun verschaffen kunnen wat zij tot ver- „pakking hunner producten als anderszins noodig hebben „tenzij dit ook in de nabijheid vervaardigd kan worden. „Alzoo om al te groote mutatiën of armoede te voorkomen

„scheen ons zulk eene school bijna niet te mogen uitblijven. „En toch zagen wij er tegen op. De oprichting en in„standhouding zouden noodzakelijk kosten vereischen, en „van waar de gelden te vinden? Dan terwijl wij deze „zaak overwogen, vernamen wij uit de nieuwsbladen, dat „de Regeering wenschte, bij wijze van proef, pogingen in „die richting aan te wenden, en, door tusschenkomst van „den Resident, in deze Residentie eene plaats verlangde te „zien aangewezen, waar deze proef het best genomen zou „kunnen worden. Wij haastten ons, bij het hoofd van „ons plaatselijk en gewestelijk Bestuur Môdjô-warnô aan „te bevelen. Spoedig volgde eene uitnoodiging, om eene „begrooting van kosten te leveren. Ook hieraan voldeden „wij, voorts afwachtende, wat in deze geschieden zal."

Ook hierin is onze verwachting overtroffen. Alles wat wij begeerden, hebben wij verkregen. Bij Gouvernements besluit van 12 Januari 1893, No. 23 is ons de gevraagde som van ƒ 400, voor oprichting en ƒ 1200 's jaars voor instandhouding onzer industrie-school naar het door ons voorgestelde plan toegekend. Onder het schrijven dezes is reeds een aanvang gemaakt met een tiental leerlingen, die ijverig in bamboe werken. Ruste ook op dezen arbeid een zegen!

Ik zou na deze mededeelingen opnieuw een overzicht kunnen geven van den stand van ons werk, wat de gemeenten, scholen, catechisatiën, kweekschool en wat dies meer zij, betreft. Ik deed dit echter in mijn boven aangehaald verslag over 1890 na mijne terugkomst van Kĕndal Pajak, en sedert zijn de toestanden niet aanmerkelijk veranderd. Deele ik daarom slechts enkele bijzonderheden mede, die in het afgeloopen jaar voorkwamen.

De voorgangers werden 3 malen te Môdjô-warnô verzameld, van 22–26 Februari, 11–15 Juli en 2–9 September,

en werd het onderwijs uit de „Serah woewoelang Christen," Br. Poensen's geschrift tot christelijk onderwijs voortgezet.

Te Soerabaja overleed Njai Magdalena, de grootmoeder van onzen voorganger Mattheus, in den ouderdom van 95 jaar, na gedurende 45 jaren met blijmoedigheid getuigenis te hebben afgelegd van haar geloof in de liefde van God en den Heer Jezus. Zij heeft Mattheus naar lichaam en geest als eigen kind verpleegd en opgevoed en ging van uit zijne woning naar het huis van haren hemelschen Vader over in de volle verzekerdheid des geloofs. Ik mocht mede haar de laatste eer bewijzen. Onze oude, getrouwe zendingvriend, sinds tal van jaren thesaurier van het Soerabaja- Zendeling Genootschap, en steeds Javaansche christenen, waar het kan, helpende en vertroostende: de Heer J. F. Polack volgde mede naar hare laatste rustplaats op aarde en voorts alle Javaansche christenen, die niet verhinderd waren en een tal van niet-christen Javanen als ook Chineezen. Aan 't graf mocht ik de overledene schetsen als een voorbeeld en als een bewijs van het geluk der ware christenen. Dien avond waren zes Javanen, niet-christenen, die de begrafenis hadden bijgewoond, in de kerk. Volgens bericht van Mattheus herhaalden zij nog eenige malen hun bezoek, dan helaas, de ernst schijnt niet voor goed post bij hen gevat te hebben. Sedert eenigen tijd werden zij niet meer gezien en betoonden zij zich ook niet meer genegen, om zich door Mattheus, tot wiens familie zij behooren en die hen evenmin als zoovele anderen, die zich door de waarheid wel eens bewogen betoonden, uit het oog verloor, te laten onderwijzen. Het is het brood, uitgeworpen op 't water. Dat wij 't na vele dagen mogen vinden!

De christenen van Poelĕ bleven veel ijver betoonen. Zij verplaatsten hun kerkje tegenover den ingang der desa

zoodat het van den weg af beter te zien is, en restaureerden het uit- en inwendig. Eén der meisjes van mijne overleden schoondochter, gehuwd met een gewezen kweekeling, is een aanwinst voor de gemeente. De kweekeling beloofde, de kinderen schoolonderwijs te zullen geven, gelijk hij 't hier geleerd heeft en zijne vrouw de meisjes te zullen leeren naaien en handwerken, gelijk mijne schoondochter haar dit onderwees. Hunne kleine, eenvoudige woning zag er voorbeeldig net uit.

De christenen van Soekaramé bij Môdjô-kĕrtô geven hun voornemen niet op, om een eigen kerk te bouwen. Behalve de gewone kerkgelden, verzamelden zij weder *f* 18 extra, waarbij ook bijdragen van de christenen van Sĕgaran en Randoe-rĕdjo, welke laatsten ook van de kerk zullen profiteeren. De gelden werden bij vroegere op de spaarbank te Môdjô-warnô geplaatst.

Onder de nieuwelingen van Bongsô-rĕdjô, die bij gelegenheid van het Kerstfeest tot de gemeente toetraden, bevonden zich zekere Kjai Irôwônô en zijne vrouw. Deze zijn afkomstig uit de desa Bloeloek, district Mantoep, afdeeling Lamongan, residentie Soerabaja. De jeugd van den man ging gewoon voorbij totdat hij door zijne ouders uitgehuwelijkt was, wel te verstaan aan eene andere dan zijne tegenwoordige vrouw. Toen sloeg hij den breeden weg in. Hij werd dief en roover. Evenwel hield hij zich vrij van schuiven, dobbelen en overspel. Hij leefde elders, ver van zijne ouders, zooals hij 't uitdrukte „rojaal en overdadig." Zijn vader treurde zeer over het gedrag van zijn' zoon; doch te vergeefs, totdat deze ten slotte tot inkeer kwam. Zijn vader sprak nu tot hem: „mijn zoon later zult gij uit 't Zuid-Oosten het zuivere water bekomen." Van waar toch deze en dergelijke voorspellingen, die zoo vaak onder de Javanen voorkomen? Twee jaren later

stierf de Vader. Kjai Irôwônô gevoelde zich sedert dien tijd tot ernst gestemd. Hij legde zich op de vijf gebedstijden toe, en betrachtte die twee jaren lang, zonder echter tot gemoedsrust te komen. Eens, nadat hij zijn middaggebed gedaan had, ging hem een man van Bongsô-rĕdjo voorbij, die hem vraagde, welke desa 't dáár was? Kjai Irôwônô antwoordde, dat het de desa Bloeloek was; doch informeerde tegelijk, waar de vrager woonde en welk het doel van zijne reis was? De opheldering van waar deze was en hoe hij zich op de jacht bevond, bleef niet uit. Aanstonds volgde er nu eene uitnoodiging, dat onze jager dien nacht bij Kjai Irôwônô vertoeven zou, opdat hij hem den volgenden morgen zou kunnen vergezellen. Zóó geschiedde het. Na 't eten kwam het gesprek op den godsdienst en het bidden. Wellicht dat onze man van Bongsôrĕdjô, die een christen was, zijn gebed voor en na 't eten deed, waarin velen getrouw zijn. Het liep over den inhoud en het doel van het gebed. Kjai Irôwônô wist daarvan niet de minste verklaring te geven. Evenmin ook van de gebruiken, bij zijn gebed in acht genomen. Zelfs verwonderde hij er zich over, dat men daarover dacht en daarnaar vraagde. De gast bleef niet in gebreke hem de beteekenis van zijn gebed te verklaren. De verbazing van Kjai Irôwônô nam steeds toe. Vijf dagen hield hij zijn gast bij zich, en na korten tijd bezocht hij hem in zijne desa en in zijne woning. Bij die gelegenheid maakte hij ook kennis met Joram Pak Lĕstari, den voorganger van Bongsôrĕdjô. De bezoeken over en weêr werden herhaald, en na een half jaar verhuisde Kjai Irôwônô met zijne vrouw naar Bongsô-rĕdjô. Elken avond was hij nu bij den voorganger, en daar hij lezen kon, las hij ijverig in de 104 verhalen, bewerkt door Br. Hoezoo, het christelijk onderwijs van Br. Poensen en in de Evangeliën. Op deze

wijs werd hij nogmaals een half jaar vóór zijne aanneming en doop onderwezen. Deze man gevoelt de begeerte in zich, om wat hem bekend werd ook aan anderen te verkondigen. Hij maakte hiertoe, vergezeld van nog een christen van Bongsô-rĕdjo, reeds éénmaal eene reis door zijn geboorteland. Het reisgeld ad. *f* 3,69½ werd door de gemeente van Bongsô-rĕdjô bijeen gebracht. Volgens mededeeling vonden zij bij vele personen in verschillende desa's ingang. Hebben wij hier een waar Evangelist aangetroffen? De tijd moet het leeren. Zeker is aan zijne vorming nog veel te doen. Aanvankelijk schijnt het ons best, hem nog aan zijne christelijk Javaansche omgeving over te laten, totdat hij in 't Christendom meer is ingeleefd, behoefte gevoelt aan ons onderricht, en zijn hart ook meer met ons één geworden zij, zoodat onze woorden tot zijn verstand en gemoed kunnen doordringen.

En welke zijn nu de eischen voor dezen werkkring? Zij zijn tot één terug te brengen, n.l. meer personeel. Hoe zou een persoon, die zich aan de zieken wijden kon, liefst bijgestaan door eene echtgenoot, die in het verplegen lust had, ons te stade komen!

En daarbij, hoe weinig wordt nog gedaan voor de opleiding der kweekelingen, onze aanstaande voorgangers en onderwijzers, onze plaatsvervangers, onze ooren, oogen, mond, voeten en handen. Gelijk ik in mijn verslag over 1890 mededeelde, worden zij nog steeds vijf malen per week met elkander en twee malen in vereeniging met de onderwijzers uit den bijbel onderwezen. Twee malen 's weeks genoten zij zangles en éénmaal 's weeks, weleer bij afwisseling, les in 't rekenen of in opvoeding en onderwijs, doch in 't jongste jaar alléén in 't eerstgenoemde vak. Hoe zou dit voldoende geacht mogen worden? Inzonderheid als daarbij nog in aanmerking genomen wordt

dat mijne lessen vijfmaal per week aan de kweekelingen uit den bijbel en éénmaal per week in 't rekenen gedurende de helft des jaars wegens gemeentebezoek in dezen werkkring en in dien van Kĕdiri moeten stilstaan.

Neen, voorwaar het is een onafwijsbare eisch voor het werk, dat aan de kweekelingen meer krachten kunnen gewijd worden en dat de gemeenten ten Noorden van Môdjô-warnô, gelijk ook reeds sedert lang het plan was, een' eigen werkkring uitmaken.

Dit zijn de zorgen en bekommeringen, die ons nog overblijven. In hoeveel heeft de Heer reeds voorzien! Ernstig houden wij aan in het gebed, dat hij ook arbeiders in Zijn' wijngaard uitstoote en dat Hem veel vrucht worde toegebracht! Dat daarvan volgende verslagen getuigen!

Staat van de gemeenten, de scholen en de ziekenpractijk, in den werkkring Môdjô-warnô, over 1892.

A. STAAT DER GEMEENTEN.

1. Zielental op ult. 1892.

Namen der desa's.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	577	606	446	492	2121
Bongsô-rĕdjô	83	87	94	82	346
Kertô-rĕdjô	82	109	79	79	349
Ngôrô	75	81	74	69	299
Sĕgaran	62	61	54	52	229
Goejangan	32	34	25	25	116
Wioeng	41	38	36	24	139
Poele	9	11	14	7	41
Soerabaja	17	12	9	15	53
Sĕmarang	3	8	1	—	12
				Totaal	3705

2. Aantal doopelingen.

Môdjo-warnô	7	5	35	37	84
Bongsô-rĕdjô	2	1	5	6	14
Kertô-rĕdjô	5	—	2	6	13
Ngôrô			2	2	4
Sĕgaran		1	6	2	9
Goejangan	1	2	3	1	7
Wioeng			2	2	5
Poele	2	3	5	3	13
Soerabaja			3	1	4
				Totaal	153

3. Catechumenen.

Môdjô-warnô	17	11	28
Bongsô-rĕdjô	2	6	8
Kertô-rĕdjô	1	3	4
Ngôrô	1	7	8
Sĕgaran	3	1	4
		Totaal	52

4. Van elders overgekomen.

Namen der desa's.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	3	2	—	3	8
Bongsô-rĕdjô	1	1	1	1	4
Kertô-rĕdjô	1	1	—	—	2
Sĕgaran	—	1	—	—	1
				Totaal	15

5. Naar elders vertrokken.

Môdjô-warnô	8	8	9	6	31
Bongsô-rĕdjô	1	2	1	2	6
Kertô-rĕdjô	3	3	2	3	11
Ngôrô	—	1	—	—	1
Segaran	2	2	1	1	6
Soerabaja	—	1	—	—	1
				Totaal	56

6. Overleden.

Môdjô-warnô	7	12	11	8	38
Bôngsô-rĕdjô	1	3	4	—	8
Kertô-rĕdjô	3	—	8	1	12
Ngôrô	5	4	4	4	17
Segaran	2	1	—	—	3
Wioeng	1	1	—	—	2
Soerabaja	2	2	—	—	4
				Totaal	84

7. Afvalligen.

Geene

8. Tot de gemeenten teruggekeerden.

Geene.

9. Huwelijken.

	gesloten.	ontbonden.
Môdjô-Warnô	20	geene.
Bongsô-rĕdjô	2	
Kertô-rĕdjô	1	
Ngôrô	2	
Sĕgaran	2	
Goejangan	5	
Wioeng	2	
Totaal	34	

B. STAAT DER OPKOMST IN KERK EN CATECHISATIE.

1. Zondagmorgendienst.

		Hoogste.	Laagste.	Gemidd.
Môdjô-warnô		797	213	344
Bongsô-rĕdjô		158	31	89
Kertô-rĕdjô		154	63	108
Ngôrô		120	60	76
Segaran..	Segaran	26	10	16
	Soekôrame	40	23	25
	Kedoengplôsô	27	16	19
	Randoe-rĕdjô	40	31	37
Goejangan		68	32	44
Wioeng	Poelé	37	20	27
	Wioeng	34	17	23
Soerabaja		34	10	20
Semaroeng		23	13	17
	Totaal	1558		845

2. Kinderkerk.

		Hoogste.	Laagste.	Gemidd.
Môdjô-warnô	Kinderkerk	329	136	178
	Kleiue jongens	27	14	22
	〃 meisjes	45	21	35
	Middels. jongens	49	24	39
	〃 meisjes	50	31	40
	Groote jongens	63	34	48
	〃 meisjes	87	28	59
Bôngsô-rĕdjô	Catechisatie Dinsdag	35	11	20
	idem Woensdag	32	11	20
Kertô-redjô	Kinderkerk	125	56	90
	Catechis. Woensd. en Donderd.	98	43	70
Sĕgaran	Catechisatie	16	7	11
Goejangan	idem	10	5	7
Wioeng	Kinderkerk	19	11	15
	Catechisatie	11	6	8
Soerabaja	Catechis. Woensd. en Donderd.	8	4	5
	Totaal			667

3. Avondmaalsbediening.

	Aantal malen.	Aantal avondmaalgangers.	Gemidd.
Môdjô-warnô	2	385	421
Bongsô-rĕdjô	1	114	114
Kertô-rĕdjô / Ngôrô	1	220	220
Wioeng	1	40	40
Poele	1	12	12

C. STAAT DER SCHOLEN.

1. Aantal leerlingen op ult. 1892.

	Van christenouders.		Van Mohammed. ouders.		Totaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	206	178	197	15	596
Bongsô-redjô	47	43	20	1	111
Kĕrtô-redjô	Gouvernementsschool.				
Tĕbĕl	32	12	38	—	82
Segaran	10	10	20	—	40
Goejangan	6	6	35	—	47
Wioeng	11	13	—	—	24
Soerabaja	7	—	113	—	120
	319	262	423	16	1020

2. Aantal leerlingen opgenomen in 1892.

Môdjô-warnô	29	28	97	5	161
Bongsô-rĕdjô	9	16	15	—	40
Tĕbĕl	10	1	20	—	31
Sĕgaran	—	3	10	—	13
Goejangan	3	3	26	—	32
Wioeng	2	1	1	—	4
Soerabaja	3	—	84	—	87
				Totaal	368

3. Aantal leerlingen, dat in 1892 de school bezocht en weder verliet.

	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô ..	6	7	11	1	25
Bongsô-rĕdjô ..	1	—	4	—	5
Segaran	—	—	5	—	5
Goejangan	—	—	7	—	7
Soerabaja........	—	—	26	—	26
				Totaal........	68

4. Vroegere leerlingen, die de school in 1892 verlieten.

Môdjô-warnô..	32	26	53	8	119
Bongsô-rĕdjô ..	4	2	2	—	8
Segaran	—	—	10	—	10
Goejangan	—	2	28	1	31
Tĕbĕl.............	2	1	15	1	19
Wioeng	1	—	7	—	8
Soerabaja........	—	—	26	—	26
				Totaal..........	221

5. Staat van de ouders der leerlingen.

	Van	Hoofden.	Van	minderen.	Totaal.
Môdjô-warnô..	2	4	401	189	596
Bongsô-rĕdjô ..	—	—	67	44	111
Tĕbĕl.............	—	—	70	12	82
Sĕgaran	—	—	30	10	40
Goejangan	—	—	41	6	47
Wioeng	—	—	11	13	24
Soerabaja........	—	—	120	—	120
				Totaal..........	1020

6. Dagelijksche opkomst.

	Aantal schooltijden.	Hoogste.	Minste.	Gemidd.
Môdjô-warnô.. ..	282	592	329	460
Bongsô-rĕdjô	238	99	32	70
Tĕbĕl...............	282	71	33	61
Sĕgaran	289	31	10	17
Goejangan	293	35	16	23
Wioeng	238	21	13	17
Soerabaja..........	263	102	43	71
			Totaal..........	719

D. STAAT VAN DE LEEFTIJDEN DER SCHOOLKINDEREN EN DER KLASSENVERDEELING.

1. Leeftijden der leerlingen, ult. 1892 in de school aanwezig.

	4–5 j.		6–8 j.		9–12 j.		13–16 j.		17–20 j.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô..	12	6	123	85	139	70	112	33	16	—	596
Bongsô-rĕdjô..	—	—	21	27	22	17	14	—	—	—	111
Tĕbĕl	—	—	26	7	27	4	17	1	—	—	82
Sĕgaran.........	—	—	—	—	3	3	20	7	7	—	40
Goejangan......	—	—	8	6	26	—	7	—	—	—	47
Wioeng.........	—	—	2	2	5	7	4	4	—	—	24
Soerabaja	—	—	14	—	61	—	45	—	—	—	120

2. Leeftijden der leerlingen die de school in 1892 verlieten.

	4–5 j.		6–8 j.		9–12 j.		13–16 j.		17–20 j.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô..	1	2	20	15	26	13	36	11	19	1	144
Bongsô-rĕdjô..	—	—	4	1	4	1	3	—	—	—	13
Tĕbĕl	—	—	5	—	10	1	2	1	—	—	19
Segaran.........	—	—	—	—	3	—	8	—	4	—	15
Goejangan......	—	—	1	1	21	1	13	1	—	—	38
Wioeng.........	—	—	—	—	3	—	5	—	—	—	8
Soerabaja	—	—	8	—	32	—	44	—	—	—	84

3. Leerlingen die de school verlieten naar hunne klassen.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		7e kl.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	12	6	10	4	13	2	9	4	10	5	33	8	15	13	144
Bongsô-rĕdjô	5	2	1	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13
Tĕbĕl...........	1	1	16	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19
Sĕgaran........	4	—	6	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15
Goejangan....	3	2	2	—	30	1	—	—	—	—	—	—	—	—	38
Wioeng..	1	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Soerabaja......	14	—	24	—	46	—	—	—	—	—	—	—	—	—	84

4. Verdeeling der klassen op ultimo 1892.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		7e kl.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô.	30	8	25	14	41	32	55	24	67	19	94	29	91	67	596
Bongsô-rĕdjô.	13	4	17	5	37	35	—	—	—	—	—	—	—	—	111
Tĕbĕl	19	2	28	6	23	4	—	—	—	—	—	—	—	—	82
Sĕgaran	12	4	11	2	7	4	—	—	—	—	—	—	—	—	40
Goejangan	11	—	11	2	19	4	—	—	—	—	—	—	—	—	47
Wioeng	2	3	3	4	5	6	—	—	—	—	—	—	—	—	24
Soerabaja	20	—	36	—	64	—	—	—	—	—	—	—	—	—	120

E. STAAT DER ZIEKEN.

	Oogzieken.	Andere zieken.	Totaal.
Aantal.	939	7380	8319
Aantal malen medicijnen verstrekt	13182	26091	39273
Herstellingen gemeld	133	2470	2603
Overleden.	1	37	38
Geen bericht of nog onder behandeling.	805	4873	5678
Bedrag der ontvangen vergoedingen.			*f* 1419,08

Voor de opgave,

Môdjô-warnô, April 1893. J. KRUIJT.

Voorgangers, Helpers en Onderwijzers in den werkkring te Môdjô-warnô 1892.

---

1. Asiel Ider, voorganger te Môdjô-warnô.
2. Sarpô, pak Tondrô, hoofdonderwijzer te Môdjô-warnô.
3. David Agamidin, onderwijzer 〃 〃
4. Amarijô Rasijô, 〃 〃 〃
5. Saminô, 〃 〃 〃
6. Ipraim Meri, 〃 〃 〃
7. Djansěn, 〃 〃 〃
8. Simsim Mestôkô, 〃 〃 〃
9. Josian, 〃 〃 〃
10. Bindjamin, 〃 〃 〃
11. Tjondrô, 〃 〃 〃
12. Boendjamin, aspirant 〃 〃 〃
13. Darimin, 〃 〃 〃
14. Endrô, 〃 〃 〃
15. Tomas, 〃 〃 〃
16. Timbang, 〃 〃 〃
17. Jeroboam, 〃 〃 〃
18. Pariman, helper bij de zieken.
19. Joram Djongkô, voorganger te Bongsô-redjô.
20. Jatnô Sarimin, onderwijzer 〃 〃
21. Sesam Midin, voorganger te Kertô-redjô en Ngôrô.
22. Iprajim, tweede 〃 〃 〃 〃
23. Rasijô, onderwijzer te Těběl.
24. Semsom Sagiô, voorganger te Sěgaran.
25. Ananias, onderwijzer 〃 〃
26. Warnô pak Mastôkô, voorganger te Goejangan.
27. Akimas Djariô, onderwijzer 〃 〃
28. Soleiman Sabrang, voorganger te Wioeng.
29. Kipoes, onderwijzer 〃 〃
30. Matheus Madakin, voorganger te Soerabaja.
31. Kanapi, onderwijzer 〃 〃
32. Mastôkô, 〃 〃 〃

DE ZENDINGWETENSCHAP.

De behandeling van zieken ten dienste der zending,

door Ds. R. H. DRIJBER.

De zendingarbeid heeft in onzen tijd steeds meer en meer waardeering gevonden. Wanneer wij denken aan de goede getuigenis, die door Indische ambtenaren en particulieren van sommige zendelingen en hun werk is afgelegd; aan het feit – om niet meer te noemen – dat Patiselano, de Ambonsche godsdienstonderwijzer door de Regeering met de teekenen der Oranje-Nassau-orde is versierd juist om hetgeen hij in zijn werk was, dan moet met blijdschap worden erkend, dat het zendingwerk niet meer alleen als dat van bekrompen christenen wordt beschouwd, maar als van groote waarde wordt geacht.

Is nu de vrucht van die waardeering, van die goede getuigenis over dit werk ook overal vermeerderde werkdadige belangstelling? Daaraan twijfel ik nog zeer. Er zijn zeker nog ontzaggelijk veel menschen, die thans, als dat te pas komt, waardeerend spreken over de zending, maar die toch nog niet leden zijn van een zendelinggenootschap, en dat, terwijl zij niet terugdeinzen voor eene hooge contributie voor de societeit, en voor een aantal kleinere vóor liefdadige vereenigingen. Als de werkdadige belangstelling evenredig toegenomen was met de waardeering der zending, dan zouden de vaste inkomsten ook van ons genootschap moeten zijn verdubbeld. Diep te betreuren en inderdaad onbegrijpelijk, dat er nog altijd zooveel Evangeliedienaren zijn, die niet wakker op hun' post, gesterkt door de uitgesproken waardeering, nalaten de vruchten van haar in de gemeente te verwekken en in te zamelen.

In een ander opzicht draagt de genoemde waardeering van den zendingarbeid echter meer vrucht. Zij doet zendelingen en bestuurders van zendelinggenootschappen met

meer vreugde hun werk verrichten, en maakt hen volijverig in het opsporen en toepassen van nieuwe middelen en nieuwe wegen, waardoor en waarlangs de arbeid nog meer vruchtbaar kan worden gemaakt.

Dat verschijnsel moet door ons natuurlijk worden toegejuicht. Maar aan de andere zijde moeten ook ernstig van alle kanten de nieuwe middelen en nieuwe wegen bekeken worden, opdat de winst in middelen niet worde verlies in vruchten; opdat het hoofddoel der zending niet schade lijde of uit het oog worde verloren; opdat in elk geval alles worde gedaan, dat het nieuwe middel zoo krachtig mogelijk doet werken en den nieuwen weg zoo goed mogelijk doet betreden worden.

Een der betrekkelijk nieuwe, of liever in den laatsten tijd meer op den voorgrond geplaatste en krachtig aangewende middelen, die door de zending voor de bereiking van haar doel worden ter hand genomen, is *de behandeling van zieken.*

Staat mij toe daarover thans enkele gedachten in uw midden uit te spreken, (1) vooral ter beoordeeling van wat daarover is gezegd door onzen zendeling Kreemer, en dat opgenomen is in de laatst verschenen aflevering van het tijdschrift „Mededeelingen." (Jaargang 37, afl. 1.)

Wanneer over de behandeling van zieken door de zendelingen wordt gesproken, dan wordt menigmaal gewezen op het voorbeeld van Jezus. Dat doet ook Kreemer. Zijn genoemd stuk begint aldus: „Wij trachten, in navolging van den Heer, allerlei kranken te helpen." (p. 68) En elders zegt hij, dat de zendeling kranken geneest en soms aan brood en visschen helpt, „zooals de groote Zender en grootste Zendeling tevens het hun voorgedaan heeft." (p. 72.) Nu komt het mij voor, dat men met zulk een beroep op Jezus' voorbeeld wel wat voorzichtig mag zijn. In de eerste plaats, omdat het, naar de Evangeliën, bij

(1) Dit stukje werd ter inleiding door mij gelezen in de Jaarvergadering der Afd. Friesland van 't Nederlandsche Zendelinggenootschap te Leeuwarden, 7 Juni 1893.

Jezus niet alleen aankwam op de genezing, maar vooral ook op het wonder, waardoor zij werd bewerkt. Maar bovendien, indien men gaat spreken alsof de weldaad der genezing meer volgen van Jezus' voorbeeld is dan bv. het leeren van naaien, van een ambacht, van landbouwwerk of iets dergelijks, omdat Jezus de eerste wel en het laatste niet deed, dan wordt, onder de leuze van het volgen van Jezus' voorbeeld, eigenlijk gezocht het nabootsen van Hem. Dat nabootsen maakt licht bekrompen, en op den duur licht blind voor de onderscheiden omstandigheden, waarin de heidenen zich bevinden, omstandigheden die maken, dat de zendeling bij den een met ziekengenezing moet beginnen, maar bij den ander bijv. met het doen en leeren van landbouwwerk.

In één opzicht – en dat brengt ons tot een ander woord van Kreemer – moet echter vooral nooit het voorbeeld van Jezus uit het oog verloren worden. Denkt aan zijne woorden: „uw geloof heeft u behouden"; „uwe zonden zijn u vergeven"; „opdat gij moogt weten, dat de Zoon des menschen macht heeft om zonden te vergeven"; „tot een oordeel ben ik in de wereld gekomen, opdat zij, die niet zien, ziende, en die zien blind worden" en dergelijke. Zij zeggen ons, dat Jezus bij de tijdelijke weldaad der lichamelijke genezing altijd dadelijk het oog des menschen heeft gericht op de dingen des geestes, waarvoor hij eigenlijk leefde. Dat nu moet de zendeling ook doen. Dadelijk, wel paedagogisch op onderscheiden wijze, maar toch dadelijk, en niet eerst misschien later en daardoor misschien nooit, moet hij wijzen op wat het groote, eigenlijke doel van zijne zending is. Kreemer spreekt daarom naar mijne overtuiging niet juist aldus: „wij trachten, in navolging van den Heer, allerlei kranken te helpen, niet opdat zij, hersteld, christen zullen worden, maar uitsluitend om te helpen, om wel te doen. Wil men een nieuw leven beginnen, ook naar de ziel welvaren, des te beter," (p. 68); en straks nog eens in dien geest: „Wij helpen om te helpen allereerst, daar gaat niets van af." (p. 79) Volkomen juist is wat hij elders zegt: „niet

geneeskunde maar Evangeliekennis is voor den zendeling hoofdzaak." (p. 72) Maar indien dit zoo is, dan moet ook dadelijk, bij elke daad van geneeskunde iets van het geestelijke leven des Evangelies worden aangeroerd.

Merkt bovendien eens op wie de zieken vaak zijn, die tot den zendeling komen. Kreemer schrijft dienaangaande dit: „En 't is me soms een zootje, dat daar voor u neerhurkt. Een man, die alweder van een koffieonderneming komt, door en door berooid. Alles heeft hij verschoven, verdobbeld en verliederlijkt. Zijne wonden verpesten heel de omgeving. Hij wenscht opgenomen te worden, en zal u ten eeuwigen dage dankbaar zijn en volgen als hij beter is. Nu, wij kennen dat. Tijdens de behandeling nog gaat hij op 't erf misschien rooven of verdwijnt half genezen met de kleeren van zijne makkers, dan wel brandt 's nachts een vuurtje van zijn rustbank. Als hij genezen is, zal hij er hoogstwaarschijnlijk, evenals velen zijner voorgangers, stillekens van doorgaan, zonder te bedanken." „De vrouw komt voor haren man medicijnen vragen. Hij heeft een vuile ziekte, en zij windt er geen doekjes om, hoe hij daaraan is gekomen. Waarom zou zij ook? Hij bedreef geen kwaad in de oogen dezer bandelooze maatschappij." – „Een vader vraagt voor zijn zoon, die besmet is, ten aanhoore van uw geheele kliniek, waaronder vrouwen en meisjes, zonder blikken of blozen geneesmiddelen. Men lacht er zelfs om. De jongeling gedroeg zich immers even als allen van zijn' leeftijd? 't Zou veeleer schande zijn, als hij het niet deed, hij zou eenvoudig geen man zijn met eere." (p. 74, 77) Welnu, aan zulke menschen zou de zendeling enkel maar lichamelijke genezing geven, en hem geen enkele gedachte dadelijk toespreken, die hem de oogen voor de zonden moet beginnen te openen? Het komt mij voor, dat dit niet de rechte opvatting van dit werk is. Kreemer is het, dunkt mij, bij nader toezien wel met mij eens, daar hij ook zegt: „naast het „geneest kranken" kan het „predikt het Evangelie" van den Heer niet vergeten worden." Maar indien dit zoo is, indien juist dat prediken van het Evangelie de hoofdzaak, ja het ééne blijvende doel van

de uitzending der zendelingen is, dan mag niet op deze wijze worden gesproken: „Wij trachten allerlei kranken te helpen, niet opdat zij, hersteld, christen zullen worden, maar uitsluitend om te helpen, om wel te doen. Wil men een nieuw leven beginnen, ook naar de ziel welvaren, des te beter (p. 68)." Dat geeft den schijn, dat de „welvaart der ziel," die het hoogste doel moet zijn, iets bijkomstigs is. Als het eerst enkel te doen was om de lichamelijke krankheid weg te nemen, dan deden wij het best als wij aandrongen bij de Regeering, dat zij daartoe de personen en de middelen in overvloed ging klaar maken en geven. Het moge waar zijn, dat die Regeering om hare z. g. neutraliteit tegenover de verschillende godsdiensten geen zendingwerk kan doen, dit bezwaar zou haar niet verhinderen het zuiver materieele werk der lichamelijke genezing te verrichten. Kreemer zegt: „wij ontvangen de zieken niet in godsdienstige bijeenkomsten (p. 68)." Dat spreekt wel van zelf; maar dat is ook gansch iets anders dan dadelijk bij de genezing met een enkel woord te wijzen op de dingen des geestes. Kreemer zegt: „proselitisme is ons vreemd (p. 68)." Uitnemend; maar daarom behoeft nooit uit het oog verloren te worden, dat de zending bestaat om het Evangelie te brengen en dat de daad der genezing daarom dadelijk eenigszins daaraan moet worden dienstbaar gemaakt. En dan zegt Kreemer ook: „oók bidden wij niet met onze zieken (p. 68)." Dat begrijp ik niet. Ik zou zeggen, dat na eenig samenspreken dat met zeer velen, vooral met hen, die in het hospitaal vertoeven, zeer goed kon geschieden, vooral ook omdat de Javanen met hun eigen godsdienst toch ook wel bidden. Volkomen juist is deze uitspraak van Kreemer: „wij bewijzen de ongelukkige bevolking de grootste weldaad door hen tot Jezus te brengen (p. 68)." En daar nu de christen-zendeling vast overtuigd is van de waarheid van het woord van Jezus: „zoek eerst het Koninkrijk Gods en zijne gerechtigheid, en alle dingen zullen er u bij gegeven worden," moet hij bij elke stoffelijke gave, bij elke tijdelijke weldaad altijd wijzen op het Evangelie.

Natuurlijk erkennen wij, dat het brengen tot Jezus een paedagogisch proces is, waar jaren mee heengaan (p. 68). Maar dat is geen reden om niet dadelijk als de zendeling ter lichamelijke genezing met de menschen in aanraking komt, ook het eerste te doen, waardoor dat proces ontstaat en begint zich te ontwikkelen. Juist omdat het een langdurig proces is, dat jaren duurt, verwekke men het zoo spoedig mogelijk (p 78).

Ik lees verder bij Kreemer: „ik deelde natuurlijk aan de inlanders mede, hoe het Gouvernement bij mij vele geneesmiddelen deponeerde, om zoo hunne zieken te kunnen helpen" (p. 69); en dan dat de inlanders door de ziekenbehandeling door hem geholpen worden ook om hen meer sympathie te doen krijgen voor het hun weldadig bestuur en voor den zendeling (p. 70). Is het niet of hier iemand spreekt, die in de eerste plaats zich gezonden acht door de Regeering, en die daarginds leeft om te helpen voorkomen, dat de Indische bevolking gaat opstaan tegen het Nederlandsch bestuur? Hier wordt duidelijk, dat Kreemer inderdaad niet maar eerst helpt alleen om te helpen, maar dat hij dadelijk van de gelegenheid gebruik maakt niet juist om de Evangeliewaarheid aan te bevelen, maar om de menschen voor ons „weldadig bestuur" gunstig te stemmen. Dat acht ik echter niet in de eerste plaats de roeping van den zendeling, die gezonden wordt door de christelijke gemeente, niet door de Regeering. Mij komt het voor, dat het wenschelijk is, dat het niet schijnt, dat de zendeling staat in dienst van de Regeering, maar dat het duidelijk blijke, dat hij enkel uit vrije liefde komt. In de N. Rott., schreef onlangs iemand, die lang in Indië was geweest, dat de bevolking ons bestuur wantrouwt, zoodat zij b. v. als de Regeering ter beteugeling van een veepest een aantal dieren laat afmaken, zegt dat zulks geschiedt om de bevolking arm te houden en zoodoende goedkoope arbeiders in haar te kunnen krijgen. Welnu, als de zendeling nu sterk doet uitkomen, dat hij de genezing doet door de hulp der Regeering, dan loopt hij gevaar, dat de menschen b. v. ook gaan denken: men

doet dit, opdat wij gezonde, sterke arbeiders kunnen zijn. Zoodoende zou de zendeling door dit werk van zijn eigenlijk doel verder worden verwijderd, in plaats dat hij daardoor er dichter bij werd gebracht. – Het is bekend, dat als een inlandsch dessahoofd christen wordt, hij geen hoofd meer blijven kan. Ik laat nu voor 't oogenblik de kwestie of dat goed of noodig is voor de Regeering buiten bespreking. Maar als de zendeling nu heel sterk optreedt voor de Regeering, en daardoor dus hier of daar den indruk geeft, dat hij de genoemde bepaling goed vindt, dan doet hij aan zijn eigenlijk werk zeer zeker schade. Daarom acht ik het volstrekt niet noodig, dat de zendeling bij het verstrekken van de geneesmiddelen dadelijk gaat verkondigen: ziet, dat zijn de gaven van de weldadige Regeering, die gij dus moet vertrouwen en gehoorzamen. Maar wel acht ik het alleszins wenschelijk, dat hij dadelijk, in woorden natuurlijk, die voor de omstandigheden hem het beste toeschijnen, bij de hulp en de geneesmiddelen gedachten uitspreekt, die liggen in uitspraken als deze: „de liefde van Christus dringt ons", „indien God ons zoo heeft liefgehad, behooren ook wij elkander lief te hebben," „christelijk geloof is in liefde werkzaam."

Wij lezen nog bij Kreemer: „de zendeling wenscht nevens het Bestuur zoo gaarne een zeer bescheiden plaatsje in te nemen, waar het er op aankomt der bevolking wel te doen. Het spreekt wel van zelf, dat hij in dit opzicht bij de ambtenaren vergeleken, om van den invloed der vele particulieren niet te spreken, al heel weinig beteekent (p. 70)." Is daar het nederige, ootmoedige hart van den zendeling aan het woord? Dan drukken wij hem sympathetisch de hand. Maar daarna zeggen wij ook tot hem om hem te bemoedigen: gij geeft meer dan allen, die de grootste stoffelijke gaven schenken, want gij geeft uw persoon, uw christelijken persoon. En juist omdat gij dat doet, zal uwe zaak triumfeeren, ondanks alle tijdelijke schijnbare onvruchtbaarheid van uw werk. De God der liefde zal uw' liefdearbeid zegenen. Daarom: zaaier, zaai in Gods naam voort!

„Zaaier, zaai in Gods naam voort!" Ja, ook door de behandeling van zieken, door de verzachting en zoo mogelijk genezing van lichamelijke krankheden.

Vraagt men, waarom ook daardoor? Laat mij daarop mijn antwoord nu nog mogen geven.

De zendeling moet voorbereidend door weldaden het vertrouwen van de inlanders winnen, en altijd door moet hij door weldaden laten zien de liefde, waarmede de christelijke godsdienst allen bezielt en vervult. Het wantrouwen, waarvan Kreemer spreekt, dat den inlander zelfs geen kopje koffie van den zendeling doet aannemen; de vreemde gedachten, die hij koestert over het zijn en het streven van den zendeling, waardoor deze wordt geschuwd als tegen de pest en voor een' valschen, machteloozen, gevaarlijken leeraar wordt gehouden (p. 71) - dat alles moet verdwijnen. De zendeling moet hoe langer zoo meer populair worden, ieder moet hem kennen, en ieder moet hem, wat de inlander den Europeaan nooit doet, als een goede kennis groeten. (p. 71) En nu zal wel door een ieder worden erkend, dat de behandeling en genezing van zieken eene zeer welkome aanleiding is om met de, over het geheel van ons afkeerige inlanders in aanraking te komen. De gezondheid weer te geven, dat is de grootste weldaad, die, na de geestelijke dingen, hier op aarde den mensch kan worden gedaan. En als wij nu bedenken, dat men, indien de zendeling als geneesheer eenigszins bekend is geworden, ook van verre tot hem komt met zijne kwalen, dan ziet men ook in, dat deze weldaad den zendeling in veel ruimer kring voorbereidend bekend maakt, dan dit geschiedt door andere weldaden, die uit den aard der zaak meer tot de naaste omgeving van den zendeling beperkt blijven. Daarom: men versmade in het zendingwerk het uitnemende hulpmiddel der behandeling en genezing van zieken niet!

Maar eigenaardige bezwaren zijn voor den zendeling ook aan dit werk verbonden.

Het eischt in de eerste plaats licht te veel tijd en kracht. Als, gelijk in 1891 bij Kreemer geschiedde, aan 4000 lijders 4500 maal medicijnen worden geleverd; als

er tijden komen, gelijk verleden jaar door de influenza, dat meer dan 40 zieken per dag moeten worden behandeld; als bovendien nog eenige zieken in een soort hospitaaltje dagelijks moeten worden verbonden en behandeld, dan blijft er licht geen tijd meer over voor het eigenlijke werk der zending, en zal in elk geval dit werk er onder moeten lijden. En wanneer wij eens inzien de lange rij medische boeken, die door Kreemer den zendeling ter lezing en bestudeering voor dezen arbeid worden aanbevolen in dezelfde afl. van "Mededeelingen" (p. 31 e.v.), dan zal, dunkt mij, ieder erkennen, dat deze studie moet veroorzaken, dat de eigenlijke studie van den zendeling betreffende Evangeliekennis, taal- en volkenkunde en dergelijke, niet tot haar recht komen kan.

Daar komt nog iets bij. Al stellen wij ons den zendeling gaarne voor als den geloofsheld bij uitnemendheid, hij zelf zal de eerste zijn, die bekent, dat hij altijd het "homo sum" diep blijft gevoelen en moet uitspreken. En terwijl nu het eigenlijke, het geestelijke werk van den zendeling vaak niet voorspoedig gaat en schijnbaar vruchteloos is; terwijl, zooals Kreemer zeer juist opmerkt, het brengen tot Jezus is een paedagogisch proces, waar jaren mee heengaan, is ook voor den zendeling, die altijd mensch blijft, de verzoeking groot zich steeds *meer* te geven aan dat ondergeschikte werk, de ziekenbehandeling, waarvan de vruchten worden *gezien*, en steeds *minder* zich te wijden aan zijn hoofdwerk, de geestelijke vorming der menschen, waarvan de vruchten *dikwijls hier nooit* worden *gezien*. Zeker, wij weten het en de zendelingen weten het ook: op het gebied des geestes is het soms geheel, altijd voor een groot deel een ander, die maait, dan die zaait. Maar al weten wij dat, vrede hebben wij daarmede licht niet altijd geheel; en sterk is daardoor wellicht menigmaal, ook door den invloed van den geest van onzen tijd, de drang om zich maar vooral te wijden aan dat zaaien, waarop spoedig, en door den zaaier zelf verricht, een maaien volgt.

Vraagt gij welke mijne gevolgtrekking is uit deze overwegingen?

Ik neem niets terug van hetgeen ik straks zeide: er moet gezaaid worden ook door de behandeling en zoo mogelijk genezing van kranken. Maar ik voeg daaraan thans toe: mij komt het niet gewenscht voor, dat dit werk, als het eenige uitbreiding krijgt, aan den zendeling in engeren zin, alleen blijft opgedragen. Men plaatse op den zendingpost naast dezen een christen speciaal voor dezen arbeid. Dan kan de zendeling Evangeliebode in den vollen zin van dat woord blijven, wat door zijn' naam wordt uitgedrukt.

Men brenge daartegen niet in, dat zoodoende de eigenlijke zendeling door deze zaak niet in aanraking komt met de bevolking, dat toch zoo wenschelijk is, ook opdat hij bekend worde met hare gedachten, gevoelens, eigenaardigheden. Het tegendeel is juist waar. Terwijl de eenvoudige christen-medicus de zieken één voor één behandelt, zal de eigenlijke zendeling menigmaal de schoonste gelegenheid hebben om te spreken met de wachtenden en met hen, die geholpen zijn. Zonder twijfel zal zoo de hier behandelde zaak vrij wat meer den eigenlijken zendingarbeid ten goede kunnen komen, dan wanneer de zendeling-Evangeliebode alles alleen moet doen.

Moge intusschen maar, hoe dan ook, de geneeskundige werkzaamheid inderdaad de komst van het Koninkrijk Gods mede bevorderen! Geldt ook in dit opzicht het woord van Paulus „alles het uwe!" (1 Cor. 3: 21), dan begroeten wij ook dit middel met toegenegenheid. Moge menigeen, door de christelijke liefde lichamelijk beweldadigd of genezen, daardoor voor goed getrokken worden en zich laten bewegen zich te geven aan hem, die zich zelf den volkomen Geestelijken Geneesheer der zondige menschheid van alle tijden en alle oorden wist! Zie onze geestdriftvolle Kreemer, voor wien ik veel sympathie heb, al ben ik het niet altijd in bijzonderheden met hem eens, veel vrucht ook van dezen zijnen arbeid! Daartoe gebiede God zijn' onmisbaren zegen ook over dit werk en over elke ernstige overdenking en bespreking daarvan!

LEEUWARDEN, Mei 1893.

Naschrift van de Redactie.

Daar het onderwerp in onzen tijd veel en op velerlei wijze besproken wordt, willen wij gedurende eenigen tijd ons Tijdschrift open stellen voor verschillende beschouwingen. Weldra zullen wij, naar wij vertrouwen, Br. A. Kruijt en Br. Poensen het woord kunnen geven, en wij zullen niet nalaten ook het onze in het midden te brengen. Doch wij moeten weren wat naar polemiek zweemt. Daarop is ons Tijdschrift niet aangelegd. Wij hopen daarom, dat Br. Kreemer zich zal onthouden van repliek op het bovenstaande. Ons doel is, gevoelens aan het licht te doen treden, opdat men kome tot een gezond, gevestigd oordeel. Dit herhalen wij: Onze toestanden verschillen nagenoeg ten eenen male van die in andere landen.

Intusschen mogen wij niet onopgemerkt laten, dat Br. Kreemer bedoelde ons een oog te doen slaan op toestanden, zoo als die zich dagelijks voordoen, ja moeten voordoen.

Kort verslag van de Spaarbank voor Inlanders te Môdjô-warnô over het jaar 1892.

Kapitaal diverse inleggers op ult°. 1891. . . .			*f* 10500,80
Ingelegd in 1892.		*f* 10296,90	
Teruggenomen in 1892.		〃 3211,60	
Meer ingelegd dan teruggenomen. .		*f* 7085,30	
Te goed gedaan aan rente. . . .		〃 470,40	
Idem Bonus (art. 11).		〃 110,—	
			〃 7665,70
Kapitaal diverse inleggers op ult°. 1892. . . .			*f* 18166,50
Reservefonds op ult°. 1891			*f* 109,15
Gekweekte rente in 1892.		*f* 650,—	
Onkostenrekening.	*f* 31,—		
Te goed gedaan aan Rente en Bonus	*f* 580,40	*f* 611,40	
			f 38,60
Reservefonds op ult°. 1892. . .			*f* 147,75

Het aantal inleggers vermeerde met 83, d.i. ruim 55 °/₀, en klom daardoor tot het belangrijk getal van 233. Slechts 10 personen vorderden hunnen geheelen inleg op, zoodat op ult°. 1892 dus nog 223 personen als deelhebbers in de boeken waren ingeschreven.

Het totaal bedrag der inleggelden, *f* 10296,90, klom tot eene tot dusverre ongekende hoogte; terwijl het totaal der terug genomen gelden ad *f* 3211,60, *f* 1236,50 hooger was dan in 1891. In 1892 werd *f* 7085,30 meer ingelegd dan terug genomen, 't geen eene kapitaalsvermeerdering gaf van bijna 68 °/₀.

De bonus kwam ten goede aan 98 inleggers, die om in het genot daarvan gesteld te worden volgens art. 11 van het Reglement der Spaarbank een geheel jaar lang hun kapitaal onaangeroerd hebben moeten laten staan.

Uit bovenstaande cijfers blijkt ten duidelijkste, dat de Spaarbank meer en meer het vertrouwen der Inlandsche bevolking wint. Verscheidene dorpshoofden en enkele inlandsche ambtenaren traden als nieuwe inleggers toe.

Ook verleende een administrateur van eene koffionderneming in den Oosthoek zijne gewaardeerde tusschenkomst, om de

spaarpenningen van eenige zijner opgezetenen over te maken, ten einde die gelden in de Spaarbank te Môdjô-warnô te doen beleggen.

In deze richting kan nog zeer veel gedaan worden en daarom neemt het Bestuur van de Spaarbank bij deze de vrijheid deze zoo bij uitstek nuttige instelling aan te bevelen in de belangstelling van een ieder, die wenscht meê te werken tot de bevordering van het welzijn der Inlandsche bevolking door bij haar het sparen aan te moedigen.

Met genoegen kan het Bestuur nog wijzen op het verblijdend verschijnsel, dat een ander administrateur van eene suikeronderneming het bedrag der aldaar bestaande boete-kas in de Spaarbank gedeponeerd heeft, om daaruit eventueel de kosten van verpleging voor verarmde of zieke inlanders te bestrijden. Ook ter bereiking van het doel om op bovenstaande wijze de inlandsche bevoling behulpzaam te zijn, is zeker, naar 't oordeel van het Bestuur der Spaarbank voor Inlanders, wel het meest geschikte hulpmiddel.

Ten slotte dient nog vermeld te worden, dat er in het Besuur ten gevolge van het vertrek van een harer Commissarissen eene wijziging is gekomen, doordien de Heer H. E. Steinmetz vervangen werd door den Heer B. A. H. Wolterbeek Muller. Een woord van welgemeenden dank aan den afgetreden Commissaris acht het Bestuur der Spaarbank niet misplaatst, waar deze nuttige instelling zooveel verplichtingen heeft aan den Heer Steinmetz, zoo wel wat betreft de gewaardeerde bemoeienis, die Z.Ed. gehad heeft bij hare oprichting als voor al 't geen Z.Ed. later gedaan heeft ter bevordering van den bloei, waarin de Spaarbank van Inlanders te Môdjô-warnô zich mag verheugen.

Môdjô-warnô, April 1893.

Het Bestuur:

(*w.g.*) A. Kruijt, *Directeur.*
(〃) Wolterbeek Muller,
(〃) Krômô djôjô adinegôrô, *Commissarissen.*
(〃) H. van Vleuten,

Geschiedenis van het Nederlandsche Zendelinggenootschap en zijne Zendingsposten, door Dr. E. F. KRUIJF,

Hoogleeraar te *Groningen*.

Met de portretten van zeven Stichters van het Genootschap.

Eerste stuk. Eerste tijdvak 1797–1818.

Te *Groningen*, bij J. B. WOLTERS, 1893.

Al sedert eenigen tijd zag ik met groote belangstelling het verschijnen van bovengenoemd werk te gemoet, tot ik eergisteren verrast werd door het ontvangen van twee exx. van het eerste stuk, mij door den Uitgever gezonden.

Het tweede stuk des loopenden jaargangs van ons Tijdschrift ligt gereed tot afdrukken; slechts even is mij nog tijd verbleven, om het belangrijk werk van den Groningschen Hoogleeraar, zij het dan ook voorloopig, aan te kondigen.

Men behoeft de noten slechts in te zien om zich een denkbeeld te vormen van den arbeid aan het onderzoek der bronnen besteed. De talrijke Maandberichten, de Extract-acten, de Mededeelingen en verdere geschriften vanwege het Genootschap uitgegeven, hebben daarbij gediend, terwijl de geachte schrijver, gesteund door zijne veel omvattende historische kennis, van vele andere bronnen, in verband met 's Genootschaps bijna honderdjarige geschiedenis gebruik heeft gemaakt.

Wel mocht de schrijver zijn tweede hoofdstuk "de geschriftên van het Genootschap" aanvangen als volgt: "Een vaderlandsch geleerde verhaalt, dat hij als student een goed werk over zekere materie wenschende te lezen, een' zijner leermeesters verzocht dit aan te wijzen, doch het weinig bemoedigende antwoord ontving: "daarvoor

moet gij zakken met boeken lezen." (1) Indien dit antwoord niet gegeven werd om zich met eene phrase van de zaak af te maken, maar om aan te duiden, wat er over geschreven werd is nog niet in één boek saamgevat, dan moeten wij hem die op de hoogte wil komen van hetgeen het Nederlandsch Zendelinggenootschap was en deed nog hetzelfde antwoorden. Dat „zakken vol" is natuurlijk bij manier van spreken op te vatten, maar toch, de klacht van den inspector Zahn (2): „„de zending onzer dagen is zeer mededeelzaam"", geldt ook ons Genootschap. Zeker, wat vóór 1800 door hetzelve zonder vermelding van drukker te Rotterdam is uitgegeven, beteekent niet veel, maar als men bij elkaar ziet wat tot 1832 de pers van N. Cornel, en sedert dat jaar die van de firma M. Wyt & Zonen heeft afgeleverd, dan wordt men geneigd met genoemden Inspector te vervolgen: „„met eenig medelijden kan men aan den geschiedschrijver der toekomst denken, die uit deze duizenden bladen, berichten en monographieën, de geschiedenis zal uitvorschen.""

En toch, daartoe heeft Prof. Kruijf zich ten aanzien van ons Genootschap sedert jaren begeven. En met wat gevolg? Ik heb nog slechts vluchtig het thans voor mij liggende eerste stuk kunnen doorlezen, maar toch stil gestaan bij menig onderwerp, mij genoegzaam bekend, en bevonden, dat de schrijver ons een getrouw beeld van toestanden, gebeurtenissen, personen. enz. levert.

In de eerste afdeeling wordt behandeld: het Genootschap, *a.* de geschiedenis van zijn wording: hoofdstuk I de stichting van het Genootschap; II, de geschriften van het Genootschap; III, de grondslag van het Genootschap;

---

(1) C. Pruijs v. d. Hoeven, Academieleven, Utrecht 1866, pag. 86.
(2) Allg. Miss. Zeitschrift, Gütersloh 1877, s. 495.

b. de arbeid in den wachttijd: hoofdstuk IV, over en binnen de grenzen; V, voor Joden en Mohammedanen; VI, in Zuid-Afrika.

De tweede afdeeling behandelt in hoofdstuk VII de opleiding der zendelingen, VIII de ordening der zendelingen; (eene belangrijke bijdrage op zichzelve voor dit nog altijd quaestieuse onderwerp.)

De derde afdeeling geeft in nog 13 hoofdstukken de geschiedenis der zendingsvelden: de Molukken, Timor, de Zuid-Westereilanden, de kleinere zendingsvelden, West-Indië, Riouw, sluitende met hoofdstuk XXI: Na vijftig jaren.

De Schrijver verdeelt zijne geschiedenis in twee tijdvakken, het eerste loopende tot '48, hier en daar met eenige overschrijding, waar dit noodig was wegens het verband. Het tweede tijdvak, de latere geschiedenis bevattende, hebben wij te wachten in het tweede gedeelte, waarvan reeds enkele vellen zijn afgedrukt, en dat nog vóór het einde van dit jaar moet verschijnen.

Met nog grooter belangstelling mogen wij dit tweede stuk te gemoet zien, waarin onderwerpen van zoo hoog belang, deels van teederen aard aan de orde moeten komen.

Meermalen is het verlangen naar eene geschiedenis van ons Genootschap te kennen gegeven, ook door mij. Ik kon weten welk een arbeid de bewerking zou vorderen en vreesde wel eens, dat een onbevoegde zich daartoe zou zetten. Veel meer vreesde ik, dat dit werk zou ondernomen worden door een' schrijver, hoe bekwaam ook, die zich niet kon plaatsen op het standpunt van ons Genootschap. Dubbel verheugt mij, dat de geachte Professor, tot hiertoe geen van onze Medebestuurders, dat standpunt begrepen heeft, en van daar uit de zaken objectief bezien en behandeld heeft. Inderdaad wij zijn hem daarvoor warmen dank verschuldigd.

Wel nu! dien dank kunnen wij hem niet beter betoonen, dan door veel gebruik te maken van zijn boek, het ernstig te bestudeeren. Men zal dan vele vragen in betrekking tot de zending in Nederland opgelost vinden. Heeft hij jaren daaraan moeten werken, heeft het hem zelfs veel gekost de bronnen te verzamelen, heeft hij als een monument voor het Nederlandsche Zendelinggenootschap gesticht, zijn werk kome in veler handen! Ook den wakkeren Uitgever, die, naar zijne gewoonte eere doet aan zijne pers, wensch ik dit toe, materieel gesproken: het boek vinde een ruim debiet, waartoe ik hoop, dat vooral onze Bestuurders en Leden het hunne mogen doen!

30 Juni 1893. J. C. N.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

De Javaan en zijne hoenders, door J. KREEMER.

Het zij ons vergund enkele losse aanteekeningen betreffende ons onderwerp vooraf te laten gaan. De Inlander heeft niet weinig te doen met zijne vogels. Wij hadden vroeger reeds het voorrecht den lezer daarop in bijzonderheden te wijzen. Hoewel de Javaan over eene groote menigte gevederde gasten beschikt, houdt hij er ten overvloede ook nog gefingeerde op na: de *montjô warnô*, de *garoedô* of *béri*, e. a.

Men heeft wel eens gezegd: "Java heeft mooie vogels, maar zij zingen niet". "Infame leugen", schrijft Mr. Koorders ergens, en wijst ons op de *katjar tjotjah* en op de *kasé*. Hij had mede de *sikattan* kunnen noemen. Toch overdrijft hij. De zangers onder de vogels op dit eiland zijn inderdaad zeldzaam. De kleuren der Oostersche vogels komen heelwat meer uit dan hun zang. Dit is nu eenmaal niet te weêrspreken.

Volgens het zeggen der Inlanders konden de dieren in vroeger tijd spreken, en hadden zij, met name de vogels, hart voor der menschen belangen. (Rôdjô Pirangon p. 33 en 35).

In enkele Javaansche geschriften, waarin een en ander over vogels voorkomt, is het eigenaardig inlandsche element meestal ver te zoeken. Zoo b. v. in de zeer Arabisch

getinte, van wege het Gouvernement bezorgde uitgave van de „Praboe Oema Jon Tal", 5 deeltjes, waarin betrekkelijk nog al veel over vogels voorkomt. Hij, die inlandsche vertellingen wil geven, kan daarom de daarin opgenomen verhalen nog niet gebruiken.

De vogels der Javanen zijn overigens moeilijk te behandelen, zonder te denken aan het gevederte van andere volken, Aziatische zoowel als Europeesche, die er zoo af en toe ook nog al wat mede hadden uit te staan. Om van het „Papagaaienboek" niet te spreken, lees eens de „Duizend en ééne nacht", „de Soekoentala", de „Hytopadesa" vooral; dan de Rômô, de Biôiô joedô en zoo meer. Een enkel verhaal herinnerde ons zelfs zeer bepaald aan een fabel van Lafontaine: de raaf en de vos. Anderen, op de hoogte der literatuur, (wat heeft b. v. Max Müller geen analoge verhalen gevonden!) zouden zonder twijfel nog meer overeenkomst ontdekken. En niet alleen de vertellingen getuigen er van, ook het bijgeloovig gebruik van de dieren, hier de vogels, kan er van getuigen. Men behoeft maar een blik te slaan in de „Dieren, het Germaansche volksgeloof", door Baron Sloet, of ook in de „Ethnographische parallellen und Vergleiche" von Andree terhand te nemen, om dit gaaf toe te stemmen.

Zoo komt b.v. het achtgeven op vogelgeschrei, gelijk bekend is, algemeen voor. Zelfs bij de Joden is er bij herhaling sprake van (Leviticus 19 : 26*b* e.a. plaatsen). Maar ook de Europeesche volken zijn er niet vreemd aan. Zoo lezen wij in de „Middeleeuwsche veete" van J. v. d. Veen: „Het onheil dreigt, de springvloed wast, wanneer de schorre rave krast!" en: „Hoor, hoe de nachtuil steent! Die nu nog lacht, straks weent."

De Javanen en, behoeven wij 't wel te zeggen? vele andere volken ook, gelooven aan zielsverhuizing voor korter

en langer tijd. Beneden zullen wij gelegenheid hebben hierop terug te komen.

Voorshands alleen dit: bij een njewoe op Tĕnggĕr, 't plechtig vieren van den zoogenaamden duizendsten dag na 't afsterven van een' geliefden doode, zagen wij kippen en eenden, na afloop der plechtigheid, losgelaten, om in zich den gestorven bloedverwant weder terug te dragen naar het graf.

Algemeen wordt gelet op 't krassen van raven en kraaien. Schier geen volk, dat er geen beteekenis aan hecht. Dat nu ravenafbeeldingen vooral gevonden worden op zeer antieke ornamenten van Arabische en Hindoesche origine, wijst er o.i. op, dat deze vogel reeds in overoude tijden zeer de aandacht heeft getrokken.

De vertellingen der Inlanders omtrent hunne vogels, vooral wat aangaat de raaf, zijn legio. Maar hoevelen zijn er mat en flauw, zonder intrige! Men moet heel wat hooren en lezen, waar kop noch staart aan is, vóór men iets ontmoet, dat de openbaarmaking eenigszins waard is. In 't algemeen kan veilig worden aangenomen, dat de Javaansche sprookjes en vertellingen als compositie niet hoog staan. De Inlander is niet veel-eischend; kritiek maakte hij nooit. Zoo bleef de samenstelling zijner dichtingen veelal zonder eenige kunst, en kieschheid en fijn gevoel zijn over het geheel ver te zoeken. Toch zouden de Grimm's hier soms nog te gast hebben kunnen gaan. Trouwens wat deze en andere sprookjesverzamelaars leverden, is ook niet altijd even lezenswaard. In ieder geval zou 't jammer zijn als de Javaansche Märchen van beteekenis verloren gingen.

Waar wij ons best deden er enkelen aan de vergetelheid te ontrukken, zie men niet voorbij, dat ze bij de vertolking aan levendigheid en aanschouwelijkheid moesten verliezen;

mede dat het ons, voor een deel althans, aan den zoo noodigen tact zal hebben outbroken, om ze naar het volkseigen getrouwelijk weer te geven.

We zouden nu iets meêdeelen in betrekking tot den Javaan en zijne hoenders.

Zoo als iedereen weet, verzorgt de Javaan niet slechts de gewone kip, maar niet zelden ook de boschkip, (*ajam alas*), de *bekisar* of bastaardkip van een boschhaan en een gewone kip afkomstig, en de *bĕkikoek*, uit de paring van een *bĕkisar* met een huishen ontstaan.

De Javaan leeft gewoonlijk even vertrouwelijk met zijne kippen als wij met onze honden; ze worden door hem geliefkoosd, in de hand genomen en steeds gemakkelijk gegrepen.

Alleen op hoogtijden zal de „kleine man" het wagen een kippetje of een haan te verorberen. Nooit zal de Javaansche boer of desaman daartoe echter zelf de handen aan het werk slaan. Hij brengt het dier bij den modin of bij ontstentenis van dezen naar een' reeds bejaarden santri, die de taak onder 't prevelen van de passende dowô volbrengt. Bloed en vederen moeten steeds zorgvuldig begraven worden, om te verhoeden, dat de honden er zich aan te goed zullen doen.

De Javaan houdt hoenders om het voordeel, voor zijn genoegen en, inzonderheid zeer sterk gebouwde hanen, om ze te laten vechten. *Bekisar's*, *Bekikoek's* en vechthanen zondert hij liefst af in van bamboe opengevlochte kooien, die hij gewoonlijk voor zijne woning of ook wel hoog in de boomen op zijn erf ophangt.

Tal van bijgeloovigheden, te veel om te noemen, verbindt hij aan zijne kippen. Zoo zijn ze hem ten voorbehoed- en afweringsmiddel: met name een *toelak*, een zwart en wit gekleurde kip.

Bij een bruiloftsoptocht brengt een der genoodigden

gewoonlijk een *demoekoe*, een jong kippetje ter grootte van een duif, mede, dat dan op den grooten weg of bij eene rivier wordt losgelaten en, volgens de voorstelling, alle onheil met zich voert.

Een lijk wordt begraven. Boven de groeve laat men een kip los, en gelooft, dat deze de euveldaden van den doode zal wegdragen.

Zijt gij voor 't een of ander bezorgd, neem de botjes van een zwarte kip, voeg daarbij boreh, patjar tjin tjen (Lawsonia alba, Lam), kapoer bawoer en een stukje wierook, ter grootte van een kemiri-noot; doe alles in een wit linnen lapje en hang het boven de deur op, dan zal alle onheil van u worden afgewend.

Tot *sarat*, middel om iets te bekomen of te ontgaan, is vooral zeer dienstig een *ajam tjemôrô*, een kip met opstaande veêren. Er is b. v. een feest bij u aan huis. Welnu, door dit dier zullen de bijdragen mildelijk vloeien en de gasten zullen in grooten getale en zelfs ongenood verschijnen. Dit zit hem in dat *môrô*, toe - komen - loopen.

Menschen, die diep in het bosch rotan zoeken, kennen een eigenaardig middel om te slagen. Met hun achten of tienen zijn zij b.v. bezig. 't Is hun om *pendjatos ajam* te doen. Zoodra zij die hebben aangetroffen, richten zij in de nabijheid een soort van nachtverblijf op, waar zij den medegenomen haan, hun sarat, een plaatsje inruimen. De bedoeling hierbij is, dat de haan kraaie als antwoord op het kloeroek (kukeleku) van de begeerde rotan. Dat toch merken zij aan als bewijs dat er veel *pendjalin-pèlèt* is.

De rotansoort *pèndjalin-ajam* wordt zoo genoemd, wijl men aanneemt, dat zij kan kraaien als een haan en dus het kloeroek van den meê gebrachten haan vermag te beantwoorden. Klaarblijkelijk heeft men dan met manne-

lijken rotan te doen. De vrouwelijke kan toch immers geen hanengeluid geven. Heeft men nu in voldoende mate rotan verzameld, dan wordt de mede genomen haan in het bosch losgelaten of ook wel meê teruggenomen en den eersten den besten geschonken, die het troepje tegen komt.

In ziektegevallen vooral zijn de hoenders van zeer groot belang. Een *tjèmôrô* b.v. strekt om ongesteldheid af te weren. Een zoodanige kip, schoon gemaakt en in haar geheel geroosterd, gestopt in een toempeng-kendil, gekookte rijst in den vorm van den koekoesan, met gelen rand, wordt den een of anderen doekoen aangeboden. Deze roept de geburen bijeen en spreekt er den *oedjoeb* over uit: „O, gij allen, vrienden hier tegenwoordig! Bidt voor sisoeta, die hier als sadjen-offer aan de geesten een geroosterde kip bracht, gestoken in een toempeng-kendil, ter afwering van krankheid." Hierna spreekt de oude een gebed uit, door al de aanwezigen in koor door hun amin gevolgd. Eindelijk wordt de sadjen door allen gezamenlijk verorberd; immers slechts de ampas, het overblijfsel; de essence was reeds het deel der geesten.

Een *toelak-walik*, een wit-zwarte kip met omgekeerde veêren, wordt voor hetzelfde doel aangewend, afgaande op den klank der woorden.

Ten zeerste is de Inlander gesteld op een kip met overelkaâr liggende teenen. Heeft hij zoo'n geluksvogel, dan geen zorg voor zijn levensonderhoud, voor ziekte of ongemak.

Inzonderheid wordt de *toelak walik soempah* duur betaald. Men heeft er dan ook niet weinig aan: dieren weert zij af en tegen schier alle ongesteldheden bleek zij een afdoend geneesmiddel. De veêren dezer kip zijn van den hals tot over den rug gekruld; verder is zij zwart, zeggen ze, en van een' witten staart voorzien.

Er zijn op Java ook staartlooze kippen. Is eenig Inlander door een doekoen genezen, dan geeft hij dezen bij voorkeur zoo'n *ajam boekoeng* cadeau. Hij drukt daardoor den wensch uit, dat zijn ziekte geen „staartje" moge hebben.

Witte kippen of dito hanen zijn over 't geheel zeer gezocht. Een zieke neemt zoo'n dier mede naar een' vermaarden doekoen. De medicijnman zet den nieuw aangebrachten in een kooi. Op een' goeden dag reikt hij zijn' patiënt met een' vervaarlijken schreeuw diens haan over. Schrikt de sawoeng van deze vreemde manoeuvre, zoodat hij op eens wegvliegt, dan is dat een goed teeken, daar de vluchteling meteen de krankheid van zijn' eigenaar heeft meêgenomen. Blijft de haan echter maar leukweg waar hij is, dan is de kans op beterschap verkeken. De ongesteldheid was te zwaarwichtig om door het dier te worden weggedragen. Hij bleef er mede zitten. Voor den zieke bestaat er geen hoop meer.

Mede bij verschillende bedrijven spelen de hoenders een rol.

De landbouwer slacht niet zelden, na den aanplant, een witte kip of haan, in de gemaakte opening van de sawahdijkjes, om het dier op een' gewijden maaltijd met zijne familie en geburen te verorberen, opdat het gewas voorspoedig moge gedijen.

Is de *brambangen*, de roodheidsziekte, in de pas geplante padi, fluks neemt de boer een witte *tjĕmôrô* en baadt die op een *djoemoeah-manis* in de gemaakte opening van een der sawah-dijkjes om zijn padiveld en herhaalt dit driemaal per dag. Tevens loopt hij dan telkens even zoovele malen zijn' aanplant rond. Een probaat middel tegen deze „rijstziekte."

Een andere Javaansche landman heeft *kaspé* aangeplant. Opdat deze rijkelijk vrucht drage, brengt hij zijn' goeroe,

als aanstekelijk zinnebeeld van groote vermeerdering, een klokhen met hare kiekens.

Door de veelvuldige twisten en oneenigheden onder de Javanen, gebeurt het nog al eens, dat iemand, dan wel iemands land, voor betooverd wordt gehouden. Een knappe wichelaar, in dienst van den vijand, heeft daartoe het noodige verricht. 't Is in dit geval de vraag, hoe aan diens boozen toeleg te ontkomen. Men neemt daartoe een paar kiekens, die nog *tĕmlondo* (pas uitgekomen) zijn, stampt die fijn met de *boengkil* van *sôbô-gadjah*, een pisangsoort, vermengt dit mengsel met de faeces van den getroffene, en doet er eindelijk een weinig water bij. Gezeefd en uitgeperst, moet het vocht door den patient gedronken worden. Intusschen is het lang niet onverschillig wie het toedient: hoe knapper toovenaar, des te beter. Op de dowô, het tooverformulier of de tooverspreuk, komt het immers vooral aan. Meestal zijn hadji's hier de handelende personen. Zij bezorgen het een mensch, en zij nemen het weder af. En hun métier is niet onvoordeelig. Het offer aan de geesten, zij 't dan ook de ampas of 't uitkauwsel (?) er van, is toch voor hen bestemd; een witte kip, een volslagen pak kleeren, een zekere hoeveelheid van de uitgezochtste pisang en van de mooiste sĕdah – betelbladen, (de charica Betle –) benevens de vaste geldelijke vergoeding, schiet er minstens op over. Doorgaans worden er nog aan toegevoegd sĕkoe-toempeng, geroosterde kip – bij verkiezing de *mas koemambang* – en *djĕnang-abrit*. Of de hadjis afdoende helpen? Zeer zeker. De suggestie, mijne heeren! Alles wordt tot geneesmiddel gemaakt en kan hier geneesmiddel zijn; het gekste, dolste, meest walgelijke en onaannemelijke niet uitgezonderd.

De u bekende tiang-dèrès of legen-aftappers hebben de kip voor 't welslagen van hunne onderneming ook al noodig.

Zij gebruiken daartoe eene hen met *djaloe*-sporen, zeldzaam aan te treffen en juist daarom gewild. Op *djoemoeah-manis* geslacht, is zij ten offermaaltijd bestemd, opdat het sap overvloediger moge vloeien.

Voor dobbelaars is de *sawoeng djali*, een geparelde haan of kip – van aanbelang, inzonderheid als zij zich toeleggen op de ilmoe *bang*, formule voor spelers.

Zij die onderwijs verlangen in de ilmoe-*sepoeh*, met het doel om er in 't volgende leven goed aan toe te zijn, dragen hun' goeroe – vele Javanen hebben hun' goeroe zoo goed als gij uw advocaat – gaarne een' witten haan en een dito klokhen op, benevens een pitrah wit gestampte rijst en een volslagen pak kleeren, om zoo des te zekerder te slagen.

Anderen, die de ilmoe *panganillan*, tooverformule van verliefden, leeren, brengen tot welslagen aan hun' goeroe bij voorkeur een *broeboen*, een kip, die wit-bruin-zwart is en gele pooten heeft.

Iemand is in preventieve hechtenis. Zijn zaak zal welhaast door den Landraad berecht worden. Zonder twijfel is de kerel schuldig. Dat is echter minder. De vraag geldt nu slechts wie 't machtigst, 't snijdenst, 't scherpst is in metaphisische middelen, hij of de Landraad. 't Komt er nu maar op aan, wie van beiden de overwinning zal wegdragen. 't Is geen geding, 't is een wedstrijd. Wat de Landraad doet om de zaak te winnen, gaat den misdadiger niet 't minste aan. Iedere partij heeft hier toch zijn weetje. De delinquent sprak in tijds met zijne verwanten af dat zij een haan, in dit en dergelijke gevallen gebruikelijk, zouden opsluiten en steeds een lichtje zouden branden. Mocht de haan monter blijven en nu en dan een vroolijk kukeleku doen hooren – men zou hem dat ter geruststelling in de boei wel komen

vertellen – dan stond zijn zaak goed. Maar o wee! als de haan eens pipsch zou neerzitten, zonder geluid te geven; men kon dan zijn vonnis geteekend achten. Dit bijgeloof is gegrond op de veronderstelling, dat de haan weet wat zijn' eigenaar zal overkomen; dat hij deelt in diens verdriet en in diens vreugde.

De daagsche kleêren van den arrestant, zoo is verder de afspraak, zullen in een zorgvuldig te sluiten koker gedaan worden. Op iederen *djoemoeah-manis* zal men er wierook onder branden, opdat Kôlô er afblijve, er geen toegang toe krijge. Den dag der invrijheidstelling zal men het pak weder uit den boemboeng nemen en het met asch of zeep uitwasschen, ten teeken dat men nu verder geheel met Kôlô heeft afgedaan. O! die Kôlô weet wat. 't Is een echte dwarsboomende déwô of godheid. Als je er tegen ingaat, tegen haar kronkelingen nl., want zij ziet er uit als een slang, dan ben je het kind van de rekening. 't Is dezelfde als Jômô, de god der onderwereld, der hel. De Allah der Javaansche mohammedanen heeft, als 't er op aankomt, heel wat minder in te brengen dan deze zeer te duchten Kôlô.

Vele inlanders zijn er op uit rijk te worden, zonder ook maar de minste inspanning. 't Is o. m. voldoende hiertoe een *tjemani* te bezitten; een kip, die zwart is tot op de botjes toe. Heeft men zoo'n dier, dan zal men zonder moeite een' man in bonus worden.

Een kieken wordt door een oeloeng weggehaald. Maar in zijn vlucht laat de kiekendief het arme diertje vallen. Gelukkig! driewerf gelukkig hij, die het nog levend opraapt en het vermag groot te brengen. Is het een haan, men zal er een' extra besten vechtersbaas aan hebben; een hennetje, zoo zal zij bij uitstek vruchtbaar zijn. Natuurlijk zal men op iedere manier in den voorspoed van zijn' voedsterling deelen.

Een haan met omliggende schubben aan de pooten houdt men voor buitengewoon *mandi*, uiterst strijdhaftig. Ingeval een haan 's avonds omstreeks 7 à 8 ure kraait, kan men er zeker van zijn, dat een meisje of te wel eene weduwe op het dorp of in de kampoeng juist verboden omgang heeft gehad en dientengevolge . . . . nu ja, het zal later blijken.

Als kippen 's nachts onrustige geluiden maken, gaat er op dat oogenblik eene zeer gevreesde ziekte de woning voorbij. Om haar den toegang te beletten springt men ijlings van zijn leger en verbrandt precies voor de deur de botten van eene koe. Zoo alleen zal men de aanstekelijke ongesteldheid hebben afgewend.

't Gebeurt soms, dat het hoofd des gezins zeer laat in den avond nog een en ander gebruikt. Als nu een der kippen, natuurlijk om dezen tijd allen reeds op stok, komt toeloopen om gevallen kruimkens op te pikken, dan is het dier er valschelijk op uit om zijn' heer en meester arm te maken, en wordt, ten einde dit te verhoeden, zoo spoedig mogelijk geslacht.

Als kippen, die steeds vreedzaam bijeen waren, opeens gaan plukharen, zeggen vrouw en man tot elkaar: „kijk, er komt zeker familie of een vriend uit de verte ons een bezoek brengen."

Jongelieden, kortelings gehuwd, zijn op bezoek bij ouders of bij verwanten. Op weg naar hun sweet-home, intusschen nog meerdere bezoeken brengende, geeft deze of gene, aan dengene, die de jonggetrouwden vergezelt, hun ten behoeve een paar kiekens mede, die hen overal moeten vergezellen. Thuis gekomen, worden de dierkens driemaal om de woning gedragen, opdat zij ter dege zullen weten waar zij zijn aangeland. De beide kiekens zijn spoedig gewend en steeds bij elkâar. Men gelooft, dat door den weeromstuit

het samenzijn van de nieuwelingsgetrouwden even vreedzam en aangenaam zal zijn.

Voor een slamĕttan, gewijd feest, te houden in de moeloed-maand en in de roewah-rasoel, zal men nooit een boekoeng, staartlooze kip, gebruiken en wel omdat zij haast geen *broetoe*, stuit, heeft.

Een witte haan of een *sanggar*kip zijn daarentegen voor dit doel door de santri's zeer gezocht. Niets kan toch den grooten profeet, den gezant van Allah, welgevalliger zijn. Z.H. at ze immers zelf? Is het ook niet Kangdjĕng Nabi Mohammad geweest, die bij wijze van tulband, den *sanggar*, een kam met puntjes, schonk aan enkele kippen?

Lager geplaatste prijaji's, en misschien hoogere ook wel, doen ongeloofelijk veel moeite om vooruit te komen. Nu, een *djamboel*, een kip met een kuif, kan daar uitstekend toe dienen. Zij is in staat iemand op den ambtelijken ladder met zekerheid te doen klimmen.

De „kleine man" moet het echter van de djamboel niet hebben. Zij ontsteelt hem toch iederen dag een kèpèng (½ cent) om er olie voor te koopen, teneinde er haar kuif mede te doen glimmen.

Een *mas koemambang sanggar*, een witte haan met gele pooten en een dikke kam, is daarentegen bij iederen Inlander gewild. Hij was immers eens de lieveling van den Profeet? In uw bezit geraakt, is hij dan ook het middel, dat uw zonden en misdaden opeens zijn weggevaagd en dat gij van uwe gelukzaligheid hier namaals kunt verzekerd zijn. 't Eigenaardige van dezen haan is, dat zijn gekraai tot in den hemel wordt gehoord en daar nog steeds het hart van Rasoel Mohammad verheugt.

Vreemd mag het heeten, dat een Javaan in de maand Sapar meestal niet toelaat dat zijn kippen broeden. Het zou toch het ongeluk van zijne kindertjes kunnen zijn en

dit als gevolg van eene roekelooze heiligschennis. Hoe toch als de kiekens van zoo'n kip eens de faeces van zijn kroost aten? Anders zal hij zonder schroom dezen afschuwelijken kost geregeld voor zijne hoenders, zoo goed als voor zijne honden, bestemmen; alleen in 't gegeven geval niet.

Deze en andere eigenaardigheden van het volksgeloof omtrent kippen en hanen, en we gaven allicht reeds meer dan genoeg staaltjes om er een denkbeeld van te geven, brengen ons tot de kippen- en hanenverhalen. (1)

---

(1) Zie o. a. Pandji-laras. (Med. XXXV, p. 205, e. v.) Red.

Iets over de Javaansche desa, door C. POENSEN.

Het was nog vroeg in den morgen, toen wij ons op eenen mullen weg, aan beide zijden door bouwvelden omgeven, ver buiten de hoofdplaats, bevonden. Van het een noch het ander, zelfs ter nauwernood van de nog jonge boompjes aan weerszijde van den weg – was veel te zien; want een dikke, grauw-grijze, kille, i. e. w. een zeer onaangename mist of damp omgaf ons, die alles vochtig en klammig maakte, en bij wijlen alles aan het gezicht onttrok. Van tijd tot tijd gingen ons eenige personen voorbij, – voor het meerendeel zeker pasargangers – wier nabijheid wij door hun gepraat of het piepend zwiepen hunner veerende draagstokken van bamboe (pikoelan) gewaar werden. Het knarsend en krakend geluid van naderende karren en de klank der bellen, aan den hals der vóór die karren gespannen runderen, maanden onzen voerman tot voorzichtigheid en wat kalm rijden, waarvan in den regel een inlander niet houdt. Hoe sneller hoe liever! Genoeg het was één dier zeer onaangename vroege morgenuren, als in zekere tijden des jaars wel meer voorkomen. De vroege morgenuren mogen in deze warme landen in het algemeen aangenaam en frisch zijn – als men zich in de open vlakte door zulk eenen onaangenamen damp omgeven voelt, en aan ieder haar van den baard een druppel komt te hangen, verlangt men naar de warmte der zon, al is het ook met de wetenschap, dat zij het ons over een paar uren op hare beurt weer even lastig zal maken door hare afmattende en verslappende werking.

Maar in deze oogenblikken begroeten wij nog met een hartelijk „Welkom!" hare eerste stralen, die door den nevel zich een' weg weten te banen, en langzamerhand het schoonste panorama, aan dergelijke morgenstonden tevens veelal eigen, voor ons te voorschijn zullen tooveren. (Het zou wel iets zeldzaams zijn, als men op Java gedurende den twaalf-uren langen dag eens geen zonneschijn had!) Het uitspansel wordt dan zacht, heerlijk blauw gekleurd, met hier en daar ronddrijvende witte wolken. Rondom ons ontwikkelt zich het landschap in al zijn' rijkdom van kleuren en tinten, begrensd door eene veelvuldig gebogen, groene omlijsting, waarachter zich aan den verren horizont de gebergten verheffen, wier bovenste deelen meestal in wolken gehuld verborgen blijven.

De physionomie der ruime, slechts hier en daar bijna onafzienbare vlakte, die zich aan weerszijde van den weg uitbreidt tot aan die groene omlijsting, altijd typisch Javaansch, wordt bepaald door den aard der gronden, hunne bebouwing en den tijd des jaars. Zijn het *sawah's*, die wij zien, dan kunnen zij zich als groote, door dijkjes, (*galĕngan*) in grooter en kleiner vakken verdeelde waterplassen, vol zwarte kluiten omgeploegde aarde vertoonen; iets later zien wij daar de pas geplante, zacht-geel-groene *padi*-plantjes zich ontwikkelen; weer iets later zien wij niets dan een ontzachlijk uitgespreid dik tapijt van het heerlijkste, zachtste fluweelig groen, dat het oog zoo weldadig aandoet. In deze periode zijn de *sawah's* wel het schoonst; gelijk zij later na den oogst er dor en vervelend zullen uitzien.

Ook de *tĕgal's* bezitten hun eigenaardig schoon, als de gronden, pas bewerkt, vochtig en donker gekleurd zijn, en jonge plantjes, frisch groen en levendig, in een ontelbaar aantal rijen hen sieren. De *ôrô-ôrô* is een onbebouwd veld,

eene wildernis, waarop gras en allerlei onkruid en kreupelgewas met enkele boomen voorkomen. In den Westmoeson kan de *órô-órô* er frisch groen en niet onbehagelijk uitzien: maar in de tweede helft van den Oost-moeson mist zij gewoonlijk alle aantrekkelijkheid. Dan kan zij er, o! zoo verlaten, zoo afgemat uitzien!

Maar die omlijsting der vlakte blijft altijd veel-tintig groen. Zij ontstaat door de omheining der verschillende *desa's*, die voor een groot deel bestaat uit de altijd groenende *bamboe* met hare slanke takken en fijne uiteinden, als zoovele veeren door den wind in voortdurende beweging gehouden. En verder allerlei hooger en lager geboomte, waaronder de waaiervormige palmen (kokos- en betelnootboom) vooral niet te vergeten zijn. Hier en daar worden die omheiningen afgewisseld door boschranden. Door den afstand valt dat alles te samen, en is het voor het oog, alsof alles onmiddelijk en onafgebroken aan elkander verbonden is. Doch zijne reis voortzettende, komt men al spoedig tot de wetenschap, dat alle *desa's* meestal geheel op zichzelf bestaan, ieder door eene eigene, haar geheel insluitende omheining omgeven. Dit onder meer of minder hoog geboomte verscholen zijn en geheel op zichzelf te midden van omringende bouwvelden bestaan der *desa* vormt het karakteristieke van het landschap van Java's binnenlanden. Doch in de vlakte blijft het vergezicht altijd hetzelfde, waar men zich ook bevindt; alleen de bochten en de meer of mindere verwijdering van de groene omlijsting veranderen gedurig. Wil men het landschap goed overzien en het typische daarvan leeren kennen, dan moet men naar het gebergte gaan en een punt opzoeken, waar men een ruim uitzicht over de vlakte heeft (1). Donkergroene

(1) Zie. „Indische Brieven a. e. Staatsraad" door Eckart p. 243.

vakken te midden van uitgestrekte velden, zóó vertoonen zich dan de *desa's*, als het lichtgroen der pas beplante *sawah's* haar omgeeft. Over eenigen tijd zullen zij eilanden gelijk zijn, verspreid liggende in de goudzee van het rijpe rijstgewas. Warme tinten kleuren dan dit Javaansche landschap, en geven een' indruk van rijkdom en overvloed. Elders ziet men andere schakeeringen, waar de *desa* door het zilverachtig groen van suikerriet of het smaragdgroen der *djagoeng* (mais) omgeven is. En is men eenmaal op zulke hoogte, dan is men tegelijk in de gelegenheid Java's gebergten te leeren kennen. Bergen moet men in het gebergte zien. De indruk, dien men daar ontvangt, is overmeesterend; de stilte aangrijpend. Daar waart iets geheimzinnigs door deze dalen en ravijnen, tusschen die onmeetbare berggevaarten. In deze omgeving ontvangt men eenen indruk van het frissche, het grootsche, het krachtige, het kolossale, het eeuwig-onverwrikbare eener natuur, die ons aan een tiraniek, machtig autocraat zonder genade doet denken. Daar gevoelt de mensch zich o! zoo klein! Zoo nietig en gering! Met een gevoel van verbazing, van huivering, van eerbied, staart men die reuzen rondom zich aan. Dan gevoelt men, welk eene verschrikkelijke verplettering er werd afgebeden in dat „Bergen, valt op ons! Heuvelen, bedekt ons!" (Luk. 23:30).

Inderdaad weldadig doet het ons dan aan, als wij een plekske kunnen vinden, waar het gezicht vrij en onbelemmerd is en zich een vallei of vlakte voor ons uitbreidt, geheel met zacht groen bekleed, en enkele, geelachtige inlandsche woningen hier en daar verspreid zich laten zien, met eenig rundvee, dat daar rustig graast in de altijd groenende weide, waardoor een smalle, zacht kabbelende bergstroom zich naar de laaglanden spoedt. Zulk een gezicht wekt weer op, streelt het oog, doet weldadig aan, en brengt het

gemoed in eene stille, stichtelijke, zacht-godsdienstige stemming, dat ons straks in de vlakte nog ten goede zal komen. Want die is dan in het algemeen nu juist niet zoo aantrekkelijk of opwekkend. Gemeenlijk is het, alsof er iets mats, iets dofs, als een dampig waas van slaperigheid op haar rust. En dit verandert vooral niet als men de *desa* zelve nadert en binnentreedt. Het is ons onbekend of er al iemand is geweest, die van „eene lieve of schoone *desa*" heeft gesproken! Zeker zou het ons al zeer moeielijk vallen. Het klinkt heel aardig, te spreken van die in het groen als verscholen liggende inlandsche woning; van die erven met allerlei geboomte en gewassen beplant! De waarheid is, dat die huizen van *bamboe* en *alang-alang* voor een groot deel er maar betrekkelijk goed onderhouden uitzien; dat er vele waardelooze, ellendige krotten van huizen op verwilderde erven te zien zijn; dat de erven vóór, maar zéér zeldzaam ter zijde en achter het huis, in het algemeen wel schoon geveegd kunnen zijn, maar niets vriendelijks of aantrekkelijks bezitten; dat de wegen door de *desa*, altijd mullig, stoffig, smerig en hobbelig, in den Oost-moeson en in den West-moeson ware modderpaden gelijk zijn. Kortom: de *desa* in haar geheel genomen geeft een' indruk, als alléén geven kan het dorp eener Oostersche, weinig ontwikkelde en weinig bezittende bevolking onder de keerkringszon levende.

In dit opzicht is er geen onderscheid tusschen de desa der vlakte en die van het gebergte. Plaatselijke gesteldheden zijn natuurlijk van invloed op de uitgebreidheid en de ligging. De *desa* van het gebergte zal doorgaans kleiner zijn dan die van de vlakte; hoe hooger men komt, en hoe meer geaccidenteerd het terrein wordt, hoe geringer omvang de *desa* krijgt. De erven der berg-desa kunnen soms al heel klein zijn. Vaak zal men ook de huizen onmiddelijk aan

elkander grenzende zien, zonder eigen omheinde erven. En op aanzienlijke hoogte is de woning er ook wel op ingericht om den bewoner een weinig tegen de koude te beschermen.

De desa der vlakte wordt gewoonlijk door een' hoofdweg gesneden; zeer groote desa's wel door twee en meer, die verlengd ook wel de gemeenschap met andere, vooral ook met een' *pasar*, daarstellen. Die hoofdweg wordt vaak ongeveer rechthoekig gesneden door andere wegen, zoodat de geheele *desa* in een zeker aantal vierkanten of blokken gedeeld wordt. De verdeeling dier blokken in woonerven is voor iedere desa ongeveer dezelfde; maar de uitgebreidheid der erven van de eene kan nog al belangrijk verschillen met die eener andere. Dit hangt natuurlijk van de meer of mindere volkrijkheid en locale omstandigheden af. Men zal echter wel kunnen aannemen, dat er meer erven zijn, grooter dan kleiner dan ¼ Baoe = 1774 M^2.

Ieder erf wordt door eene omheining omgeven, gewoonlijk uit levende struik-, boom- of plantgewassen bestaande, door *bamboe*-latten bij elkâar en in het gelid gehouden; of ook wel door het een of ander soort bamboe-vlechtwerk. Dit laatste tracht men nog wel eens mooier (?) te maken door het met kalk te witten. Maar als zulk een *paggĕr* niet goed onderhouden en bij herhaling gewit wordt, begint zij er al spoedig erg armoedig uit te zien en dan staat zij ongetwijfeld achter bij de niet-gewitte, en in ieder geval bij de levende haag.

Het geheel eener desa wordt door die aan elkander grenzende erven en hunne aan elkaar verbonden omheiningen vrij scherp begrensd.

Met de om eene desa liggende velden ontstaat het ressort eener desa, waartoe ook nog wel eens een stuk bosch kan behooren. De grenzen van het ressort eener desa zijn

voor den vreemdeling natuurlijk meestal moeielijk te vinden, doch ieder inwoner weet vrij nauwkeurig te zeggen, waar de uiterste grens zijner desa ligt. Men heeft tot nadere bepaling daarvan ook wel een riviertje, of een' boom, een' weg, of iets dergelijks. En zoo is er dan op geheel Java geen vierkante duim gronds, waarvan het niet bekend zou zijn, tot welke dorpsgemeenschap die *politioneel* behoort.

Dat dit alles intusschen niet verhindert, dat er tusschen de desa's, vooral nog jeugdige of in wording zijnde, gedurig quaesties over grensscheidingen ontstaan, is bekend. Evenzeer als dat het Europeesch Bestuur van vele, misschien wel de meeste desa's, niet nauwkeurig weet, hoe groot de uitgebreidheid der tot haar behoorende gronden is. Alleen kadastrale opneming kan aan deze onregelmatigheden een einde maken. Ook dit is overtuigend gebleken.

Den Nederlandschen lezer zal het door het boven geschrevene wel reeds duidelijk geworden zijn, wat wij onder de benaming „*desa*" te verstaan hebben. Het Javaansche *déső* ([illegible]) is de *Ngoko*-vorm van het *krômô ḍoesoen*. ([illegible]). Wij vertalen het door *landgemeente*, *dorp*. En dit in overeenstemming met de Javaansche omschrijving: „iedere (administratief een geheel vormende) vereeniging van erven buiten de hoofdplaats heet *déső*." ([illegible]) (Aant. 1). Als nu door ontginning eene vestiging binnen het ressort van eene desa ontstaat, noemt men die vestiging of nederzetting *ḍoekoeh* of *ḍoekoehan* ([illegible]); zij is administratief afhankelijk van of ondergeschikt aan de desa waarvan zij is uitgegaan. Deze wordt daardoor eene *moeder-desa*; en heet *kradjan* ([illegible], ook wel [illegible]) omdat daar

woont de loerah, het hoofd, de burgemeester, die het bestuur over het geheele desa-ressort, en dus ook zoowel over zijn eigen desa, als over de nieuwe nederzetting heeft, al komt deze ook onder een door hem ondergeschikt hoofd te staan. Een *kradjan* zoowel als een *ḍoekoehan* is dus eene *desa*. Als later de loerah mocht aftreden, en er iemand tot zijn' opvolger wordt gekozen, die niet in de *kradjan* maar in eene *ḍoekoehan* van die kradjan woont, dan wordt die ḍoekoehan daardoor tot kradjan, en de oude kradjan tot ḍoekoehan; ongeveer z. v. als *a sub-village*. Men zou een ḍoekoehan ook *een gehucht*, *a hamlet*, kunnen noemen, mits men er maar niet altijd het begrip van *zeer klein* aan hecht, dat alleen maar voor den eersten tijd van haar bestaan zou kunnen gelden; of wel voor die vele nederzettingen, die door gebrek aan gronden als anderszins het nooit tot eenige uitgebreidheid van beteekenis kunnen brengen.

Met al het bovenstaande is tegelijk te kennen gegeven, dat er in het typische der verschillende desa's geen onderscheid kan bestaan, gelijk ook gemeenlijk iedere desa te midden van bouwgronden ligt. Daar zullen nu zeker wel meer dan 32000 desa's op Java zijn. Volgens het Koloniaal Verslag voor 1888 waren er 620 desa's, die niet in het bezit van bouwgronden zijn, waarvan in de Residentie Soerabaja alléén 227. Het zijn overal dezelfde huizen en erven. Dat eigenaardige geel der bamboe en alang-alang, waaruit bijna alle desa-woningen zijn samengesteld, en dat weelderige groen rondom de woning, met die aangeveegde grijs-grauwe aarde vóór de woning (*pĕlataran*), welke altijd onmiddelijk op den grond staat, en geene verdiepingen heeft, maar eene gemeenlijk, soms zelfs vrij laag-afhangende dakbedekking, vormt het typische der desa; het geheel geeft dien eigenaardigen indruk, dien men nergens in

Nederland ontvangt. Men gaat over die gewoonlijk mulle of in den west-moeson wel eens bijna onbegaanbare modderige wegen, altijd langs dezelfde soort hagen of omheiningen, en ziet nergens een publiek gebouw, dat zich door grootte of bouwstijl van alle anderen onderscheidt. Slechts eene zeer enkele desa – bijv. de zoogenaamde: *Pĕrdikan-desa* – heeft een *masdjid* (moskee). En wie het eenmaal heeft leeren opmerken, ziet ook wel eens op een overigens gewoon erf een bamboezen, op stijlen boven den grond staand gebouwtje, dat men *langgar* noemt, en dat zoowel tot school van den mohammedaanschen goeroe of kjaï-kjaï dient, als om er de *salàt* te verrichten en geëerde gasten te ontvangen en te logeeren. Is 't een goeroe, die een grooter of kleiner getal santri's bij zich op het erf in afzonderlijke verblijven heeft wonen, dan heeft men met een *pĕsantrèn*, ook wel *poṇḍoq'an* genaamd, te doen.

Ook de *Balé* der Maleijers (een aan de vier zijden open gebouw, dat voor vergaderingen, het huisvesten van vreemdelingen, enz. dient), mist de Javaansche desa. Daarvoor doet de woning van het desa-hoofd dienst, gewoonlijk te herkennen door een' ruimen ingang, met een in het oog vallende van stijlen en bamboe gemaakte poort of ingang aan den desaweg, met een daarnevens geplaatst naambordje. Zijn erf zal doorgaans van eenigen omvang zijn, en zijne woning ruimer en voorzien van een ruim voorgebouw. In dit vóórgebouw komen de ingezetenen der desa gedurig te samen om bevelen te ontvangen, over de belastingen en de verdeeling der velden te spreken en godsdienstige bijeenkomsten, zooals de *malĕm'an's* enz., te houden. Kortom: ten huize van het desahoofd hebben alle officieele en publiek-godsdienstige bijeenkomsten plaats. Ook de *gardoe*, het wachthuis aan den ingang der desa, dient wel eens tot eene officieele bijeenkomst; en allicht

treft men er een troepje aan, dat een gezellig praatje houdt, vooral als er iemand met eene uitstalling van eenige eetwaren, dranken, of rookbenoodigheden zit. En dan, helaas! ja, is er in menige desa nog een niet zoo moeielijk te herkennen erf met onderscheidene gebouwtjes te vinden, waar bij maneschijn wel muziek gemaakt, gezongen en gedanst (*taṇḍaq*) wordt, behalve gedurende de *vastenmaand*, en dat als publiek huis (*pandjoenan*) bekend is.

Een Europeaan, die als toerist eene desa doortrekt, moet het in het oog vallen, dat hij nergens een huis tot winkel ingericht vindt, zooals op de hoofdplaatsen het geval is, waar ook wel eens Javanen, maar toch voornamelijk Chineezen en Europeanen, een *toko* of winkel openen. En allicht komt hij dan tot de vraag, waar een Inlander al die meer of minder noodzakelijke artikelen vandaan haalt, waaraan ook zelfs een Javaansch huishouden wel behoefte zal hebben? Daarvan voorziet de Inlander zich op de markt of *pasar*, of in de zooeven bedoelde *toko's* der grootere plaatsen. Toch zal hij in de desa hier en daar in of aan de omheining aan den weg een meestal zeer bekrompen gebouwtje zien staan, dat men *waroeng* noemt, hetgeen wel door restaurant zou kunnen vertaald worden als het woord er maar niet te mooi voor ware, en te grootsche voorstelling zou kunnen opwekken. Het is toch niets anders dan een juist niet altijd goed onderhouden en net kraampje van bamboe, waarin den voorbijganger op eene houten of bamboezen bank, rondom een dito dito hooge stellage of tafel, eene zitplaats aangeboden wordt en hij zich te goed kan doen aan rijst met toebehooren, *pisang*, een kop café noir, en ook wel eenig inlandsch gebak. Eene daar tevens wel verkrijgbare cigarette van tabak in een gedroogd strookje *djagoeng*-blad, (*klobot*) of een *sirih*-pruimpje verleidt hem dan wel eens nog een

wijle te blijven zitten, vooral als daar eene spraakzame *waroeng*-houdster of andere gasten zijn, die wel gaarne eens een praatje maken. 't Is verwonderlijk, hoe gezellig, soms zelfs luidruchtig, men in eene *waroeng* kan zitten praten, en ook soms uitgehoord wordt! 's Morgens 4, 5 uur is er meestal al beweging in de *waroeng*; en tusschen 6 en 7 uur ziet men menigen desa-man of vrouw, de laatstste gewoonlijk met kinderen, naar de *waroeng* wandelen om er zoo iets als een ontbijt, eene ontnuchtering (*sarab*) te koopen. Maar de *waroeng*-houdster verkoopt doorgaans ook olie, vooral petroleum, en *pisang-radja*, zoo gewenscht voor kleine kinderen. Vooral die olie en *pisang* brengen de huismoeders met haar zuigeling nog al eens in de *waroeng*, of liever nog in het achtergedeelte daarvan, waar zij dan wel een stevig praatje kunnen maken. Wij hebben ze leeren kennen, die vrouwen, die iederen dag naar de *waroeng* moeten om wat te koopen en daarvoor dan heel wat tijd noodig hebben. Als zij thuis komen, zijn zij nog vol van al hetgeen zij gehoord hebben en onthalen daarop hare huisgenooten. Voor ons blijft het een raadsel, hoe de *waroeng*-houdster altijd zoo goed weet te onthouden of uit haar krijt, zegge kalkstreepjes op een balk der woning, kan wijs worden, hoeveel elk harer klanten haar schuldig is. Want koopen à contant doen wel velen; doch lang niet allen.

De gelegenheid om elkander te ontmoeten ontbreekt den desa-man dus niet, vooral als wij daartoe ook nog rekenen den gemeenschappelijken arbeid, en de feestelijke – al of niet godsdienstig feestelijke – bijeenkomsten of partijen in de eigen woning. Eene geboorte, besnijdenis, huwelijk, gelofte-vervulling of sterfgeval, het einde der vasten, enz. doet deze en gene al spoedig zijn desa-genooten en daar buiten wonende familieleden en kennissen te zijnent

noodigen; en de geheele desa is in beweging als iemand een wajang- of gamĕlan-partij aanrecht. De Javaan – wij merkten het reeds meermalen op – heeft geene nationale feesten, wel godsdienstig-publieke feesten, bij welke gelegenheden velen zich zéér ongodsdienstig gedragen. De Javaan viert feest in zijn eigen woning. Onze opera of comedie en wat dies meer zij wordt bij hem vervangen door de genoemde wajang- of gamĕlan-tanḍaq-partijen; en hoe onze societeiten en café's bij hem vervangen worden, beschreven wij boven reeds. Een rondtrekkend gezelschap, dat muziek maakt, zingt en danst, vertoont zich van tijd tot tijd in de desa; inzonderheid als die aan een' hoofdweg grenst; dit zal dan bij dezen en genen op het erf vóór de deur een half uur of een uur tegen geringe belooning spelen, dat de geburen al spoedig bij elkaâr roept en vroolijkheid verschaft. Maar vrome en vroede Inlanders weren meestal die gezelschappen, in den regel uit de diepstgezonkenen, het uitvaagsel der maatschappij, bestaande. Onrein, zonder eenige de minste kunst of kieschheid zijn hun gezang, muziek en dans.

Op de markten zal men deze personen vooral dikwijls aantreffen. De *pasar!* Ja, haar bespraken wij boven nog niet. En toch oefent zij eenen bijzonderen invloed op het leven en karakter der inwoners van iedere desa, die zich in het bezit of de nabijheid van een pasar mag verheugen(!?) Wij beschreven de pasar reeds („Mededeelingen XXVI"). Eene pasar brengt heel wat drukte en beweging in eene desa te weeg. In den regel is het de desa, d.w.z. een zeker, en dat juist niet altijd het beste of meest doordenkende deel der desa, dat om het bezit van eene pasar het verzoek tot het Bestuur richt. Dit overweegt dan, of juist op die plaats eene pasar gewenscht en noodig is te achten. Wordt het ingediende verzoek

gunstig ontvangen en ingewilligd, dan heeft de opening ook officieel, en met heel veel geur – neen! laat ons liever het inlandsche woord gebruiken *ramé* plaats! De vrouwen der desa verheugen zich, dat zij niet langer zoo ver behoeven te loopen, als zij „naar de pasar" moeten. En vrouwen èn mannen verblijden zich, dat zij vlak bij huis eene pasar hebben, waar zij kunnen koopen, verkoopen en lanterfanten. De meer handelslustigen gevoelen zich gelukkig in het vooruitzicht, dat kooplieden van elders – mannen en vooral vrouwen – bij hen ter markt zullen komen, en daardoor relatiën zullen kunnen aanknoopen om ook „handel te kunnen drijven" en „veel geld" te verdienen. Jammer maar, dat de Inlander een geboren kwanselaar en zeer, zeer zelden een geboren koopman is. Al die *Bakoel's*, kleinhandelaars en koopvrouwen, (want vrouwen vooral drijven gaarne en bij voorkeur dien pasarhandel, waartoe zij in ieder geval toch nog meer geschiktheid en gunstigen aanleg bezitten dan de mannen) beginnen te handelen met wat zij hebben of niet hebben; leven en teren van goederen op crediet; verkoopen met winst meestal, maar vaak zonder ooit betaling te ontvangen; knoeien, kwanselen, bedriegen en worden bedrogen en afgezet; en eindigen maar al te dikwijls met op een' goeden dag met de noorderzon te verhuizen, in den regel bij dezen en genen, vooral bij Chineezen, een soms niet onbelangrijke onafgedane schuld achterlatende. Ook het desa-bestuur wil zich wel in het bezit van eene pasar verheugen, want eene pasar zou wel eens een zeer geschikt middel kunnen blijken om de desa volkrijk (*rèdjô*) te maken. Dan kan het desa-hoofd zijne geschiktheid als politieman laten schitteren, en daardoor bij zijne superieuren in een goed blaadje komen. Want zegt men: pasar, dan zegt men: politie-zaken. Op eene pasar is doorgaands voor de politie

wat te doen! Bedriegen en bedrogen worden, ontmoeting van elkander minder goedgezinde personen, geharrewar, gekrakeel en twist bij koop en verkoop en wat dies meer zij, maken de tegenwoordigheid der politie steeds noodzakelijk. Eene pasar werkt als' een magneet, die allerlei geboefte en verloopen sujetten uit al de hemelstreken aantrekt en te samen brengt; het Javaansch woordenboek kan, door eene menigte woorden voor allerlei pasar-verschijnselen, er van getuigen, wat kwaad er al op eene pasar geschiedt en door eene pasar in het desa-leven gebracht wordt. Eene pasar geeft Chineezen, die handelen en al handelende, (hetgeen nu juist nog niet per sé oneerlijk behoeft te zijn) als bloedzuigers zich hechten aan de welvaart der bevolking, die na eenigen tijd, als de pasar blijkt geschikt gelegen te zijn en veel volk trekt, zich daar ook wel willen vestigen, en ook wel een pandjeshuis willen openen, dit laatste ook al, helaas! tot meerdere vreugde der desabewoners, die dweepen met een pandjeshuis, en maar al te spoedig geneigd zijn wat te verpanden. Een Chinees, die een pandjeshuis opent en een Chinees, die opium verkoopt, zijn gewoonlijk goede geburen, zooals alle grootere desa's, waar doorgaans een lager of hooger in rang zijnde prijaji woont, kunnen getuigen; ongeacht den Prĕmbé (Aanteek. 2), bij wien men zooveel, al of niet clandestien, opium kan krijgen als men verlangt. Eene pasar- daaraan verbindt zich: publieke vrouwen, al of niet daar woonachtig; dobbelen, leegloopen, kwanselen, snoepen, opgeleid worden tot dief en vagebond! Ons aangaande: wij hebben wat den invloed op de eigen desa betreft, niets dan kwaad van eene pasar te zeggen. Zij is noodig, misschien zelfs onmisbaar voor het inlandsche leven; maar de desa, die eene pasar bezit, is er altijd de dupe van. En voor eene christen-desa is in de tegenwoordige phase der zending eene pasar eenvoudig een verderf.

Met al het bovengezegde meenen wij de physionomie der desa voldoende geschetst te hebben. De eene desa kan grooter of kleiner zijn dan eene andere; zal er meer of minder helder of frisch uitzien dan de andere, door goed of minder goed onderhouden wegen, heiningen, en woonerven. Desa's, waar men eene suikerfabriek aantreft, dragen daarvan al de kenmerken, gelijk daar ook dikwijls meer drukte en beweging waar te nemen is dan in de meer afgelegene. Eene desa in het bezit van een pĕsantrèn of masdjid, waar veel *bongsô-poetihan* bij elkaar woont, kan wel eens iets eigenaardigs, iets als een godsdienstig waas vertoonen en ook wel eens eenige drukte en beweging hebben door den handel, dien velen drijven. In eene desa waar een prijaji woont, of die dicht bij eene hoofdplaats gelegen is, zal men wel eens meer huizen aantreffen met pannenbedekking en dus ook van meer houtwerk voorzien dan in de verder afgelegene; doch hoe dit ook zij, het typische eener desa ondergaat daardoor geene verandering.

En dit mag ook wel gelden voor die enkele desa's, die men in onderscheiding van de anderen *Pĕrdikan-*, *Pakoentjèn* of *Kapoetihan*-desa's noemt, en waarvan er op geheel Java en Madura, met uitzondering der Vorstenlanden, 241 gevonden worden, waarvan 6 in de Residentie Kediri. (Aant. 3). Al deze desa's te samen onderscheidt men wel als „Vrije desa's" van de overigen, die men dan „*Pamadjĕg'an*-desa's" noemt, omdat aan de „Vrije desa's" bijzondere vrijstellingen van belastingen, heeren- of cultuurdiensten als anderszins, geschonken werden. In enkele van die „Vrije desa's" vindt men ook een masdjid. Van de 21 „Vrije desa's" in het distrikt Tjahjana, in de Residentie Banjoemas bijv. hebben er 4 een masdjid. Anderen hebben een Pĕsantrèn of het graf van een geëerd of vorstelijk persoon te bewaken en te onderhouden. Maar de Heer

Hasselman heeft er met nadruk op gewezen, dat „het bevolkingscijfer in de „Perdikan desa's" nagenoeg stationair blijft, en verhuizing naar de Gouvernements-desa's meer voorkomt, dan omgekeerd naar „het vrije gebied." Het spreekt toch van zelf, dat als de bevolking van dat „Vrije gebied" prospereerde, het eene aantrekkingskracht op de omringende bevolking van het Gouvernementsgebied moest oefenen, en het zielental belangrijk moest toenemen; tenzij men vreemdelingen (*sĕngkan's*) stelselmatig mocht weren, waarvan echter niets blijkt. En mocht men meenen, op grond van de vele voorrechten en inkomsten, die de hoofden dier desa's genieten, dat deze althans voor meer gefortuneerde personen zullen kunnen gehouden worden, dan blijkt, dat ook dit niet het geval is. „Moge de positie van den Dĕmang (titel van een hoofd) in vele opzichten benijdenswaardig schijnen, in werkelijkheid zijn er slechts zeer weinig hoofden van „Pĕrdikan-desa's", die bij hunne betrekking zijde gesponnen hebben." Velen zitten zelfs diep in de schuld bij Chineezen en Javanen. Tot de oorzaken daarvan kan gerekend worden „hunne onverschilligheid, een *laisser-aller*, dat hun de belangen doet verwaarloozen zoowel van hunne sawah's en tuinen, als van al wat hun privaat financiewezen betreft." En van den „kleinen man" in die desa's wordt dan ook getuigd, dat „er niets is waaruit zou kunnen blijken, dat hij zich hier beter of nauwgezetter dan elders toelegt op den landbouw." In 't kort: de bijzondere toestand, waarin deze desa's verkeeren, schijnt niet den minsten gunstigen invloed op de sociale, zedelijke en godsdienstige ontwikkeling der ingezetenen uit te oefenen. Dit is eene belangrijke waarneming, daar zij in verband staat met den geestelijk-godsdienstigen-zedelijken toestand van het geheele volk. En als men op het meer bijzonder godsdienstige karakter en het min of meer

geïsoleerde van het bestaan dier desa's de aandacht vestigt, en dat zij veelal als brandpunt en van bijgeloof of Javaansch-Mohammedanisme moeten beschouwd worden, dan ware het wel in het belang van het Gouvernement en van de rust op Java, te wenschen, dat zij in het geheel niet bestonden; te meer daar zij geen enkel gegeven of bewijs opleveren dat zij in het materieel belang der Inlanders, laat staan, in zedelijk-godsdienstig opzicht ook gunstig voor het Nederlandsch Bestuur bestaan. Trouwens, daarvoor werden zij ook niet gesticht.

In de „*Pamadjĕg'an*-desa", d.i. de *padjĕg*, belasting betalende desa der Gouvernementslanden, is de bevolking er ongetwijfeld nog beter aan toe, hoe bevreemdend dit oppervlakkig bezien ook moge klinken. Daar vraagt men er ook niet naar, of het hoofd al of niet tot de Bongsô-Poetihan behoort, of op vroeger of later geschonken privelegiën van een vorstelijk of heilig geacht persoon zich kan beroemen. Hij is een gewoon, zij het ook liefst een meer welvarend desaman (een *wong-tjoekoep*). De desahoofden – burgemeesters kunnen wij zeggen – zijn bekend onder de titels: Loerah, Kapala, Pĕtinggi, Dĕmang, Bĕkĕl, enz. ([illegible]) (Aanteekening 4). De aanstelling en het ontslag van een desahoofd behoeft de sanctie van het Europeesch Bestuur om geldig en wettig te zijn. Maar de keuze van een desahoofd blijft aan de vrije verkiezing der stemgerechtigde leden van een desagemeenschap, onder voorzitting en leiding van eenen europeeschen Ambtenaar en eenen prijaji, overgelaten. Reeds door deze officieele handeling wordt het desahoofd een persoon van gewicht. Hij is voortaan de persoon door wien het Bestuur met de desa in contact blijft. Hij ontvangt onmiddelijk de bevelen van het Bestuur; van hem is ieder in de desa min of meer afhan-

kelijk, en men komt te zijnen huize voor de behandeling van alle zaken; hij heeft dagelijks eenige desalieden te zijner beschikking, en is min of meer vrij in zijne bewegingen; in de desa staat niemand boven hem. Hij verkeert op bescheiden wijze met prijaji's; wordt ten hunnent bij feestelijke gelegenheden of partijen als ondergeschikte genoodigd; en is herhaaldelijk bij hen om de belangen zijner dorpsgemeente te bespreken, of rapporten en staten in te dienen. Tot hem moet ieder zich wenden, hij zij. Javaan, Chinees of Europeaan, die iets verlangt, en in de desa wat te doen heeft of te doen wil hebben. Dat de ingezetenen der desa hem mogen verkiezen, heeft *na* het uitbrengen hunner stem niet veel meer te beteekenen, en niet den minsten invloed op zijn gezag. Trouwens hij zelf, even als de desalieden – onder welken natuurlijk ook wel eens récalcitrante personen zijn – weten al te goed, dat een desahoofd altijd zoo lang mogelijk gehandhaafd en gesteund wordt door het Bestuur. Vóór de verkiezing plaats heeft, ja! dan is het een bijna tot gewoonte geworden manier van doen van de pretendenten, (en die zijn er altijd; het is eene hooge uitzondering als in eene desa eens niemand lust in het ambt heeft!) dat zij alle mogelijke moeite doen om de lui gunstig voor zich te stemmen door allerlei beloften, het uitdeelen van geld, het geven van maaltijden, het paaien van waarzeggers, en het belasteren van hunne mede-pretendenten. Een oude manier van doen, die bijv. Absalom reeds verstond, waar hij „het hart der mannen van Israel stal," (2 Sam. XV: 6) en tot hen zeide: „Och dat men mij tot rechter stelde in het land!" In dagen, aan eene verkiezing voorafgaande, kan men het best achter de beteekenis der Javaansche woorden: *roeba* en *bĕsĕl* ([illegible]) komen. 't Is ons eens gebeurd, dat een

man ons *f* 70 kwam ter leen vragen, om daarmede als roeba zijne desagenooten gunstig voor zich te stemmen. Ook zal men dan gelegenheden zoeken en vinden om zijne opwachting bij een' Assistent-Wadônô of Wadônô (een onderdistrictshoofd of een districtshoofd) te kunnen maken; of zich door anderen laten aanbevelen, waarbij men wel eens niet met ledige handen komt, als blijk van hulde en waardeering. Men wil alleen maar de aandacht dier ambtenaren op zich vestigen, en zoo mogelijk hen gunstig voor zich stemmen. Maar dat dit niet zelden nutteloos is, spreekt wel van zelf. En hoe dan dit alles toch ook wel weer zijn nut kan hebben, niettegenstaande de verkiezing toch geheel vrij is, en in het openbaar plaats heeft, onder leiding van een' europeeschen en een' inlandschen ambtenaar, die buiten dergelijk geknoei staan, kan o. a. het volgende geval leeren. In zekere desa moet een hoofd gekozen worden. Te bepaalder ure hebben de stemgerechtigde leden – bij vergissing (?) ook wel eens een niet stemgerechtigde – zich zoo voltallig mogelijk vereenigd; zij plaatsen zich in eenen grooten halven cirkel op den grond, rondom eene tafel waaraan de genoemde ambtenaren gezeten zijn. De Boepati, (d.i. de Regent), spreekt een ernstig, voor de gelegenheid gepast woord. Het is eene herinnering aan de oude instellingen en gewoonten des lands, de wederkeerige verplichtingen van een desahoofd en van de desabewoners, de eischen die een' desahoofd gesteld moeten worden, en de verhouding van het Bestuur tot de desa en haar hoofd. „Deze verkiezing", en nu komt er nadruk in zijn spreken, „deze verkiezing is geheel vrij; een ieder moet op dien man zijne stem uitbrengen, dien hij voor het ambt het meest geschikt acht, een opiumschuiver bijv. moet men niet kiezen". En zoo voort. „Laat nu de mannen uit den kring naar voren komen op welken stemmen uit-

gebracht worden." Het blijkt dat er meerderen zijn. Uit hen moet dus weer een keuze gedaan worden, namelijk de twee, die de meeste stemmen op zich vereenigd hadden. Nu begint het te spannen. A. heeft ongetwijfeld de meerderheid der kiezers, maar B. den toevallig aanwezigen Assistent-Wadônô op zijn hand. A. en B. zitten op den grond, een weinig vooruitgeschoven, de een links de andere rechts binnen den kring. Nu wordt bevolen, dat ieder kiezer zich naar rechts of naar links aan die zijde zal neerzetten waar de man zijner keuze zit. De "kleine man" is altijd wat schuchter en verlegen in tegenwoordigheid van aanzienlijke personen. Dat zich verplaatsen gaat dus niet vlug. Wacht! De Assistent-Wadônô zal wel wat gang en beweging in die massa brengen. Hij nadert van achter den kring, pakt een paar bij den arm, tikt een ander op den schouder, schikt en duidt en gelast op te schuiven en zich te verplaatsen en te gaan zitten; alles gaat even houterig als rumoerig in zijn werk en... op een gegeven oogenblik ziet men twee in aantal ongelijke hoopen bij elkaar zitten. Onze Assistent-Wadônô gaat weer doodleuk naar zijne plaats. Men gaat aan het tellen, hoeveel kiezers er bij A. en hoeveel er bij B. zitten. En... tot groote verbazing van de meerderheid, die A. verlangt, blijkt het toch, dat B. de man hunner keuze is. B. wordt dus voorloopig tot desahoofd geproclameerd in afwachting van de sanctie des Bestuurs. En de ambtenaren vertrekken. De menigte gaat ook, tragelijk en diep ademhalende, in verbazing uiteen. Buiten gekomen is het een praten en schreeuwen en drukte van belang. De een verwijt den ander, en een derde geeft gemoedelijk wijsgeerige beschouwingen ten beste. Een bejaard man gaat stil zijn' weg, waarschijnlijk verdiept in vroegere levenservaringen. Hij is volstrekt niet verbaasd; want hij kent den "kleinen

man" en den "grooten man". En nog eenige dagen daarna heeft men het druk in de desa over die verkiezing. "Lo! B. toch gekozen! Wel! Wel!" "En voor wien heb jij dan gestemd?" "Tô! Wis tô! Wong....." De man voltooit den zin maar niet, hij beseft maar al te goed, gesuggereerd te zijn.

En het leven des desamans wordt daarna weer even eentoonig voortgezet als altijd, terwijl deze en gene het vaste voornemen koestert, B. het leven zoo onaangenaam mogelijk te maken, en hem te bespionneeren, om hem zoo spoedig mogelijk ten val te brengen of weer kwijt te raken. (Aanteekening 5.)

Eén ding moet hier echter nog opgemerkt worden: dat zich mengen in de keuze van een desahoofd kan voor eenen prijaji wel eens zeer gegronde redenen hebben. Het kan hem toch niet onverschillig zijn, wie als desahoofd optreedt, daar hij gedurig met hem te doen zal hebben; het is alleszins natuurlijk, dat hij den meest geschikten man voor het ambt verlangt. En eene desabevolking kan soms zoo zonderling, schrikkelijk dom en akelig, zich als een troep stomme kalveren laten leiden en beet nemen. Daar zijn er ook wel eens die tegenstribbelen en tegenspreken, en bij eene verkiezing heel wat in te brengen hebben. Maar zij zijn daarom nog niet beter dan de anderen, daar hunne zelfstandigheid en vrijmoedigheid dikwijls niet anders dan brutaliteit en onbeschoftheid zijn. In dergelijke omstandigheden komt de waarde van den bejaarden man, den kjaï uit, die door levenservaring, kennis, stand en goede vormen invloed kan oefenen op zijne omgeving, al willen wij hem met dit alles ook niet een brevet van volkomen onpartijdigheid en belangeloosheid uitreiken. Toch zal een ambtenaar gaarne zulk een' man hooren, als hij geregeld in echt Javaansch beschaafde

vormen en woorden zijne gedachten te kennen geeft. Gelukkig de desa, die zulk een' echten, ouderwetschen kjaï bezit en naar hem luisteren wil.

Dat eene desabevolking haar eigen hoofd mag kiezen, schijnt wel eene overoude Javaansche gewoonte te zijn. In het begin onzer eeuw moet het althans als eene reeds oude en vrij algemeene gewoonte beschouwd zijn geworden; d. w. z. in eenen tijd, toen de invloed van Europeanen op desaregelingen nog niet van veel belang kan geweest zijn. Anders had bijv. Daendels in zijnen brief aan den Minister van Koophandel en Koloniën, dd. 12 November 1808, bezwaarlijk kunnen voorstellen, dat „voortaan de desahoofden door den Gouverneur-Generaal zouden benoemd worden", doch waartoe het nooit gekomen is. (1) En Raffles (ibid. p. 104) bevestigde dan ook de gewoonte dier volkskeuze in zijne „Instructie, enz." dd. 11 Februari 1814 met de uitdrukkelijke verklaring, dat „dit ambt door verkiezing werd vervuld" als overoud gebruik; en de macht die het desahoofd uitoefent door „de keuze der mede-ingezetenen aan hem toevertrouwd werd." – In zijn „Reglement enz.", dd. 11 Februari 1814 (ibid. p. 124) wordt die dorpskeuze in art. 7 nader omschreven, met de bijvoeging, dat „de Europeesche Resident die keuze moet goedkeuren en bekrachtigen, zooals tot heden het geval is."

Maar iets anders is het, of deze verkiezing al of niet eene periodieke verkiezing oudtijds is geweest. Zoo lezen wij in de „Organisatie voor het Bestuur van Java's Noord-Oostkust" van 1 September 1808 (ibid. p. 30) dat „de Pĕtinggi's of Loerah's (desahoofden) niet van eene acte van aanstelling zouden worden voorzien, omdat

(1) Zie: Het Landelijk Stelsel op Java I. p. 20.

dezen veelal door het volk zelf gekozen en van jaar tot jaar verwisseld werden." In zijne „Memorie enz" haalt Raffles ook een rapport van den heer Hopkins aan (ibid. p. 193), waarin deze verklaart, dat in Bĕsoeki, Panaroekan, en Probolinggo de dorpelingen „het privilegie bezaten, eigen aan alle landstreken beoosten Soerabaja, om jaarlijks hun hoofd of Pĕtinggi te kiezen." Raffles teekende hierbij aan, dat het door den heer Hopkins „vermelde kiesrecht der dorpsbewoners eenmaal algemeen over het geheele eiland schijnt te hebben bestaan." En dit bleek hem ook uit het Rapport van kolonel Adams over de Residentie Soerabaja. Deze verklaarde (ibid. p. 197): „De Pĕtinggi was altijd verkiesbaar. De Pĕtinggi kon herkozen worden; maar ofschoon zich een voorbeeld heeft opgedaan, dat dezelfde persoon de betrekking van Pĕtinggi vijf en twintig jaren heeft bekleed, had toch de verkiezing voor het ambt geregeld elke drie jaren plaats gehad. De verkiezing geschiedt bij stemming; de tijdperken van duur zijn niet overal gelijk, maar verschillen van één tot drie jaar." Ook Mac Quoid (ibid. p. 197) berichtte, dat „in Japara en Joana het buiten allen twijfel is, dat de Pĕtinggi door de dorpsbewoners verkozen wordt. Hij wordt gewoonlijk gekozen voor één jaar; en wanneer zijn gedrag de goedkeuring der ingezetenen wegdraagt, laten zij hem gedurende jaren in zijn ambt blijven. Zijne verkiezing had de bekrachtiging van den Regent (dit is opmerkingswaardig!) noodig." Hierbij verdient het de aandacht, dat Mac Quoid ook bericht: „In eenige der grootere desa's wordt meer dan één Pĕtinggi gevonden." Maar blijkbaar is hij niet zeker, niet goed op de hoogte van deze zaak! Ook van Cheribon verklaart Raffles (ibid. p. 200), dat „de dorpshoofden door de gemeente, het dorp, gekozen worden"; doch het blijkt niet of deze verkiezing periodiek

was. Ook zoo van Tĕgal (ibid. p. 201). Moeielijk valt het uit al deze berichten eenige zekerheid te putten, daar de schrijvers niet altijd juist ingelicht waren; en de toestanden in de landen onmiddelijk onder het bestuur van Javaansche Vorsten staande, zooals Soerakarta en Ngajogjakarta, en die in de andere deelen van Java, niet genoeg uit elkander gehouden werden.

Zooveel is zeker, dat thans de herinnering van eene periodieke verkiezing der desahoofden bij de bevolking in de Gouvernementslanden geheel verdwenen is; evenzeer als zij zich overtuigd houdt, dat een desahoofd altijd door de ingezetenen verkozen werd. Doch hoe vast en zeker de positie van een desahoofd in onzen tijd ook moge zijn, moet het desahoofd er in het algemeen toch altijd op bedacht blijven, dat er gewoonlijk personen zijn, die hem min of meer vijandig gezind zijn; of die wel gaarne hem zouden willen vervangen. Veelvuldig is het geknoei en gekonkel in de desa om een hoofd ten val te brengen. Het komt dan ook nog al eens voor, dat eenige ingezetenen hem – te recht of ten onrechte – komen beschuldigen en aanklagen wegens allerlei onrechtvaardigheden of misdragingen, waaronder soms feiten van jaren her voorkomen. En zoo doet òf vrees voor wraak, òf gebrek aan medewerking bij zijn mede-desagenooten, òf eene niet genoeg gegronde of bewezen aanklacht, dezen en genen er wel eens toe komen, eenen anoniemen brief vol verdachtmaking en beschuldiging aan het adres van een' Europeesch Bestuurs-ambtenaar te verzenden. Minstens maakt men daardoor – vooral als het blijkt dat er eenige aandacht aan dergelijken brief is geschonken – een desahoofd het leven onaangenaam, en bij zijne superieuren verdacht. Het Bestuur is echter voorzichtig in dergelijke gevallen; en door ervaring kan het de wijsheid bezitten of het

al dan niet behoort te laten blijken dergelijk schrijven ontvangen te hebben. Het is natuurlijk een beginsel van bestuur, een desa-hoofd zooveel mogelijk te handhaven en zijn gezag ongedeerd te houden. Terecht moet ieder voorstel tot ontslag van een desa-hoofd met redenen omkleed zijn. Ongetwijfeld zijn er velen, die hoe eer hoe beter maar moesten ontslagen worden; maar men kan ook niet nalaten daarbij te bedenken, dat er veel geknoeid wordt in de desa, dat men niet altijd zeker is een meer waardig en geschikt persoon in de plaats van den afgetredenen te zullen krijgen, en dat het voor eene desa altijd nadeelig is gedurig van hoofd te verwisselen. Reeds in het geschrift Woelang Rèh wordt daaromtrent gezegd, hoe 't mogelijk zou zijn, dat de desa's in dien tijd welvarend konden zijn, daar men (om zoo te spreken) iedere pasarweek van hoofd verwisselde. Dat komt ook veelal daardoor, dat de prijaji-apanage-houder te veel opbrengst van de desa verlangt, en dus dien man tot hoofd aanstelt, die hem het meeste opbrengt. Zoo moet wel de desa ontvolkt raken. Dit heeft natuurlijk betrekking op toestanden in de vorstenlanden, die daar tegenwoordig nog min of meer teruggevonden worden. Het bedoelde geschrift toch wordt toegeschreven aan den soesoehoenan Pakoe-Boewana IV, d. i. van 1788–1820. (1)

Nu zal het wel niet noodig zijn er indachtig op te maken, dat men van een man van zooveel beteekenis, als

---

(1) De tekst luidt aldus: [illegible] Zie: „Meded." XIV, p. 275.

het desa-hoofd ongetwijfeld is, zich toch niet eene overdreven voorstelling make. Voortgekomen in alle opzichten uit den "kleinen man", zij 't dan ook bij voorkeur iemand die tot de meer gegoeden der desa behoort, en door voorkomen, ontwikkeling of afkomst nog de meeste aanspraken kan doen gelden om voor de betrekking in aanmerking te komen, is en blijft hij toch geheel en al de gelijke van den "kleinen man". Een desa-hoofd, die niet anders dan zijn' naam schrijven en zeer gebrekkig lezen kan, ook wel in het geheel niets daarvan verstaat, was vroeger vooral, maar is ook nu nog geen witte raaf. Door hun' stand en middelen hebben zij in den regel wel eene betere en ruimere woning dan andere desabewoners, en zijn zij ook beter ingericht; maar hunne manieren, wijze van kleeding en leven, zich voordoen en spreken, teekenen toch altijd hunne afkomst, dat ook vooral het interieur van hun huiselijk leven geldt, gelijk een ieder weet, die met het intime van het desagezin bekend is. En ook naar buiten in het maatschappelijk leven brengt dit burgemeesterschap hen geen trede hooger boven den stand van den "kleinen man". Door den tijd, het gedurig verkeer met ambtgenooten, prijaji's, Chineezen en Europeanen, krijgen zij, als zij namelijk den aanleg daartoe bezitten en behoorlijk leven, iets onderscheidens over zich, iets Javaansch burgemeesterachtigs en voldoende geschiktheid voor het ambt, en het ophouden van hun' rang. Want het dient gezegd te worden, dat er vele desahoofden zijn, die zeer weinig schoolsche kennis opgedaan hebben, maar daarom nog niet juist altijd de minst voor hunne taak berekenden zijn. Het tegendeel is zelfs waar. Want wij kennen ze, die eene lagere school hebben bezocht, lezen, schrijven en rekenen kunnen, die "erg pintĕr" zijn, en daardoor het prijaji's, Europeanen en Chineezen gemakkelijk maken

om zaken met hen te behandelen, hetgeen natuurlijk ook wat waard is. Maar of zij juist daarom geacht kunnen worden voor de bevordering der welvaart in hunne desa datgene te zijn en te doen wat men met reden zou moeten meenen ook van hen te kunnen verwachten, is waarlijk daarmede nog niet gezegd.

Jammer, dat er aan de betrekking van desa-hoofd verzoekingen verbonden zijn! Hoe velen leerden wij reeds kennen, die vroeger onberispelijk, arbeidzaam en onbesproken leefden, en ook wat bezaten; doch, helaas! te kwader ure begeerden desa-hoofd te worden. Hun wensch werd vervuld; zij werden gekozen; en moesten, na eenigen tijd hun ambt vervuld te hebben, ontslagen worden wegens het gebruiken ten eigen behoeve van geïnde belastingen, wegens knevelarij, het heulen met dieven, zich laten omkoopen door landgenoot of vreemdeling, den „kleinen man" benadeelen in gelden, arbeid of gronden. Wij hebben ze leeren kennen, die zich aan publieke vrouwen en allerlei zinnelijk genot of dobbelspel overgaven, zoodat zij, al of niet door ziekte en uitputting of armoede, hun' plicht verzuimden en ten slotte onbruikbaar werden. Mannen, die aanvankelijk onberispelijk waren, maar door het verkeer met ambtgenooten, de samenkomsten ten huize van prijaji's, het bijwonen van allerlei aanleidingen tot het maken van pleizier of ramé-ramé, ten slotte geheel te gronde gericht werden. Bijzonderheden hieromtrent meê te deelen komt ons minder noodig voor, daar ons dit zeker te ver zou afleiden en de beschrijving geen zeer stichtelijke lectuur zou opleveren; maar deskundigen zullen begrijpen en weten, waarop hier zooal gedoeld wordt.

Gelukkig het desa-hoofd, dat eenig karakter bezit! Ook de zoodanigen hebben wij wel leeren kennen: mannen, die altijd op zijn' tijd de ontvangen belastingen

storten; en ook wel hunne desa-genooten helpen om de landrente te kunnen voldoen; die bij de verdeeling der velden en de regeling van heeren- en cultuurdiensten zooveel mogelijk een ieder tevreden trachten te stellen; streng in het behandelen van allerlei desa- en politiezaken; ook wel, die bij hun ambt niet veel zijde sponnen, maar toch er in bleven, omdat zij hart voor hunne desa hebben; die het getal heerendienst-plichtigen en de uitgebreidheid der velden altijd zoo laag mogelijk opgeven, en wel eens eene andere voorstelling van zaken rapporteeren dan met de strikte waarheid zou overeenkomen. Dit laatste overeenkomstig eene vrij algemeen bestaande inlandsche meening, dat een desa-hoofd ook zoo noodig moet kunnen liegen, wil hij een goed desa-hoofd zijn! En in deze meening en hare dagelijksche toepassing is de verklaring te vinden, dat zoowel inlandsche als Europeesche ambtenaren wel eens niet goed op de hoogte zijn van hetgeen er in eene bepaalde desa omgaat.

Zulk een desa-hoofd is door zijn desa-genooten te meer in waarde te houden, als men zich het algemeene volkskarakter herinnert, en bedenkt, dat het leven des desa-mans in zijn geheel uit een complex van nietigheden bestaat, zoodat er gedurig aanleiding tot haspelarij, geknoei, gebabbel, en eindelijk van ontevredenheid ontstaat. Iedere desa – wij wezen er reeds op – heeft een zeker aantal mopperaars; menschen die er steeds op uit zijn hun desahoofd te bespreken, te bespionneeren, en te belasteren; zij schijnen geen ander vermaak te kennen dan te stoken, ontevredenheid te zaaien, en aanleiding tot ruzie en twist te zoeken; en mocht het dan tot eene uitbarsting komen, dan weten zij goed den hoop in gisting te houden. Zijn er twee partijen in de desa, dan zal de onderliggende door deze menschen ageeren; en zoo hebben wij het nog

al eens bijgewoond, dat een desa-hoofd in een gezelschap ruw en lomp werd aangevallen over de verdeeling der werkzaamheden, over het aanleggen van eene waterleiding, allerlei op- en aanmerkingen moest hooren wegens de richting, de breedte en diepte, en de dagen waarop hij daarvoor liet uitkomen, terwijl in bedekte bewoordingen twijfel werd te kennen gegeven aangaande zijne eerlijkheid en goede trouw. En honderd dergelijke gevallen meer! Gelukkig, dat het gezag hetwelk ieder desa-hoofd, en ook een zoodanig aangevallen hoofd toch altijd toegekend wordt, eenig overwicht aan zijne woorden geeft, en men ten slotte toch volgen moet, of . . . de desa moet verlaten. Want ook daartoe ontbreekt het een desa-hoofd niet aan middelen, vooral als hij een man is die wat durft bestaan. Maar is zulk een desahoofd inderdaad onbekwaam of oneerlijk en ongeschikt vòor de betrekking, dan zal hij het ten slotte toch moeten opgeven en aftreden, zoo hem zijn ontslag niet gegeven wordt. Waarlijk, is het ambt van desa-hoofd een veelbeteekenend en geëerd ambt in de inlandsche maatschappij, door Europeanen vaak zoowel overschat als te gering geacht, er is toch voor een' inlander, die een goed desa-hoofd wil zijn, bezwaarlijk een moeielijker, en van de zijde zijner onderhoorigen dikwijls ondankbaarder betrekking te bedenken.

En toch zulk een veel begeerd ambt! Er zijn in de desa inderdaad menschen, die geacht moeten worden tot de besten der ingezetenen te behooren, maar toch niet den minsten lust tot het ambt gevoelen. Wij hebben het zelfs bijgewoond, dat een zoodanig desa-man zich door drang liet bewegen, en met tegenzin zich eene verkiezing liet welgevallen. Maar dezulken zullen er waarschijnlijk wel niet veel gevonden worden. De volstrekt-arme staat van zelf niet naar de betrekking en komt ook niet in

aanmerking. Maar allen, die tusschen deze twee categoriën instaan, willen in den regel gaarne, zeer gaarne desa-hoofd zijn. Deze uit eer- en heerschzucht; gene omdat hij van nature een' afkeer heeft van alle werk eens desa-koelie's; en allen om de onafhankelijkheid, en ook de voordeelen, die men zich voorstelt, deelachtig te zullen worden. En is de geld- en hebzucht bij zulk eene persoonlijkheid goed ontwikkeld, en weet hij zijne onderhoorigen nu eens met allerlei zoete woorden te paaien, en altijd allen met vreeze en ontzag voor zich te vervullen, dan kan hij, bij een niet al te nauwgezet geweten, ook inderdaad wel eenig fortuin bij elkaar brengen. Maar het zijn toch niet velen dien zulks gelukt. Op zijn best blijven zij dezelfde; en komen zij te vallen, dan behouden zij na hun aftreden een ontstemd gemoed, en verdwijnen in den grooten hoop, daar zij nu de middelen missen om op den ouden voet te leven, en zich - zooals men het noemt - schamen! De zaak is deze, dat zeer vele desa-hoofden in hun particulier leven de tering niet altijd naar de nering weten te zetten, en dan door allerlei vaak oneerlijke middelen in een onvermijdelijk tekort moeten voorzien, dat door het vragen van voorschot en schulden maken bij landgenooten, Chineezen en Europeanen natuurlijk niet gedekt kan worden.

Maar, zoo zal men nu vragen, welke zijn dan de lusten en lasten aan het ambt van desa-hoofd verbonden? M. a. w. welke voordeelen geniet, en welke verplichtingen rusten er op een desa-hoofd?

In het bovenstaande wezen wij al zoo op het een en ander, dat uit den aard van het ambt voortvloeit, als: eer, aanzien, eenig distinctief in de kleeding; het desa-hoofd bezit eenige vrijheid van beweging en zelfstandigheid, en geeft wel bevelen voor heeren- en cultuurdiensten, maar

behoeft er nooit aan meê te doen dan bij wijlen als opzichter; hij heeft verkeer met prijaji's, voor de behandeling van dienstzaken en het bijwonen van feesten; op de garĕbĕg's heeft het desahoofd eene bestemde plaats rond de paṇḍôpô van eenen Boepati, waar binnen zich de prijaji's bevinden; hij heeft veelvuldige aanleiding tot verkeer met Chineezen en Europeanen; en wat dies meer zij. Hoeveel waarde dit alles voor ieder hunner afzonderlijk bezit, hangt natuurlijk van ieders persoonlijkheid af. Intusschen zijn het voor geen hunner versmade lusten. De beteekenis van het ambt en het gezag waarmee zij bekleed zijn, brengen toch van zelf meê, dat zij steeds hulp voor zich kunnen krijgen, waaraan een gewoon desa-man natuurlijk zelden of nooit denken kan. Verlangt een desa-hoofd van zijne ondergeschikten hulp om het een of ander aan of in zijn huis te doen; om iemand met de eene of andere boodschap te belasten; om hem een paard, buffel, padi, of het een of ander gereedschap te leenen, hij zal alles veel gemakkelijker gedaan krijgen dan een gewoon desa-man. Immers is hij al licht in de gelegenheid zulken dienst op de een of andere wijze te vergelden; gesteld dat hij nu ook altijd daaraan denkt, want men behandelt zulke dingen ook wel alsof dat zoo van zelf sprak, en de vrees of het ontzag weerhoudt ook vaak van weigeren. Zelfs niet-inlanders zijn wel geneigd hem met geld of wat anders te helpen; want zij, die daartoe bereid zijn, weten wel dat zij straks zijne goede tegemoetkoming en hulp zullen weder ontvangen voor het behartigen hunner belangen; zij 't dan ook dat zulks *niet altijd* in het belang der desa kan zijn. Ware de verhouding van een desa-hoofd tot zijne onderhoorigen gelijk aan die van den Burgemeester in onze maatschappij, dan zou zeker veel anders zijn, of in het geheel niet kunnen plaats hebben. Bijv. gelijk het nu

wel voorkomt, dat een Chinees, die een perceel en fabriek in bezit heeft, feitelijk meer invloed op de omringende desahoofden en door hen op de bevolking heeft, dan bijv. de dáár het bestuur in handen hebbende Assistent-wadônô; te meer daar deze gewoonlijk ook al spoedig een „sobat-kras", een erg goede vriend van hem wordt, en eenvoudig ingepalmd en machteloos wordt gemaakt. In de ontwikkeling van dergelijke bedoelingen bezitten die door geld, slimheid en maatschappelijke positie zoo machtige personen een tact, ook wel eens brutaliteit, die bewonderenswaardig zijn, daar men allen schijn zelfs van het uitoefenen van pressie weet te vermijden, en de bevolking in den val loopt zonder iets te vermoeden. Wij zullen over dit alles thans niet verder uitweiden in betrekking tot het verhuren van gronden, den verkoop van het product der velden, of eenigen anderen handel. Wij zullen alléén op den verkoop van opium wijzen; een onderwerp waarvoor tegenwoordig zooveel belangstelling gewekt wordt. En terecht! Al is het óók waar, dat er nog zoo menig ander punt van algemeen sociaal belang genoemd kan worden, dat niet minder behartiging verdient.

Plaatsen waar wettig opium mag verkocht worden (bekend onder de benaming *kit* of *bambon*) worden bij Gouvernements besluit aangewezen; in de acten voor de verpachting worden zij één voor één opgenoemd. Hun getal werd een vorig jaar op 850 vastgesteld; maar dat er toen, niettegenstaande het verbod, feitelijk duizenden (natuurlijk niet officieel-erkende: maar wat doet dit ter zake?) gelegenheden waren, *en nu nog zijn*, waardoor men in het bezit van opium kan komen, is bekend. De inlanders, in de nabijheid eener *kit* (*bambon*) wonende, hebben niet ver te loopen; maar hoe die der meer of minder ver afliggende desa's? Ter tegemoetkoming aan dit be-

zwaar had men (clandestien) in die desa's een *prĕmbé* wonen, dat wil zeggen een gewoon desa-man, wien, in den regel met voorkennis van het desa-hoofd, door eenen (onder-) pachter eene zekere hoeveelheid bereide opium ten verkoop wordt gegeven, gewoonlijk met 10 °/₀ voor hem als belooning. Hij krijgt dan namelijk bijv. 110 *gèlèng* ten verkoop, doch behoeft er slechts 100 te verantwoorden. Booze tongen verluiden, dat de *prèmbé* – gewoonlijk zelf een schuiver – wel eens vrijmoedigheid genoeg bezit, om van 100 *gèlèng* er 110 of 120 te maken; en dat hij buitendien vaak de man is, die ten behoeve van zijn eigen lastgever den pachter, of ook wel van een' dien pachter vijandigen Chinees, ook nog clandestien opium onder de bevolking weet te plaatsen. Aan dezen laatsten handel verdient hij natuurlijk veel meer. Op verschillende wijzen wordt die waar dan verder onder de menigte verhandeld. Het zal een ieder duidelijk zijn, dat de pachter dus veel belang heeft bij het bestaan van een *prĕmbé* in de desa. (Aanteeken. 6). In vroegere jaren gedroeg het Bestuur zich wel eens, alsof het volkomen onbekend was met het bestaan der *prĕmbé's*! Van tijd tot tijd was dan de inlandsche politie in brandenden ijver ontwaakt, en op de jacht om zulk een' snoodaard, een man die clandestien opium verkocht, zegge een *prĕmbé*, te snappen. En, waarlijk, daar werd van tijd tot tijd dan ook wel eens een desa-man, gebonden en goed bewaakt, als ware hij de grootste schelm op aarde, voor het gerecht gebracht, om daarna vrijgesproken of veroordeeld te worden, al naar het onderzoek afliep. De pachter had, natuurlijk! met dezen man niets uitstaan! Hij waschte zijn handen in onschuld: ja, dreef dien schijn van onschuld wel eens zóó ver, dat hij zelf een' man liet oppakken, en als smokkelaar, iemand die onwettig opium verkocht, liet aanklagen! Dat was

natuurlijk geen vriend van den onderpachter. Lieve hemel! welk een ijver om het bewijs te leveren, dat men eerlijk als pachter zijn' handel ten genoege van het Gouvernement dreef! En welk eene waakzame onomkoopbare politie! Daar is in waarheid nooit grooter comedie gespeeld, dan met die *prĕmbé's!*

Tegenwoordig is de Regeering zoo goed als vroeger bekend met het bestaan der *prèmbé's.* En sedert 1890 heeft zij ze zelfs zeer beslist verboden. En toch.... toch zal er wel geen atoom clandestiene of wel wettige opium minder om verkocht worden, tenzij andere oorzaken, onafhankelijk van dit verbod, een verminderd debiet van wettige opium veroorzaken mochten, waarop bij de toenemende armoede der bevolking wel eenige kans is. Ook al kan erkend worden, dat de naam *prèmbé* nu verdwenen is en ons zelfs bestuursafdeelingen bekend zijn, waar werkelijk geen mannen of vrouwen onder den naam *prèmbé* meer bekend zijn, wij weten, dat de opium nu op andere wijze onder de bevolking gebracht wordt, al heeft de pachter daar ook eenigen meerderen last door. Slechts een paar weken vóór zijn terugkeer naar Nederland was schrijver dezer regelen nog in de gelegenheid den verkoop van opium, van den pachter afkomstig, in een waroeng te doen ophouden. Maar wie zal dat beletten in een over den weg voortgaande tjikar d. i. vrachtkar? En wat er van te zeggen, dat, naar een ieder weet, en het zelfs geoorloofd schijnt – want het wordt waarlijk niet onder stoelen of banken gestoken – zelfs Europeesche bestuurders van landbouw-ondernemingen op het gebergte, ter wille van hun werkvolk, hetzelfde doen of door hun' ondergeschikten laten doen, als de *prèmbé* in de desa? Europeesche *prèmbé's* dus! Dat is helaas! ook........ vooruitgang!?

't Is treurig, maar niettemin waar – als men pachters

wil, dan moest men den *prĕmbé* maar met rust laten; tenzij men het aantal wettige kitten met – laat ons maar een getal noemen! – bijv. een 10000 tal wilde vermeerderd zien. Pachter, Prĕmbé, Smokkelaar! Deze drie behooren bij elkaâr! Maar genoeg hiervan; want de poel van ongerechtigheden, die, niet den opium zoozeer, dan wel de opiumpacht heeft geschapen, is vuil, zeer vuil! En vroeger èn later kon geen *prĕmbé* zich als zoodanig in de desa bekend maken zonder goedvinden van het desahoofd. Dat deze persoonlijk daarvan wel eens niet te versmaden voordeelen genoot, weet iedereen. Het is ook wel eens gebeurd, dat iemand het beproefde, zonder het desa-hoofd kennis te geven, heimelijk opium te verkoopen, maar daar werd dan ook al heel spoedig orde op gesteld. En laat het ons hun ter eere aanteekenen, dat er ook desa-hoofden waren en nog zijn, die zeer beslist weigerden toe te staan, dat iemand zich als *prĕmbé* in hunne desa vestigde. Met zulke weigering maakt men zich natuurlijk geen' vriend van den pachter! En een desa-hoofd moet al zéér vast in zijn schoenen staan, als hij daartegen bestand is. (*Vervolg later.*)

Een en ander over de toestanden in de Minahassa.

(Eene lezing, door Z. B. HOEKZEMA).

Toen mij de vereerende uitnoodiging gedaan werd om in deze hooggeachte vergadering over de Minahassa te spreken, gevoelde ik de eigenaardige bezwaren, die zich opdoen bij iemand, die nog nooit buiten den kring van dagelijkschen omgang sprak. Daarbij kwam de vraag of ik u, M.HH., die regelmatig uit zulke goede bronnen kunt putten, wel iets nieuws zoude kunnen vertellen. Deze tegenwerpingen waren echter voorzien, en waar ik te dien aanzien zeer gerustgesteld werd en het verzoek zich hoofdzakelijk grondde op de overweging, om de beschouwingen eens te vernemen van iemand, die bevolking en toestanden van een *ander* standpunt leerde kennen dan van waar wel de meeste andere beoordeelingen zijn uitgegaan, daar meende ik niet langer te moeten aarzelen. Zóó opgevat achtte ik den tijd van uwe welwillende aandacht te vragen, niet verloren en heb ik zelfs nog hoop, dat deze ure bijdragen zal tot bevordering van het belang der schoone Minahassa, waar ik 17 jaren heb geleefd.

Na jaren afwezigheid hier te lande teruggekeerd, drong zich van lieverlede een zucht tot vergelijking bij mij op, die op één punt zoo sterk is, dat er geen ontkomen aan is. Dat punt betreft de bevolking van Nederland en die van de Minahassa. Ik stel daarbij voorop, dat ik de meer ontwikkelde en hoogere klassen onzer maatschappij buiten beschouwing laat, doch óók de paria's uitsluit. Het volk dus, wat men in den regel onder het volk verstaat,

vergelijkende met de Minahassa-bevolking, valt de vergelijking niet ten nadeele van de laatste uit. Zedelijkheid, huiselijkheid, bescheidenheid, gastvrijheid, eerbied voor wet en overheid, menschlievendheid, eerlijkheid zijn volksdeugden, die ginds duidelijker merkbaar zijn dan zij in het algemeen *hier* zijn waar te nemen. Er zullen er wel zijn die te Menado geweest zijn en anders oordeelen; die staaltjes van onzedelijkheid, van brutaliteit, van diefstal weten te verhalen. Maar behalve dat zulke enkele gevallen geen maatstaf opleveren, als eens *goed* onderzoek werd gedaan, dan zou nog al eens blijken, dat de aanleiding, een groot gedeelte der schuld, schuilt bij den Europeaan, die zich dikwijls ten onrechte zoo hoog boven den bruinen broeder of zuster verheven acht. Het is een algemeen bekend feit, dat op strandplaatsen, en waar de inlander veel met *velerlei* Europeanen, Chineezen, e. a. in aanraking komt, hij meer ondeugden dan deugden aankweekt. Toch komt het mij en anderen te Menado niet in de gedachte om zelfs des nachts maatregelen tegen diefstal te nemen. Tafels, stoelen, enz. blijven in de open veranda, of voorgalerij, staan en niemand zal zich er aan vergrijpen, en politie beteekent daar al *heel* weinig. De geheele Minahassa heb ik doorgereisd, bij dag en bij avond – ik heb in de bosschen, waar nog verschillende inlanders van de jacht leven en waar het gezicht van een' Europeaan een groote zeldzaamheid was, weken achtereen onder hen vertoefd – nooit kwam het bij mij op, mij te wapenen. En wanneer men om de eene of andere reden in eenig dorp zoude wenschen te overnachten, geen deur zou gesloten worden en het weinige wat gegeven kan worden, zou men niet achterhouden. De Minahasser is bescheiden en beleefd, maar heeft een zeer ontwikkeld gevoel van menschenwaarde. Waar elders misschien slaafsche onderdanigheid wordt waargenomen, zelfs bij de vernederendste

toespraak, wordt hier daaruit het besef geboren met een weinig beschaafd Europeaan te doen te hebben, en als gevolg daarvan laat het werk of de bediening te wenschen over. Hij verlangt als mensch te worden aangesproken en behandeld en heeft daarop ten volle aanspraak.

Het familieleven heeft zich meer en meer ontwikkeld tot eene westersche hoogte en het is wel vreemd, dat het rapport van den Regeerings-Commissaris Gallois zwijgt over iets wat daarmede in nauw verband staat: een burgerlijke stand voor de inlandsche christenen der Minahassa. De bevolking is er al lang rijp voor, en zou de invoering daarvan zeer appreciëeren. En wanneer de Regeering tegelijkertijd een middel wist te vinden om de erfelijke gemeenschappelijke gronden te verdeelen en in kaart te brengen, dan zou een telkens wederkeerende bron van twist en geschil met al den aanhang van dien zijn gestopt.

Hoewel de rechterlijke organisatie nog slechts van 1882 dateert en aanvankelijk, als alle nieuwe regelingen (vooral op dit gebied), niet naar eisch werd gewaardeerd, won ze al vrij spoedig een zeker vertrouwen, wat steeds grooter wordt en meer algemeen. Het is merkwaardig hoe spoedig men leerde inzien, dat voor den rechter vrijuit gesproken kon worden, zonder dat men in ander opzicht werd geknepen. Het besef, dat de rechterlijke macht een zuiver standpunt inneemt, en dat er geen verband bestaat tusschen rechterlijke en bestuurszaken, oefende daarop een' zeer sterken invloed uit. Vroeger was dat wel eens anders! En of een onderzoek administatief of rechterlijk zal gehouden worden, bepaalt nog veelal de verhouding der betrokkenen. Of de Minahasser dan niet erg waarheidlievend is? Dat is zeer betrekkelijk! Zoolang hij zich met ontwijkende antwoorden redden kan bij een of andere zaak, waarbij hij betrokken is, zal hij rechtstreeksche vermijden.

Ook hangt het er zeer van af wie hem vraagt, en het is velen onder de hulppredikers en oudere particulieren in de Minahassa niet zoo moeilijk de volle waarheid te vernemen. Doch overigens behoeft het ons niet te verwonderen, dat de liefde tot waarheid zich niet zoo snel ontwikkelde als wel wenschelijk was; want de voorbeelden waarbij de waarheid verminkt, bemanteld of verwrongen wordt, belemmeren dit zeer zeker. Of bestaat er niet dikwijls naast de waarheid nog een officieele waarheid? En heeft niet menigeen ondervonden, dat te handelen of te spreken in strijd dáármede hem tot nadeel werd? Toch wordt de grens der halve waarheid gelukkig enger, en heeft het bezoek van den Regeerings-Commissaris Gallois naast vele halfheden toch ook voorbeelden opgeleverd van inlanders, die, ongeacht de mogelijk nadeelige gevolgen voor henzelven, met opoffering van bijna alles, den moed vonden om de ongerechtigheden met den vinger aan te wijzen. Ik heb den brief gelezen van een der hoofden, waarin hij een der heeren hulppredikers de grieven en ellende opsomt waaronder zijn volk gebukt gaat en, ten bewijze dat hij zich bewust was wat hij waagde bij zijn pogen om den toestand te verbeteren, mogen de woorden dienen waarmede hij dien brief eindigde: „Verbannen en in een vreemd land leven, mits mijn volk gelukkiger is, dat zou ik nog kunnen dragen, maar als ik *dat* nog niet bereikte dan zou ik 't niet overleven!"

Het zou mij te ver voeren, en het mag, als genoegzaam (althans onder u, M. HH.) bekend, ook overbodig geacht worden, alle de grieven der Minahassa-bevolking hier op te sommen. Wel verdient het opgemerkt te worden, dat aan de gedrukte en zelfs hier en daar ontevreden stemming op zoo waardige wijze, zonder ééne daad van geweld, werd uiting gegeven, en intusschen overheid en wet werden

geëerbiedigd. Stellen wij daartegenover den toestand zooals die slechts ééne eeuw te voren was, dan vraagt men zich af, hoe het mogelijk was van die nog vrij ruwe volksstammen, die voortdurend in onderlingen strijd leefden, in zóó korten tijd een volk te maken zooals het thans is. De eer daarvan – al heeft de vatbaarheid voor de zaden des Christendoms en der beschaving de taak vergemakkelijkt – de eer komt toe aan de zendelingen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap. Dat weet en gevoelt de bevolking met erkentelijkheid, en met hare nooden en behoeften, met familiezaken, met alles waarin zij belangelooze voorlichting behoeft, komt zij tot hen, óók nu zij hulppredikers zijn, ambtenaren van het Nederl.-Indisch Gouvernement. (1) Geen wonder! De vraag ambtenaar of zendeling is geheel ondergeschikt aan de wetenschap: hulp met raad en daad nimmer te vergeefs in te roepen! Dat de invloed van de Broeders daar ginds op de bevolking derhalve groot is, kan niemand bevreemden en heeft goeden grond. Of zonder dien rust en orde, in tijden als de laatste jaren, onverstoord zouden zijn gebleven moge een vraag zijn, *niet* of verstoring mèt dien invloed te vreezen is. Toch gaan er stemmen op, die dien invloed zouden willen fnuiken, en wel door verplaatsing van de HH. hulppredikers, waaraan zij als ambtenaren thans meer blootstaan. De oud-resident Swaving acht het blijkens zijne artikelen in de Javabode zelfs eene fout, dat hunne benoeming tot ambtenaren niet gepaard ging met overplaatsing (natuurlijk naar een ander gewest, want anders zou het middel niet aan het doel beantwoorden). Hoewel die Resident eens in een door hem zelven bijeengeroepen vergadering van belanghebbenden bij de Europeesche landbouwnijverheid zeide: „ik sta te hoog om ongelijk te hebben", waag ik het toch dergelijke verplaat-

(1) Tegen deze voorstelling blijf ik opkomen. (Ndb.)

sing een ramp te achten voor het volk, voor de zending, en niet vrij van bedenking voor het Bestuur.

Voor het volk, omdat de opvoedende en leidende kracht van een' nieuweling veel zou tekort komen, bij gemis van volledige kennis der particuliere omstandigheden der gemeenteleden;

voor de zending, omdat juist in den invloed der tegenwoordige titularissen een bolwerk is gelegen tegen de propaganda der Roomsche Missie;

en voor het Bestuur, omdat het een invloed zou missen, die nooit gekant is tegen zijne maatregelen, rust en orde helpt bevorderen, en eventuëele bezwaren kalm en met niet te versmaden kennis van zaken en toestanden kan uiteenzetten.

Het is duidelijk, dat die motieven niet wegen bij een Bestuur, dat meent de onfeilbaarheid te bezitten, maar zulke hoofdambtenaren worden gelukkig zeldzamer.

Toch is het dunkt mij te betreuren, dat zoo weinig geprofiteerd wordt van eene voorlichting, gegrond op degelijke kennis van land en volk, zooals die door de oudere hulppredikers en andere ingezetenen kan worden verstrekt.

Acht men die zoo overbodig in een gewest zoo geheel afwijkend van alle andere onzer uitgebreide Indische bezittingen, dat de vrees om ook bij de beste bedoelingen een' verkeerden weg in te slaan, niet behoeft te bestaan? Dan wijs ik onder vele voorbeelden slechts op het feit, dat de Resident Matthes een' ingrijpenden maatregel wist gedaan te krijgen, wat zijn onfeilbare ambtsvoorganger Swaving uit gebrek aan tact niet vermocht.

Maar bovenal, mijne Heeren! acht ik in het algemeen overplaatsing van de heeren hulppredikers in de Minahassa gelijk aan een ramp, omdat mijn langdurig verblijf in de Minahassa mij heeft doen zien, dat zij, toegerust met het vertrouwen en de achting der bevolking, het goede willen,

en streven, ernstig streven naar de bevordering van het waarachtig welzijn van dat goede volk, dat volkomen al de belangstelling waardig is, in den laatsten tijd vooral, tot in 's lands vertegenwoordiging, betoond.

Die belangstelling openbaarde zich ook in verschillende artikelen in de pers. Ik herinner mij hiervan o. m. een betoog, dat de strekking had aan te toonen, dat de opium-pacht al zeer misplaatst geacht werd in de christelijke Minahassa; en nu wil ik deze gelegenheid aangrijpen, om hier te verklaren, dat, uit welken anderen hoofde de opiumpacht ook te veroordeelen moge zijn, er hoegenaamd geen verband bestaat tusschen die pacht en de Minahassa-bevolking. Zij wil er niets van weten, en Chineezen, Javaansche soldaten, en de in de Minahassa verspreide Gorontaleezen zijn de eenige afnemers van opium.

Overigens had die belangstelling ook de materiëele welvaart van de Minahassa op het oog, en waarlijk met grond. In welk opzicht die bevolking vooruit moge zijn gegaan, in stoffelijken zin ging ze in de laatste jaren bepaald achteruit. Terwijl in vroegere jaren duizenden picols rijst werden uitgevoerd en flinke koffie-oogsten van 20–30 duizend picols, een bedrag van 3–5 tonnen gouds onder de bevolking brachten, zijn deze in de laatste 10 jaren aanmerkelijk geslonken, en moet regelmatig rijst worden ingevoerd. Stond daartegenover nu eenige belangrijke uitvoer van andere producten, maar dit is niet het geval en weegt hoogstens op tegen de productie van cacao, die vroeger den uitvoer van rijst vergezelde. Doch ik heb geen statistieke gegevens noodig om te constateeren, dat de koopkracht van de Minahassa-bevolking jaar op jaar zwakker werd; ik ondervind dat immers in mijne handelszaken? De handelsbeweging te Menado nam wel belangrijk in omvang toe, maar . . . met de mohammedaansche kust-

staatjes, met de Sangir-eilanden, met de Bocht van Tomini; niet, ten gevolge van locale behoeften in de Minahassa.

Daarin kan steeds moeielijker voorzien worden. En geen wonder! Aan de hand van het rapport van den Reg. Commissaris Gallois, dat waarlijk niet aan overdrijving lijdt, komen wij op circa 212 dagen verplichte diensten, die voor de koffie-cultuur daaronder begrepen. Daarbij gesteld 60 zon- en feestdagen, dan blijven er van het gansche jaar slechts 90 dagen over om in eigen behoeften te voorzien. Doch daarbij wordt nog geconstateerd, dat niet voldoende rekening is gehouden bij het vorderen der verplichte diensten met de tijdstippen waarop de eigen velden of oogsten der bevolking bewerkt moesten worden. En neem ik nu nog in aanmerking, dat zeer belemmerende bepalingen werden gemaakt op het vrije verkeer in de Minahassa, in het belang van de inning der scherper toegepaste en hooger opgedreven hoofdelijke belasting, zal het dan nog betwijfeld worden of in de Minahassa, met zijn' vruchtbaren grond, zoo groot als de provincie Gelderland, en door slechts 150000 zielen bewoond, gebrek werd geleden? En er was gebrek, in die mate dat hier en daar de bevolking zich met boschvruchten en aardwortels in 't leven hield, of sago klopte.

Men heeft om het tegendeel van gebrek te betoogen melding gemaakt van den opkoop van inlandsche rijst, zelfs in 1891 en 1892, doch aan dat betoog hecht ik niet als zoodanig. Het komt er meer op aan, welke beweegreden de inlander heeft bij verkoop van zijn rijst!

Nieuwe, meestal onnoodige wegen werden aangelegd, andere verlegd om een jaar later wederom eenige tientallen meters verplaatst te worden, en dat alles zonder dat voor het gemis der erfelijke gronden behoorlijk schadeloos werd gesteld, zooals toch de z.g. Agrarische wet uitdrukkelijk

wil. De opdrijving der belasting bracht eene meerdere bate van *f* 2400 in 's lands kas! Wachthuizen verrezen op kosten der bevolking bij de bestaande (waartoe?) en werden des nachts door de negery-bewoners betrokken, om kort daarna weer ingetrokken te worden. Trots de reeds aangeduide beschikking over de bevolking ver boven het wettelijk maximum, spoorde de Resident Stakman de bevolking aan, tot het planten van klappers, notenmuscaat en ook peper! Zóó staat het in het verslag van den Reg. Commissaris, maar die aansporing nu werd door de bevolking gevoeld als nieuwen dwang en zelfs zijn personen op de politierol gestraft. Evenzoo moesten de hoofden de vaderlijke zorg aanmerken, die hun bij vooruitbetaling het nieuwe costuum tot ongeveer 40 procent hoogeren prijs bezorgde dan waarvoor zij elders terecht konden! Dwang wordt ontkend, maar dat verandert niet aan den indruk, die vrij algemeen is, dat er wèl dwang is uitgeoefend of althans ongeoorloofde pressie. Of wat denkt gij hiervan M. HH.! Een dorpshoofd had, ten einde die vrijwillige(!) vooruitbetalingen te kunnen doen, de gelden daartoe genomen uit zijn hassil-kas, en kwam hulp inroepen toen hij die storten moest. Hij werd geholpen, want de man stond zeer goed aangeschreven. Afgezien van de wijze waarop de hoofden herinnerd werden aan den termijn van betaling, is alléén de bemoeienis van besturende ambtenaren ten behoeve van dien leverancier reeds voldoende om de gedachte aan vrijwilligheid te verbannen. Dit had een Resident moeten beseffen.

Ter wille van eene geheel eigenaardige opvatting van de letter van het Heerendienst-reglement wilde de Resident Stakman de inlandsche onderwijzers, godsdienstleeraars en de kweekelingen, die daarvoor opgeleid worden, inlijven bij de heerendienstplichtigen, omdat hij in zijne strenge opvatting

van de bepalingen niet iets wilde constateeren, dat hem onmogelijk voorkwam, ontbrak zijn visa op de declaraties der hulppredikers, ten gevolge waarvan deze niet betaald konden worden.

Of de betrokken personen allen die bate konden missen, scheen geen punt van overweging uit te maken. Ware nu diezelfde strenge opvatting gehandhaafd in zake het aantal heerendienstdagen — ten aanzien van den afstand waarop die diensten mogen gevorderd — ten aanzien van het gebruik van dwangarbeiders anders dan ten behoeve van het Gouvernement, men had den Resident Stakman ten minste in het aureool van strenge rechtvaardigheid kunnen plaatsen, — nu zagen we slechts een armzalig geknutsel, dat ernstigen twijfel wettigde ook aan de goede bedoelingen, die de Heer Stakman beweerde te hebben. Doch zelfs dát aangenomen, dan nog is zijn geheele bestuur ten aanzien van de Minahassa één mistasten geweest naar de middelen om ze te verwezenlijken en valt slechts te constateeren, dat hij, zooals mij een vriend uit de Minahassa schreef: „naar centen zoekende voor guldens brak." Het is thans ruim 1 jaar geleden dat er rust was ingetreden, een dompige rust na de agitatie gedurende het verblijf van den Regeerings-Commissaris Gallois. Men was in angstige spanning wat nu volgen zoude, want door woord noch daad verraadde zich de Commissaris, wiens houding tot het laatste oogenblik dubbelzinnig bleef. Hoe langer de beslissing uitbleef, hoe meer men vreesde. Maar eindelijk bracht Batavia verlossing, die des te meer gevoeld werd, toen de benoeming van den nieuwen Resident bekend was.

De keuze van dezen was ditmaal gelukkig, en werd vrij algemeen als zoodanig begroet. Aan kennis van land en volk, ook opgedaan als controleur in de meeste, zoo niet alle afdeelingen, paart de Heer Jellesma humaniteit. Dat is het wat de Minahassa noodig heeft: een humaan

bestuur. Wij hebben daar veel goed te maken, veel te herstellen. Een begin werd reeds gemaakt door al te ondoeltreffende en gehate regelingen van de laatste jaren in te trekken; en aan de wegen zal, met inachtneming van het wettelijk maximum, zoo min mogelijk worden gedaan. Het is toch waarlijk geen vraag wat beter is: kolfbanen en een uitgeteerde bevolking of minder fraaie wegen en een volle maag. Laat de bevolking eerst eens op verhaal komen. Intusschen kan op verbeteringen gezonnen worden en deze worden voorbereid. De Regeering verhoogde den prijs der koffie van *f* 15 op *f* 25 per picol. Jammer dat de oogst zoo uiterst klein is, zoodat die verhooging niet gevoeld wordt. Het oogenblik om gevolg te geven aan de door de Tweede Kamer aangenomen motie-Geertsema schijnt zeer gunstig. De bate, die 's Lands kas mist door vrijstelling der koffie-cultuur, is ten gevolge der steeds kleinere oogsten betrekkelijk gering, terwijl die vrijgeving den bestaanden twijfel bij de bevolking zal wegnemen en zij met kracht zal aanplanten. Want twijfel, gerechte twijfel bestaat er ginds, of het er wel ooit toe zal komen. De bevolking ziet toch nu wederom, dat de belofte van den Resident Stakman, dat Liberia-koffie niet zou behoeven te worden ingeleverd in 's lands pakhuizen, in de practijk wordt verloochend. En als zij den Resident niet gelooven kan, op welken grond zal zij dan haar vertrouwen bouwen? Wacht men nu nog eenige jaren, dan zal het mogelijk zijn, dat de vrijstelling eerst dan komt wanneer er geen koffie meer is, en de bestaande tuinen verwaarloosd zijn. Dan kan de bevolking op nieuw aanplanten! Ja, maar niet met kracht, en men vergete niet, dat juist de oogst der bestaande tuinen een groote factor is om het bijplanten en aanleggen van nieuwe te bevorderen. Immers dan ziet men onmiddelijk het voordeel van die vrijstelling, dat anders circa 4 jaren op zich laat wachten. Dan ook kan,

na ettelijke jaren, vooruitgang in de koffie-productie verwacht worden en is de tijd dáár, om een beter en evenredig belastingstelsel in te voeren. Daarvoor is de bevolking wel degelijk vatbaar; slechts kan die evenredigheid nu nog niet toegepast worden, omdat het minimum voor de meesten te hoog is, niet, zooals de Heer Gallois meent, omdat de bevolking niet ontwikkeld genoeg is. De Regeering make verder de knellende banden van verplichte persoonlijke diensten, die niet meer passen bij de hoogte, waarop het onderwijs daar werd gebracht, losser en ware het zoover te brengen, dat die geheel konden gemist worden, des te beter. Een billijke bijdrage tot de kosten van onderhoud van wegen en werken van openbaar nut, tot de Staatshuishouding, zou zij in ruil daarvoor willen, en dan ook kunnen opbrengen.

Men werpe mij niet tegen, dat de Minahasser lui is; dat is hij *niet*. Doch gesteld al, dat de vele, en dikwerf nuttelooze, onbetaalde arbeid, die van hem gevergd werd, den lust tot zulken arbeid verminderde, zou dat te verwonderen zijn? De proef worde gewaagd! Laat hem de vruchten van zijn' arbeid! Met handhaving van den dwang gaat de koffie-cultuur zeker te gronde, de inzet is waarlijk niet groot.

Op deze wijze worde de Minahassa geleid in het spoor van verdere ontwikkeling, dat bij de beschavingshoogte waarop het volk reeds staat, dat gewest in weinig tijd in ieder opzicht zal leiden tot wat het in zedelijk en godsdienstig opzicht reeds is: één der schoonste en gezegendste gewesten van Nederl. Indië.

Ons aller belangstelling, steun, en invloed verdient zij ten volle en deze worden beantwoord met eene trouw en aanhankelijkheid óók aan het Nederl. Indisch Gouvernement, als nergens beter betoond worden, terwijl zij allen medearbeiders aan hun welzijn eene zeldzame voldoening verschaft.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Welke beteekenis heeft de Genees- en Heelkunde in en voor onze Zendingen?

(Eene lezing, door C. POENSEN).

De inlandsche bevolking, onder welke een zendeling zich vestigt, kent uit den aard der zaak geen andere geneeskundige behandeling van hare zieken, dan die voortvloeit uit eene hoogst-oppervlakkige, veelal van bijgeloof uitgaande, waarneming van zeer, zeer weinig ontwikkelden. Het is eene nu eens overgeleverde, dan weer door het toeval ingegevene, ervaringswetenschap, met de slechtst mogelijke diagnose, en een geheel ongemotiveerd gebruik van wat men noemt geneesmiddelen, van wier kracht of werking men niet het minste begrip heeft. De geneesheer der Europeesche maatschappij staat verre van die inlandsche wereld; zij kent hem niet. De door de Indische Regeering op verschillende plaatsen gevestigde, onder toezicht van Europeesche geneeskundigen werkzame inlandsche docters, die volgens Europeesche beginselen en methode eene practisch wetenschappelijke opleiding te Batavia ontvangen, zijn natuurlijk te gering in aantal om in de behoefte te voorzien, om niet te zeggen, dat ook hun, juist ten gevolge van die Europeesche opleiding, slechts een zeer matig, zoo al eenig, vertrouwen geschonken wordt. En zoo blijft die inlandsche wereld zich met haar eigen docters of docteressen behelpen, die, geacht in het bezit van

bovennatuurlijke krachten en wetenschap te zijn, de lijders behandelen door allerlei gebedsformulen en bezweeringsmiddelen; of wel eene massage toepassen, die soms heilzaam, maar ook dikwijls verderflijk, ja doodend werkt; of die als geneesmiddel dingen voorschrijven – neen, opgeven! want schrijven kan geen van hen – die nu eens al te dwaas, dan weer al te vies zijn om zelfs te noemen; altijd gegrond op vermoedens, of op hooren zeggen, of zoo maar, zonder eenigen redelijken grond.

Daar verschijnt de zendeling in die inlandsche wereld. Uit den aard der zaak is hij de meerdere te midden van de inlandsche bevolking. In de Minahassa, op O. Java, en elders, had hij het geluk een grooter of kleiner getal reeds christen geworden inlanders te vinden. Hij kwam door hen onmiddelijk in aanraking en verkeer met de inlandsche wereld. Hij woont en leeft te midden van inlanders. Geleidelijk en als van zelf komt hij in aanraking en verkeer met de hem omringenden. Hij heeft bijv. onder zijne huisgenooten, onder zijne bedienden wel eens een' zieke gehad. Dien heeft hij geholpen. De inlandsche geburen hebben er van gehoord. Zij probeeren het ook eens met hem, als zij een' zieke hebben. En de zendeling wijst hen niet af. God geeft zegen aan zijne hulp, en de zieke herstelt. Anderen hooren van het geval; en ook zij verstouten zich om hulp bij den zendeling te verzoeken. En ook van die gevallen gaat het gerucht al verder en verder. En de zendeling is steeds bereid allen te helpen! Zoo breidt de kring zich uit.

Zoo ging en gaat het allen zendelingen. Dat zij er wèl aan doen aldus te helpen, ontkent niemand. Dat zij velen waarlijk goed geholpen en gered hebben, wordt door niemand betwijfeld. Dat zij ook alzóó, naar aanleiding daarvan zoowel als door het feit zelf dier koste-

looze, liefdevolle, met zorg en toewijding betoonde, behandeling van zieken, Christus gepredikt hebben, staat bij ieder vast. Ja, wat meer is! Men zou het in ieder christen, waar ter wereld ook, hoeveel te meer dus in een' zendeling, hoogst bevreemdend en afkeuringswaardig achten, als hij niet hielp waar en zoo goed hij kon, in toestanden waar iedere noodige en geschikte hulp ontbreekt. En – de geheele zaak even natuurlijk als verklaarbaar achtende, zou er ook eigenlijk niet veel meer over te zeggen vallen; er zou hier wel een punt gezet kunnen worden!

En inderdaad! Als wij de berichten van ons Genootschap doorbladeren, dan valt het al zeer spoedig in het oog, hoe men tot vóór ongeveer een dertig, veertig jaar werkelijk na het boven gezegde zoo iets als een punt er bij zette. In de Minahassa, in de Molukken, of waar ook, heeft waarschijnlijk, ja zeker, nooit een zendeling geweigerd een' zieke naar vermogen te helpen. En toch – hoe zeldzaam komt het voor, dat in hunne berichten een zendeling handelende als geneesmeester optreedt! Zeer zeker! Dikwijls is er sprake van zieken, van stervenden – en nooit ontbreekt de zendeling als troostend vriend, als biddende broeder, en voorbiddende herder. Maar wat hij als geneeskundige heeft gedaan, gij verneemt het eenvoudig niet. Dit zwijgen wordt niet daardoor verklaard, dat men onverschillig was voor het lichamelijk lijden van de inlanders; ook niet daardoor dat men niets deed voor al die zieken. Het tegendeel is waar. En ook was het niet omdat allen er zoo weinig van wisten. De eenige verklaring voor dat zwijgen zal wel deze zijn, dat men het gansch natuurlijk, niet juist als iets bepaald zendelingachtigs, schatte een' zieke te helpen, zóó en voor zooveel men dat verstond. Men hielp, omdat men helpen wilde; omdat

men het niet nalaten kon; omdat roeping en plicht dat eischten; en ... men sprak er verder niet van.

Maar de zending is niet een onmiddelijk en volkomen gegeven; zij is als een levend organisme, dat zich ontwikkelt; de zendingidée ontplooit en ontvouwt zich, nu in deze, dan in gene richting. De grondslag en drijfkracht der christelijke zending is eeuwig en onveranderlijk; maar de practijk ontwikkelt zich onder den invloed en de leiding des Heiligen Geestes naar de eischen van ieder afzonderlijk zendingsterrein. Zóó is het gegaan in de geheele geschiedenis van ons Genootschap en zijne zendingen; zóó gaat het nog in onzen tijd. Onze zendingen in Poso en Gorontalo zullen ons hoogstwaarschijnlijk in hare ontwikkelingsgeschiedenis een geheel andere zendings type doen kennen dan bijv. die in de Minahassa.

Jellesma betrad op Java een heel ander zendingveld, dan hij op Ceram had leeren kennen. Hij is er dan ook werkzaam geworden volgens eene voor hem nieuwe methode, maar door den toestand van land en volk geëischt. Gedurende en door het werken van Jellesma en al zijne opvolgers ontwikkelde zich de werkmethode voor Java, zoowel in de richting van het onderwijs, als van den landbouw, de industrie en de geneeskundige behandeling. Wat het onderwijs betreft, wij hebben stof tot danken; het is in vele opzichten op eene goede hoogte gebracht. Landbouw en industrie werden wel ter sprake gebracht; ook werd wel iets geknutseld, maar tot heden werden zij nog ter zijde geschoven. Als ik mij niet bedrieg, dan zal er een tijd komen, dat wij wel gedwongen zullen worden ook daaraan te denken; ook die zullen zich aan ons opdringen zoo goed als de ziekenbehandeling dit reeds heeft gedaan. Het schijnt misschien voor velen hier wel zóó, dat de zendeling zich een methode van werken schept;

maar inderdaad zijn het de omstandigheden waarin hij verkeert, die hem in eene bepaalde richting voortstuwen; te zijner tijd stelt God de mannen aan het werk, geschikt om „zijne medearbeiders" te zijn. De ziekenbehandeling op Java is niet door de zendelingen bedacht; zij heeft zich aan hen voorgedaan, en is onder Gods leiding geworden. Zoo is het dan ook in de laatste dertig jaar voor Java anders in de berichten van ons Genootschap geworden. Langzamerhand en als ongemerkt ontwikkelde de ziekenbehandeling zich, en kreeg eene uitbreiding en beteekenis, die belichaamd voor onzen geest optreden in „het Ziekenhuis". Kruijt Senior begon; Kieftenbelt, Roskes, Kreemer, betraden dezelfde paden, en Kruijt Junior zet allen in de schaduw, de eerste zendeling-accoucheur en heelkundige van alle zendelingen op Java! Djombang's voortreffelijke geneesheer, Dr. van Buuren, acht het niet al te zeer beneden zijn wetenschappelijk standpunt Kruijt te steunen en te helpen, zooveel hij kan, overtuigd zoowel van het deugdelijk als heilzaam werkend karakter van diens geneeskundige practijk. Kruijt zelf noemt die nog altijd bescheiden: ziekenbehandeling.

Gelijk in zooveel andere hoogst belangrijke en zegenrijke werkzaamheden – zooals bijv. de Spaarbank enz. – hebben de Kruijt's, vader zoowel als zoon, ook in dezen arbeid hun' eigen weg gevonden, en dien met moed, onder biddend opzien tot God, bewandeld. Voor zoo veel inspanning, werkkracht en werklust, practisch inzicht in de realiteit des levens, en op den Heer bouwend en vertrouwend barmhartigheidsbetoon, gevoelen wij eerbied, en danken God, die Java in hen zulk een uitnemend tweetal zendelingen schonk. Waar wij hen met liefde en vriendschap herdenken, gedenken wij hunner in onze gebeden.

Amen! zegt ieder uwer daarop! Maar – de ervaring-

rijke, de geschiedenis onzer zending nauwkeurig kennende, de met een helder verstand begaafde, wijze en voorzichtige Bestuurder des Genootschaps verheugt zich in en over dat alles – edoch, niet zonder een gevoel, alsof hij iets bedenkelijks daarin meent te ontdekken. Dat de zendeling lijdenden en kranken helpt – hij vindt het natuurlijk; hij acht dat van zijn plicht. Dat de toeloop vermeerdert, en al grooter en grooter wordt – ook dat vindt hij natuurlijk en verklaarbaar. Maar toch! Men moet zich zelf kennen; zich zelf des noodig weten te beperken. Hij wil onderscheid gemaakt hebben tusschen het werk der evangelisatie en dat der philanthropie. Dat de zendeling doe hetgeen des zendelings is, en niet dat hetgeen des geneeskundigen is. Dat de Zending niet doe hetgeen van de Regeering is.

Ik wil geacht worden zoo goed als wie ook de waarde en beteekenis der gemaakte bedenkingen te kunnen waardeeren. Ik ga zelfs verder, en meen, dat waar philanthropie en Regeering kunnen optreden in den bedoelden zin des woords, zij dat ook van zelf wel doen zullen. De zendeling heeft slechts het werk van ontginner, van pionier te doen. En waar philanthropie en Regeering kunnen optreden, is het voorbereidend werken der zending volbracht. 't Is waar – de "ziekenbehandeling" heeft op Java vooral eene beteekenis gekregen, als zij nergens heeft; maar wie haar kent weet, dat zij nog altijd een voorbereidend karakter in geheel haar optreden en bezig zijn heeft. Waart gij, zooals ik, zelf een zeker aantal jaren in die zending werkzaam geweest, dan zoudt gij zeker ook meer vertrouwd, meer gemeenzaam met het onderwerp zijn; gij zoudt 't nog beter begrijpen, en u kunnen voorstellen, hoe 't zoo gaan moest. Gij weet het misschien, ja zeker niet, hoeveel gesprekken uwe zendelingen

op Java over de „ziekenbehandeling" hebben gevoerd, waar zij die zich zagen ontwikkelen en uitbreiden, en het soms scheen alsof hun die over het hoofd zou groeien. Ary Kruijt verklaarde zelfs onlangs nog, dat hij vroeger tegen de stichting van een ziekenhuis was; en het is nog niet zoo heel lang geleden, dat ik zelf bedenkelijk het hoofd schudde over die geheele ziekenbehandeling, waarbij ik toch door den nood gedrongen ook al, even hard als Kreemer, bijv., heb meegeloopen. En toch – het is de wijsheid, de tact, de methode van werken, die gezorgd hebben, dat de ziekenbehandeling zich mocht uitbreiden zooveel zij wilde; maar dat de zendelingen haar toch altijd meester bleven, en slechts als een deel van hun werken konden blijven beschouwen. Zien wij er slechts de stukken van Kruijt en Kreemer in het 36ste (pag. 282 v. v.) en 37ste deel (pag. 31 en 68) onzer „Mededeelingen" op na. 's Morgens 7 uur begint A. Kruijt – zoo schrijft hij – maar om 10 à 11 uur is alles afgeloopen, zoodat de school op zijn' tijd geregeld kan plaats hebben. Een enkel, buitengewoon geval, mag de zendeling misschien een paar maal per dag doen ontbieden; maar dat zal nog veel meer het geval zijn, en veel meer inspanning en tijd kosten, waar men niet zoo vertrouwd is met de practijk.

En nu moeten wij vooral bedenken, hoe de zendeling daardoor blijkt een groot vertrouwen bij de bevolking gewonnen te hebben; hoe gemeenzaam men met hem geworden is, en hij in het organisme der maatschappij en der samenleving begint te passen, zoo als met geen vreemdeling ooit het geval is geweest of ooit kan worden. Feitelijk begint hij de inlandsche doekoen te verdringen, en zijn of haar plaats in te nemen. De zendeling krijgt daardoor toegang tot de woning, beteekenis in het sociaal en godsdienstig leven, die door geen ander middel te winnen

zijn. De vrucht dier onafgebroken inwerking op geheel het bestaan der inlandsche bevolking is deze, dat, veelmeer nog dan door de prediking, het bijgeloof wordt ondermijnd, en, zichzelf daarvan allerminst bewust, verstand en hart onder een' invloed komen, die tot Christus moet leiden. Waar zoo de geheele persoonlijkheid des zendelings, als de draagster van de geestelijke type des christens, de woning binnentreedt, heeft de Heilige Geest zich een weg gebaand, om tot het binnenste heiligdom der ziele door te dringen, en daar hervormend en vernieuwend werkzaam te zijn. Daar zal een tijd aanbreken, dat een honderdvoudige oogst den arbeid der zaaiers van het heden zal loonen, en het christelijk leven zich op een' bodem zal ontwikkelen, die doortrokken is van den hemelschen dauw der christelijke liefde en des goddelijken levens.

Daar is meer! Tot heden kon de zending op Java gemeenten stichten door ontginning. Die periode is nu zoo goed als afgesloten. Nu hebben wij die gemeenten als zoovele vaste punten; maar de verdere uitbreiding zal voortaan in hoofdzaak in de mohammedaansche desa moeten plaats hebben. De methode van werken kan door deze omstandigheid niet geheel dezelfde van vroeger blijven. Wat wij tot heden hebben gewonnen – en dat is zeer veel – moet ons nu voortaan dienen, om in de mohammedaansche desa te kunnen optreden. En de ervaring heeft ons reeds geleerd, dat het winnen voor het Evangelie van die mohammedaansche desa meer kan en zal geschieden door geestelijke invloeden dan door eenig ander middel. Wil nu de zending niet zich isoleeren, en beperkt blijven tot de bestaande gemeenten, dan moeten er verbindingswegen tusschen die bestaande gemeenten en de mohammedaansche desa aangelegd worden; daar moeten geestelijke mijnen gegraven worden om die mohammedaansche desa

te kunnen meester worden; en – één dier wegen, één dier mijnen heet: de ziekenbehandeling. Als wij de ontwikkeling der ziekenbehandeling ook maar in iets willen beperken of aan banden leggen, dan ontnemen wij tegelijk den zendelingen een nu reeds zeer beproefd middel om tot uitbreiding van het bestaande te kunnen werkzaam zijn.

Al wel! zoo antwoordt men. Uit een financieel oogpunt hebben wij geen bezwaar; in 1892 kostte de ziekenbehandeling te Môdjô-warnô geen cent aan de kas des Genootschaps. Dat de zendeling als geneesheer geheel in de ziekenbehandeling zal opgaan, en dus de Evangelie verkondiging zou schade lijden, daar koesteren wij ook geen vrees voor. En tegen de zaak zelve hebben wij natuurlijk geen enkel bezwaar. Maar toch, laten wij die ziekenbehandeling te in de richting, die zij nu begint nemen, zich vrijelijk ontwikkelen, dan zien wij wel het begin, maar niet het eind van een' weg; en dan wordt ons ook de opleiding onzer kweekelingen tot opvolgers der zendelingen van het heden moeielijk. Waar moeten zij de kennis en bekwaamheid vandaan halen, die noodig zullen blijken te zijn, om in dergelijke richting met eere en succes te kunnen voortbouwen op de grondslagen, die nu gelegd worden?

Ten volle de beteekenis der bedoelde bedenkingen gevoelende, zou ik toch wel eenige geneigdheid gevoelen op de laatste bedenking te antwoorden: Waar Kruijt zijne kennis en bekwaamheid heeft opgedaan, daar kunnen ook zijne opvolgers die opdoen. Wij denken niet aan zendeling-artsen in den bijzonderen zin van dezen titel. Ook weten wij allen zeer goed, dat bij verschillende persoonlijkheden ook verschillende aanleg, lust en geschiktheid zullen gevonden worden. Maar dit neemt niet weg dat iemand, die geen lust heeft om zooveel mogelijk hier

te lande van de ziekenbehandeling theoretisch en practisch te leeren kennen, en er niet van houdt zieken te behandelen, in de tegenwoordige ontwikkelingsphase der zending op Java niet gebruikt kan worden. En aan onze Commissie van Onderzoek en Toezicht kan de behartiging der theoretische en practische opleiding voor de ziekenbehandeling veilig toevertrouwd worden. Die zaak is bij haar aan goede handen toevertrouwd.

En wat de andere bedenking betreft, ik heb er al reeds op gewezen, dat daarvoor geen vrees behoeft gekoesterd te worden. Hadt gij de beide Kruijt's, Roskes, Kreemer, Wijngaarden en Alb. C. Kruijt in en aan hun werk gezien, dan zoudt gij er van overtuigd zijn, dat die ziekenbehandeling niet in het minst schade zou kunnen doen aan de taak, die ook als onderwijzers, pastors en catecheten uwen zendelingen is opgedragen. Integendeel – wij hoorden het reeds – juist door die ziekenbehandeling komen zij, evenals door te deelen in de stoffelijke en maatschappelijke belangen der Inlandsche christenen, in des te nauwer aanraking, inniger verkeer en hartelijker gemeenschap met de geheele bevolking. Een zendeling, die alleen voor om zoo te zeggen, geestelijke belangen wil zorgen en geen oog heeft voor stoffelijke belangen, of geen lust heeft zich met zieken, met geldbelegging, met waterleidingen, rijst- en maïsaanplant en al dergelijke echt wereldsche zaken bezig te houden, is maar een pover zendeling. In de Minahassa hebben de zendelingen de bevolking geleerd betere huizen te bouwen, meubelen te maken, vrachtkarren te vervaardigen, enz.; en óók dit alles behoort tot de oorzaken gerekend te worden, dat de zending in de Minahassa zooveel beteekent in het inlandsche leven. Maar ieder land en volk stelt der zending bepaalde eischen. Wat de zendelingen in de Minahassa alzoo konden en

mochten doen, kunnen of behoeven de zendelingen op Java niet te doen. De naam „Java" zegt heel wat anders dan de naam „Minahassa." En de ware zendeling zal als „Volksopvoeder" daaraan te onderkennen zijn, dat hij voor zijne omgeving juist dat weet te vinden, wat hem een weg tot het harte des volks kan banen en eene plaats voor het Evangelie kan bereiden.

De zendeling „een volksopvoeder!" Daar ligt een verheven, heilig idealisme in de roeping des zendelings; en zijn titel „volksopvoeder" vraagt veel geduld, krachtige inspanning, moedige volharding. Daar moet ook veel geleden en gestreden en gebeden worden in zijne roeping. Met een helder verstand heeft hij de toestanden des volks te beschouwen en zal hij tot grootsche doeleinden ook grootsche middelen moeten en willen aanwenden. En in die „ziekenbehandeling" zien wij nu wel iets zeer bescheidens, maar toch ook grootsch, daar 't een arbeid voorstelt, die op tijd werkt en alles van de geestelijke inwerking op het harte des volks verwacht. De bevolking die nog verre staat, ziet in al dat belangeloos helpen iets vreemds; zij begrijpt niet recht, wat dat is. Daar zijn er ook wel, die er iets niet goed te vertrouwen, iets verdachts, in zien. Maar al die bevreemding, al dat wantrouwen slijt af; daar komt een strooming, die allen naar den zendeling drijft; de omringende wereld komt, zichzelve daarvan onbewust, onder den geestelijken invloed van een christen stellen.

En dat juist bedoelt de zendeling met zijn behartigen van allerlei wereldsche belangen der hem omringende wereld. De vroomheid des zendelings behoeft er geen schade door te lijden. Hij wil zich door allerlei middelen in het leven des volks inleven; zich nuttig, noodig, eindelijk onmisbaar maken; en waar hij als christen in den vollen

en liefelijken zin des woords altijd bezig is, daar zal ook eene beminnelijke vroomheid bij zijne inlandsche christenen gewekt en versterkt worden. Door zijn voorbeeld aangevuurd, door zijn karakter bezield, door zijne geesteskracht opgewekt, zal de inlandsche christen zich tot het beoefenen van allerlei deugden aangorden, zal hij belang beginnen te stellen in het lot der gemeente en van hare leden, en zijne gedachten ook over zijn nu nog ongeloovige of niet-geloovige land- en volksgenooten laten gaan. Daar zal geestelijk leven en werken in den zendingkring gewekt worden, en eene schare van mannen en vrouwen gevormd worden tot voortzetting van het door den zendeling aangevangen werk. Hoort nu den zendeling over de hulp, die hij bij zijne „ziekenbehandeling" van zijn Inlandsch personeel heeft. Op verschillende plaatsen werden enkelen gevestigd, die door hun opgedane practische kennis, reeds menigen zieke of verwonde hebben kunnen helpen. Een gewezen helper kon zelfs eens een gebroken arm zetten en een spalkverband onberispelijk aanleggen. In de omgeving van zulk een' inlandschen voorganger heeft de „doekoen" afgedaan. En als wij dan Kruijt hooren over de hulp, die hij bij de „ziekenbehandeling" van jeugdige vrouwen geniet, en hij niet dan met lof over haar kan spreken, dan verstaan wij hem waar hij dat optreden der vrouw in de zending uit een paedagogisch oogpunt beschouwt. „Neemt nu de vrouw ook deel aan het werk der barmhartigheid, doet zij ook iets tot leniging van ziekte en ellende, dan kan dit niet anders dan bevorderlijk zijn aan het zoo gewenschte scheppen van nieuwe toestanden. En voor haar zelve kan het bewustzijn, dat zij zich nuttig maakt voor anderen niet dan medewerken tot vorming van het karakter."

In dit alles wordt het einddoel van des zendelings streven aangeduid, tot de bereiking waarvan „de zieken-

behandeling" één der voornaamste factoren van het heden genoemd moet worden.

Genoeg! de slotsom waartoe wij komen is deze:

De ziekenbehandeling der zendelingen is een noodzakelijk gevolg van den toestand der inlandsche maatschappij;

de ziekenbehandeling past geheel in het karakter des zendelings; zij is óók eene christus-prediking;

op Java vooral, maar ook in Poso en in de Bataklanden is de ziekenbehandeling eisch des werks en des tijds;

de uitbreiding van de ziekenbehandeling is natuurlijk, en toch nooit schadelijk voor het overige werk des zendelings;

de ziekenbehandeling moet door zendelingen, op dezelfde wijze en in denzelfden geest als die tot heden plaats had, voortgezet en ontwikkeld worden;

de zendeling is een volksopvoeder, en kan als zoodanig de ziekenbehandeling niet missen;

want in de ziekenbehandeling ligt een paedagogische kracht, ten bate zoowel voor de reeds bestaande inlandsche gemeenten, als om de haar omringende nog niet-christelijke bevolking tot Christus te brengen;

èn zoo wordt dan de vrucht der ziekenbehandeling ook reeds in het heden geplukt, maar zal vooral in de toekomst zich doen kennen.

Daartoe geve God er genadiglijk zijn' onmisbaren zegen over!

ROTTERDAM, Juli 1893.

De negende continentale zendingsconferentie te Bremen.

(Door Dr. A. DROST, Dz.).

In de maand Mei dezes jaars had ik het voorrecht ten derden male de continentale zendingsconferentie in de vriendelijke stad Bremen bij te wonen. Ds. Schuller tot Peursum, die in 1884 en 1889 mijn medeafgevaardigde was, werd ditmaal door huiselijke omstandigheden verhinderd aan de opdracht van het Hoofdbestuur te voldoen. En daar ook de overige leden van het Hoofdbestuur allerlei redenen tot verontschuldiging hadden, rustte ditmaal op mij alléén de taak het Nederlandsche Zendelinggenootschap op de conferentie te vertegenwoordigen.

Het zij mij vergund in ons Tijdschrift een kort overzicht van het verhandelde te geven. Mijne eigene aanteekeningen leg ik daarbij tot grondslag, maar dankbaar zal ik ook gebruik maken van het uitnemend overzicht, door Pastor Paul geplaatst in het Juli-nommer van het „Allgemeine Missions-Zeitschrift" en van het uitvoerig „Protokoll", door Inspector Kausch bewerkt en afzonderlijk uitgegeven bij Bertelsman te Gütersloh.

Nadat den vorigen avond de Heer Schröder, Voorzitter van de Noord-Duitsche (Bremer) zendingsvereeniging te zijnen huize de afgevaardigden in de gelegenheid had gesteld elkaar gezellig te ontmoeten, werd de negende continentale zendingsconferentie geopend op Dinsdag 9 Mei, in de Hemelvaartsweek. Werden de vorige conferentiën

gehouden in het buitenverblijf van den koopman F. M. Vietor, ditmaal had dezelfde belangstellende en vriendelijke gastheer zijn huis in de stad voor ons opengesteld. Hij zelf, nog diep geschokt door het overlijden zijner echtgenoot, vertoefde tijdelijk te Wiesbaden; maar met zijne bekende mildheid had hij gezorgd, dat het ons al de drie dagen der conferentie aan niets ontbrak.

Het openingswoord werd naar aanleiding van 1 Cor. 15: 58 gesproken door Inspector Oehler van Basel. Deze werd tot Voorzitter gekozen; Director von Schwartz tot tweeden Voorzitter, Inspector Kausch tot eersten, Pastor Paul tot tweeden Secretaris.

Volgens de presentielijst waren de volgende 16 zendelinggenootschappen vertegenwoordigd: het Bazelsche Genootschap door Inspector Oehler en den President Miescher; de Broedergemeente door den Director Romig en den Predikant Schneider; de Rijnsche zending door den President Th. Gundert, Inspector Dr. Schreiber en Inspector Spieker; Berlijn I door Director Dr. Wangemann en Superintendent Merensky; Berlijn II door Inspector Kausch; Berlijn III door Pastor Diestelkamp, Pastor van Bodelschwing en Graaf Andreas von Bernstorff; de Leipziger zending door Director von Schwartz, den Zendeling Handmann en Senior Ittameijer; de Hermannsburger zending door Director Haccius; het Noord-Duitsche Zendelinggenootschap door Inspector Zahn; de Sleeswijk-Holsteinsche zending door Inspector Fiensch; de Neuendettelsauer zending door Inspector Deinzer; de Neukirchener zending door Inspector Stursberg; de morgenlandsche Vrouwenvereeniging te Berlijn door Pastor Thiele; de Deensche zending door Propst Vahl en C. Aschenfeld-Hansen; het Nederlandsche Zendelinggenootschap door Schrijver dezes; de Utrechtsche Zendingvereeniging door Director Adriani. Voorts waren

ook Dr. Warneck, Dr. Grundemann, Pastor Paul en de zendeling Spieth leden der conferentie, terwijl de zittingen dagelijks door tal van predikanten en gemeenteleden werden bijgewoond. Het Noorweegsche, het Finlandsche, het Parijsche Genootschap, de Mission Romande en de zendeling Hesse hadden zich schriftelijk verontschuldigd dat zij niet tegenwoordig konden zijn.

Voordat de door de Agenda meêgedeelde punten van bespreking in behandeling kwamen vroeg en verkreeg Dr. Warneck verlof om een rapport uit te brengen omtrent de voornaamste zaken, die behandeld waren door het comité dat in 1890 te Halle door de gezamenlijke Duitsche zendelinggenootschappen benoemd is. Belangrijke zaken werden daarin meêgedeeld, die het verklaarbaar maakten, dat aan het comité hartelijk dank werd gebracht voor zijne bemoeiingen, en dat de vijf leden er van met algemeene stemmen werden herkozen. Daar de behandelde zaken echter alleen op Duitsche toestanden betrekking hebben, meen ik de bizonderheden van dat rapport met stilzwijgen te mogen voorbijgaan.

Als eerste punt van beraadslaging wordt nu door Inspector Oehler gesproken over: *onze verhouding tegenover de Roomsche zending, vooral in die gewesten die onder Duitsche bescherming staan.* Spreker wijst op het verschil in waardeering van den Roomschen zendingsarbeid door Protestanten: Hij stelt de volgende vier vragen: arbeidt de Roomsche zending vóór of tegen Christus? Vertoont zij overal hetzelfde karakter, zoodat zij overal gelijkelijk erkend òf tegengewerkt moet worden? Is op haar òf Rom. 15: 20 of Phil. 1: 18 toepasselijk? Is de Roomsche propaganda te vergelijken met die van den Islam? Spreker neigt er toe als zijne meening uit te spreken, dat

op de Evangelische christenheid het recht en de plicht rust om ook aan Roomsche christenen het Evangelie te brengen van Jezus Christus als den éénigen Middelaar, omdat dit Evangelie eene universeele bestemming heeft; dat er daarom van onze zijde van verdeeling van zendingsgebied eigenlijk geen sprake mag zijn; dat er echter practische gronden kunnen zijn, waarom het beter is dat hier of daar de Protestantsche zending zich tot den arbeid onder de Heidenen bepaalt; terwijl natuurlijk de Roomsche en Protestantsche zendelingen, als zij met elkander in aanraking komen, de eischen der algemeene menschenliefde niet mogen vergeten. Spreker stelt echter liever vragen dan theses. Van de bespreking verwacht hij over deze betwistbare zaak het noodige licht.

Dat de zaak inderdaad betwistbaar is, bleek uit de hierop gevolgde discussie maar al te duidelijk. Zeer verschillend was het oordeel van enkele sprekers over het christelijk gehalte, over het recht op den christennaam zóó van de Roomsche zending, als van de Roomsche kerk in 't algemeen.

Opmerkelijk was het ook, dat zij die de Roomsche zending in de Heidenwereld gezien hadden, omtrent haar vruchten een zeer verschillend oordeel uitspraken. Merenskij's ervaringen in Afrika waren bij voorbeeld in dit opzicht veel ongunstiger dan die van Grundemann in Indië. Hierover was men het algemeen ééns dat Rome na 1870 ook op 't gebied der zending een nieuwe kracht heeft ontwikkeld, die tot dubbele waakzaamheid opwekt, terwijl men het ook over 't algemeen niet wenschelijk vond, dat de Staat optreedt om de grenzen tusschen de verschillende missiën te regelen. Door mij werd iets mêegedeeld omtrent de ervaringen door ons in dit opzicht opgedaan.

Hierop volgt eene beraadslaging over *grondregelen voor*

de zendingsstatistiek, ingeleid door Dr. Grundemann. Deze wijst er op, dat het nut, ja de onmisbaarheid der statistiek ook op het gebied der zending meer en meer erkend wordt. Alleen de Gosznersche vrienden schijnen hierop nog altijd een uitzondering te maken. Doch moeielijk is het een goede statistiek te verkrijgen, omdat er tusschen de verschillende genootschappen geen éénstemmigheid heerscht omtrent de wijze waarop de statistiek moet worden opgemaakt. Aan dezelfde woorden hecht men niet overal dezelfde beteekenis. In plaats van getallen geeft men soms puntjes en telt dan toch een slotsom op. Vooral de Engelsche en Amerikaansche opgaven zijn dikwijls weinig vertrouwbaar. Wenschelijk zou het daarom zijn, als men althans omtrent de hoofdzaken, tot meer éénstemmigheid komen kon. Dr. Grundemann heeft reeds in 1885 eenige hoofdvragen opgegeven, en hij brengt deze op nieuw onder de aandacht. Voor een goede, algemeene statistiek stelt hij de volgende rubrieken voor: 1. Naam van het zendingsveld; 2. getal der stations; 3. getal der zendelingen; 4 getal der inlandsche helpers; 5. getal der christenen met inbegrip der catechumenen; 6. getal lidmaten, gerechtigd om aan het Avondmaal deel te nemen; 7. getal der gedoopten in het laatste jaar; 8. getal der scholen; 9. leerlingen in 't algemeen; 10. meisjes; 11. totaal der uitgaven voor het zendingsveld. Een verklaring van wat men onder de rubrieken opneemt, zou hier en daar niet mogen ontbreken. Vette en gewone cijfers zouden goede diensten kunnen bewijzen. Onze wetenschap is nog jong, zij heeft nog met veel zwarigheden te worstelen; maar ook zij kan een zegen worden voor het Godsrijk.

Inspector Kausch verklaart dat de Gosznersche zending niet tegen statistiek in 't algemeen is. Zij ook maken

hun statistische gegevens op, doch zij maken die in den regel niet openbaar. Zij zijn echter voor belangstellenden verkrijgbaar. Toch overdrijve men in deze niet! Statistiek vordert veel tijd, die door de zendelingen licht beter kan worden besteed.

Door verschillende sprekers wordt de onmisbaarheid der statistiek erkend. Wat de publiceering betreft, verklaart de afgevaardigde der Hermansburger zending, dat zij lang daartegen zijn geweest, doch dat zij nu toch ook de hooge waarde er van ten volle erkennen. Omtrent de wenschelijkheid van meer éénstemmigheid, meer uniformiteit in de behandeling is men het algemeen ééns. Dr. Warneck bevestigt met tal van voorbeelden wat de inleider omtrent de slordigheid der Amerikaansche en Engelsche opgaven heeft gezegd, en betreurt het, dat ook de anders zoo nauwkeurige statistiek van Propst Vahl daardoor hier en daar op een dwaalspoor is geleid.

Het resultaat der bespreking is, dat aan het comité wordt opgedragen tabellen voor de statistiek der zending op te maken, deze allereerst aan de Duitsche genootschappen ten gebruike aan te bevelen, en later pogingen aan te wenden, dat ook alle andere genootschappen deze volgen.

Nog eens wordt nu het woord gegeven aan Dr. Grundemann, die een zeer belangrijk referaat levert over *het gehalte* (die qualität) *van de tegenwoordige christengemeenten uit de heidenen, en de lessen daaruit te trekken voor de practijk der zending.* Hij leest daarover niet minder dan 25 stellingen voor, die mondeling door hem worden toegelicht. Hij verzoekt daarbij zijne hoorders niet te vergeten, dat hij vooral de toestanden in Indië op het oog heeft. De hoofdzaken van zijn betoog komen hierop nêer: Wanneer men het gehalte der christelijke gemeenten bepalen

wil, moet men onderscheid maken tusschen dezulke die uit levende christenen en gewoonte-christenen (erweckte Christen und Gewohnheitschristen) bestaan. Scherp kan deze grens natuurlijk niet getrokken worden. Veel ontgaat aan de menschelijke beoordeeling en ook binnen die gestelde grenzen vertoonen zich allerlei nuances. Het zendingswerk is van kringen van levende christenen uitgegaan en wordt door deze inzonderheid nog voortdurend gesteund. Zij stellen zich als doel der zending vóór gemeenten van levende christenen uit de heidenwereld te verzamelen. Aan dit ideaal nu beantwoordt de werkelijkheid in menig opzicht niet. Is het niet, omdat de zending niet altijd rekening genoeg houdt met het volksbewustzijn en de volksgewoonten, sinds eeuwen ingeworteld, waarvan het individu zich zoo moeilijk losmaken kan? Wordt niet ook de eigenaardige inhoud van het zendingsbevel „maakt alle volken tot mijne leerlingen" te veel vergeten? Als object der zending wijst de Heer naar „de volken" heen. In de nieuwe zending komt daarvoor de redding der enkele zielen vaak te veel in de plaats. Zijn eigen oordeel over de vrucht der zending vat spreker aldus samen: Wij vinden gemeenten van gewoonte-christenen, die mutatis mutandis op ééne hoogte staan met de gemeenten in ons vaderland. Even als in deze munten enkelen boven de groote menigte uit, bij wie het christelijk leven zich tot hooger ontwikkeling ontplooid heeft, ofschoon ook bij hen soms een enkele zijde van het christelijk leven goed ontwikkeld, eene andere daarentegen verwaarloosd is. Ook daar, waar in de gemeenten de typische vormen van een opgewekt christelijk leven aangenomen zijn, is dat nog niet het bewijs van het bestaan van dat leven zelf; veeleer treedt vaak een zoo sterk verschil tusschen vorm en inhoud aan het licht, dat het niet anders dan huichelarij zou

verdienen te heeten, indien er voor dit verschijnsel geen verzachtende omstandigheden waren.

Wat leert ons zulk een blik op het gehalte der zendingsgemeenten? Wij moeten minder overspannen, meer nuchter zijn in onze verwachtingen omtrent de resultaten van het zendingswerk; de gemeenten uit de heidenen niet gedurig beoordeelen naar het ideaal alleen, ons gewennen aan het denkbeeld dat zij niet hooger dan onze vaderlandsche gemeenten staan. De zendeling zelf moet op bescheidene wijs een dienaar van den Heer zoeken te zijn. Het moet ons reeds tot dankbaarheid stemmen als het ons gelukt gemeenten te verzamelen, die zich onder den invloed en de tucht van Gods Woord willen stellen, en in deze leerschool zich verder willen ontwikkelen. Een zendeling moet geduld hebben en niet als door kunstmiddelen bekeeringen zien te bewerken. Hij mag niet de vormen zoeken in te voeren van een hooger ontwikkeld christelijk leven, in strijd met de voorhanden zijnde werkelijkheid. Opneming in de gemeenten moet niet worden uitgesteld tot men bewijzen heeft van werkelijke bekeering des harten. De zending houde meer haar hoofddoel, de christianiseering der volken, in het oog. Minder dan met de enkele personen bemoeie zij zich met het huisgezin, met het volksleven. Men denke aan deze lessen der ervaring ook bij de opleiding der zendelingen. Zij moeten niet optreden met een pasklaar systeem; geen seminariegeest moet de vrijheid van hun blik belemmeren; zij moeten vooral zich leeren indenken in het volksbewustzijn der heidenen onder welke zij optreden, omdat zij daardoor alleen in staat zullen zijn vele verschijnselen en toestanden recht te begrijpen en ten goede te leiden.

Geen wonder, dat dit referaat tot ernstige en langdurige discussiën aanleiding gaf. Maar geen wonder ook dat deze

eenigszins leden juist door den rijkdom der stof en de verscheidenheid der behandelde onderwerpen. Van verschillende zijden werd hulde gebracht aan den waarheidszin, die uit deze beschouwingen sprak en aan de juistheid van menigen wenk voor de praktijk van het zendingswerk gegeven. Maar het ontbrak toch niet aan gewichtige bedenkingen tegen het gehoorde. Men stemde toe, dat het verkeerd is als de gemeente ten onzent zich te hooge voorstellingen en verwachtingen van de nog jeugdige gemeenten uit de heidenwereld vormt en aan deze eischen stelt waaraan de gemeente ten onzent zelve nog zoo slecht beantwoordt. Men erkende dat vooral in vroeger tijd de berichten der zendelingen zulke overspannen verwachtingen wel hebben aangekweekt. Maar men vond toch algemeen de beoordeeling van Dr. G. te éénzijdig en te pessimistisch. Anderen, b. v. de zendeling Handmann, die ook jaren lang in Indië gearbeid heeft, plaatsten hun ervaringen daartegenover en wezen op menig feit dat van opgewekt christelijk leven èn bij enkele personen èn bij de gemeente getuigt. Ook werd bezwaar gemaakt tegen datgene wat de referent uit het woord „volken" in des Heeren zendingsbevel afleidt. Een volk toch is geen abstract begrip; het bestaat uit individus. Verschillende punten uit het zoo rijke referaat konden echter nauwelijks worden aangeroerd. De tijd voor de zittingen van den eersten dag was maar al te spoedig verstreken.

De Woensdag begon met de voordracht van een uitvoerig en belangrijk referaat van Inspector Zahn over *de doopsbediening in* (Die Taufordnung für) *de Evangelische zending onder de heidenen.* (1) De 16 stellingen waarin de spreker

(1) De referent had ons het aanhooren van zijn stuk en het voeren van debatten daarover gemakkelijk gemaakt door aan elk der leden een

zijne hoofdgedachten samenvatte, waren de volgende: 1. De Evangelische zending onder de heidenen, al wil zij gaarne ook de lessen der kerkgeschiedenis aannemen moet toch haar praktijk tegenover den doop niet naar deze maar naar de Heilige Schrift inrichten. 2. Volgens deze begint zij haar arbeid niet met den doop, maar met de prediking van het Evangelie welke tot Jezus roept en noodigt. 3. Heeft een heiden, ingevolge deze prediking zijne bereidwilligheid betuigd om een volgeling van Jezus te worden, dan moet hij gedoopt worden. 4. Alleen als de oprechtheid of de helderheid van inzicht van hem, die daartoe bereidwillig is, aan twijfel onderhevig is, komt het catechumenaat te pas. De duur van het catechumenaat kan niet juist bepaald worden, maar een lange duur daarvan is onnatuurlijk. 5. Het catechumenaat heeft den doopcandidaat niets anders te brengen dan de zendingsprediking. Het catechetisch onderwijs is slechts de voortzetting der prediking, wier vorm bepaald wordt door de behoefte van hen, die reeds bereidwillig zijn om het Evangelie aan te nemen. 6. De prediking aan de heidenen en evenzoo het catechetisch onderwijs moet in 't kort de hoofdzaken aangeven van wat een heiden weten moet om christen te worden. Deze verkondiging moet uitgaan van het verhaal van wat God tot der menschen heil gedaan heeft, en met het oog op de zedelijke nooden van de heidenwereld vooral op den voorgrond plaatsen, dat dit heil de heiliging van den ganschen mensch bedoelt. 7. De arbeid van den catecheet is gewichtiger dan die van den dooper.

---

afschrift van zijne theses te verschaffen. Het stuk zelf is op verzoek der vergadering als aanhangsel aan het „Protokoll" toegevoegd, en zal ook in het „Allgemeine Missions-Zeitschrift" worden opgenomen.

De vreemde zendeling, die het Christendom het best begrijpt en de zendeling uit de inboorlingen, die den heiden het best begrijpt, moeten samenwerken. Een catechismus, die kort den inhoud van het catechetisch onderwijs omvat, is voor de catechumenen gewenscht en evenzoo een hulpboek bij den catechismus voor den catecheet. 8. Ook bij de beslissing omtrent de toelating tot den doop moeten de vreemde zendelingen en die uit de inboorlingen met elkander samenwerken en moet de gemeente in haar vertegenwoordigers gehoord worden. 9. Zij die in de zending arbeiden zijn slechts rentmeesters over de heilgoederen en mogen ook den doop slechts naar den wil des stichters bedienen. 10. Deze wil dat men doope wie met overtuiging zich door Jezus uit het leven der zonde wil laten heenleiden tot de gemeenschap met den drieëenigen God en de gemeenschap met de broeders. Daarbij mag niet worden vergeten, dat de doopeling slechts een eerstbeginnende wezen kan. 11. De oprechtheid van zijn begeerte wordt het best op de proef gesteld, als men dadelijk bij het begin het opgeven eischt van alles wat een volgeling van Jezus onwaardig is en slechts hen in 't catechumenaat opneemt, wier oprechtheid die proef heeft doorgestaan. 12. Deze opneming moet een bizondere handeling zijn welke der gemeente wordt bekend gemaakt, die van nu af aan hare toekomstige medeleden met haar gebeden ondersteunt. De medewerking van de gemeente, van den catecheet of dooper en van den doopeling zal voorkomen, dat er misbruik van het sacrament wordt gemaakt. 13. De grootste voorzichtigheid is noodig, wanneer halfvolwassenen zich tot den doop aanmelden, die tot eene heidensche familie behooren. De kinderdoop moet regel, geen wet zijn en slechts daar worden toegediend, waar een christelijke opvoeding der kinderen verwacht kan

worden. Slechts wanneer de kinderen werkelijk nescientes et nolentes zijn, mag de doop zonder onderwijs worden bediend. Andere kinderen moeten naar gelang van hun leeftijd vóór hun doop onderwezen worden. 14. De verblijdende handeling van het doopen moet op waardige feestelijke wijze worden volbracht, zoodat de beteekenis van den doop daardoor niet omsluierd, maar in het licht gesteld wordt. 15. Tot verdere opleiding der gedoopten zijn peeten en doopgetuigen noodig. De kinderen worden door hun bevestiging tot het H. Avondmaal toegelaten. De volwassenen hebben met den doop ook het recht tot de viering van het Avondmaal verkregen. Slechts bizondere omstandigheden kunnen maken dat de doopdag niet tegelijk ook de dag der eerste Avondmaalsviering is. Alle gedoopten hebben verdere opleiding noodig in eene wel geordende gemeente. 16. De zekerste waarborg voor de rechte bediening van het Sacrament des Doops is des Heeren belofte: „Ik ben met ulieden alle dagen tot de voleinding der wereld."

Eene uitvoerige discussie knoopte zich aan dit referaat vast. Niet alleen de geheele ochtend maar ook een deel van den namiddag werd aan de bespreking daarvan toegewijd. Toch is het mij niet mogelijk bepaalde practische resultaten te noemen, waartoe de discussien leidden. Omtrent de meeste punten bleek men het met den referent eens te zijn. Men waardeerde het zeer, dat hij voor den doopcandidaat niet alleen een quantum wetenschap vorderde maar dat hij vooral de moreele eischen op den voorgrond stelde. Men drong er op aan, dat bij het onderwijs de hoofdzaken der Bijbelsche Geschiedenis niet mochten vergeten worden. Maar men wees er ook op dat wij ons niet al te veel door de practijk van den Apostolischen tijd kunnen laten binden. Op verschillende omstandigheden

en behoeften moet worden acht geslagen. Van Luther's catechismus getuigde bij voorbeeld de Superintendent Merensky, dat hij voor het onderwijs in Zuid-Afrika allerlei zwarigheden opleverde, terwijl de zendeling Handmann uit zijne ervaringen bij de Tamulen en andere stammen in Indië dien als bizonder geschikt aanprees. De wensch werd uitgesproken, dat er uit de heidenwereld zelf mannen mochten opstaan, die een kort leerboek opstelden naar de eigenaardige behoeften van hun volk. Veel werd er ook gesproken over de vraag tot welken leeftijd men kinderen mocht doopen. Het bleek, dat daarbij tusschen de practijk van het eene genootschap en het andere nog al verschil bestaat; doch dat men ook moeielijk daarvoor een algemeen geldenden regel kon aangeven. De behandeling van de vraag omtrent polygamie, waartoe de 11e thesis aanleiding gaf, was door den voorzitter bij het begin der discussie ontraden, omdat zij alleen te veel van onzen tijd zou eischen. Later werd zij door Pastor Bodelschwing weer geopperd, ja deze wilde zelfs een stemming er over uitlokken. Doch de vergadering bleef er bij, dat zij dat punt liever onbesproken wilde laten.

Gelijk wij reeds zeiden, was met de bespreking van het referaat van Inspector Zahn het grootste gedeelte van den tweeden zittingsdag heengegaan. Toch konden er dien dag nog twee onderwerpen behandeld worden.

Vooreerst sprak Senior Ittameier over: *de zendeling en de noodweer.* Zijn gedachtengang was ongeveer deze: Als des zendelings leven bedreigd wordt om Christus wil, dan komt noodweer niet te pas. Hij mag des noods vluchten of zich onder bescherming der overheid stellen, maar niet de wapens opvatten tot zelfverdediging. Een goed zendeling moet voor de zaak des Heeren den martelaarsdood niet schromen. Ook mag hij nimmer tegen de

overheid zich verzetten. Wanneer echter een aanval gedaan wordt, bijv. door roovers, waarbij van smaadheid lijden om Christus wil geen sprake is, dan is het niet alleen zijn recht maar ook zijn plicht zich zelf, en zoo noodig zijn gezin en zijn gemeente, te verdedigen. Maar het moet altijd noodweer blijven. Aanvallenderwijs mag de zendeling nooit te werk gaan. Een kruistocht in den geest van Lavigerie is zeker als onchristelijk af te keuren.

Tegen de hoofdgedachte van dit betoog verhief eigenlijk alleen Inspector Zahn zijn stem, die een verdedigingswapen in de hand van den zendeling in elk geval in strijd met zijn roeping als vredebode, en schadelijk voor de zaak der zending achtte. Verscheiden sprekers ondersteunden, soms uit eigen ervaring, de denkbeelden van den referent. In Afrika zijn sommige zending-stations die behoorlijk versterkt zijn tegen mogelijke aanvallen. Als de inboorlingen echter bemerken, dat de menschen die daarin wonen hun nooit iets kwaads doen, dan is dit een goede waarborg voor het behoud van den vrede. De vertegenwoordigers echter der Broedergemeente constateeren, dat hun stations in Afrika nooit op zulk een wijs ingericht zijn. Wat onlangs in de „Nachrichten aus der Ost-Afrikanischen Mission" was vermeld omtrent een paar zendelingen, die hun gemeenteleden ten strijde hadden saamgeroepen om een slechts vermoeden aanval der Massai af te weren, werd algemeen afgekeurd, al deed ook één der sprekers een poging om hun handelwijs te verdedigen.

Daarna sprak nog Pastor Thiele over: *het verband van de morgenlandsche vrouwenvereeniging met de duitsche zendelinggenootschappen.* Spreker verhaalt een en ander van de geschiedenis en de werkzaamheid van deze Berlijnsche vereeniging, die reeds sinds 50 jaren bestaat en ten doel

heeft vrouwen en meisjes als zendelingen en onderwijzeressen uit te zenden, en ook onder de heidenen op te leiden, ten einde den vrouwen in Indië ten zegen te zijn. Hij betreurt het, dat de vereeniging vooral in de laatste jaren uitsluitend Engelsche genootschappen heeft kunnen helpen. (Onlangs is ééne van de Berlijnsche Dames in dienst van de Barmer zending op Sumatra opgetreden). Hij wenscht meer aansluiting aan de Duitsche genootschappen. De Berlijnsche vereeniging worde eene centraal-inrichting, die aan de verschillende genootschappen vrouwelijke werkkrachten verschaffe.

Ondanks de warme aanbeveling van den nog jeugdigen Berlijnschen Pastor vond zijn voorstel blijkbaar bij de aanwezigen toch niet bizonder veel sympathie. Inspector Kausch herinnerde hoe er vroeger tusschen bedoelde Vereeniging en de Gosznersche zending onaangenaamheden waren ontstaan, omdat de Bestuurderessen zich zoo streng hielden aan de bepaling, dat de uitgezondenen binnen zes jaren niet in het huwelijk mochten treden, tenzij een deel van de kosten der opleiding gerestitueerd werd. Anderen vreesden, dat het in dienst nemen van de bedoelde personen aanleiding zou kunnen geven tot botsing tusschen het bestuur van het Zendelinggenootschap en dat der Vrouwenvereeniging. En tegenover de mededeeling van den Referent, dat men er over dacht een nieuw zusterhuis te openen, waarin meisjes voor den arbeid op verschillende zendingposten zouden worden opgeleid, verhief zich meer dan ééne stem om het plan ten ernstigste te ontraden met het oog op de zoo verschillende eischen en behoeften van het ééne en het andere zendingsveld. Een enkele ging zelfs zoo ver, dat hij vroeg of het niet het best zou zijn als de Dames van de Berlijnsche Vrouwenvereeniging zich voortaan bepaalden tot het verzamelen van gelden

voor de verschillende Genootschappen, eene vraag, die door den Referent werd beantwoord met de herinnering dat de vereeniging nu reeds 50 jaren bestaan en op hare wijs niet ongezegend gewerkt had. (1)

Op Vrijdag den 12den Mei werd de derde conferentiedag geopend met een verhandeling van Dr. Warneck over *de vertegenwoordiging der zending in de pers.* De spreker verklaart dadelijk, dat hij vooral de politieke pers bedoelt. Het is onnoodig aan te toonen, hoe onjuist en onbillijk daarin dikwijls de Protestantsche zending beoordeeld wordt en van hoeveel invloed dat is op de publieke opinie. Sommigen zeggen: „laat ons toch in ons niet welgezinde of vijandige couranten geen artikelen schrijven, dat geeft toch niets; voor bevriende kringen hebben wij onze zendingslectuur". Maar is niet de pers een grootmacht in onzen tijd? is het niet in 't belang der zending, dat wij den kring dergenen die er een juist oordeel over vellen, gedurig uitbreiden? kunnen wij ook in dit opzicht niet van de Roomschen leeren? Spreker wenscht daarom eerst de vraag beantwoord te zien, of men eene meer geregelde vertegenwoordiging van de zending in de pers wenschelijk acht, om dan daarna aan het oordeel der vergadering de vraag te onderwerpen hoe dat doel het best kan worden bereikt.

Wel werd er aanvankelijk eene enkele bedenking ge-

---

(1) De steller van het „Protokoll" heeft mij blijkbaar niet begrepen, als hij mij op bladz. 39 laat zeggen: „Unsere Gesellschaft hat es darum vorgezogen, anstatt unverheiratheter verheirathete Missionarinnen auszusenden." Ik heb meegedeeld, dat onze Commissie voor de Meisjesschool herhaaldelijk teleurstellingen had gehad door het plaatsen van ongehuwde dames als leerares aan de school, en dat deze Commissie daarom nu pogingen aanwendde om gehuwde personen aan het hoofd der inrichting te plaatsen.

maakt, of het niet beter was dat de Genootschappen in stilte voortwerkten en of het openlijk optreden in couranten aan de zaak der zending geen schade kon doen; maar nadat de referent op deze bedenkingen geantwoord had, bleek het al spoedig, ook door hierover gehouden stemming, dat alle aanwezige Duitsche vereenigingen het met zijn denkbeeld één s waren.

De vraag was dus nu, hoe de zaak uit te voeren? Dr. Warneck stelde daaromtrent het volgende voor: 1. Ieder Genootschap kieze uit zijn midden een bekwaam man om dat Genootschap in de pers te vertegenwoordigen en stelt zich daartoe in verbinding met de redactiën van eenige bepaalde dagbladen. Het zendingscomité wordt met dien persoon en de gekozen dagbladen bekend gemaakt. 2. Het Comité zorgt voor de behandeling van zulke zaken waarbij de zending in 't algemeen belang heeft, en draagt die op aan één van zijn medeleden of aan een anderen bekwamen zendingsvriend. 3. Het meest practische zou zijn aan één enkelen persoon, die daartoe de noodige geschiktheid heeft, de geheele bespreking der zendingsaangelegenheden in de pers op te dragen. Diens tractement zou licht gevonden kunnen worden, wanneer de verschillende Duitsche genootschappen in evenredigheid van hun inkomsten daartoe bijdroegen. De moeielijkheid bestaat slechts in het vinden van zulk een persoon.

Deze voorstellen gaven aanleiding tot een levendig debat. Het bleek al spoedig, dat men het laatste voorstel het meest aannemelijk vond. Doch men ontveinsde zich de daaraan verbonden bezwaren niet. Reeds het tractement zou bezwaren opleveren. Want terwijl enkelen der aanwezigen meenden voor een bijdrage van hun genootschap te durven instaan, waren er anderen die betwijfelden of er voor deze zaak gelden mochten of zouden gegeven

worden uit de gewone zendingskas. En dan, hoe moeielijk zou het zijn een geschikt man te vinden, die voor al de genootschappen eene persona grata zou zijn! Dr. Warneck, daartoe aangezocht, verklaarde zelf de taak niet op zich te kunnen nemen, en evenmin reeds een ander persoon in 't oog te hebben. Over de vraag of hij onder zijne leiding een jong theoloog voor deze taak zou kunnen vormen wilde hij zich liefst niet beslist uitlaten. Het resultaat was, dat men aan het Comité opdroeg het derde voorstel zoo mogelijk tot uitvoering te brengen.

Voor het volgende punt van bespreking waren twee referenten aangewezen, Director Romig en Inspector Schreiber. Het betrof: *de ambtelijke en finantieele verhouding van inlandsche voorgangers tot de zendelingen.* (Die amtliche und finantielle Stellung der mit der Leitung von Gemeinden betrauten eingeborenen Missionare zu den Sendboten aus der Heimat).

Dr. Romig, die zijn referaat in het Engelsch gesteld had, had daarvan ook een Duitsche vertaling laten maken, welke laatste ons werd voorgelezen. De Broedergemeente — dit was de hoofdinhoud ervan — heeft gedurende haar veeljarige werkzaamheid vaak bedroevende ervaringen en teleurstellingen gehad ten opzichte van de opleiding van inlandsche voorgangers. Zij hebben die opleiding beproefd op verschillende manieren èn in het eigen land èn in Europa. Het beste resultaat hadden zij dan, als zij mannen, reeds van eenigszins rijperen leeftijd onder het bestendig toezicht van den zendeling tot predikers lieten opleiden. Daarbij doet zich in den laatsten tijd een nieuw bezwaar voor. Verscheiden inlandsche voorgangers eischen geheele gelijkstelling met den zendeling, ook wat het tractement betreft. Wordt deze geweigerd, dan kan

men slechts menschen uit de lagere volksklasse tot voorgangers vormen. Het leger des Heils wil dat de Europeesche zendeling zich in zijn levensmanier geheel naar de inboorlingen schikke. Aan deze methode zijn echter allerlei moreele, religieuse en sanitaire bezwaren verbonden. Sprekers voorstelling in deze is: de Europeesche zendelingen moeten alleen door hun genootschap bezoldigd worden; de inlandsche voorgangers moeten principieel door hun gemeente worden onderhouden; hun tractement mag de draagkracht der gemeente niet te boven gaan. Een volledige gelijkheid van de twee klassen van Evangeliepredikers mag niet worden beoogd.

De tweede referent, Dr. Schreiber, wijst op het eigenaardig feit, dat juist de Broedergemeente over moeielijkheden en teleurstellingen bij de opleiding der inlandsche voorgangers klaagt. Zij werkt vooral onder volkstammen, die reeds lang onder Europeeschen invloed staan. Onder echt heidensche volken gaat de zaak in den regel gemakkelijker. Toch moet er overal op gelet worden, dat men niet van „zendelingen uit de inboorlingen" spreke, zooals de vorige referent had gedaan. Men blijve die inboorlingen liever predikers of voorgangers noemen. Rondom den zendeling verzamelen zich de jonge christenen, uit wier midden allengs helpers, catecheten, voorgangers ontstaan. Zelfs als deze hun onderlinge bijeenkomsten hebben, blijve de zendeling toch de leiding behouden. Hij moet als een superintendent of bisschop zijn. Men zorge er voor, dat men de inboorlingen, ook wat hun wetenschappelijke opleiding betreft, niet al te hoog verheffe. Er moet een onderscheid blijven bestaan tusschen den zendeling en de inlandsche voorgangers. Deze mogen niet van hun volk vervreemd worden. Hoe dichter zij bij hun volk blijven staan; des te minder zullen zij op

de gedachte komen, dat zij Europeesch moeten leven, zich Europeesch moeten kleeden, en ook Europeesch moeten bezoldigd worden.

Het debat, dat zich aan deze referaten vastknoopte was m. i. niet bizonder belangrijk. Zij, die er het woord over voerden, zooals Inspector Oehler, Inspector Zahn, Superintendent Merensky, bevestigden uit verschillende ervaringen wat de tweede referent had gezegd. Bij de Indische zendingsposten van het Bazelsch genootschap bedraagt het tractement der inlandsche voorgangers ongeveer een derde van dat der zendelingen. In West-Afrika wordt het tractement der inlandsche voorgangers in de hoogte gevoerd, omdat de inboorlingen zoo goede bezoldigingen kunnen krijgen in dienst van den koophandel of van het gouvernements-onderwijs, (evenals bij ons in de Minahassa en elders.) Een vaste regel is hierbij niet aan te geven. Alles hangt van plaatselijke omstandigheden af.

Voor de behandeling van het laatste punt dat op onze agenda stond, werd nu nog het woord gegeven aan Director Romig, die in de Engelsche taal een voordracht hield over: *matigheidsvereenigingen (afschaffingsvereenigingen) in de zending*. Met tal van voorbeelden wijst hij op al de ellende, die in onzen tijd in toenemende mate over de heidenwereld gebracht wordt door den invoer van allerlei bedwelmende dranken. Kooplieden letten daarbij alleen op hun eigen voordeel. De regeeringen zijn niet altijd machtig of gewillig genoeg om dit misbruik tegen te gaan. Daarom acht spreker het de plicht der Zending dat zij afschaffings- of geheelonthoudings-genootschappen stichte, om daardoor de prediking des Evangelies te steunen. Hij wijst o. a. op het Bassutoland, waaruit door de werkzaamheid van zulke genootschappen de brandewijn verbannen is.

Zoo als te verwachten was, ontstond over deze vraag een vrij levendig debat. Terwijl allerlei sprekers den referent toestemden, dat de werking van het Evangelie schade lijdt onder den invloed van het alcoholisme, liepen de meeningen zeer uiteen over de wenschelijkheid om afschaffingsvereenigingen in het leven te roepen door de zending, en ook over de vraag of het geöorloofd is bij den doop en de opneming in de gemeente den eisch van afschaffing en onthouding van sterken drank te stellen. Terwijl vooral Basel en de Gossnersche zending zich meer aan de zijde van den Referent plaatsten, werd door anderen (Zahn, Handmann, von Schwarz, Drost) de Evangelische vrijheid in deze met warmte verdedigd, en aangetoond dat het mogelijk is, dat zonder wetten en dwangmiddelen de invloed van den zendeling en van het door hem gepredikte Evangelie langs moreelen weg veel goeds in de gemeente tot stand brenge, ook het genoemde kwaad bestrijde en uit haar midden verbanne. Tot een bepaalde conclusie der vergadering kwam het natuurlijk over deze vraag niet.

En hiermede was de behandeling der Agenda ten einde gebracht. Nadat een telegram was afgezonden aan onzen vriendelijken gastheer, dank was betuigd aan de Dames, die telkens in de pause voor onze lichamelijke versterking en verkwikking gezorgd hadden, en niet minder dank aan den Voorzitter voor zijn voortreffelijke leiding, werd ook deze zitting gelijk die der beide vorige dagen met gezang en gebed gesloten.

Een paar uur later ontmoetten de leden elkander weer in de groote zaal van het nieuwgebouwde Bürgerparkhaus, waar tal van Bremer zendings-vrienden en vriendinnen met hen aanzaten aan een gezellig „Festessen". Menig warm

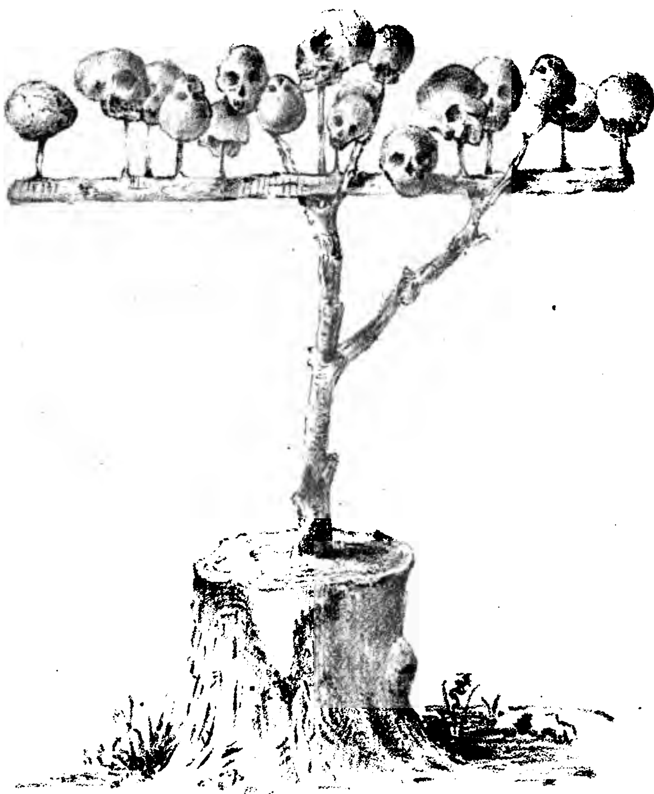
woord getuigde ook bij die gelegenheid van hooge waardeering van de zending, en van menigeen der daar aanwezigen, wiens ijver zoo bekend was, en wiens naam zulk een goeden klank had op het zendingsgebied. Mij was het een genoegen op den zoo warmen, wakkeren, geestvollen Inspector Zahn een „Hoch!" uit te brengen.

Mijn verslag van wat ik te Bremen gezien en gehoord heb zou onvolledig zijn, wanneer ik mijne lezers niet nog even in gedachten naar de U. L. Frauen-kerk heenleidde, waar aan den avond van den Hemelvaartsdag een feestelijke openbare zendingsbijeenkomst plaats had. Groot was de schare, die daar was samengekomen, en groot ook de aandacht waarmee naar de verschillende sprekers geluisterd werd. De inrichting van deze samenkomst beviel mij veel beter dan de vorige maal in 1889. Toen waren de sprekers verplicht dezelfde onderwerpen te behandelen, die in de conferentie besproken waren. En voor openbare bespreking in 't midden der gemeente waren deze niet alle even geschikt. Thans echter sprak Inspector Zahn eerst een kort woord ter inleiding, betoogende dat de zegen allerwege ondervonden op den zendingsarbeid één der schoonste bewijzen is voor de waarheid van het Christendom. En daarna voerden verschillende sprekers ons naar verschillende oorden der wereld heen, om ons overal de vruchten der zending te doen aanschouwen. Eerst voerde Inspector Oehler ons naar China en bracht met ons een bezoek aan een zendingstation aldaar. Daarna ging Dr. Schreiber met ons naar Sumatra, gaf ons een kijkje in het station Bongawonda en vertelde ons van het 25-jarig jubilé van den zendeling Betz (een geboren Hollander) op den 14 Augustus 1892. Van daar gingen wij aan de hand van Propst Vahl naar Calcutta, om iets van de Santal-zending

te zien; en toen weer met super-intendent Merensky naar Oost-Afrika, terwijl Dr. Warneck de samenkomst besloot met een warm, opwekkend woord naar aanleiding van Matth. 11 : 2–6. De collecte, bij het uitgaan der kerk gehouden, bracht 590 Mark op.

Ook deze openbare samenkomst heeft zeker niet minder dan de conferentie bij velen nieuwe belangstelling in de zendingszaak opgewekt. Gods zegen moge rusten op alles wat er in die dagen te Bremen voor de uitbreiding van het Godsrijk op aarde gedaan en gesproken is, en Hij verhoore de gebeden, die daar zijn opgezonden tot Hem, die door en in Zijn Zoon heel de menschheid zegenen wil!

DELFT, Aug. 1893.

MENSCHENSCHEDELS

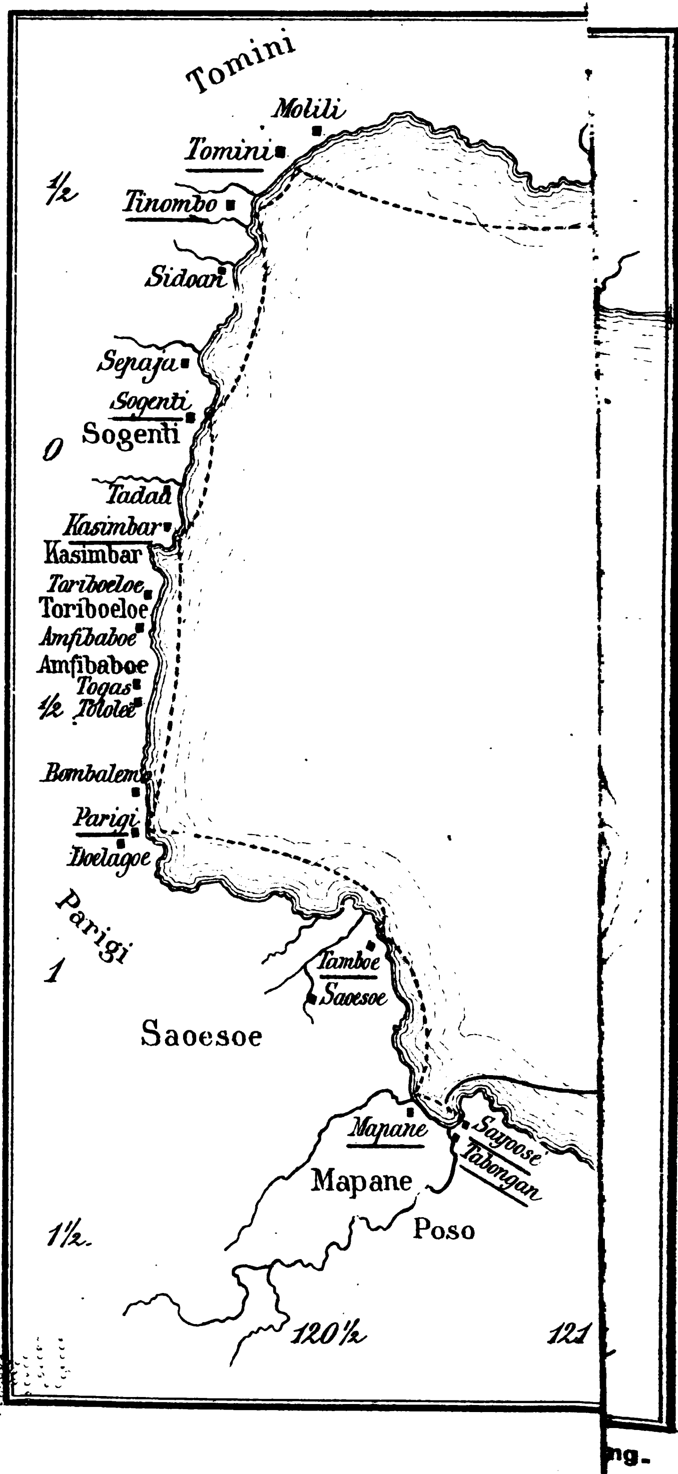
vóór het huis van den Radja van Rendeh,

op Soemba.

MEDEDEELINGEN NEDERLANDSCH ZENDELING-GENOOTSCHAP

37e Jaargang.

UITGAVE M. WYT & ZONEN, ROTTERDAM.

Tomini
Molili
Tomini
1/2
Tinombo
Sidoan
Sepaja
Sogenti
Sogenti
0
Tadah
Kasimbar
Kasimbar
Toriboeloe
Toriboeloe
Amfibaboe
Amfibaboe
Togas
1/2
Tololee
Bombalem
Parigi
Doelagoe
Parigi
1
Tamboe
Saoesoe
Saoesoe
Mapane
Sayoose
Tabongan
Mapane
Poso
1 1/2
120 1/2
121

ng.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Iets over de Javaansche desa, door C. POENSEN.

(*Vervolg van pag. 260*).

Al de boven bedoelde lusten aan het ambt van desahoofd verbonden, of daaruit voortvloeiende, behoeven niet nader besproken te worden. Als wettige inkomsten aan het ambt verbonden kunnen wij de volgende noemen, hoewel sommigen daarvàn niet overal in gelijke hoegrootheid, maar wel overal in gelijken vorm en geest gevonden worden.

Van Gouvernementswege ontvangt het desahoofd 8 °/₀ collecteloon van alle geïnde belastingen. Voorts: een zeker aantal „*Pantjèn's*"; meestal een zeker deel van de bouwvelden der desa, z. o. a. apanage-gebruik; en hier en daar ook wel een deel van de „*Djakat-pitrah.*" Hieruit blijkt, dat ten slotte de wettige inkomsten van een desahoofd bepaald worden door de grootte zijner desa.

Raffles schreef in zijn „Reglement, enz. art. 24: „De belooning voor de vervulling van het ambt van desahoofd zal bestaan in een zeker deel der desavelden, en de gunst en bescherming van het Gouvernement."

De desahoofden storten op bepaalde dagen zelf de door hen ontvangen belasting-sommen bij eenen Inlandschen onder-collecteur of eenen Europeschen ontvanger bij 's Lands kas. Die 8 °/₀ worden hun onmiddellijk uitbetaald van ieder stortingbedrag. Die belastingen komen: van de bebouwde velden der desa, (landrente); van de woonerven als die zekere minimum-uitgebreidheid te boven gaan; van het

„hoofdgeld", ([illegible] [illegible] of [illegible] genaamd); en van de „bedrijfsbelasting." ([illegible]). Wij beschouwen deze belastingen vooral en in de eerste plaats met het oog op het desahoofd en zijne gemeentenaren.

Hoe meer belasting een desahoofd te storten heeft, hoe liever hij dat natuurlijk heeft. Het is een bewijs voor de grootheid zijner desa; en die 8 % perceptie-gelden worden dan van eenige beteekenis. Zouden wij – zooals men wel eens wil – het minder goed en wenschelijk moeten gaan achten, dat de desahoofden die belastingen in handen krijgen? In ieder geval zou men die 8 % den desahoofden toch niet kunnen ontnemen, daar er dan nog moeielijker geschikte personen voor het ambt gevonden zouden worden. Tenzij het Gouvernement voor die 8 % een equivalent zou weten te vinden, hetgeen waarschijnlijk niet zoo gemakkelijk zou gaan, daar het een geduchte aanval op 's Rijks schatkist zou zijn! En voor zijn bestaan heeft het desahoofd die 8 % toch zoo broodnoodig! Eer zelfs iets meer dan iets minder.

En toch – toch wordt dat in bewaring hebben van die gelden, o! zoo licht eene verzoeking, een struikelblok voor een desahoofd, die – als ieder desaman – gewoonlijk court d'argent is. Nu eens heeft zijne vrouw huishoudgeld – [illegible] – noodig, of meent hij deze of gene uitgave te moeten doen; dan worden die gelden maar voorloopig gebruikt om ze later weer bij te passen. Als hij dan later, op den bepaalden tijd, daartoe maar in staat is! Ja, in den regel zal hij wel zorgen, dat het geld er is; maar vraag niet *hoe* hij het bij elkaar heeft gebracht! Vóór hij het tegen het einde des jaars zóó ver laat komen dat het Bestuur een tekort in zijne stortingen zou moeten constateeren – en hij dus schuldig zou blijken te zijn aan: „belasting-eten" ([illegible]) d. w. z. 's Rijks gelden

verduisteren – zal hij alle mogelijke moeite doen om het te kort bij te passen. Dan verpandt en verkoopt hij wat daarvoor maar vatbaar is. Zelfs de „Pantjèn's" hem toegestaan laat hij à raison van zoo en zooveel zich afkoopen. Ook zijne bouwvelden zet hij dan geheel of voor een deel van de hand. Maar vóór hij het een of ander alzoo verkwanselt, en ook wel tegelijkertijd, zal hij toch liever eerst bij meer gegoede landgenooten, Chineezen, of Europeanen eens aankloppen, en eene poging aanwenden om dat bedrag te leen te krijgen. En dat gelukt ook wel dikwijls, maar dan vaak op zeer onereuse voorwaarden. Hij probeert het daarom liever eerst bij zijne familieleden; en sommige ingezetenen zijner desa weet hij dan te ontmoeten en onder allerlei beloften zekere bedragen van hen te leen te krijgen. En zóó komt dan eindelijk toch alles terecht, hoe? Dat doet er niet toe. Hij is geholpen voor het oogenblik. Maar ook komt het wel eens niet terecht. En dan is een ontslag niet te ontgaan; althans zeer moeielijk! En is er dan al geleend, maar was dat niet genoeg, dan zijn die helpers in den nood natuurlijk meestal hun geld kwijt. Voorloopig is er van een op die wijze ontslagen desahoofd niet veel te verwachten. Hij heeft niets meer.

Maar gesteld dat een desahoofd stort hetgeen hij geïnd heeft – en dit doen de meesten – of liever: hetgeen hij volgens den officieelen aanslag behoort te storten (dat nog iets anders is!) – ook dán blijft er nog eene zware verzoeking voor hem bestaan in de repartitie van den aanslag. De aanslag der desa en bloc geschiedt van Bestuurswege; die is publiek; daar is niets geheims in. Het totaal van den aanslag der geheele desa kan een ieder – als hij wil – bij die gelegenheid vernemen. Een desahoofd heeft er dan ook in den regel niets op tegen, dat al de desabewoners

dat cijfer kennen. De groote kunst is het, die som onder de belastingschuldigen te verdeelen. *Hoe* dat geschiedt zullen wij straks bij de bespreking der „Landrente" nog nader vernemen. Als het desahoofd weet, hoeveel de totaalaanslag is, dan komt al spoedig een ieder te weten, hoeveel hij als zijn aandeel te betalen heeft. Doch den meesten desabewoners is het onmogelijk uit te rekenen of zij juist zooveel betalen moeten als recht is volgens den aanslag. Nu eens zal het desahoofd de totaalsom over allen, uitgenomen zich zelven, verdeelen; in dit geval betalen de gezamenlijke desabewoners zijne belasting. Hij houdt dit zelfs niet altijd geheim; want hij weet zijne onderhoorigen wel eens te beduiden, dat een hoofd van alle belastingen behoort vrijgesteld te worden; of wel, dat alzoo de afspraak was bij den aanleg der desa; dat het altijd zoo de gewoonte in deze desa is geweest; en dat hij het zoo hard noodig heeft! En is hij een overigens nog al gewild desahoofd, dan zal men zich daarbij ook maar neerleggen; vooral als men weet, dat hij wederkeerig ook zijne desagenooten weet te helpen. Hetzelfde doel zal hij bereiken – doch dit is niet geheel en al van gevaar ontbloot – door de belastingschuldigen hoofd voor hoofd een weinig te hoog aan te slaan. Daardoor wordt hij niet alleen belastingvrij; doch houdt ook wel eens wat over! Op deze wijze kan hij ook den dorpsschrijver, *Tjariq*, wel aan zich verplichten en tot vriend maken, hetgeen voor hem niet geheel onverschillig is: te meer daar hij hem in gevallen als dit toch niet missen kan. Of wel, hij slaat de ingezetenen van zijne eigen desa – d.i. de *Kradjan* – te laag aan, door die der onderhoorige *doekoehan's* te hoog aan te slaan. Die omslag heeft dan op zeer eigenaardige wijze plaats; bijv. de belastingschuldigen der *Kradjan* hebben gemiddeld ieder over bijv. $1\frac{1}{4}$ of $1\frac{1}{2}$ *Baoe;* die der

doekoehan over $1\frac{1}{8}$ of 1 *Bave* landrente te betalen. Die der *kradjan* zouden dus, bij gelijke soort gronden enz., *meer* moeten betalen dan die der *doekoehan's*! Neen! zegt het desahoofd. De aanslag in zijn geheel is $f\ x$. Er zijn in de *kradjan* en de *doekoehan's* te zamen n. menschen, die belasting hebben te betalen; dus: ieder belastingschuldige moet $f\ \frac{x}{n}$ betalen! 't Is zoo eenvoudig mogelijk! In de *doekoehan* praat men onder elkaar er wel eens over; ook moppert men dan wel; maar .... Vooral moeielijk wordt het voor den „Kleinen Man" aan het narekenen te gaan, daar belasting voor *sawah*, *tĕgal* en *woonerf* onder elkaar gemengd en tot één geheel gemaakt worden, waardoor hij geheel en al in de war wordt gebracht. Er zijn ook nog wel eens velden, die niet op den „Ligger", maar wel in de werkelijkheid voorkomen. In dit geval kan dan de „Ligger" al of niet eerlijk behandeld worden; maar het groote voordeel ligt dan in de niet-gerapporteerde velden. Alléén kadastrale opneming kan dit soort geknoei tot een minimum reduceeren.

En wat in ieder geval niet te vergeten is, al ware 't ook dat een desahoofd strikt eerlijk en rechtvaardig het bedrag van „Landrente" over al de ingezetenen omsloeg — toch is er voor hem, en ook zijnen secretaris, den *Tjariq*, altijd iets onaangenaams aan „de inning" dier belastingen verbonden. Een desa-javaan is in den regel arm, en heeft doorgaande al zeer weinig of geen geld in huis. Op bepaalde dagen — laat ons zeggen: *Lĕgi* — moet een belastingschuldige iets van zijn schuld afdoen. Dat begint voor het *hoofdgeld* — [illegible] — reeds in het begin des jaars; en voor de „Landrente" omstreeks Mei. Men zal er zooveel mogelijk voor zorgen, dat ultimo November alle belasting afbetaald is; doch het spreekt van zelf, dat ook in December nog wel eens wat te storten valt. Maar

vooral die eerste helft des jaars is voor den belastingschuldige dikwijls een slechte tijd. De West-moeson heerscht dan, en wordt gevolgd door de Voorjaarskentering – [illegible] In dezen tijd is ieder desaman arm; de oogst van het vorige jaar in den regel op; er moeten coûte que coûte uitgaven gedaan worden voor het op nieuw bewerken der velden; men moet scharrelen om wat te eten te krijgen – kortom! een slechte tijd om ook nog belasting te betalen. Men krijgt in den loop van dien tijd – altijd bij wèlslagen! wel wat binnen van de *tegal*, of van de vroege oogst – [illegible] – maar dat is zoo hoog noodig om voorloopig in de allernoodigste behoeften te voorzien, dat het iemand wel eens aan zijn hart gaat daarvan *f* 1,— af te staan voor het hoofdgeld; en met Mei een dubbeltje of een kwartje iederen *Lègi!* Dat is een geloop en gezoek om een kwartje machtig te worden! Het houdt niet op vóór de groote oogst van het veld komt. Als het dan maar ophoudt! Want allerlei schuldeischers komen dan opdagen; en, och! men brengt dan gewoonlijk zulk een bedroefd beetje van zijn oogst thuis! Intusschen gaat dat innen der belasting geregeld voort; en als de tijd het toelaat, gaat menigeen naar eene koffie- of suikeronderneming om daar nog wat te verdienen. Gedurende die zes of zeven maanden moet het desahoofd zelf of door een afgezant de ingezetenen gedurig tot afdoening van hun schuld aansporen; en dan valt er wel eens een hard woord, al of niet verdiend. Daar zijn er nu eenmaal, die op den bepaalden dag niets kunnen afdoen; daar zijn er ook die onverschillig en slordig, misschien ook wel half en half onwillig zijn, en zeker geen cent zouden storten, als zij niet gedurig aangespoord, en, ook wel eens met hardheid, tot reden gebracht werden. Het is een gesukkel om die kwartjes en dubbeltjes binnen te

krijgen! Bij de meesten komt daar echter – bij wèlslagen van den oogst – verandering in gedurende, doch meer nog kort na den oogsttijd. Velen doen dan in eens het geheele bedrag af; anderen zóóveel dat de resteerende gelden gemakkelijk zullen te vinden zijn; en de overigen, de minder door de fortuin begunstigden, hebben in de tweede helft des jaars dezelfde zorgen als in de eerste helft.

Zou de aanslag der landrente in doorsnede ook misschien te hoog zijn? Dit is eene vraag wier beantwoording in de overweging van het Bestuur mag aanbevolen worden. Maar de desaman rekent ons voor, dat de kosten voor zaadpadie, de bewerking der velden, en de "Landrente" te samen zulk een totaalsom geven, dat de rijst, die hij van zijn eigen veld eet, hem gedurende de laatste paar jaren veel duurder komt dan hij die op iedere markt kan koopen. (ꦩꦲꦭ꧀꧈) En daarvoor houdt men er toch geen te bewerken velden op na, op welke officieel ook nog allerlei verplichte diensten rusten! Daar zijn er dan ook wel, die gaarne afstand van hun aandeel in de velden – in communaal bezit – willen doen, in ruil voor de vrijstelling van heeren- en cultuurdiensten! Maar dat gaat overal zoo maar niet! En mogen alle verplichte landsdiensten theoretisch op den grond rusten – in de practijk rusten zij toch meestal op den persoon. Van desa-diensten is hierbij natuurlijk geen sprake; daar kan niemand van vrij gesteld worden.

Intusschen het desahoofd blijft voor alles de verantwoordelijke man, en tegenover tegensporrelende personen kan het hem dan wel eens vrij lastig en onaangenaam gemaakt worden. En die 8 °/₀ perceptieloon – *pèrsèn* of *prĕsèn* noemt men het – moge veel vergoeden, het blijft toch evenzeer waar, dat aan dat innen der belasting voor hem èn eene jaarlijks terugkeerende verzoeking is verbonden,

èn een bron van zorgen en onaangenaamheden – *soesah* i.e.w. Het ideaal kan natuurlijk niet anders zijn dan *persoonlijke aanslag*, met storting bij andere ambtenaren, – z.v.m. Europeanen – dan de desahoofden. Doch die 8 % kunnen de hoofden der desa niet missen; en .... daar zullen nog wel heel wat desahoofden ontslagen worden wegens „landrente-eten" vóór zoodanige regeling zal tot stand gekomen zijn!

In het verloop van het zooeven besproken proces der inning kan zich ook nog wel eene nieuwe verzoeking voor het desahoofd opdoen. Het komt natuurlijk voor, dat de oogst mislukt door oorzaken onafhankelijk van den wil des landmans. De *sawah*-oogst is bijv. afhankelijk van eene voldoende hoeveelheid water. Maar als er nu eens geen, of maar zeer weinig, in ieder geval onvoldoende, water is, wat dan? Wel, dan mislukt de oogst, en zijn *zaadpadi* en *bewerking* bovendien verloren. Maar de landrente is middelerwijl geheel of gedeeltelijk betaald geworden! Geeft men nu tijdig het desa-hoofd kennis van het mislukken; en rapporteert het desahoofd tijdig dat mislukken aan zijn districtshoofd, dan wordt, na verder rapporteeren aan het Europeesch bestuur, enz., na officieel onderzoek waaruit blijkt, dat dit mislukken aan force majeure moet toegeschreven worden, van die mislukte velden ook vrijstelling of restitutie van de reeds gestorte bedragen verleend. Ook die terugbetaling geschiedt langs denzelfden officieëlen weg, zoodat men tot de voorstelling komt, dat het Bestuur doet wat mogelijk is om dat aan de daarop rechthebbenden te doen terugkomen. In dit proces nu hebben wij tweeërlei op te merken: 1°. dat het desahoofd misschien niet tijdig, of in het geheel niet, rapport doet van de mislukking. In dit geval blijft de landrente invorderbaar, zonder terugbetaling. Maar dat niet-rapporteeren kan zoowel aan den

belastingschuldige als aan het desahoofd liggen. Het desahoofd kan het vergeten, 't kan ook zijn, dat hij niet wil of niet durft rapporteeren; dat hij den belastingschuldige wil drukken. De landrenteschuldige verzet zich daartegen, en houdt op met storten. Ten slotte komt de zaak natuurlijk bij het districtshoofd. De belastingschuldige beweert, dat het desahoofd bekend was met de zaak; doch het desahoofd beweert het tegendeel; of als er niet al te veel in hetzelfde geval van mislukking verkeeren, dat het 's mans eigen schuld en dus geen force majeure is. Het districtshoofd heeft dan te onderzoeken, waarbij natuurlijk Raffle's boven-aangehaalde „gunst en bescherming voor de desahoofden" al of niet in werking treedt. Dit laatste hangt af van de verhouding tusschen het districtshoofd en het desahoofd. In ieder geval heeft het onderzoek naar de oorzaak der mislukking langs officieële wegen plaats; en blijkt het dan, dat het niet-rapporteeren eene omissie van het desahoofd is, dan komt „de vergoeding" voor zijne rekening. Dit wordt dan een leelijke post op het budget van het desahoofd; want waar moet hij die van daan halen? En voldoet hij niet aan deze „bestraffing" dan volgt zijn ontslag, hetzij onmiddelijk of wat later.

Maar 2°. zoowel belastingschuldige als desahoofd hebben tijdig gerapporteerd; en na hooger onderzoek wordt kwijtschelding verleend en de gestorte belasting gerestitueerd. Maar die restitutie is een aanval op 's mans eerlijkheid, die in strijd komt met zijn eeuwig court d'argent. Dus, waar hij in dien strijd bezwijkt, zal hij het niet aan pogingen laten ontbreken om ook iets van dat mooie geld machtig te worden. Hij houdt dan een honigzoete, vleiende, op het gemoedwerkende toespraak, waarin hij het niet laat ontbreken aan allerlei beloften; hij rekent voor, nog zoo en zooveel geld te kort te komen; dat hij geen *padi* genoeg

in voorraad heeft; als het maar eenigszins kan, zal hij niet vergeten in herinnering te brengen wat hij en zijn vader alzoo opgeofferd en voor de desa gedaan hebben; en zoo voort! Kortom, hij vraagt wat te leen; daarbij niet vergetende op te merken, dat men nu toch eenmaal dat geld gestort had, dus zoo goed alsof men het kwijt was, en daarom die terugbetaling als een buitenkansje te beschouwen is! En deze toepassing van de suggestie gelukt dan ook vaak met zoo doeltreffend gevolg, dat de pil geslikt wordt, en het desahoofd zoo en zooveel van die restitutie in zijn' zak kan steken, dat misschien geen vier en twintig uur in zijn bezit blijft, daar hij andere gaten heeft te stoppen. Intusschen, op zoodanige of dergelijke wijze gehandeld, heeft niemand over oneerlijkheid te klagen, al verwenscht men ook in zijn hart èn den *Loerah* èn deze zijn eerlijkheid!

De zaak komt hierop neer, dat een desahoofd uit alles zooveel mogelijk geld tracht te halen. Daar heeft men de verhuur der velden aan suiker- of indigofabrieken enz.! De fabrikant heeft liefst z. v. m. groote, aaneengesloten velden; en in de desa heeft men personen, die wel en ook die liever niet verhuren. In ieder geval, de fabrikant moet met de zaak bij het desahoofd terecht komen; buiten zijne hulp en medewerking zou hij zijne wenschen in geen geval vervuld krijgen. Nu zijn er wel desahoofden, die in hun hart liefst niets met dien geheelen grondverhuur te doen hadden; maar of zij velen zijn durven wij niet zeggen. Daarvoor is eenerzijds de Europeesche wereld achter de fabrikanten te machtig; en anderzijds het court d'argent van desahoofd en desabevolking! Het is dus niet dan natuurlijk, dat het desahoofd eene extra belooning voor zijne bemiddeling en medewerking krijgt. Is hij daarmeê tevreden, dan mag de „kleine Man" over hem tevreden zijn. Maar daar zijn er, die nog meer verlangen!

En waartoe de gelegenheid, die ook in dit geval den dief maakt, kan leiden, kan een geval als het volgende leeren. Er werden velden gedurende het loopende jaar voor het volgende jaar in huur afgestaan, tegen een overeengekomen bedrag; (dat kan *f* 20,—, *f* 22½ per *Baoe* zijn) maar met de bepaling, dat de verhuurders aansprakelijk bleven voor de landrente van dat jaar, d. w. z. dat zij *feitelijk* bijv. *f* 5,—, *f* 6,—, of ongeveer zooveel *minder* per *Baoe* in hun zak steken. Na de uitbetaling dier huurpenningen redeneerde het desahoofd aldus tot zijne desagenooten: „gij hebt *nu* het geld ontvangen, maar het *volgende* jaar moet gij daarvan de landrente betalen. Dat geld is *dan* natuurlijk al lang op! Dus: betaal mij *nu* maar vast de landrente voor het volgende jaar, dan hebt gij daarvoor niet meer te zorgen, en ik zal het bedrag storten." C'est simple comme bonjour! Daar waren er, die zich lieten overhalen. Slechts eene minderheid bleek later door te weigeren het verstandigst gehandeld te hebben. Want toen het nu „dat volgende jaar" er op aankwam voor dit desahoofd die landrente te storten, was hij natuurlijk weêr court d'argent. Daar moest dus weer „gewerkt en bewerkt" worden. Maar in dit geval moest de man het spel verliezen. Hij beweerde wel van dezen niet zóóveel, en van genen geen cent ontvangen te hebben, maar de bewijzen van zijn oneerlijk handelen waren zóó afdoende en klaar, dat het onderzoek der zaak tot zijn ontslag leidde.

Doch genoeg over al dat geknoei! Het kan ons toch niet te doen zijn om de beschrijving van eene verzameling knoeierijen te leveren, of het geheele corps desahoofden als eene bende schurken voor te stellen. Maar ter kenschetsing konden enkele voorbeelden niet achterwege blijven — en zullen wij later nog op andere moeten wijzen — opdat het duidelijk blijke, dat wij ons niet te lang met het

desahoofd als belastinggaarder hebben bezig gehouden, en de beteekenis van den stand en de positie des desahoofds duidelijk aan het licht trede.

Uit het aangevoerde zal het wel duidelijk geworden zijn, dat het desahoofd die 8 $^o/_o$ perceptiegelden in geen geval kan missen; zij behooren tot de lusten van het ambt. En voor zijn bestaan zijn zij onmisbaar; zij alléén volstrekt onvoldoende. Voor die 8 $^o/_o$ alléén zou niemand desahoofd willen zijn. Daar moet dus officieel en wettig nog meer bijkomen. En dat gebeurt ook. Naar oude zeden en gewoonten, hoewel soms in moderne vormen, moeten de desalui het ontbrekende in verschillende vormen bijeenbrengen. Wij noemden boven reeds de „*Pantjèn's*" ([illegible]). Deze benaming is algemeen bekend. Men noemt ze hier en daar ook wel: „*Pandĕq*" ([illegible]); en elders schijnt het dat men ze ook: „*Djanggol*" ([illegible]) noemt. Ook lazen wij ergens de benamingen: „*Kĕmit*" ([illegible]) en: „*Anggoeran*" ([illegible]), doch dit schijnt weinig te stroken met de eigen beteekenis dier woorden. Een „*Pantjèn*" is – behalve de uitzonderingen – altijd een heerendienstplichtige; een *koeli-kĕntjĕng*, of *gogol*, is een man, die à tour de rolle bij zijn desahoofd een dag ter vrije beschikking van dat hoofd werkzaam is; tevens dus ook tot het ophouden van zijn' stand. Een vaste regel voor de bepaling van het aantal „*Pantjèn's*" daags is bezwaarlijk in de practijk te ontdekken. Is men eenerzijds geneigd, de regeling van deze zaak geheel aan de desabevolking over te laten, anderzijds maakten Europeesche en Inlandsche ambtenaren wel eens regelingen zoowel in het voordeel als in het nadeel der ingezetenen. Men zie daarvan een voorbeeld in „Schmalhausen". „*Voorstel enz.*" pag. 38/9. Wij kennen een desa, waar het hoofd dagelijks *twee* man heeft voor huiselijke dien-

sten, en *vier* man voor het bewerken zijner velden als het daarvoor de tijd is. Elders heeft een desahoofd deze laatsten niet; en dus 's daags maar *twee* man. En wederom elders was het slechts *één* man, en *drie* man, ook *vier* man daags. Een en ander hangt min of meer samen met het zielental der desa. Deze „Pantjèn's" hebben gras te snijden voor het paard of de paarden van het desahoofd; de stalling, het erf en ook wel het vóórgebouw te vegen en schoon te houden; water te halen, ook wel brandhout, voor de keuken; te bedienen als er gasten zijn; en soms ook wel 's nachts het huis en erf te bewaken, hetgeen men elders weet te vinden door de nachtwacht der desa op het erf van het desahoofd te laten rusten vóór en na een' omgang door de desa. Ook de *Kamitoewô* der *Doekoehan* of gehucht heeft daags over één of meer „*Pantjèn's*" te beschikken, al naar de uitgebreidheid zijner gemeente. In de desa beschouwt men de „Pantjèn's" als eene instelling van zeer ouden datum, als een *adat*, waartegen men op zich zelf weinig bezwaar heeft; tenzij daar overdrijving plaats heeft, of geheel willekeurige regelingen ten koste der ingezetenen ingevoerd worden. In ieder geval is het gelukkig – en worden sociale quaestiën voorkomen – dat de desaman nog geene berekeningen maakt als bijv. de Heer Schmalhausen in zijn „*Voorstel enz*" pag. 27, 28 en 39, en tot de wetenschap komt dat in het Djombang'sche op eene bevolking van:

	21663	Gogol's,
	12659	Anggoeran's,
	5404	Menoempang's,
	6453	Koempoellan's,
	10915	Sinoman's,
Totaal. . .	57094	mannelijke personen,

er 2486 man – enkel *gogol's* – daags als „Pantjèn" uitkomen, die per jaar 907390 dagdiensten presteeren. Dus

41½ dag per jaar per „gogol". Ten gevolge eener nieuwe regeling worden daar nu 503700 dagdiensten per jaar gepresteerd; of 20½ dag per jaar per „gogol", dat natuurlijk in het nadeel der desahoofden komt. De één zal zeggen: welke schrikbarende getallen van zes cijfers! Een ander: dat gemiddelde van 20 met nog één half er bij per geheel jaar is toch waarlijk zoo veel niet! Doch een derde doet het wijsste als hij het zwijgen er maar toe doet. Er zal toch vooreerst natuurlijk geen sprake kunnen zijn van afschaffing dezer „Pantjèn's" bij de desahoofden; en als er een weinig gewaakt worde tegen de overdrijving, zal de desaman daarover wel niet in de eerste plaats gaan klagen. Trouwens – de instelling behoort zoo geheel in het kader der desa-regelingen, den geest der bevolking, en als een gelukkige vondst voor de Regeering beschouwd te worden om het bestaan van desahoofden *zonder vaste voldoende tractementen* mogelijk te maken, dat men zeer voorzichtig dient te zijn bij het maken van nieuwe regelingen. In ieder geval beteekenen de „Pantjèn" – diensten in de desa nu nog zeer veel; evenals wat wij nu in de derde plaats als belooning voor de desahoofden hebben te bespreken.

In de derde plaats wordt den desahoofden een zeker deel van de desavelden als apanage toegekend, dat Raffles in zijne „Instructie" reeds als een beginsel vaststelde. In desa's met *communaal bezit* is het de gewoonte, dat een desahoofd krijgt van die velden: één deel als *koeli-kèntjĕng* (*gogol*); één deel als desahoofd; en al of niet één of één half deel als vergoeding voor het ontvangen van gasten; wij zouden dat kunnen noemen: receptie-gelden. Hoe groot nu weer *één deel* is, hangt af van de uitgebreidheid dier velden en het aantal deelgenooten in die velden. Van daar dat men bepaalde, dat één deel gelijk zou zijn aan één *koelèn* (ꦏꦸꦭꦺꦤ꧀) d. w.z. het aandeel van één *koelikĕntiĕng*. Het valt terstond in het oog, dat in deze be-

paling de apanage-inkomsten bepaald worden door de uitgebreidheid der desavelden, en er eene zekere verhouding komt te ontstaan tusschen de inkomsten van het desahoofd en de stoffelijke krachten, de bezitting der desa. Edoch – die oude desaregeling bleef ook al niet onaangeroerd. Zoo bijv. was er een *Prijaji* die meende, dat de stand van het desahoofd wat lucratiever, wat aanzienlijker moest gemaakt worden, en dus wist gedaan te krijgen, dat aan het desahoofd *één* tiende deel van al de op den „Ligger" voorkomende desavelden toegekend werd. Bezit dus eene desa 100 *Baoe* dan krijgt het desahoofd daarvan 10 *Baoe*. De zaak is zoo eenvoudig mogelijk; maar of het rechtvaardig of billijk is, is een andere vraag. Trouwens, in het bekende „Eindrésumé enz.", eerste gedeelte, Deel I, Hoofdst. I. Titel III. § 10 pag. 90 werd reeds opgeteekend: „Wat de uitgestrektheid van de ambtsvelden der desahoofden betreft, zoo blijkt, bij inzage van de tabellen tot de Bijlage *A* behoorende, dat die het geringst is, daar waar het grondbezit individueel is, terwijl in Soerabaja en Pasoeroehan de desahoofden, ingevolge de daar bestaande bestuursregelingen, slechts twee of drie gewone aandeelen in de gemeene *sawah's* bekomen. In de overige residentiën is die uitgestrektheid *meestal eenigszins evenredig aan de totale uitgestrektheid der sawah's in elke desa; in weer vele desa's bedraagt zij ongeveer een tiende van de hoeveelheid bouws, welke de gewone aandeelhebbers te zamen bezitten. In de residentiën Cheribon, Tegal, Banjoemas, Bagelen en Japara zijn de sawah's van het hoofd dikwijls in verhouding nog grooter*, behalve in desa's met zeer veel sawah's, waar de hoofden naar evenredigheid veel minder sawah's krachtens hun ambt hebben." (1) Eene volledige beschrijving te

(1) Ook aangehaald in: „*Het grondbezit in de Germaansche Mark en de Javaansche desa.* Akademisch proefschrift van W. Ph. Scheuer. 1885, pag. 225.

leveren over het gebruiksrecht op sawah's krachtens het ambt is ons onmogelijk. En het onderwerp wordt nog meer verward, waar men ook desa's heeft met geheel of gedeeltelijk individueel of gemengd grondbezit. Wie daarvan eenen levendigen indruk wil ontvangen, leze in het meergenoemde „Voorstel enz. van den Heer S. het hoofdstuk „agrarische toestanden in de afdeeling Djombang, p. 22 v.v. en ook het zoo even geciteerde „Eindrésumé". In bijna iedere desa treft men iets bijzonders aan; maar ook bijna overal een strijd tusschen het desahoofd en zijne desagenooten over diezelfde velden; te meer daar dan tegelijk de vraag naar de heerendiensten en de landrente zich daarbij voordoet. Behooren de desabewoners of het desahoofd zelf de landrente voor zijne ambtsvelden te betalen? In Raffles voorstelling waren die ambtsvelden geheel en al belastingvrij. Als het desahoofd door ontginning eene meer of mindere groote uitgebreidheid velden heeft verkregen, moeten dan *al* die velden, of slechts een deel daarvan, in betrekking tot heerendienst, landrente en al of niet erfelijk bezit als ambtsvelden beschouwd worden? En hoe zal het gaan met die velden bij het aftreden of het sterven van het desahoofd? Men heeft bij den aanvang der ontginning of daarna wel onderling afspraken omtrent een en ander gemaakt – maar na verloop van tijd ontstaan daarover toch altijd geschillen, want het eigenbelang treedt hier van weerszijde op den voorgrond. Over dit individueel en communaal bezit moeten wij later spreken; doch het is duidelijk, dat in ieder geval de strijd over de ambtsvelden niet kan uitblijven zoolang de regeling daarvan in contact met communaal en individueel grondbezit kan komen, en men van weerszijde door eigenbelang, gevoed door genivelleerde, armoede, gedreven wordt, waarbij dan natuurlijk eerlijkheid en goede trouw niet altijd betracht en in het oog gehouden worden.

In Hoofdstuk I, Afdeeling V. van het *koloniaal Verslag* van 1883 bevat § 1 onder den titel: „Agrarische opnemingen enz." in tabel No. IV ook een overzicht van het apanagebezit op Java. (1) Het *koloniaal Verslag* van 1888 bevat weer dezelfde bijzonderheden. (2) Door deze „Officieele" rapporten komen wij tot de kennis van vele interessante bijzonderheden omtrent het bestaan der ambtsvelden voor desahoofden. Zoo vernemen wij, dat er waren volgens het Verslag van:

	1883.		1888.
24664	desa's *met* ambtsvelden = 481406 *Baoe*...............	25351	desa's *met* ambtsvelden = 473457 *Baoe*.
4857	„ *zonder* ambtsvelden........	4922	desa's *zonder* ambtsvelden.
	(Met uitzondering van Krawang worden in alle gewesten ambtsvelden aangetroffen. In de Residentiën Bantam, Bezoeki, Probolinggo en Tegal is het aantal desa's *zonder* ambtsvelden *aanzienlijk*. Het gemiddelde per desa over al de desa's in Kediri bedroeg de uitgebreidheid van 21 *Baoe*)..........		.... (Tĕgal wordt niet genoemd maar wel de Preanger-Regentschappen). .... (Beneden de 20 *Baoe*).
17553	desa's is de uitgebreidheid ambtsvelden *eens voor altijd vastgesteld*...........................	14136	desa's is de uitgestrektheid *eens voor altijd vastgesteld*.
7110	desa's wordt die uitgebreidheid *bij elke verkiezing van een nieuw desahoofd bepaald*. Dit komt het meeste voor in Soerabaja, Bagelèn, Cheribon, Banjoemas, Rĕmbang en Pasoeroehan; namelijk in deze 6 Residentiën te samen in 6852 van de 12811 desa's.	10388	desa's enz. enz. (Cheribon en Pasoeroehan worden nu niet genoemd, maar wel Pekalongan).

(1) Overgenomen in de „Indische Gids" van 1883, 2de Deel, pag. 784/86
(2) Overgenomen in de „Indische Gids" April 1889, pag. 595/6.

„Niet overal (in 1883) waar ambtsvelden worden aangetroffen, zijn, buiten het dorpshoofd, ook de overige leden van het desabestuur in het bezit daarvan. In de afdeeling Bĕrbĕk (Kediri), waar de overige desabestuurders in den regel slechts een grooter koeli-aandeel krijgen, en het eerst mogen kiezen bij de periodieke verdeeling van de velden.”

Voorts heeft men nog desa's (in 1883) waar:

a. de ambtsvelden *verwisseld* worden, (d. i. waar daarvoor geen vaste plaatsen zijn aangewezen).

b. waar de ambtsvelden *steeds dezelfde blijven.*

namel. *a.* 5719 desa's, (hoofdzakelijk in Soerabaja en Pasoeroehan)

b. 18944 „

Men vergelijke hierbij de aan de *Verslagen* toegevoegde tabellen, waaruit o.a. blijkt de toestand in desa's met *enkel individueel* of *enkel communaal* of *met gemengd grondbezit*, of desa's waar de gronden *geheel* of *gedeeltelijk in eenen bijzonderen rechtstoestand verkeeren.* Uit den aard der zaak zijn het de desa's met *communaal bezit*, die de meeste ambtsvelden hebben. Bijv.:

	1883.	**1888.**	
desa's met *alléén individueel* bezit:	933	1491	desa's
„ „ „ *communaal* „	13516	11975	„
„ „ *gemengd grondbezit* „	9932	11456	„
	of:	of	
	7878 Baoe.	15317	Baoe.
	238580 „	185479	„
	229872 „	262598	„

Het ontgaat bij het inzien dezer staten onze aandacht niet, dat er gedurende dit vijfjarig tijdvak niet geheel onbelangrijke verschillen zijn ontstaan; dat de verhouding van desa's *met* ambtsvelden tot die *zonder* ambtsvelden is als ongeveer 25 : 5. En dat gedurende dit vijfjarig tijdvak die verhouding van $5\frac{1}{13}$ tot $5\frac{1}{7}$ is geworden; m.a.w.

er meerdere desa's *zonder* dan *met* ambtsvelden zijn gekomen; terwijl ook bovendien nog blijkt, dat hoewel de desa's *met* ambtsvelden *meerder* zijn geworden, het aantal *Baoe's* ambtsvelden toch 481406 - 473457 = 7949 *Baoe minder* werden; een natuurlijk gevolg van allerlei oorzaken, maar inzonderheid van het toenemen der bevolking.

Niet alle desahoofden hebben genoeg aan hunne ambtsvelden of kunnen zich daarmeê tevreden stellen. Zij zullen dan nog velden van dezen of genen huren; of - mochten die er zijn - hun voordeel trekken van velden, die wel in de werkelijkheid maar niet op den „Ligger" voorkomen. Door misbruik van hun positie te maken, zich in het bezit van meerdere velden te stellen, komt voor; zoodat wij bijv. eene desa kennen waar ongeveer de helft van al de velden dier desa door knechts (*Boeroeh*) van het desahoofd bewerkt wordt. Landrente betaalt hij natuurlijk van die gronden; maar heeren, cultuur- en desadiensten schieten er bij te kort.

Ten slotte zij hier aangeteekend, dat in sommige desa's voor het desahoofd nog eene wel niet bijzonder groote maar toch altijd welkome bijdrage gevonden wordt in een zeker deel van de „Djakat-pitrah", waarover reeds gesproken werd in „Mededeelingen" XVIII.

Al voortgaande hebben wij zoo ongeveer eenige voorstelling gekregen van de bronnen der wettige en natuurlijke - ook wel niet altijd juist te verantwoorden - voordeelen aan het ambt verbonden. Het zijn de *lusten* aan het ambt eigen, waarbij wij ook al iets van de *lasten* vernamen, daaraan al of niet onvermijdelijk verbonden.

Een desahoofd is het *hoofd*, de *Loerah* of *Kapala*, de *Bestuurder* van zijne desa in de eerste plaats. Een Inlander zal dit ongeveer aldus omschrijven: [illegible]

[illegible]" waaraan een ander nog toevoegde: [illegible]" Het is mooi gezegd! "Hij staat in voor, of: neemt voor zijne rekening het wèl en wee zijner eigene desa met hare onderhoorigheid, en is waakzaam tot bevordering van hare welvaart!" "Hij behartigt wat tot levensonderhoud van den kleinen man dient." Zoo komt hij aan het hoofd zijner gemeente te staan; hij waakt en zorgt voor het welzijn van deze gemeente; hij draagt kennis van al wat er in zijne gemeente omgaat; houdt een wakend oog op de ongeregelden en alle slecht volk, en beschermt de goeden door zijn gezag. Al zijn denken en streven is gericht op de welvaart en den bloei zijner desa! Hij helpt een ieder voort in zijn' handel, en aan den landbouw is zijn grootste zorg gewijd. Hij waakt, dat het zaad in de beddingen op den behoorlijken tijd kan uitgestrooid worden en er water voor de velden is. Dit is niet altijd even gemakkelijk, en vereischt meestal veel overleg; ook wel eens eenige vrijmoedigheid, daar hetzelfde water ook andere desa's dienen moet. Ook voor de dammen en leidingen heeft hij te zorgen, hetgeen wel eens heel wat zorg en handenarbeid kost, waarvoor hij menschen en tijd moet weten te vinden, daar de verplichte diensten niet verwaarloosd mogen worden. Nacht en dag is hij in de weer of moet hij gereed staan, onverschillig welk weêr het is! Stikdonkere duisternis van den nacht, of regen – en het kan op Java er zoo iets aan afregenen! – en wind, met bijna onbegaanbare modderwegen, zoomin als brandende zonnehitte mogen hem terughouden er op uit te gaan als het noodig is! Zijn paard moet veel dienst doen; hij telt het niet, dat hij wel eens een nacht er op uit moet zonder zijne slaapplaats te zien; en als een Prijaji of een Europeesch ambtenaar in zijn ressort of in de nabijheid daarvan zich ophoudt

kan hij niet ontbreken en afwezig zijn. Tegenover die ambtenaren moet hij op alle mogelijke – en onmogelijke – vragen een antwoord gereed hebben; hem wordt aangezegd wat er gedaan moet worden of wat niet mag plaats hebben; hij loopt eene bestraffing op als het bevolen werk niet of niet volgens bevel gepraesteerd wordt. En bij al dat gebieden en verbieden dient hij steeds aan zijne desagenooten te blijven denken of zij kunnen – en ook willen – doen wat zoo gemakkelijk te bevelen was! Want hoe dan ook, hij dient toch altijd rekening te blijven houden met de krachten zijner desa, en volkomen onverschillig kan het hem toch nooit zijn in welke stemming zijne desagenooten verkeeren. Gedurende het ontvangen dier bevelen en op weg naar huis heeft hij dan ook al reeds bedacht, hoe en wanneer die ontvangen bevelen te zullen bekend maken en te doen uitvoeren. Thuis gekomen stelt hij zijne hem ondergeschikte mede-desabestuurders in kennis met een en ander; ook moet hij hun wel eens duidelijk maken en met hen overleggen hoe die bevelen ten uitvoer gelegd kunnen worden. Deze medebestuurders maken na afloop der conferentie den „Kleinen Man" dan verder bekend met wat een ieder van hen te doen heeft. Zij zijn tegenover het desahoofd verantwoordelijk, al heeft ieder van hen ook zekere zelfstandigheid in den bepaalden kring zijner verplichtingen. Maar tegenover zijne lastgevers is het desahoofd toch altijd voor alles de verantwoordelijke persoon. Zóó is hij in alles, en wordt hij door hooger en lager geplaatsten beschouwd als de Bestuurder zijner desa.

Wij leerden hem reeds eenigszins als zoodanig kennen! Maar vooral en altijd is hij ook: Politieman. En in deze qualiteit wordt er soms veel van hem gevergd! Een diefstal, een moord, eene ongerechtigheid in zijn desaressort voorgekomen, behoort hij tot klaarheid weten te

brengen, dat niet altijd even gemakkelijk is; vooral niet gemakkelijk als er misschien redenen voor hem bestaan om het een of ander geval nooit tot klaarheid te laten komen! Is hij nu een man die nog al liefhebberij en ijver voor dergelijke zaken bezit, dan zal hij spoedig in blakende gunst bij zijne superieuren komen, en zal hij dan meermalen de eer (!?) genieten met het opsporen van misdadigers en het onderzoeken van misdaden in andere desa's belast te worden. Dagen achtereen kan hij er dan op uit zijn om collega's te helpen en misdaden tot klaarheid te brengen. De schaduwzijde van dergelijke opdrachten is, dat de man dan even zooveel dagen aan zijne eigen desa onttrokken is, en – wat misschien nog erger is! – hij meer verteringen moet maken dan hem meestal wel convenieert. Is er het een of ander voorgevallen of een misdadiger gevat, dan is hij ook weldra bij zijn *Assistent-wadônó* of *wadônô*, of ter hoofdplaats bij nog hooger geplaatste ambtenaren te vinden; niet zelden moet hij ook daarvoor wel eens overnachten. Dit doet hem ook weêr verteringen maken. Inderdaad, de man vaart er finantieel niet wèl bij als hij véél politie-zaken heeft te behandelen. Ook al de quaesties, die zich in zijne eigen desa voordoen, verschillen en geschillen van allerlei aard, en allerlei soort van beklag moet hij aanhooren en ook afdoen. Doch dat gelukt niet altijd, en belanghebbenden zijn wel eens niet tevreden met zijne beslissing. Dan moet hij er alweer op uit, en met die ontevredenen voor *Assistent-wadônô* of *wadônô* verschijnen; en de behandeling van zaken loopt daar, voorwaar! ook niet altijd even vlug en goed van stapel. Zijn er bij zulk een chef nog meerdere zaken en zaakjes af te doen, dan kan men uren achtereen op het erf zitten wachten: het desahoofd mag dat dan met andere rapporteerende desahoofden in de *paṇḍôpô* doen! Hij mag

van geluk spreken als de zaak van die ontevredenen met deze enkele opwachting afgedaan is. Al licht mag hij er ook nog eens een tocht voor naar de hoofdplaats maken omdat de beslissing van nog hooger geplaatste ambtenaren in die zaak vereischt, althans noodig geacht werd. Van zijne wekelijksche en andere rapportdagen bij zijne superieuren behoeven wij slechts ter loops melding te maken, daar zij uit den aard zijner betrekking voortvloeien, en alsdan alle zaken zijne desa rakende behandeld, bevelen van hooger hand bekend en duidelijk gemaakt worden, enz. Maar er zijn ook nog wel andere bijeenkomsten – wij doelden er boven reeds ter loops op – die inzonderheid 's avonds plaats hebben en die meestal nachtwerk worden, die voor menig desahoofd in de gevolgen door spel als ... laat ons kort zijn: als anderszins verderfelijk zijn. Zeker, zij behoeven daaraan niet per sé deel te nemen, en er zijn er dan ook genoeg, die zich wel weten te excuseeren; maar, och! daar zijn menschen, die zoo bezwaarlijk: neen! durven zeggen, als een meerdere gaarne: ja! hoort; en daar is in die bijeenkomsten met collega's en hooger geplaatsten toch iets zoo aantrekkelijks, zoo vereerends, zoo iets – aangenaams; maar ook: daar is zooveel verzoeking en verleiding in die partijen! Men doet zoo graag meê; men wordt niet gaarne als een flauwert of sukkel aangewezen! En dan – dan wordt het „belastingeten" (ꦩꦔꦤ꧀ꦥꦗꦼꦒ꧀꧉) wel eens een gevolg van al dat deelnemen aan die partijen. Wordt de man langzamerhand roijaal en gemakkelijk in het geld verteren *buiten* 's huis, dan zal hij dat ook weldra *in* huis zijn. En dan is zijn lot beslist!

Tegen het naderen van de West-moeson, of in het laatste deel der Oost-moeson moeten er gewoonlijk zware reparatiën aan de wegen verricht worden – waarover straks meer –

en ook dan komt het voor, dat hij dagen achtereen kwijt is met het toezicht op die werkzaamheden, dat in gewone tijden aan een ander lid van het desabestuur blijft opgedragen. De desahoofden in of nabij de hoofdplaatsen hebben bovendien nog allerlei buitenkansjes, vooral bij de viering van algemeene feestdagen, daar zij dan in de omgeving der *Prijaji's* moeten zijn; en allerlei zaken van politioneelen aard, die het wonen van Europeanen in eene stad van zelf meêbrengen. Deze laatste bemoeiingen zijn voor het desahoofd ongetwijfeld de vervelendste en onaangenaamste, en meermalen ook de moeielijkste, daar bijv. diefstallen of een moord bij Europeanen of vermogende Inlanders wel eens zóó gepleegd worden, en zoo *kunnen* gepleegd worden, dat zij – wegens allerlei overwegingen betreffende personen en verhoudingen – eenvoudig *koerang trang moeten* blijven; d.w.z. niet tot klaarheid gebracht kunnen en mogen worden. Dit geldt natuurlijk niet den diefstal van een paar kippen, of wat anders van betrekkelijk geringe waarde; of wel het op den loop gaan van een' bediende met veel of weinig voorschot op nog te verdienen loon; al hetgeen overigens vrij onaangenaam genoeg is voor de politie, doch waarbij deze, des willens, met ontzaglijk veel beleid en handigheid weet te werk te gaan en de zaak in de meeste gevallen tot klaarheid weet te brengen. Maar daar zijn vooral diefstallen van hoogere waarde, doch ook wel een moord, en wat dies meer zij; en, geboren diplomaat, begrijpt een goed inlandsch politieman onmiddelijk, of zoodanige gebeurtenis tot klaarheid gebracht mag worden of niet. Hij vat dan onmiddelijk hoe de vork in den steel zit, en weet ontzaglijk veel ijver te ontwikkelen, en niets uit te vinden! Daar is dan wel eens een onverstandig en onhandig ijveraar, die waarlijk de heele boel in de war zou sturen door

flinkweg op het doel af te gaan, en de zaak aan het licht zou brengen; maar dan wordt er geremd, en hij begint spoedig te begrijpen, dat hij zich maar wat kalm moet houden. Hoe menigmaal wordt de justitie niet als niet-bestaande gemaakt, omdat de politie op eenen dwaalweg werd geleid, en men ijverig in het noorden ging zoeken wat men wel wist alleen in het zuiden te kunnen vinden. Daar hebben zoo enkele gevallen plaats, waarvan het vrij zeker is, dat zij nooit tot klaarheid zullen gebracht worden; of 't moest zijn door toeval of verraad! Van daar dat van alles wat in de woningen der *Prijaji's* en hunne omgeving plaats heeft zoo bitter weinig bekend wordt bij het groote publiek. Daar is nog meer. Gedurende de laatste jaren heeft zich voor de desahoofden een belangrijke politie-arbeid ontwikkeld door het ontstaan van de verschillende landbouw-perceelen. Zulk een perceel, waar voor een groot deel het slechtste deel der inlandsche bevolking als *koeli* komt werken, en één of een paar Europeanen het bestuur in handen hebben, bezorgt een in de nabijheid wonend desahoofd allerlei zaken. En hoeveel „soesah" heeft niet een desahoofd van de Gouvernements koffie-cultuur als zijne desa bij die cultuur is ingedeeld; inzonderheid als die gouvernements-aanplantingen in de nabijheid van een particulier koffieperceel gelegen zijn!

Maar een goed desahoofd weet zijne menschen te kiezen, die hem behulpzaam ter zijde staan; en de velerlei besognes aan het *Loerah*-schap verbonden, gepaard met den aard des volks en der inlandsche huishouding, die van verdeeling van arbeid in den vorm van allerlei betrekkingen, postjes en baantjes hout, hebben het aanzijn geschonken aan al die verschillende ambten, die nevens het *Loerah*-schap in iedere desa voorkomen. Het aantal personen, bekend onder den naam: *Leden van het Desabestuur* — *Bĕbaoe* (ꦧꦼꦧꦲꦸ꧈)

heeten zij, waarvan men onmiddelijk de beteekenis gevoelt als men weet dat *Baoe* = *Arm*, inzonderheid *Bovenarm* beteekent – mag verschillen tusschen groote en kleine desa's; maar de titularissen soms met onderscheidene benamingen, treft men meestal in iedere desa aan. En inderdaad zijn zij de *Bĕbaoe*, de arm, de steun, de rechterhand der desahoofden. Zonder hen zou een desahoofd onmogelijk zijn ressort kunnen besturen. Hij heeft geen tijd om alles na te gaan en zelf te surveilleeren, en maar één lichaam, dat niet op verschillende plaatsen tegelijk kan zijn. Is in het desahoofd het geheel geconcentreerd – die leden van het Desabestuur zijn als zoovele kanalen, waardoor hij zijn gezag en invloed laat werken over het geheele desaressort. De bewoners der desa aanvaarden zonder veel bedenking zulk een Bestuur, al komt het ook ten slotte geheel voor hunne rekening; want voor een deel ontvangen zij gewoonlijk eenige hoeveelheid bouwgrond als belooning, en alijd zijn zij vrij van heeren- en cultuurdiensten, die zij nu niet langer als „koeli" behoeven te verrichten, maar hoogstens als „*mandor*, opzichter" hebben te surveilleeren. Nu is wel niet ieder desaman altijd voor ieder dier betrekkingen geschikt of bereid die te aanvaarden, maar liefhebbers zijn er toch altijd genoeg; al ware het maar alléén om de eer van „het baantje" dat soms wel eens heel wat te doen geeft, maar toch altijd iemand ontslaat van het werken „als een koeli"!

In de eerste plaats behooren wij over den „*Kamitoewa* (ꦏꦩꦶꦠꦸꦮ꧉)" als Lid van het Desabestuur te spreken. Deze titularis komt allereerst voor als een aan den *Loerah-kradjan* (ꦭꦸꦫꦃꦏꦿꦗꦤ꧀꧉) gesubordineerd, min of meer zelfstandig hoofd eener *Doekoehan*. Over hem spreken wij later. Maar ook deze zelf, zoo goed als de *Loerah-kradjan* heeft een' assistent als Lid van het Bestuur onder zich van dien

titel of een' anderen. De *Kamitoewa* van den *Loerah* is in rang, eigenlijk in werkelijkheid, de naaste aan het desahoofd, gelijk hij ook dien bij verschillende gelegenheden zal vervangen. Maar als wij hier van rang spreken, bedoelen wij daarmee niet te willen wijzen op iets als eene hiërarchische ladder, zoodat er eene bevordering aan verbonden zou zijn, en bijv. de *Kamitoewa* eenmaal ook *Loerah* zou behooren te worden. Boven bespraken wij toch reeds, hoe iemand door algemeene en vrije keuze der desabewoners tot desahoofd gekozen wordt, en bij zoodanige verkiezing kan de keuze zoowel op iederen anderen desaman vallen als op een *Kamitoewa*. De *Kamitoewa* wordt, evenals al de andere Leden van het Desabestuur, gekozen door het desahoofd; is van hem geheel afhankelijk en alleen aan hem verantwoordelijk. Alleen de *Wadônô* en Assistent-*wadônô* zijn bekend met ieder Lid van het Desabestuur, hetgeen noodig is voor eenen geregelden gang en behandeling van dienstzaken. Gewoonlijk zal het desahoofd daartoe den naar zijn oordeel meest geschikten der ingezetenen kiezen, doch familie-verwanten of vrienden zal hij gaarne de voorkeur geven, als die er zijn en er lust in hebben. De verplichtingen van den *Kamitoewa* zijn — evenals die van ieder ander Lid des Desabestuurs — bepaald, en hij ontleent daaraan eene zekere zelfstandigheid en onderscheiding, die door den Loerah en alle desabewoners geëerbiedigd en gehandhaafd worden. Met vrije keuze kan de Loerah iemand tot *Kamitoewa* benoemen, maar het kost hem wel eens heel wat moeite om dien weer kwijt te raken, als hij liever een ander in zijne plaats heeft. De *Kamitoewa* ontvangt van den *Loerah* alle bevelen, betrekking hebbende op de desa-, heeren- en cultuurdiensten; hij moet de daarvoor aangewezen personen naar het werk geleiden, en daar toezicht op hen houden.

Dit is de voornaamste zijner werkzaamheden. Het meer of minder bezwarende van de taak eens *Kamitoewa's* hangt dus veel af van den tijd des jaars, de meerdere of mindere sterkte der bevolking van zijne desa en het al of niet ingedeeld zijn der desa bij heeren- en cultuurdiensten. Bij buitengewone, spoed vereischende of belangrijke werkzaamheden van dien aard zal de *Loerah* het surveilleeren dezer werkzaamheden dikwijls met den *Kamitoewa* deelen.

Nevens dezen staat de *Kabajan* (ꦏꦧꦪꦤ꧀꧈) Het ambt van den *Kabajan* kan niet beter omschreven worden dan door hem den *ordonnans* van het desahoofd te noemen. Iederen namiddag of avond gaat hij de desa rond, om de bevelen van het desahoofd aan belanghebbenden bekend te maken. De zoo-even bedoelde personen, die voor heeren- en cultuurdiensten moeten uitkomen, komt hij tegen den avond aanzeggen, den volgenden morgen daar en daar voor uit te komen. De *Kamitoewa* bemoeit zich met die aanzegging niet; hij let er alleen maar op dat des morgens het bepaalde aantal aanwezig is. En zoo ook heeft de *Kabajan* weer niets te maken met het uitkomen en werken der *Koelie's*. Trouwens de *Koelie's* zelf waken meê voor het uitkomen van ieder hunner makkers; want zij zullen er zich onmiddelijk over beklagen als één hunner door niet uit te komen zijn deel in den arbeid voor rekening van anderen zou willen laten. De *Kabajan* zal eveneens ook bekend maken wie des nachts of bij dag als wakers moeten uitkomen, en waarvoor en waar zij de wacht te houden hebben; hij zal de aanzegging tot bijeenkomsten ten huize van het desahoofd of wel tot verkiezing van een desahoofd bekend maken; en voorts allerlei bevelen omtrent veldarbeid, belastingen, enz. aan de bevolking overbrengen. En is dit alles dan 's avonds volbracht, dan zal hij zich naar de woning van het desahoofd be-

geven om te vernemen of er nog iets van zijne orders is. Mocht hij tusschentijds noodig zijn, dan laat het desahoofd op de op zijn erf hangende *kĕṇṭong* (ꦏꦼꦤ꧀ꦛꦺꦴꦁ, d. i. een gedeeltelijk overlangs uitgehold blok, waardoor men door er op verschillende wijzen op te slaan allerlei seinen kan geven) slaan; ieder weet wat met een zeker aantal slagen en eene bepaalde wijze van slaan bedoeld wordt, en ook hij die ontboden wordt.

Als derde Lid van het desabestuur noemen wij den *Djôgô-bôjô* (ꦗꦒꦧꦪ꧈). 's Mans titel komt wel niet eens in het Lexicon voor; doch men zou zich vergissen als men daaruit tot het weinig-beteekenende van 's mans ambt wilde besluiten. Wij meenen, dat hij elders ook wel als *Kapĕtĕngan* (ꦏꦥꦼꦠꦼꦔꦤ꧀꧈) bekend is, hoewel dat in het Woordenboek als „geheime politie-agenten" verklaard wordt; even als *Pamĕtĕngan* (ꦥꦩꦼꦠꦼꦔꦤ꧀꧈) door: „dienaren van de politie, die 's nachts de ronde doen." De titel *Djôgô-bôjô* karaktiseert geheel 's mans betrekking. Inderdaad is hij de man, die voor de *bôjô* (ꦧꦪ꧈), de gevaren, moeielijkheden, bezwaren en nooden van de desa behoort te waken. (ꦗꦒ꧈). Is er in de desa iemand, die de bevelen des Bestuurs niet op wil volgen, het desahoofd geeft dan zulk een weerspannige aan den *Djôgôbôjô* over om hem bijv. naar het districtshoofd over te brengen. Is er een dief of een andere misdadiger gegrepen, de *Djôgôbôjô* moet dien in ontvangst nemen en transporteeren. Heeft er een misdaad plaats gehad, de *Djôgôbôjô* moet er op uit om den misdadiger op te sporen en aan het gerecht over te leveren. Voor dit alles moet hij een sterk, en bij de hand man zijn, slim en op de hoogte van velerlei om dergelijke *bôjô* uit de desa verwijderd te houden. Maar niet iederen dag komt zoo iets voor! Dus heeft hij ook nog wat anders te doen. Zijn vaste dagelijksche roeping is het

dus niet alleen altijd onmiddelijk gereed te zijn als er het een of ander plaats heeft, maar hij heeft ook in het algemeen voor de veiligheid der desa te zorgen. Hij is er dus verantwoordelijk voor, dat de levende hagen of heiningen (*paggĕr*) rondom de afzonderlijke erven zoowel als die langs de desawegen en die welke de desa omgeven en insluiten, in goeden staat verkeeren. Ook heeft hij de ingezetenen er gedurig aan te herinneren, dat zij hunne erven schoon houden. Iets dat wel noodig is; gelijk men die erven hier en daar beziende in twijfel zou geraken of er wel een *Djôgôbôjô* in de desa aanwezig is! Kortom, al het laatstgenoemde is wel geen zwaar werk maar uiterst vervelend en lustbenemend, waar men zoo vaak op een' passiven tegenstand of ellendige onverschilligheid stuit.

Den beambte, dien wij nu gaan bespreken, hadden wij misschien wel in de eerste plaats mogen noemen! Het is dr *Tjariq* (ꦕꦫꦶꦏ꧀꧈), de Secretaris der desa, de desaschrijver. De *Tjariq* is uit den aard zijner betrekking een desaman, die lezen en schrijven kan, iets dat van de meeste desabewoners niet gezegd kan worden, zelfs niet eens van alle desahoofden. Wij kennen ze, die niet meer dan hun' naam kunnen zetten als zij iets te onderteekenen hebben, en zeer, zeer gebrekkig lezen. Trouwens – daarom behoeven zij nog niet minder geschikt voor het ambt te zijn! Maar een desaschrijver moet per sé vrij goed kunnen schrijven en lezen. Hij is belast met het opstellen van allerlei schrifturen en becijferingen, maar ...... „bijna zonder contrôle" – zooals een ambtenaar bij het Binnenl. Bestuur in het „Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur, 2de Deel, 3de afl., zegt, in eene verhandeling waarvan pag. 165–170 geheel aan de bespreking van den desaschrijver gewijd zijn. Den *Tjariq* is opgedragen: de repartitie van de landrente (daar waar communaal grondbezit heerscht; en meer

en détail voor het aandeel van elken landbouwer, erfbezitter); het noteeren van de binnengekomen belastingen; het opmaken der periodieken (heerendienst enz.); of van gevraagde rapporten; het bijhouden der bevolkingsmutatie-registers; veestapel; het opmaken van briefjes bij koop en verkoop van vee; enz. enz. Ook de zooeven bedoelde schrijver — en hij kan het weten — wijst er op „hoe menig dubbeltje of kwartje van den „Kleinen Man" niet daar komt waar het behoort"; en dit: òf door oneerlijkheid van den desaschrijver, òf door gebrek aan plichtgevoel, onnauwkeurigheid in het boeken, slordige administratie, en foutieve berekeningen. Het desahoofd moet hem uit den aard der zaak veel overlaten, aangenomen, dat hij niet met hem knoeit. De registers der ontvangen belastingen moeten op bepaalde dagen den *Assistent-Wadônô* of *Wadônô* getoond worden, en zijn dan ook in orde. Het geknoei heeft in de desa plaats door bijv. een ontvangen bedrag niet te noteeren; te vergeten een stortingsbewijs ([illegible]) aan den belastingbetaler af te geven; en honderd andere streken meer! Terecht wordt dan ook door dezen ambtenaar eene verbetering van het gehalte der desaschrijvers in het algemeen gewenscht; doch of dit doel bereikt zal worden door „het desahoofd eenen schrijver te *geven*" in plaats van hem *zelf* zijnen schrijver te laten kiezen, zoools nu alom de gewoonte is; en of dan inderdaad „de *Magang's* c.s. in aanmerking kunnen komen voor eene benoeming tot desaschrijver „is, aangenomen, dat zij zich niet te hoog voor dergelijk een baantje zullen gevoelen, minstens aan ernstigen twijfel onderworpen; te meer daar men geen enkel bewijs kan aanvoeren dat zij *zedelijk* evenzeer boven den tegenwoordigen desaschrijver zullen staan als dat *verstandelijk* al licht het geval kan zijn. En als men daarbij bedenkt, dat die verstandelijke meerderheid hen nog meer

„pintěr” zal maken dan de tegenwoordige functionarissen, en zij tegenover den „Kleinen Man” een’ pretentieusen toon zullen aanslaan, dan is dit alléén reeds voldoende om hen niet aan te bevelen.

En nu ten slotte den man genoemd, die geacht wordt te behooren tot het desabestuur, doch daarin eene eigenaardige plaats inneemt. Die man wordt hier „Modin”, en elders „*Lěbé*” genoemd; een paar titels over wier afleiding en oorsprong reeds veel door geleerden geschreven is. Voor ons zij het genoeg te weten, dat de *Modin* een man is, die in de eerste plaats voor de godsdienstige en eeuwige belangen der desabevolking bestaat, en door Europeanen wel eens „dorpsgeestelijke” of „–priester” genoemd wordt. Zelfs zijne kleeding zal hem – wel niet altijd maar toch veelal, en zeker als hij in functie is of bij bepaalde gelegenheden zich vertoonen moet – als zoodanig doen kennen. Hij draagt dan geen buisje als ieder gewoon desaman – en ook hij zelf als hij bijv. zijn *sawah* bewerkt – maar een lange, van zwarte (of bij zwart af) stof gemaakte *kabaja*. Daar de *Modin* in den regel een man van middelbaren leeftijd is, en ook wel eens ver daarover heen, ziet hij er soms niet zeer schitterend uit; zijn grootste chic bestaat in een wel eens nog al mageren sikbaard, die vrij lang mag zijn. Uit den aard zijner betrekking behoort hij van den godsdienst, van godsdienstige feesten en handelingen meer te weten dan de gewone desalieden; daarom is het nog niet zeker, dat hij bijv. lezen kan! Als hij dat kan, dan zal dat in de eerste plaats wel Javaansch met Arabische karakters – het z.g.n. *Pégon* – zijn; maar wij hebben ze leeren kennen, die geen enkel karakter konden ontcijferen. Trouwens – zoo uitsluitend geestelijk beschouwt geen Javaan die betrekking, en den man als een geleerd of wetenschappelijk persoon.

Als hij inderdaad op eene mohammedaansche school heeft gegaan, en dus minstens eenig Arabisch kan ontcijferen, daarbij eenige kennis van den Islâm heeft, en bekend is met den ritus van den Islâm, a fortiori, als hij zelfs Hadji is, dan zal hij veelal op zijn erf een gemakkelijk te herkennen gebouwtje opzetten, waarin hij de mannelijke desajeugd 's morgens vroeg en 's avonds onderwijs zal geven. Het behoort min of meer tot zijne verplichtingen, dat hij Vrijdag 's morgens de godsdienstoefening in de *Masdjid* bijwoont. En zoo hebben wij onder die Modin's zoowel nog al erg indiferente, als ook vrij fanatieke persoonlijkheden leeren kennen. Met de verlevendiging van het mohammedaansch-godsdienstig leven in het algemeen houdt hun mohammedaansch-godsdienstig karakter vrij wel gelijken tred. Voorts behoort het tot de plichten van den Modin te bidden – de vijfmaal daagsche godsdienstoefening bekend onder den naam: *salat* (ꦱꦭꦠ꧀ ꧉) bedoelen wij niet, daar het niet zeker is, dat hij daarin ook een plicht ziet – neen! maar om te bidden en de verklaring van de aanleiding daartoe te geven ([illegible] ꧉) bij (offer-) maaltijden, *slamĕttan's*, enz.; bij de vijf godsdienstige maaltijden ([illegible] ꧉) in de vastenmaand; bij het geboortefeest van Mohammad ([illegible] ꧉); bij besnijdenis- en huwelijksfeesten, en bij begrafenissen. Als iemand voor die gelegenheden een buffel, koe of kip mocht willen slachten, dan moet hij het dier dooden, waarvoor hij eene belooning krijgt. Is iemand van plan op zijne bouwvelden een maaltijd te geven; of bijv. wil de desa bij gebrek aan regen eene processie met offerande op de velden houden, opdat er regen kome, dan moet de *Modin* daarbij als geestelijke leidsman fungeeren. Ook heeft hij zich met huwelijken, echtscheidingen, boedelverdeelingen en wat dies meer zij te bemoeien, en belanghebbenden naar de *Soerambi* in de

Masdjid te begeleiden. Als de vaccinateur, van Gouvernementswege aangesteld, zitting houdt om de desakinderen in te enten, dan moet de *Modin* aan de belanghebbende moeders daarvan kennis geven, en op den bepaalden dag de moeders met de kinderen naar den *Mantri-tjatjar* (vaccinateur) begeleiden. In sommige desa's is hem het toezicht op het planten en onderhouden van boomen langs desawegen en rond de bouwvelden opgedragen; (bijv. *toeri*, waarvan de bloemen gegeten worden bij de rijst, en het hout tot brandhout dient). En als de *Loerah* of *Kamitoewa* zijne hulp inroepen zal om het toezicht te houden op de menschen, die aan den weg werken, of (vroeger) op de suikerrietvelden, dan wel in een' koffietuin, zal, meent men: mag hij die niet weigeren; gelijk hij ook verplicht is mee te gaan, waar *Loerah* en *Djgôbôjô* eene huiszoeking naar gestolen goederen moeten houden. Ja, ook is hij vrij algemeen even goed verplicht met de nachtelijke patrouille de ronde te doen als ieder ander Lid van het desabestuur. Men heeft het reeds opgemerkt, dat *Modin*-schap is eene eigenaardige vermenging van allerlei plichten, waarbij de functionaris wel altijd *Kjaï-Modin* blijft, maar het decorum van de waardigheid wel eens zoek raakt.

Hebben wij hiermeê in het algemeen de Leden van het desabestuur en hunne werkzaamheden leeren kennen, dan dient nu de vraag beantwoord, welke voordeelen zij uit die betrekkingen trekken? In het algemeen natuurlijk allereerst dit: ophouden „Koeli" te zijn, en eene officieele betrekking te bekleeden die – hoe nederig dan ook – behalve de eer van het ambt, hun ook vrijstelling van alle heeren- en cultuurdiensten geeft. Zij bevelen en surveilleeren de groote menigte, en ontvangen alleen bevelen van den *Loerah* als hun chef. Hiermee hebben wij voor vele *desa's* al de voordeelen opgenoemd aan het Lidmaatschap van het

desabestuur verbonden. Maar in de meeste *desa's* ontvangen zij een deel bouwgrond als belooning. Namelijk: één deel als *koeli* (m.a.w. één *koelèn*, [illegible]) als ieder ander *koeli* (namel. [illegible] of: [illegible]); en dan daarbij *één halve koelèn* voor het ambt. Maar dit alles is in de verschillende landstreken nog al ongelijk. Algemeen en overal geldende regelen voor dit onderwerp bestaan niet. Evenmin als dat het aantal Leden des desabestuurs overal gelijk zou zijn. Vermeerdering van verplichte diensten riep ook al hier en daar betrekkingen in het leven. Bijv. de *Oemboel*, een man, die aan het hoofd der wachthebbende *koelie's* staat. 't Is een natuurlijk en geheel te verklaren versehijnsel. De heer Schmalhausen schreef reeds in zijn „Voorstel enz." p. 30: „Doordat de Loerah er op uit is, zich door familieleden te omgeven, tracht hij gewoonlijk zijne familieleden in het bestuur te krijgen, waardoor zijne macht en invloed grooter worden. Voor die familieleden zelf is het voordeelig lid van het desabestuur te zijn, want daardoor zijn zij vrij van diensten, dus ook van hoofdgeld, en krijgen zij bovendien in sommige *desa's* een grooter aandeel in de gemeentelijke gronden dan de gewone *gogol*." Zoo vindt men dan ook in *desa's* wel een' plaatsvervanger van den *Loerah* onder den titel: *Pĕtinggi* ([illegible]); twee of zelfs meer *Kĕbajan's; Kapĕtĕngan's;* een *Kapala-orang-glidig*, die toezicht moet houden op de wegwerkers; en is het mogelijk dat in zekere *desa het desabestuur uit* 19, *zegge negentien leden bestond, terwijl er slechts* 6, *zegge zes heerendienstplichtigen waren!* Veilig kan men zeggen, dat in zéér vele *desa's* het aantal Leden des desabestuurs te uitgebreid is; hetgeen natuurlijk geheel op rekening der *desa*-ingezetenen komt. Dezen moeten daarom hoofd voor hoofd meer

heeren- en cultuurdiensten presteeren. en van hun soms zeer armzalig stukje bouwgrond nog wat afstaan.

Laat ons daarvan den Lezer in Nederland eenige voorstelling geven! Een *gogol* (*koeli-kĕntjĕng*) een volwassen werkbaar man, die aan alle verplichte diensten deel moet nemen, krijgt – natuurlijk in desa's met communaal grondbezit *één* – *koelèn* voor zijn deel. Hoe groot nu de uitgestrektheid van zulk een *koelèn* is, is niet te zeggen, daar die bepaald wordt door de geheele som der desagronden en het aantal personen, dat die gronden onder elkaâr moet deelen. Zij is dus voor alle desa's onbepaald. Zie hier eene desa waar *één koelèn* $= \frac{3}{4}$ *Baoe* ($=$ 5322,36[75] □ Meter) is. (1) Daar zijn desa's waar zulk een *koelèn meer*, maar ook waar zij *minder* is. Een Lid van het desabestuur in de zoo even bedoelde desa krijgt dus: $\frac{3}{4}$ *Baoe* $\times 1\frac{1}{2} = \frac{9}{8}$ *Baoe* $=$ 7983,55 Meter. Hiermeê kennen wij nu wel de uitgestrektheid, maar niet de waarde, de opbrengst van zulk een stuk grond. Deze hangt natuurlijk weer geheel af van de soort der gronden, van de al of niet voldoende hoeveelheid water, en de soort zaadpadi. Laat ons nu alles in een' gewonen en gewenschten staat van zaken denken! De Leden van het desabestuur hebben in den regel de beste der gronden, daar zij bij de onderlinge verdeeling het eerst mogen kiezen, hetwelk overigens – hoewel met allerlei wijzigingen – à tour de rolle gaat voor alle deelgerechtigden. Nu rekent ons hier een desaman voor, dat hij, bijv. *pari-tjĕmpô* ([illegible]) plantende, ± 300 bos thuis brengt; doch als hij *pari-sringging* ([illegible] of [illegible]) of *pari-kontoel* ([illegible]) enz. plant, krijgt hij maar 160 à 180 bos padi. Nu is zulk een "bos" *padi* eene zeer onbepaalde

(1) Een Baoe $=$ 500 R. roeden $=$ 7096, 49 □ Meter.

hoeveelheid; in een en dezelfde residentie zelfs ongelijk, gelijk de benamingen daarvoor zelfs verschillen. Die zoo even bedoelde bossen zijn ± 12 katti = $\frac{12}{100}$ pikoel zwaar. 300 bos padi is = 3600 katti = 36 pikoel. Één pikoel is = 61,76 ℔. Dus: 61,76 ℔ × 36 = 2223,36 ℔ padi. De padi gestampt, zegge gedorscht, levert ± 54 $^{0}/_{0}$ witte rijst. Dus die 300 bos = 1200,6144 ℔ witte rijst. Een lid van het Bestuur in die desa, - die, blijkbaar uit die 300 bos padi, waarlijk niet tot de minste der zusteren mag gerekend worden, - verkrijgt dus: 1800,9216 ℔ witte rijst. Als men nu echter meent, dat de man met zijn gezin, laat ons zeggen uit man, vrouw en drie kinderen bestaande, $\frac{1800}{365}$ ℔ = ± 5 ℔ rijst daags mag eten, dan vergist men zich zeer! Het grooter deel dier padi stampt hij niet eens tot rijst, maar moet hij èn voor nieuwe zaadpadi bewaren, èn nog veel meer verkoopen om zijne belasting te kunnen betalen, kleeren te koopen, zijn huis te repareeren, enz. Welk deel er dan nog overblijft, is waarlijk niet te zeggen, want de in de afgeloopen Westmoeson gemaakte schulden moeten ook daarvan betaald worden; en het is mogelijk, dat hij met gehuurde buffels zijn sawah heeft bebouwd, en dus daarvoor ook nog de huur te betalen heeft, die voor één span vrij algemeen 50 bos per jaar bedraagt. En nu hebben wij nog niet eens gesproken van geheel of gedeeltelijk misgewas! In waarheid, als de man er geen *tĕgal*, en nog wat anders bij heeft, komt hij er niet. Daar *moet* voor een Lid van het desabestuur nog wat bijkomen, en dus à fortiori voor een *koeli*, daar zij anders binnen één jaar noodwendig van honger gestorven zouden zijn. Waarin dat meerdere zoo al bestaan kan, zullen wij beneden wel vernemen, als wij den toestand van den gewonen desaman zullen hebben te bespreken.

Een gewoon desaman! Een inwoner der desa! Een niet-ambtelijk desaman! Een *koeli!* Hij behoort, even als geheel zijn desabestuur, tot die groote wereld, die men „De kleine Man" ([illegible]) noemt, en hoofdzakelijk in de veel meer dan 30000 desa's of kampong's op Java woont. Met *dit* cijfer vóór zich komt men tevens zoo ongeveer tot eenig flauw vermoeden, hoe groot wel het gezamenlijk getal desahoofden en desabestuurders moet zijn! Het is dus in het belang van „den kleinen man", dat het onder de Inlanders zoo veel voorkomende, en door verschillende omstandigheden ook licht verklaarbare streven dat getal desa's, en dus ook desabestuurders te doen toenemen, zooveel mogelijk tegengegaan worde.

Wat is het geval? Daar is ergens eene nederzetting, een gehucht, een *ḍoekoehan* ontstaan. Een *ḍoekoehan* is altijd afhankelijk van de *kradjan.* Het hoofd der *ḍoekoehan* draagt den titel van *Kamitoewa;* of ter onderscheiding van denzelfden titularis in de *kradjan: Kamitoewa-kwőső* ([illegible]), omdat hij eene min of meer zelfstandige positie inneemt, en eenige verantwoordelijkheid heeft. Nu komt het ook wel voor, dat eene ontginning uitgaat van een *ḍoekoehan* – hoewel altijd alweer met voorkennis van den *Loerah* der *kradjan* – en de *Kamitoewa* van die nieuwe nederzetting dus ondergeschikt wordt aan den *Kamitoewa* van de *ḍoekoehan;* in dit geval reeds eene *moederdesa* geworden. Alsdan heet het hoofd van die jongste nederzetting: *Kamitoewa-anṭeq.* ([illegible]) Zoowel de een als de andere *Kamitoewa* dankt zijne aanstelling aan het feit, dat hij aan het hoofd der personen, die de ontginning begonnen, stond; of een afstammeling van zulk eenen is; of door den *Loerah* der *kradjan* op voorstel van de *ḍoekoehan*-bewoners is aangesteld. Maar hoe dit ook zij: hij is altijd geheel ondergeschikt aan het hoofd der

kradjan, terwijl de vastheid van het *Loerahschap* der *kradjan* officieel door het Europeesch Bestuur gewaarborgd wordt. De Loerah der kradjan ontvangt al de belastingen van zijn ressort, en voor hem zijn de 8 % perceptie-gelden. De *kamitoewa* der ḍoekoehan int in zijn gebied wel de belastingen, maar in naam van den *Loerah;* geeft die ook aan hem over, en krijgt niets van die 8 % De bevelen van het Bestuur ontvangt de *Loerah;* en deze ontbiedt den *Kamitoewa* ten zijnent om hem met die bevelen bekend te maken voor zoover zij hem aangaan. Kortom: de *Kamitoewa* heeft wel het Bestuur over zijn *ḍoekoehan*, maar is in alles ondergeschikt aan den *Loerah*. Overigens wordt 's mans beteekenis geheel bepaald door zijn eigen persoonlijkheid en de grootte zijner *ḍoekoehan*. Een *ḍoekoehan*, die in belangrijkheid de *kradjan* nabij komt, of zelfs wel overtreft — dat volstrekt niet zulk eene bijzonderheid zou zijn – wint daardoor in aanzien. En feitelijk gedraagt een' *Kamitoewa* zich wel eens als een *Loerah*, waartoe voorliefde of regelingen van *Prijaji's* ook wel eens aanleiding geven. Voor „den kleinen Man" is het altijd voordeeliger een *Kamitoewa* dan een' *Loerah* te hebben, want hij heeft minder *Pantjèn's*, en ook minder groot aandeel in de bouwgronden dan een *Loerah*. Doch ook dit hangt al weer veel af van den persoon en plaatselijke overeenkomsten of gewoonten. De *Kamitoewa* heeft ook zijne medebestuurders (de [illegible]) evenals de *kradjan*, maar minder in getal, die natuurlijk ook vrij van de verplichte diensten zijn.

Maar . . . . . iedere *Kamitoewa-kwasa* wil gaarne Loerah worden. En gewoonlijk: iedere Doekoehan wil gaarne tot Kradjan, d.w.z. zelfstandig worden. Het veelvuldig voorkomen van het geval, dat een Doekoehan verzoekt gescheiden te worden van de Kradjan, en zelfstandig verklaard, tot Kradjan verheven te worden, ([illegible]) kan het Bestuur

om gegronde redenen natuurlijk niet altijd inwilligen; maar het moet toch erkend worden, dat er zeer dikwijls evenzeer gegronde redenen voor de Doèkoehan bestaan om zulk verzoek te doen, al weet dan ook iedere Doekoehan-bewoner uitnemend goed, dat zulk verzoek eenvoudig tot verzwaring van lasten moet leiden. Maar dit acht men dan nog altijd voordeeliger, dan de lasten die de afhankelijkheid aan de Kradjan wel eens meebrengt. Dit zal men begrijpen, als men weet dat menige Doekoehan door de Kradjan beschouwd wordt als een citroen, die men zooveel mogelijk uitperst. Een staaltje daarvan gaven wij boven reeds in de wijze van repartitie der belastingen over Kradjan en Doekoehan. Dezelfde methode wordt toegepast bij de verdeeling van de verplichte diensten; gezwegen van enkele bijzondere diensten in den vorm van opbrengsten ook wel, ten bate van het desahoofd. Kortom, daar bestaat zeer dikwijls eene min of meer opposante houding van Doekoehan tegenover Kradjan of wel rivaliteit, die ook al vaak gevoed wordt door dezen of genen, in de eerste plaats den *Kamitoewa*, die allen gaarne eene plaats in het toekomstige desabestuur willen innemen bij eene mogelijke splitsing. Maar hoe dan ook, dit alles geschiedt ten koste van „den kleinen man".

Men kent hem reeds in zijne woning en zijne kleeding, ook zijne persoonlijkheid als mensch en als lid des gezins; wij beschreven dit alles en nog veel meer reeds vroeger. Beschouwen wij hem nu als ingezetene der desa.

Als zoodanig heeft hij zich natuurlijk te schikken in het maatschappelijk verband waarin hij leeft. Hij is een bestuurde, en heeft als zoodanig eenvoudig de bevelen van hooger hand op te volgen. Maar – dit weten wij allen – dit geldt meer of minder voor iederen burger in welke maatschappij ter wereld ook. Ook in eene maatschappij,

waarin de burgers zich in de meest mogelijke vrijheid mogen verheugen, is het genot dier vrijheid toch alleen mogelijk door dat allen zich gebonden gevoelen door algemeen geldende, in ieders belang gemaakte wettelijke inrichtingen en bepalingen. De *Desaman* heeft den tijd gekend, dat hij over de hem gelaten vrijheid al bitter weinig stof tot tevredenheid kon hebben, zoowel ten opzichte van zijn *persoon* als van zijn' *tijd* en *goed*. Daar is inderdaad een tijd geweest, dat hij taillable et corvéable à merci was. Maar die tijd is voorbij, onherroepelijk voorbij, en gaat hoe langer hoe meer voorbij. In onze dagen mag men veilig zeggen, dat de desaman geheel vrije beschikking over zijn goed, over zijne bezittingen heeft en waar dit nu en dan niet het geval mocht zijn, draagt zijne karakterloosheid de schuld, zooals dat zelfs in Nederland zou kunnen plaats hebben. En heeft hij tegenwoordig nog niet geheel vrije beschikking over zijn' *tijd*, en dus ook niet over zijn' *persoon*, en bestaan er voor hem nog verplichte onbetaalde, maar door het Bestuur meer of minder geregelde diensten, dan dient daarbij bedacht te worden, dat dit alles veel minder het geval is dan vroeger, dan mag vooral niet vergeten worden in welke maatschappelijke toestanden hij sedert eeuwen geleefd heeft, en op welken trap van zedelijke en godsdienstige ontwikkeling hij nog staat, zoodat hij zeer dikwijls verdriet en lijden van eigen landgenooten heeft te verduren, waarvan het Europeesch Bestuur althans veelmalen niets weet of eerst van hoort als het al te erg wordt; dat voorts die verplichte diensten in hoofdzaak door het Europeesch Bestuur geregeld, dus wettelijk zijn, en het zeer dikwijls alleen aan slechte regeling en verdeeling dier diensten te wijten is, als zij meer drukken en zwaar zijn dan noodig is, en eindelijk dat in die praestatie van

verplichte diensten ook een groot deel belasting betaald wordt, en er geld zou moeten betaald worden waar die diensten afgeschaft werden. Had Java zijn eigen Rijksschatkist en eigen rekening van ontvangst en uitgaaf, dan . . . maar dit is nu eenmaal niet het geval. Wie weet wat de toekomst nog in haren schoot verborgen houdt. Intusschen heeft het feit zich reeds voorgedaan, dat men in zekere afdeeling de heerendiensten afkocht. Maar toen het bleek, dat door andere en betere regeling die diensten ontzaglijk veel lichter waren geworden bij gelijk, zoo niet beter resultaat, besloot men met het afkoopen op te houden, en de diensten weer persoonlijk te verrichten. Dit kwam toen veel voordeeliger uit. Maar het ligt wel in de strooming der gedachten en den geest van het heden, dat men den desaman ook in deze richting hoe langer hoe vrijer wil maken – als men het dan maar niet doet zonder ook hem als eerste belanghebbende zelf eerst te hooren. En de tijd zou wel eens eerder aangebroken kunnen zijn dan in veler voorstelling nu zelfs mogelijk geacht wordt, dat de desaman ook over zijn' persoon en tijd geheel vrije beschikking kreeg, zoodat hij dan nog vrijer zou zijn dan de burger in Nederland met zijne militie- schutterij- en brandweerplichten, en in tijden van hoogen waterstand en ijsgang het geval is, doch waarvan op Java de militaire plichten althans niet bekend zijn. De toestanden in de desa veranderen gedurende deze laatste halve eeuw dan ook zoo zeer – en wij laten in het midden of de desaman met alle veranderingen evenzeer waarachtig gebaat wordt – dat men over eene halve eeuw zich bijna niet meer zal kunnen voorstellen, hoe de toestanden in de laatste helft der 19de eeuw nog zoodanige konden zijn. Ook de verplichte suiker-cultuurdienst behoort nu tot het verledene, evenals zoovele reeds vroeger afgeschafte cultuur-

diensten, bijv. indigo, tabak, enz. Alleen bleef nog de koffie-cultuurdienst over. Maar wie weet! Misschien zijn ook voor deze laatste der verplichte cultuurdiensten – die niet zonder betaling van Gouvernementswege gepraesteerd worden – nog al belangrijke veranderingen, zoo niet geheele afschaffing, in een niet ver verwijderd verschiet te wachten. Doch ook voor de koffie-cultuur is het, naar wij meenen zouden, minder de quaestie van afschaffing dan van beter of verbeterd toezicht en bestuur, en men moet geen koffle willen oogsten van zoo goed als naakte berg- of eruptie steenen!

(*Vervolg later.*)

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Naar Soemba.

(Door J. K. WIJNGAARDEN.)

Reeds lang was ik van plan een bezoek aan Soemba te brengen. Er bestond daarvoor eene goede reden: Zendeling van Savoe te zijn en niet eenigszins met de toestanden op Soemba bekend te wezen, dat mag niet, het zou ons werk schaden. Wat toch is het geval? Savoe en Soemba behooren bij elkaâr. Niet dat Savoeneezen en Soembaneezen zooveel punten van overeenkomst hebben, dat ze van dezelfde moeder afstammen. Er is toch groot verschil in beider zeden en gewoonten; zoowel als in hunne taal. Men gevoelt zich weinig tot elkaâr getrokken. Zich vermaagschappen met elkander doet men heel weinig. Eenige geslachten geleden huwde een Radja van Savoe eene Soembaneesche schoone, genaamd Kahi. Van daar dat sommige Savoeneezen Soembaneesch bloed in hunne aderen hebben. Van tijd tot tijd hoort men spreken van *wini-Kahi*, zijnde de nakomelingen van genoemde Kahi (*wini* d.i. zaad). Zoo hoort men ook spreken van *wini-Au*, het geslacht van Au. Deze was eene Rottineesche prinses van Dengka, die met een' Savoeneeschen Radja trouwde, nu 6 of 7 geslachten geleden. Doch dit slechts in het voorbijgaan.

Waarom Soemba en Savoe bij elkaar behooren? Niet omdat de gesteldheid van den bodem en de vegetatie

zooveel overeenkomst hebben, Soemba toch is vrij wat vruchtbaarder en rijker dan Savoe. De reden is, dat er zooveel Savoeneezen zijn, die er zich gevestigd hebben, en dat er zoo velen zijn, die er tijdelijk heen gaan, voor een maand of 3 ieder jaar, en dan weer naar Savoe terugkeeren. Met de boot van de Paketvaart gaan er steeds mede naar Soemba, of komen er terug. (1) En gedurende de Oostmoeson gaan er geregeld prauwen heen, steeds volgeladen met menschen. Zoo'n vaartuigje bergt dikwijls een 40tal passagiers. Savoe en Soemba staan in voortdurend contact, van daar mijn zeggen, dat beide eilanden bij elkaâr behooren.

Voor den goeden gang van zaken is het noodzakelijk, dat de zendeling van Savoe eenigszins op de hoogte zij van de toestanden op Soemba. Noodig ook is het, de B. B. zendelingen aldaar te kennen, aangezien deze eveneens onder de Savoeneezen werken; dikwijls onder de zulken, die na korter of langer tijd naar hun geboorteland terug keeren en dan weder onder den zendeling van Savoe komen. Samenwerking is hier als een vereischte. Het behoeft geen nader betoog van hoeveel belang zulks is.

Mijn verlangen om Soemba te zien, is dus licht verklaarbaar. Het stond bij mij vast, dat ik het een bezoek zou brengen. Maar wanneer? Reeds lang had ik dat voornemen gehad. Ik besloot in de maand Juli (1892) te zullen gaan. Ik wilde er niet langer mede wachten; het zou kunnen zijn dat van uitstel allengs afstel kwam.

Doch hoe de reis te maken? 't Gemakkelijkste zou geweest zijn, wanneer ik met de boot was gegaan. Van Savoe over Endeh is men in 36 uren te Waingapoe. De

---

(1) De eene maand gaat de boot van Savoe naar Soemba; de andere maand komt ze van Soemba naar Savoe.

boot ligt een' halven dag stil te Endeh. Evenwel, ik had een ander plan. Ik had zooveel gehoord van het reizen per prauw, dat ik den lust niet kon wederstaan zoo iets mede te maken. De „Van Goens", de boot van de Paketvaart kwam, maar ik liet haar gaan.

Mijne Savoeneezen vonden het bijzonder aangenaam, dat ik naar de wijze des lands zou reizen. Dadelijk boden er zich velen aan om mij te vergezellen. Ik koos er eenigen uit, die mij wel eens met dit of dat behulpzaam waren geweest.

Met welke prauw zou ik gaan? Ja dat wist ik heusch niet. Doch dat zou wel terecht komen. Toen men van mijne plannen hoorde, bood de neef van den tegenwoordigen Radja aan mij over te brengen. Hij zou voor de prauw zorgen. En zoo geschiedde het.

De dag van vertrek werd vastgesteld: 5 Juli zouden wij de reis aanvaarden. Het was wel noodig, dit eenige dagen te voren te bepalen. Hoeveel moest er niet voor de reis klaar gemaakt worden! Bij mij thuis was het een gebraad en gebak van belang. Er moesten koekjes zijn, rijstgebak en allerlei lekkers meer. Koffie en thee, water in flesschen, rijst en weet ik al wat? mochten niet worden vergeten. Er diende gezorgd voor een mat en een kussen om op te slapen, en voor een deken; want het zou koud kunnen zijn op zee.

Zoo brak Dinsdag 5 Juli aan. Het uur van vertrek was vastgesteld op 5 uur 's namiddags. Alles werd naar boord gebracht. Tegen 4 uur gingen we van huis. 't Was me een optocht naar het strand! 't Had er veel van alsof ik eene groote reis ging maken, of dat ik voor goed van Savoe vertrok. In grooten getale ging men mede naar het strand.

Daar lagen onze zeilers. Er waren n.l. twee prauwen,

die zouden afvaren. Een kleine sampan bracht de lieden naar boord. Dit ging langzaam in zijn werk. In zoo'n uitgeholden boomstam kunnen moeielijk meer dan twee menschen plaats nemen. En men moet oppassen. Zit men niet stil, beweegt men zich een weinig, dan bestaat er kans, dat men omslaat. Heeft een sampan vlerken (*prahoe bĕrok*), dan ligt zij vaster op het water. Ik ging het laatst naar boord. Tegen 6 uur waren we klaar om onder zeil te gaan.

Bijzondere plechtigheden hadden vóór de afvaart niet plaats. De heidenen zijn anders gewoon te offeren. Aan het strand te Séba ligt een offersteen, gewijd aan *Robo Aba*.

Deze *Robo Aba* is een der voorvaderen, waarschijnlijk een koen zeevaarder. Men offert niet aan hem alleen. Vaart men van eene andere plaats af, dan heeft men zegen van anderen noodig.

Te Loeboe-loeboe (Rae Lioe) vraagt men gunst van *ĕpoe Doko;* de lieden van Liaae hebben ze te vragen aan *Riwoe Djami*. De offerande bestaat in het slachten van een varken, dat men gezamenlijk opeet.

Maar nu op reis! Zoodra we allen aan boord waren, werden de zeilen geheschen en wij vertrokken. Het „goede reis" weerklonk uit veler mond. De Radja van Seba deed ons uitgeleide; hij ging een eindje mede; in een sampan keerde hij terug.

Het was een verrukkelijke avond. Prachtig dook de zon in 't westen onder, legde zij zich ter ruste in haar purperen bed. Weldra viel de nacht. Doch al miste men het licht des daags, de vriendelijke maan kwam in hare plaats. Welk een verrukkelijk gezicht op 't water! Bijna geen rimpeltje gleed over de oppervlakte. Welk eene plechtige stilte! Welk eene majesteit! Langzaam, zeer langzaam ging ons bootje vooruit. Savoe bleef nog

lang in 't gezicht. Hier en daar brandde een enkel vuur. Maar al vager en vager werden de omtrekken, en eindelijk was ons eilandje ook verdwenen. Zoo dobberden, doch daarvan kon geen sprake zijn, het was te stil, ik wil zeggen: zoo bevonden wij ons op de groote zee, met enkel lucht en water om ons heen.

Hoe klein en nietig moet men zich gevoelen, wanneer de zee zich gaat verheffen, wanneer wind en golven samenspannen en zich het ranke vaartuig ten speelbal kiezen. Hoe verschrikkelijk, overgeleverd te zijn aan de brullende zee, aan den loeienden stormwind. Wel moet men sidderen bij de gedachte daaraan, te meer wanneer men weet, hoe menigmaal reeds een prauw bleef, waarvan men volstrekt niets meer vernam.

Ja de Savoeneezen kennen de kracht en de woede der elementen. Hoe menigeen vond niet een graf in de golven. Toen ik nu 3 jaar geleden op Savoe kwam, was er juist een prauw vergaan. Een Temoekoeng ging met een 40 man naar Soemba, in eene oude prauw, die op genoemd eiland gerepareerd zou worden. Nog al een waagstuk om in eene oude prauw over te steken. Er stond veel zee, toen men vertrok. Naar goeden raad werd niet geluisterd. Van wachten, totdat de zee wat kalmer zou zijn geworden, wilde men niet weten. Het kon wel! En men vertrok om nooit weer te keeren, ja behalve één. Het eerste gedeelte der reis ging goed. Toen men Soemba in 't gezicht kreeg, werd de boot lek; men drong allen naar één kant met het gevolg, dat de boot omsloeg. Welk een verschrikkelijk tooneel moet er toen hebben plaats gegrepen! Een 40tal menschen worstelende met den dood, allen trachtende op de omgeslagen prauw te klimmen, de een den ander verdringende, terugstootende, allen hunne krachten inspannende om het leven te behouden. Maar alles te

vergeefs: de een voor, de ander na, allen verdwenen in de diepte en werden een prooi der golven, of beter gezegd der haaien, waarvan het in die streken wemelt. Aan enkelen gelukte het zich boven op de prauw te werken. Doch hoe vermeerderde slechts hunne ellende! Versmachtende van dorst, doorweekt van het zilte water, verschroeid van de zon, viel de een na den ander van uitputting in de golven terug. Ten slotte was er nog slechts één overgebleven. Zeven dagen en zeven nachten bracht hij in dien benarden toestand door. Meer dood dan levend werd hij opgenomen door eene Engelsche boot, die hem naar Koepang bracht, van waar hij naar Savoe terugkeerde.

En toch gaan de Savoeneezen maar steeds door, de zee met hunne prauwen te bevaren. 't Zijn koene zeelui. Ze wagen veel. Zoolang ze maar weten in welke richting ze moeten varen, geven ze geen moed verloren. Het deert hun niet, bijna tot den middel in het water te zitten. Ze kunnen langen tijd zonder eten, als ze maar hun sirih-pruimpje hebben. Vreeselijk moet het zijn, wanneer ze niet meer weten, waar ze zich bevinden en waarheen den steven te wenden. Dan maakt de wanhoop zich van hen meester. Ontzettende tooneelen ontstaan dan. Op het roer en op de zeilen let men niet meer. Als razenden gaat men elkander te lijf; men werpt elkaar buiten boord, of wel de een steekt den ander dood. Verschrikkelijk wanneer men het hoofd verliest!

Doch wij willen terugkeeren tot onze prauw. Alle gedachten aan onheil, dat ons zou kunnen overkomen, willen we verre van ons doen. Wij zien liever eens om ons heen. Het vaartuig is heusch niet groot. Stel u voor eene sloep, van een vadem of 5 lengte, bij eene breedte van ongeveer 1½. Wel een notendopje, zult gij zeggen, en 't is waar. Onze boot is geheel open. Luiken

heeft ze niet. Slechts bij het roer en voorop heeft men eene overdekking, een dek, aangebracht.

Naar voren staat een mast, waaraan een groot zeil (meestal van katoen) is vast gemaakt. Dikwijls komen daarbij nog een paar kleinere zeilen. Het touwwerk is niet altijd even sterk.

De bemanning bestaat uit een *nachoda* (kapitein), een *djoeroemoedi* (stuurman) en eenige matrozen, die voor de zeilen moeten zorgen, of roeien, wanneer er geen wind is. De djoeroemoedi van onze prauw had zijne vrouw bij zich. Dit schijnt wel meer te gebeuren, en moet beschouwd worden als een voorrecht, verbonden aan de stuurmanskunst. Vrouwlief zit dan mede aan het roer, en wisselt haar man van tijd tot af.

Onze djoeroemoedi vertelde mij, dat zijne wederhelft nog niet veel van het vak af wist; maar hij had alle hoop, dat zij het wel zoude leeren; hij had haar nog maar kort getrouwd. Zijne vorige vrouw kende al de geheimen van de kunst. Hoe goed wist ze een schip over te brengen, evengoed als hij! Het speet hem wel, dat zij hem ontrouw was geworden, toen hij haar voor ééne reis thuis liet; zij was anders zulk eene goede hulpe voor hem!

De djoeroemoedi is een gewichtig, ja de gewichtigste persoon aan boord. Hij moet het schip overbrengen. Hij dient goed de richting te weten, waarin hij moet varen. Hij moet aangeven, wanneer de zeilen overgehaald behooren te worden. Doorgaans heeft hij een klein kompas voor zich staan, waarop hij heet te varen. De anderen kunnen gaan slapen; de djoeroemoedi moet steeds op zijn' post zijn; hij mag niet gaan dutten, dan alleen in het benijdenswaardige geval, dat zijne vrouw hem kan vervangen. Hij is een belangrijk man, wat hij ook zeer goed weet. Als zoodanig wordt hij dan ook geëerd.

Dit blijkt wel hieruit, dat iedereen hem gaarne wat van het zijne mededeelt.

Ik sprak nog niet van de passagiers. In ons klein schuitje waren een 25 tal. Heel ruim zaten ze niet. Erg gemakkelijk konden zij het zich niet maken. Men zat ėrg gedrongen. Nu dat hinderde zoo erg niet! Men is zulks gewoon. Iedere prauw, die van Savoe vertrekt, is steeds volgeladen. Gelukkig, dat men over 't algemeen geene verre reizen doet. Waarlijk 't is me eene kastijding aldoor op eene en dezelfde plaats te moeten blijven zitten.

De passagiers moeten voor hun eigen leeftocht zorgen. Als er een praauw zal vertrekken, worden er steeds groote hoeveelheden klappa's, potjes met stroop en dergelijke naar het strand gebracht. De vrouw zorgt meestal daarvoor.

Doorgaans heeft men aan boord een klein plaatsje afgeschoten, waar men water kookt voor een kopje koffie of thee, of rijst voor het maal. En komt er eens een vliegend vischje naar binnen wippen, fluks wordt het geroosterd. Geregeld vischt men ook. Daarvoor gebruikt men eene lijn met een haak (*kaïl*) of wanneer men dicht onder de kust is, wordt het werpnet (*djala*) uitgeworpen.

Heel gezellig varen is het op den duur niet. In de eerste uren heeft men heel veel stof tot gesprek, maar ten lange leste raakt men uitgepraat en wat dan? Men tracht te slapen. Doch dit gelukt niet altijd even gemakkelijk. Nu eens ligt men op den buik dan weer op dėn rug. Gelukkig wanneer men eenige ruimte heeft om zijne leden uit te strekken, wat dikwijls niet het geval is. Ik herinner mij, eens aldoor op een' zak met steenen gezeten te hebben.

Voor den pandita had men een plaatsje ingeruimd bij het roer; men had een afdak van blaâren gemaakt, waaronder ik kon zitten, of beter gezegd kon liggen. Het kostte mij

moeite in en uit de loofhut te komen; dat moest met heel veel beleid gebeuren. 't Was me eene kwelling onder dat dak! En 't was nog de beste plaats.

Zoodra het anker gelicht was en men de zeilen had geheschen, werd een gezang aangeheven. Het heet, dat men onder gezang moet vertrekken. De Savoeneezen hebben een eigenaardig scheepsgezang. Een enkele begint te zingen, waarop al de anderen in koor invallen.

Ook begon men weldra met het eten van *kétoepak's* (*kédoeé*), pakjes gekookte rijst, in blaâren gewikkeld. Dit behoort er zoo bij.

Langzaam ging de boot vooruit. Eerst werd er druk gepraat; maar allengs verminderde dit. Allen trachtten, zoo goed en zoo kwaad als dit ging, te slapen. De djoeroemoedi alleen hield de wacht. Ik sliep ook in. Een' enkelen keer werd ik wakker om echter spoedig weer in te dommelen. Zoo ging de nacht voorbij.

Op Savoe had men gezegd, dat de reis slechts één nacht duurde. De verbazing was niet gering, toen we 's morgens nog geen land zagen. Wel moesten we langzaam hebben gevaren, dat Soemba nog niet in 't zicht was. Het duurde tot een uur of 10, vóór dat we iets zagen; toen vertoonden zich in de verte witte spikkels; dat waren de bergen van Wodjéloe. We zeilden den geheelen dag nog. Gelukkig, dat er eene flinke bries kwam, waardoor we goed vooruitgingen. 's Middags kwamen we op de hoogte van Menjilie tegenover de rivier Poeroe. Groote koraalriffen strekken zich ver in zee uit; zoodat men de open zee moest houden. Wij wilden onzen weg bekorten. Wij meenden, dat we wel over de riffen heen konden steken om in de *lolok* te komen. De *lolok* is de bedding der rivier. Van wege genoemde koraalriffen kan de Poeroe zich niet in zee storten, zij loopt een heel eind weegs vlak langs de kust.

Hierdoor is een geul tusschen den wal en de riffen en daarin kan men goed varen.

Hoe zouden we ons beklagen, dat wij een' korteren weg wilden nemen. Waren we maar gewoon doorgezeild, hoeveel vroeger zouden we op de plaats onzer bestemming geweest zijn! In den beginne ging het goed; maar weldra hadden wij met tegenspoed te kampen. Het duurde niet lang of de boot zat aan den grond. Zij zat vast. Er was geen beweging in te brengen. Wat nu te doen? Eenige van onze lieden sprongen buiten boord om te trekken of te duwen. Wij, die in de prauw bleven, boomden uit al onze macht. Eindelijk raakte ze een weinig vlot, om echter weldra weder vast te zitten. Met horten en stooten gingen we vooruit. „*Toba*! *toba*! *toba*!" (boomen! boomen! boomen!) klonk het aldoor. Gelukkig gingen de moed en de goede geest niet verloren. Het duurde lang voordat we weer diep water hadden. 's Avonds om 10 uur kwamen we in de *lolok*. Averij hadden we niet, dan alleen, dat de ijzeren bout, waarmede het roer aan den achtersteven is bevestigd, brak. Dit werd gemakkelijk verholpen.

Wij kwamen vlak bij den wal. De grootste helft van onze mannen verliet dadelijk de boot en ging aan land. Ik liet mij ook terstond naar wal brengen, om me een weinig te vertreden. Wanneer men 30 uur op rug of buik gelegen heeft, wordt men wel een weinig stijf en stram in de leden.

Men maakte een groot vuur, waar we om heen hurkten, daar de nacht tamelijk koel was. Het was een fantastisch gezicht in het duister van den nacht: een vlammend vuur, dat boomen en struiken spookachtig verlichtte. Als schooljongen hield ik veel van Indianen-lectuur; ik las wel eens van roodhuiden, die 's avonds in hunne bosschen vuren ontstaken en er om heen gingen zitten. Hoe

menigmaal wenschte ik toen zoo iets bij te mogen wonen! Weinig dacht ik zeker, dat zulks nog eens zou gebeuren. Mijne jongens-droomen werden dien nacht verwezenlijkt; ik vond het wel aardig; toch niet aardig genoeg om tot den morgen bij het vuur te blijven. Het was dan ook minder aangenaam aan den eenen kant geroosterd te worden en aan de van het vuur afgekeerde zijde te verkleumen. Ik liet mij naar boord terug brengen, om in mijne eenvoudige hut te logeeren.

Mijn ouderling, een van mijne volgelingen, was in de prauw gebleven. Hoe koud had de oude man het! Hoe bibberde hij! „Wel pena-toewa, wat is er aan?" vroeg ik. „Ja meneer, ik heb het zoo koud," was het antwoord. Ik had bepaald met den oude te doen. „Weet je wat? Kom maar hier, we zullen samen onder mijn deken slapen." Zoo gezegd, zoo gedaan. Markus schoof dicht naar mij toe, en zoo sliepen we onder één dek.

Den volgenden morgen zetten we onze reis voort. Erg frisch ontwaakten we niet. Van wasschen of baden kwam niet veel. Van ontbijten ook niet. Met een kopje zwarte koffie moesten wij ons tevreden stellen.

Voor het eerst hadden wij een goed gezicht op Soemba. Was het landschap al niet schoon te noemen, het zag er goed uit. De streek, waar wij voorbij voeren, was rijk aan hout. In de bosschen van Mĕnjilie kappen de Savoeneezen het hout om hunne prauwen te repareeren, of ook wel om er huizen op Savoe van te bouwen. Toen de kerk te Seba gebouwd zou worden, ging men eerst naar Soemba om balken te kappen. Zoo ook toen de vorige radja een huis zou bouwen.

Ik vroeg mijnen lieden: „wanneer gij hout gaat kappen, moet ge daarvoor geene toestemming vragen aan den Radja, van wien die bosschen zijn?" „O neen," was het antwoord,

„dat is niet noodig, de Soembaneezen durven ons toch niets te doen; wij kappen zooveel als ons goeddunkt.” Had Savoe slechts wat hout van Soemba, wat zouden we goede kerken en scholen kunnen bouwen!

Hoe rustig zag het landschap er uit! Men zou niet zeggen, dat er nog zulke gruwelen en wreedheden op Soemba plaats hebben; dat de menschen nog in duisternis en in schaduwen des doods zijn gezeten. En hoe zou men dit ook, als alles rust ademt en Gods lieve zon over de schepping opgaat.

Van de soengei-Poeroe zetten we 's morgens de reis voort. Wij passeerden een klein eilandje, Noesa Manoe geheeten. Hier zit het wrak van een ijzeren schip, in 1872 daar vergaan. Het geheele geraamte is nog te zien. Gestadig slaan de golven er tegen, nu reeds 20 jaar, maar nog steeds biedt het weerstand. Langzaam, langzaam verdwijnt het. Zoo nu en dan laat er een stuk los en valt in de diepte. Na jaren zal alles verdwenen zijn. Dan rollen de golven weer rustig voort, trotsch op hare overwinning. Niets is bestand tegen de woede van het zilte element. Over hoeveel heeft de zee zich niet reeds gesloten!

De bemanning van genoemd schip werd gered door de Savoeneezen, onder aanvoering van hun hoofd. Hun lot zou zeker anders geweest zijn, waren ze in handen van de Soembaneezen gevallen.

Bij poelau-Seloeroeh, meer naar het Zuiden, strandde een jaar of wat geleden ook een schip. Het tegenwoordige hoofd der Savoeneezen op Soemba verleende hulp, en slaagde er in al de opvarenden behouden aan land te brengen. Hij werd daarvoor mild beloond.

Op onze verdere reis hadden we geene wederwaardigheden meer. Tegen een uur of elf kwamen we te Melolo aan.

Het was laag water, zoodat we de rivier niet op konden varen. Het is er moeilijk aankomen. Voor de monding der rivier strekt zich eene groote zandbank uit. Bij aankomst bevond Br. Pos (1) zich aan het strand. Men had hem van mijne komst verwittigd. De prauw, die gelijk met ons van Savoe vertrok, was ons vóórgekomen door ons oponthoud op de riffen, en kwam eenige uren vóór ons aan. Men berichtte, dat de pandita van Savoe in aantocht was. Wij waren blijde elkaar te ontmoeten. Dadelijk gingen we naar de zendeling-woning, niet ver van het strand gelegen.

Het huis werd door Br. Pos zelf gebouwd. Het is flink ruim en ziet er netjes uit. Met niet weinig voldoening wees Br. Pos mij op zijne woning. Nu dat mag dan ook wel. Het is erg streelend voor iemands gevoel zijn eigen huis te bouwen. Het is geen kleinigheid. Met hoeveel bezwaren en moeite heeft men te worstelen! Om zulks te kunnen begrijpen, moet men de toestanden kennen. Vanwaar krijgt men al de materialen? Vanwaar het werkvolk? En dan hoeveel moeite kost het den menschen aan het verstand te brengen, hoe en op welke manier er gewerkt moet worden! Wel heeft men Job's geduld en Salomo's wijsheid noodig. Hoezeer moet men zelf de handen uit de mouw steken, zelf het voorbeeld geven! En dit kan men in Indie niet ongestraft doen. Indië is geen land, vooral de Residentie Timor niet, waar de Europeaan beitel en schaaf kan hanteeren, zonder zijn gestel te schaden.

Een paar jaar werkte collega Pos over zijn huis. Gelukkig, dat het thans klaar is.

Een dag of 6 bracht ik bij Br. Pos en echtgenoot

---

(1) Van de Christelijk Geref. Zending, Dir. Donner. *Red.*

door, beiden hartelijke, gulle menschen. Met veel genoegen was ik bij hen. Over hoeveel hadden wij te praten; hoeveel met elkander te bespreken! Hoe aangenaam was het, weer eens iemand te ontmoeten, met wien men over zijn werk kan spreken! Er is zooveel, waarover men gaarne de gedachten van een ander hoort. Wanneer men alleen is, komt men dikwijls voor moeilijkheden, waarin men niet dadelijk weet te handelen, waarover men gaarne eens anders raad eerst zou inwinnen. Hoe heerlijk wanneer men dan weer eens iemand heeft, met wien men de zaken kan behandelen. Veel hebben Br. Pos en ik gesproken en besproken, te meer daar hij onder hetzelfde volk (Savoeneezen) werkt.

Het werk te Mélolo maakte een' aangenamen indruk op mij. De school werd bezocht door een 40tal leerlingen, die allen geregeld opkwamen. Heel veel kan van haar nog niet gezegd worden, daar zij nog in hare opkomst is. Zeker zal zij goed worden, wanneer Br. Pos zich aan haar blijft wijden. Jammer, dat ze niet in de termen voor subsidie viel. Dan had er wat meer aan ten koste gelegd kunnen worden, en dit zou het onderwijs ten goede gekomen zijn.

De opkomst in de kerk was goed, evenzoo in de zondagschool. De gemeente te Mélolo bestaat enkel uit Savoeneezen. Zij telt, groot en klein, een 270 zielen.

Br. Pos en zijne vrouw zijn de rechte menschen op de rechte plaats. Zij hebben heel veel slag om met inlanders om te gaan. Daarbij werken zij met veel toewijding. Geen wonder, dat men veel van hen houdt.

Soembaneezen traden nog niet tot de gemeente toe. Nu, geheel onverklaarbaar is dit verschijnsel niet. De Savoeneesche gemeente is alles behalve zonder vlek of rimpel. Er heerscht in haar midden zooveel wat er niet

mocht gevonden worden. Er gaat van haar geene aantrekkingskracht uit.

Met welk doel komen de Savoeneezen naar Soemba? Om des gewins wille. De bodem is vruchtbaar; rijst, turksche tarwe groeien welig. In zijn eigen land heeft de Savoenees dikwijls niets. Dan gaat hij naar Soemba om rijst, maïs enz. te zoeken. Soemba geeft prachtige paarden, die de Savoenees gaarne heeft. Hij schroomt niet allerlei listen en *akals* te gebruiken om zoo goedkoop mogelijk aan al deze zaken te komen. Ook gebeurt het wel, dat hij met geweld neemt, wat hij goedschiks niet kan krijgen.

Een enkel voorbeeld. Een Radja-moeda, een machthebbende, ging laatst naar Soemba, naar Mélolo. De Radja van Rendeh stond bij hem in de schuld. Eenige jaren geleden kreeg deze een hond van hem, of liever ruilde hij dien tegen een paard. Onze Savoenees kreeg het paard nog niet. Nu, dat vond hij goed, dat zou wel terecht komen. Hij zag het zelfs niet ongaarne. Het paard, dat hij zou krijgen, gaf hem dan nog rente. Het is toch de gewoonte, dat als bijv. iemand een varken van 1 jaar oud schuldig is, en niet op den vastgestelden tijd betaalt, hij over een jaar een varken van 2 jaar moet geven. Zoo iets is nog al winstgevend voor den schuldeischer. Zoo dacht ook onze Savoenees. Hij liet de zaak loopen. Hij maande den Radja van Rendeh niet dan eens in het jaar. Toen eenige jaren waren verloopen, wilde hij dan toch zijn paard hebben. Hij gaf zulks den Radja te kennen. Deze zond iemand met een paard. Maar dat stond den man niet aan. Nu wilde het geval, dat de brenger een prachtig beest bereed. En wat deed hij nu? Hij nam eenvoudig het mooie paard. De Radja was natuurlijk woedend. Hij kwam weldra naar Melolo om het

terug te eischen. Eenige dagen werd er over deze zaak beraadslaagd. Het einde was, dat de Savoenees het paard behield, dat hij eenige dagen daarna voor 400 gulden verkocht.

De Radja van Rendeh gaf toe, maar dat hij de zaak niet vergat, laat zich begrijpen. Dit bleek, toen wij hem een paar dagen later een bezoek in zijne kampong brachten. Zijne eerste gedachte was, dat wij met slechte bedoelingen kwamen, omdat wij Savoeneezen in ons gevolg hadden. Gelukkig dat wij hem dadelijk gerust konden stellen.

De Savoenees komt op Savoe om zijn voordeel te zoeken, om te halen, als ik het zoo eens plat mag uitdrukken. Het is natuurlijk dat de Soembanees hem niet dan met wantrouwende blikken aanziet. 't Is wel jammer! Ons werk ondervindt er de nadeelige gevolgen van. De Savoenees is niet de brug, waarover men den Soembanees bereikt. Meende men vroeger, dat zulks het geval was, ik geloof, dat men daarin verkeerd gezien heeft. Savoeneezen en Soembaneezen zullen niet samen kerkwaarts gaan. Wil men onder laatstgenoemden werken, dan moet men zich van de gemeenten Melolo en Kambeniroe losmaken, en onder de Soembaneezen zelven gaan wonen. Dan zal er waarschijnlijk wel kans van slagen zijn. De zendelingen behoeven niet op genoemde plaatsen te wonen. De gemeenten daar zijn klein, zij kunnen wel toevertrouwd worden aan de zorg van inlandsche voorgangers. De BB. zendelingen moeten zich onder de Soembaneezen trachten te vestigen.

Ik zeî zoo pas, dat de Savoenees op Soemba komt om des voordeels wille. Laat ik hem niet tekort doen. Hij staat daarin niet alleen. Endeneezen, Arabieren en Chineezen doen het in nog sterkere mate. De Soembanees ziet dan ook niet alleen zijn vijand, in den Savoenees maar in iederen vreemdeling, hetzij blank of bruin of geel.

Ook den zendeling wantrouwt hij. Hij zal hem eerst moeten leeren kennen, van zijne onbaatzuchtige bedoelingen overtuigd moeten zijn. De Evangeliedienaar kan niet beter doen, dan zich van alle vreemdelingen af te scheiden en zich geheel aan den Soembanees te geven. Dan zal wantrouwen spoedig voor vertrouwen plaats maken.

De Endeneezen zijn een ware ramp voor Soemba. Deze overstroomen het land. Zij trouwen met Soembaneesche vrouwen, nemen Soembaneesche kleederdracht aan, volgen zeden en gewoonten en spreken de taal des lands. Op die manier veroveren zij het land. Dit is niet het geval met den Savoenees, deze blijft Savoenees in alles.

Soemba is voor vele Savoeneezen een herstellingsoord. Is men ziek, en wil het op Savoe niet beter worden dan gaat men naar Soemba. Dit eiland is rijk aan water en heeft koeler klimaat dan Savoe. Velen vinden er baat. Vooral syphilitische wonden en gewrichts-rheumatisme genezen er goed. Het trof mij, zooveel geschonden aangezichten, vuile wonden of litteekens van wonden te Melolo te zien. De onzedelijkheid is groot op Soemha, te Melolo en te Waingapoe.

Soemba is een rijk land. Al de Savoeneezen zouden er best eene plaats kunnen vinden. Het Gouvernement zou het gaarne zien, dat er zich meerderen op Soemba vestigden, als tegenwicht tegen de Endeneezen. Van den Savoenees gaat een zekere beschavende invloed uit. Waar hij zich vestigt, verdwijnt de slavenhandel. Het Bestuur bevordert de emigratie zooveel mogelijk. Toch had tot dusverre de verhuizing nog niet op groote schaal plaats. De pogingen, die de Regeering in het werk stelde, hadden meestal geen gevolg. Een jaar of drie geleden trachtte men van den Radja van Timoe gedaan te krijgen, dat hij een 100 man (of huisgezinnen) naar Soemba zou zenden.

De belooning zou niet uitblijven, als hij hierin het Gouvernement ter wille was, aldus liet men doorschemeren. Het gelukte echter niet. Nu ruim een jaar geleden werd den Radja's verzocht een 500 menschen (of huisgezinnen) naar Soemba te sturen. Het gebeurde niet. Wat mag hiervan wel de reden zijn? Zij is eenvoudig deze, dat de lieden, zoodra zij zich op Soemba bevinden, gouvernements-onderdanen zijn, zij staan dan niet meer onder de Radja's op Savoe. Dit hindert dezen en zij werken daarom de verhuizing naar Soemba niet in de hand, houden die veeleer tegen. Dit laat zich eenigszins begrijpen. Komt een Radja van Savoe op Soemba, dan wordt hij gaarne in zijne waardigheid erkent. Hij gevoelt zich gekrenkt, wanneer de lieden niet meer naar hem luisteren. Een paar jaar geleden moest de Radja van Seba menschen van Savoe naar Soemba zenden om zijne prauw daar te repareeren; het hoofd te Melolo wilde zijne lieden niet geven. Zoo iets is niet aangenaam.

Steeds stellen de Radja's als voorwaarde, als er een verzoek tot emigratie tot hen komt, dat zij de hoofden der Savoeneezen op Soemba aanstellen en ontslaan. Dit geschiedt thans door het Bestuur, nl. door den Resident.

De Soembanees heeft een gunstig uiterlijk, hij is gespierd en flink gebouwd. Het is een schoon gezicht hem te paard te zien, gewapend met een lans (soms heeft hij wel twee lansen bij zich).

Met Br. Pos bracht ik een bezoek aan den Radja van Rendeh. Deze woont een paal of 5, 6 van Melolo. Te paard gingen wij er heen. Hij ontving ons met eenig wantrouwen, vanwege de bovengenoemde zaak met den Savoeneeschen radja-moeda. Maar dit veranderde weldra; onze komst was vrede. Dit bleek ook uit het onderzoek van de ingewanden van het een of ander dier (ik geloof

eene kip). Hij liet ons pinang aanbieden op koperen schalen. Het viel wel in zijn smaak, dat ik een sirihpruimpje gebruikte. Voor tijdverdrijf hield de vorst zich bezig met het snijden van eene scheede voor een mes. Eerst zat hij met ontbloot bovenlijf, naderhand trok hij een wit jasje aan, of liever een jasje, dat wit geweest was maar nu meer naar zwart zweemde.

De Radja van Rendeh is een lang, stevig gebouwd man. Hij is wel iemand om ontzag in te boezemen. Het heet, dat hij een echte wreedaard is. Nu, dat zal wel waar zijn, want verleden jaar liet hij 40 menschen ombrengen. Men zou het den man echter niet aanzien, dat hij zoo'n lust in bloedvergieten heeft. Wat te zeggen van iemand, die niets om een menschenleven geeft? Och, de gewoonte doèt zooveel. En een menschenleven heeft nu eenmaal geen waarde voor den Soembanees. Ik hoorde vertellen, dat het meer moeite kost eene kip te slachten dan een' mensch te dooden. Dit in het oog houdende, zal men kunnen begrijpen, dat een Hoofd op Soemba er niets in vindt menschen om het leven te brengen.

De kampong van den Radja van Rendeh bestaat uit een tiental huizen, regelmatig gebouwd. Zij vormen een straat. Deze regelmatige plaatsing der huizen vindt men niet bij de Savoeneezen. De kampong was omgeven door een steenen pagar en door eene haag van cactus-planten. Het is voor een' vijand niet gemakkelijk er binnen te komen.

Een Soembaneesch huis is gebouwd op palen. Er wordt nooit onder geveegd. Meestal is de paardenstal onder het huis. Binnenshuis is de stookplaats, in het midden, tusschen vier stijlen, waarboven eene zoldering is. Hierop houdt de *Mérapoe*, de godheid, verblijf. De woning ziet er vrij zwart uit. De vrouwen hebben een afzonderlijk, een afgeschoten gedeelte van het huis voor zich.

Voor het huis van den radja stonden de zegeteekenen, in den oorlog behaald. Waarin deze bestonden? Nu lezer schrik niet! Het waren menschenhoofden. Er waren er 16, alle op staken geplaatst. (1) Wel een ijzig gezicht, wanneer men zoo iets voor het eerst ontmoet.

Op Savoe bestond vroeger ook iets van dien aard. Als men oorlog voerde, trachtte men zooveel hoofden als maar mogelijk was buit te maken. Deze zond men naar de negery, waar ze bewaard werden. Was de oorlog geëindigd, dan wierp men ze weg, of beter gezegd, dan wierp men ze op eene bepaalde plaats, waaromheen een paggertje gemaakt werd. Nog in dezen tijd zijn deze plaatsen te zien.

Wij gaven den Radja een stuk zwart linnen ten geschenke, waarvoor hij ons een karbouw terug gaf.

Bij den Radja van Rendeh ontmoetten wij afgezanten van het rijk van Léwa. Radja Toegoe was gestorven, en hiervan kwam men nu kennis geven. De vorst van Léwa is de voornaamste vorst van Soemba. Hij was klein van persoon, had een vuil uiterlijk, maar hoe nietig hij ook was, hij wist te regeeren, te heerschen. Hij vergrootte zijn gebied aanmerkelijk, door naburige rijkjes te anexeeren. Van sluipmoord was hij niet afkeerig. Waar hij niet met geweld kon meester worden, daar gebruikte hij list. Verschrikkelijke gruwelen worden van hem verhaald.

Radja Toegoe was rijk, hij bezat veel goud. Fabelachtige verhalen gaan er van zijne rijkdommen. Men spreekt van huizen vol met geld, gelegen in ontoegankelijke plaatsen, bewaakt door een paar dienaren, die met niemand in aanraking mochten komen, die gedood werden zoodra zulks het geval was. Men weet te verhalen van de schatten, die radja Lewa in den grond begroef, waarvan

(1) Zie teekening hier achter.

niemand de plek wist, dan hij alleen, daar de slaven, die hem vergezelden, eigenhandig door hem werden gedood.

Radja Toegoe is eene persoonlijkheid, die indruk maakt. Zijn naam zal niet in de vergetelheid wegzinken, hij zal voort blijven leven in de herinnering der Soembaneezen.

Het Gouvernement had niet weinig met dezen Radja te stellen. Hij was volstrekt niet genegen eeniger wijze afhankelijk te zijn. Men vertelde mij, dat hij den Koning van Holland als zijn' jongeren broeder (*adik-nja*) beschouwde, op zijn best als zijn gelijke, niet zijn meerdere. Van de *mai bapa* compagnie (zoo luidt de gewone uitdrukking) moest hij niet veel hebben. Het Gouvernement stelde indertijd een prijs op zijn hoofd, ik meen van *f* 1000. Niemand heeft hem ooit kunnen krijgen, hij wist zich altijd buiten schot te houden.

Toen wij te Rendeh waren, bracht men daar het bericht van zijnen dood. Men vertelde, dat hij lang ziek was geweest. Al de Radja's van Soemba moesten in kennis worden gesteld van zijn dood. Tevens werden zij bij de begrafenis verzocht.

De Soembaneezen bewaren hunne dooden niet lang. Men wikkelt ze in kains, in kostbare doeken. Een rijke krijgt veel kains mede. Alleen het gezicht laat men de eerste dagen bloot. Treedt ontbinding in, en wordt die te erg, dan dekt men het ook toe. Na eenige dagen wordt de doode begraven. Het graf wordt echter nog niet gesloten. Dit geschiedt wanneer alle bloedverwanten aanwezig zijn. Dan worden er vele beesten geslacht. (1) Doch niet alleen karbouwen en paarden, maar ook menschen. De overledene moet bediening hebben in het zielen-

(1) Zie Ph. Bieger, een doodenfeest te Rendé, op Soemba. "Mededeelingen" D. XXXIV (1890) p. 151, e.v. Zie ook denzelfden: "Bezoeken op Soemba, id. p. 1 e.v. *Red.*

land. Er moeten slaven zijn, die zijne voeten kunnen wasschen, die hem kunnen knijpen, en pitjiten, als hij vermoeid is, die zijn sirihzak kunnen dragen. Hij dient slavinnen te hebben, die voor hem koken en hem bedienen. Vandaar de menschenslachting. Het is vreeselijk, maar waar. Toen de Radja van Mélolo stierf, werden er 10 slaven gedood. Zoo ook werden er stellig menschen omgebracht bij den dood van Radja Toegoe, zeker meer dan 10; de vorst van Léwa toch was de voornaamste Soembaneesche Radja.

De slachtoffers, die een gestorven hoofd moeten vergezellen in het „jenseits", worden niet onthalsd of gespitst of gekrist, maar geworgd. Men slingert hun een touw om den hals, aan welks einde getrokken wordt, tot de ongelukkigen dood zijn.

Er werd verteld, dat er bij den dood van Radja Toegoe iederen dag 15 prachtige paarden werden geslacht, gedurende een dag of 10, en bij de voorloopige begrafenis zelfs 25. Het vleesch wordt bij zulke gelegenheden niet gegeten. Is een paard doodgestoken, dan wordt het der verrotting prijs gegeven. Men laat het even buiten de kampong liggen.

Radja Léwa stierf te Lobanopoe dicht bij Kambeniroe. De Savoeneezen van laatstgenoemde plaats gingen er allen heen, om met een' rijken buit paardenvleesch terug te komen. Zij waren zeker niets rouwig, dat Radja Toegoe dood was, zij konden zich nu vergasten aan paardenvleesch, waarvan zij liefhebbers zijn. Zij hadden het slechts voor het nemen. De Soembaneezen betwistten het hun niet. Wel hadden zij soms onderling oneenigheid. Somtijds werd er gevochten om een mooi stuk vleesch, waarbij men wel eens een houw over arm of been kreeg.

Maar lang genoeg stond ik stil bij den Radja van Léwa.

Wij waren te Rendeh op bezoek bij den vorst. Na een uur of drie keerden wij terug.

Van Mélolo zou ik naar Kambeniroe gaan. Ik sprak met Elias Radja, den diaken, af, dat wij over land derwaarts ons zouden begeven. De afstand tusschen beide plaatsen bedraagt 50 paal en die is te paard in 1 dag wel af te leggen. Ongelukkig kreeg ik een ongemak aan mijn voet, waardoor ik van mijn voorgenomen landreisje moest afzien. Ik diende nu wel de reis per prauw te maken. Elias zou mij overbrengen. 's Nachts om 12 uur vertrokken wij. Het was heerlijk lichte maan. Br. en Zuster Pos met eenige gemeenteleden deden mij uitgeleide tot aan het strand. Het speet mij bepaald nu al Mélolo te moeten verlaten. Ik sleet er zulke heerlijke, genotvolle dagen. De aangenaamste herinneringen zullen mij steeds daarvan bijblijven.

Het reisje naar Kambeniroe duurde niet lang. Den volgenden morgen om een uur of tien waren wij er. Wij konden de Kambeniroe-rivier opvaren tot bij het huis van Br. van Alphen. De rivier levert een prachtig gezicht op, hare oevers zijn weelderig begroeid, hier zijn ze vlak, daar loopen ze steil omhoog. Zoo iets heeft men op Savoe niet. Verwend werd ik er niet.

Eenige dagen mocht ik ook bij Br. Van Alphen doorbrengen. Het was mij goed ook daar te zijn.

De gemeente te Kambeniroe is nog kleiner dan die te Mélolo. De toestand, waarin zij verkeert, is alles behalve rooskleurig. Kerk en school werden minder goed bezocht.

Br. van Alphen (eveneens van de Christel. Gereform. zending) opende eene school te Waingapoe. Ik bezocht haar. Naar mijne meening is Waingapoe eene goede plaats voor eene school. Deze heeft alle kans van slagen, wanneer er een flink onderwijzer geplaatst mag worden, iemand die

berekend is voor zijne taak en lust en ijver voor zijn werk heeft. Br. van Alphen trachtte iemand voor deze school te vinden, maar slaagde daarin nog niet. De persoon, die aan het hoofd stond, toen ik Waingapoe bezocht, was in 't minst niet geschikt voor zijn werk. Ik raadde onzen Broeder aan, zelf de kinderen te onderwijzen.

De school zou verloopen, wanneer de toen in functie zijnde man belast bleef met het onderwijs. En dit zou jammer zijn. 't Is waar de zendeling woont een half uur rijdens van Waingapoe. Dit is wel wat lastig. Wat doet men echter al niet voor de goede zaak! Te Kambeniroe is de tegenwoordigheid van den zendeling minder noodig. De inlandsche helper kan het werk best alleen doen. En zoo het niet mogelijk was iederen dag te gaan, welnu dat Br. van Alphen er zich dan om den anderen dag heen begaf. Voor het instandhouden van eene school mag men wel wat doen. Er zijn te Waignapoe genoeg kinderen, die iets willen leeren. Ik geloof wel, dat het minder om godsdienstonderwijs te doen is, dan wel om te leeren lezen en schrijven. De kinderen, die de school bezochten, waren allen van mohammedaansche ouders. Nu mogen lezen en schrijven op eene zendingschool wel geen hoofddoel zijn, doch ook zonder direct godsdienstonderwijs kan men veel doen tot zedelijke vorming der kinderen. Van harte hoop ik, dat Br. van Alphen iemand voor zijne school te Waingapoe gevonden heeft, en dat die met vrucht werkzaam mag zijn. Van eene goede school is zeker iets goeds voor ons werk te wachten. Moge dat hier blijken.

Zoo deelde ik dan iets aangaande Soemba mede. Arm eiland, dat nog zoo in duisternis ligt verzonken. Moge het licht der genade ook hier eenmaal schijnen!

Veel werd er tot heden voor de ontwikkeling en be-

schaving van den Soembanees niet gedaan. Vroeger waren hier een paar Controleurs, maar die werden er van daan genomen. Nu is er één civiel gezaghebber, gevestigd te Waingapoe (Nangamessie) en twee posthouders, te Melolo en te Memboro. Dus voor heel Soemba drie ambtenaren. Ook werd er nog niet bijzonder veel gedaan om den Soembanees het Christendom te brengen. Op Oost Soemba werken twee broeders zendelingen, te Melolo en Kambeniroe en op West Soemba is een pastoor werkzaam, te Laoera. Er wordt nog te kort gearbeid om nu reeds van vruchten te kunnen spreken. Dat ook Soemba tot den Heer gebracht moge worden!

Na een verblijf van 11 dagen op Soemba, keerde ik terug, nu niet met eene prauw, maar met de stoomboot. De „Speelman" van de Paket-vaart bracht mij naar Savoe. Den 18den Juli vertrokken wij van Waingapoe, den 19den waren wij te Endeh en den 20sten kwamen wij thuis.

Dankbaar voor hetgeen ik genoot, was ik toch blijde weer in eigen werkkring te zijn. Savoe is toch nog beter dan Soemba.

Boeloeh Hawar (Deli)
Januari '93.

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN

in de Minahassa, op ultimo December 1892.

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN. DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
1	*Tondano*	Tondano	F. Tangkouw	134	139	273	204	Rooker. 15 Scholen met gezet opkomende 76 %.
2	„	Kinaleosan	E. Watoelingas	10	11	21	17	
3	„	Kolongan	R. Apouw	46	35	81	65	
4	„	Sawangan	G. da Costa	17	13	30	23	
5	„	Ranowangko	J. Regoh	28	22	50	46	
6	„	Kajoeroja	Ph. Siwi	21	35	56	50	
7	„	Watoemea	M. Legoh	23	33	56	34	
8	„	Tandengan	W. Rantoeng	17	25	42	32	
9	„	Maoemby	D. Popal	22	10	32	25	
10	„	Seretan	E. Limpelehe	21	23	44	40	
11	„	Papakelan	J. Wageij	27	25	52	39	
12	„	Koija	P. Toelis	56	47	103	76	
13	„	Paloloan	A. Pandeilaki	34	25	59	31	
14	„	Marawas	E. Metoesalah	14	7	21	14	
15	*Tomohon-Sarongs.*	Koemelemboeai	J. Roentoekahoe.	14	13	27	15	
				484	463	947	711	
16	*Tonsea*	Tanggari	F. Walanda	33	26	59	45	Tendeloo. 11 Scholen met gezet opkomende 64,5 %.
17	„	Sampiri	N. Sompi	24	17	41	26	
18	„	Roemèngkor	M. Mandagi	24	17	41	27	
19	„	Soekoer	E. Sigarlaki	38	15	53	36	
20	„	Tontalette	J. Pakasi	12	11	23	13	
21	„	Tandjong-merah	A. Wuisan	20	15	35	22	
22	„	Waléo	J. Dotoeloeng	39	21	60	40	
23	„	Teteij	S. Tirajo	36	36	72	45	
24	„	Mapangit	F. Mantiri	17	25	42	15	
25	*Maoemby*	Kawĕroean	J. Walanda	21	15	36	28	
26	„	Sarawet	M. Maramis	6	11	17	13	
				270	209	479	310	
27	*Sonder*	Sonder	E. Koho	87	57	144	96	Schwarz. 14 Scholen met gezet opkomende 66,9 %.
28	„	Kiawa	S. Rahian	102	55	157	112	
29	„	Leilem	N. Malingkonor	56	59	115	55	
30	„	Timboekar	L. Geroeng	28	11	39	35	
31	„	Tangkoenei	F. Roengkot	17	16	33	24	
32	„	Moente	Vacant.	27	16	43	30	
33	„	Soeloe-oen	A. Sarajar	38	17	55	48	
34	„	Pinapalangkow	S. Kamagi	35	19	54	41	
35	„	Kapoja	Th. Sangeroki	55	18	73	50	
36	*Kawangkoan*	Kajoe-oewi	Vacant.	58	45	103	70	
37	*Tomohon-Sarongs.*	Ramboenan	Vacant.	48	12	60	36	
38	„	Pinaras	E. Keloeng	56	24	80	43	
39	„	Tondangow	Z. Pio	30	17	47	35	
40	„	Pangolombian	D. Wajong	39	16	55	33	
				676	382	1058	708	

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
41	*Tombassian*	Pondan	Vacant.	78	43	121	86	van de Liefde. 13 Scholen met gezet opkomende 73 °/o.
42	„	Pinalin	K. Egetan	10	11	21	17	
43	„	Ritei	P. Ondang	51	53	104	75	
44	„	Kaneian	S. Lepar	64	43	107	81	
45	„	Koreng	P. Lintjewas	48	23	71	64	
46	*Sonder*	Toempaän	A. Tangkilisan	39	20	59	54	
47	„	Popontolen	O. Pratasis	15	11	26	24	
48	„	Paslaten	H. Tamoenoe	41	16	57	35	
49	„	Leléma	F. Pangkei	12	16	28	24	
50	*Kawangkoan*	Roemoön-atas	J. Toemiwa	75	54	129	79	
51	„	Talaitad	O. Ratag	39	41	80	60	
52	„	Toemaloentoeng.	P. Rompas	60	50	110	90	
53	*Roemoön*	Roemoön-bawah	P. Rorong	51	30	81	36	
				583	411	994	725	
54	*Tomohon-Sarongs*	Tomohon	J. Posoema	128	49	177	129	Louwerier. 3 Scholen met gezet opkomende 70 °/o.
55	„	Sarongsong	S. Rotti	75	28	103	71	
56	*Kakaskassen*	Kakaskassen	N. Sandah	121	76	197	131	
				324	153	477	331	
57	*Langowan*	Palamba	A. Sahoel	55	19	74	48	Brouwer. 13 Scholen met gezet opkomende 71 °/o.
58	„	Talawatoe	M. Mamessa	29	14	43	40	
59	*Kakas-Remboken*	Panassen	J. Soerèntoe	34	22	56	31	
60	„	Toulian	J. Mamahit	63	48	111	64	
61	„	Kaweng	S. Roemondor	37	49	86	63	
62	„	Kajoewatoe	Th. Kaligis	53	27	80	63	
63	„	Sombokei	M. Moemek	8	9	17	15	
64	„	Touloemèmbèt	S. Loemoindong	24	12	36	27	
65	„	Kasoeratan	A. Loementah	52	27	79	63	
66	„	Parepei	J. Pongajow	50	34	84	45	
67	*Kawangkoan*	Tompasso	K. Masenambow	121	65	186	139	
68	„	Tollok	M. Mandang	39	38	77	48	
69	„	Kanonang	J. Moemek	54	22	76	68	
				619	386	1005	714	
70	*Kakaskassen*	Warĕmboengan	E. Waworoengseng.	32	9	41	24	ten Hove. 18 Scholen met gezet opkomende 55 °/o.
71	„	Kali	E. Matindas	40	7	47	24	
72	„	Koka	H. Wowor	52	23	75	34	
73	*Menado*	Toemboeloean	L Montolaloe	17	5	22	16	
74	„	Kamanta	A. Mantiri	23	19	42	25	
75	„	Paniki di atas	E. Paät	24	16	40	20	
76	„	Kajoewatoe	A. Nangon	17	7	24	18	
77	„	Talawaän	J. Wongkar	9	7	16	9	
78	„	Tiwoho	C. Roemambi	30	12	42	13	
79	„	Tongkeina	D. Lantang	24	11	35	21	
80	„	Menado toewa	J. Toeter	26	15	41	23	
81	„	Bonaken	F. Dommik	28	17	45	18	
82	*Bantik*	Bailan	A. Koenonda	18	2	20	15	
83	„	Molas	N. Maramis	20	3	23	15	
84	„	Talawaän	J. Kalalo	25	13	38	13	
85	*Maoemby*	Kolongan	P. Samboed	16	20	36	28	
86	„	Soewaän	A. Wariki	10	10	20	17	
87	*Tomohon-Sarongs.*	Kembes	J. Polii	39	11	50	28	
				450	207	657	361	

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
	Passan-Ratahan							
88	*Ponosakan*	Wiauw..................	A. Logor	19	12	31	21	Rinnooij. 9 Scholen met gezet opkomende 61 %.
89	"	Benthenan............	A. Ikele..............	12	15	27	15	
90	"	Tatengessan..........	W. Sandag..........	16	12	28	14	
91	"	Wioi	O. Lowongon......	31	30	61	29	
92	"	Watoelinei	B. Kawenas	20	12	32	17	
93	"	Bélang	H. Walelang........	33	14	47	16	
94	*Tonsawang*	Kali.....................	G. Mokat...........	27	10	37	32	
95	"	Silian...................	H. Datoh	42	24	66	48	
96	"	Loboe..................	M. Sepit	39	18	57	44	
				239	147	386	236	
97	*Tombariri*	Lémoe..................	P. Palit..............	42	25	67	50	Graafland. 16 Scholen met gezet opkomende 66,35 %.
98	"	Ranotongkor........	O. Wongkar........	30	30	60	40	
99	"	Woloan	J. Wehantouw....	79	44	123	64	
100	"	Mokoepa	L. Poeah	21	13	34	25	
101	"	Sendoek...............	J. Lasoet	72	35	107	90	
102	"	Poöpoh	Vacant.	—	—	—	—	
103	"	Koemoe-Arakan..	Vacant.	—	—	—	—	
104	"	Sondaken.............	S. Siwi....	13	10	23	20	
105	*Kakaskassen*	Kajawoe	H. Wongkar........	59	31	90	76	
106	"	Kenilow...............	E. Nangka	42	18	60	42	
107	"	Tinoör..................	J. Sekeh.............	42	11	53	40	
108	"	Tatelie..................	D. Pangemanan...	15	3	18	14	
109	"	Koha	M. Sompi	72	30	102	47	
110	*Bantik*.................	Kalasei	L. Longdong	18	7	25	15	
111	"	Malalajang	M. Sembel...........	40	30	70	27	
112	*Sonder*.................	Poparen...............	D. Malag	10	8	18	14	
				555	295	850	564	
113	*Tompasso*.............	Ongkow................	W. Moentoe........	22	19	41	14	de Vries. 16 Scholen met gezet opkomende 52,7 %.
114	"	Poöpoh	F. Mamarimbing..	35	35	70	48	
115	"	Mapolo	M. Saroinsong....	40	27	67	28	
116	"	Lompad...............	H. Dotoeloeng....	24	18	42	30	
117	"	Pitjoean...............	J. Tanor..............	55	23	78	33	
118	"	Raänan	J. Polla...............	40	16	56	31	
119	"	Wanga..................	J. Salangka	36	28	64	31	
120	"	Tokin....................	D. Matoellessij....	30	11	41	29	
121	"	Karimbow............	N. Piring	70	23	93	49	
122	"	Woewoek-Malola.	J. Pangkeij.........	28	26	54	24	
123	*Roemoön*	Wakan	M. Toemoejoe	38	14	52	26	
124	"	Eloesan	J. Wineroengan..	33	14	47	19	
125	"	Tewassen.............	J. Rimpowatoe..	41	14	55	33	
126	"	Pondos	S. Oemboh	21	10	31	21	
127	"	Tawaäng	A. Rantoeng.......	28	7	35	23	
128	"	Pakoe-Oerei	J. Warong	46	10	56	25	
				587	295	882	464	

RECAPITULATIE.

NAMEN DER HULPPREDIKERS.	NAMEN DER RESSORTEN.	Aantal Scholen.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet op-komenden.
H. Rooker........	Tondano...	15	484	463	947	711
H. J. Tendeloo....	Ajermadidi...... ..	11	270	209	479	310
J. A. T. Schwarz..	Sonder...........	14	676	382	1058	708
C. J. van de Liefde.	Amoerang........	13	583	411	994	725
J. Louwerier......	Tomohon..........	3	324	153	477	331
M. Brouwer.......	Langowan........	13	619	386	1005	714
J. ten Hove......	Maoemby........	18	450	207	657	361
N. Rinnooij......	Ratahan..........	9	239	147	386	236
E. W. G. Graafland.	Tanawangko.......	16	555	295	850	564
J. S. de Vries.....	Koemelemboeaai...	16	587	295	882	464
	Totaal.....	128	4787	2948	7735	5124

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

AANTEEKENINGEN

op den Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa, op ultimo December 1892.

Deze Staat telt twee scholen minder dan die van verleden jaar. Reeds in de aanteekeningen op den Staat van ult°. 1891 is geconstateerd, dat No. 85, die te Bangka, zonder onderwijzer bleef, omdat de functionaris geene bezoldiging had. No. 20 van dien Staat, Kassor, werd gesloten, omdat de leerlingen overgingen naar de Gouvernementsschool te dier plaatse, voorzoover dat niet wegens gevorderden leeftijd de school verliet. Voorts werd ook No. 111 van dien Staat, Agotei, gesloten, wegens gebrek aan onderwijzend personeel. Daarentegen is te Sĕrawet eene school geopend, No. 26 van den Staat 1892. De onderwijzer van Bangka, M. Maramis, werd dáár aangesteld.

No. 1 wordt onder de Genootschapsscholen gerekend; is feitelijk eene gemeenteschool. Zij wordt uit bijzondere fondsen onderhouden. De bijdragen in de gemeente zelve laten veel te wenschen over.

No. 32 is vacant, wordt waargenomen door een hulponderwijzer, aangezien voor den overleden onderwijzer nog geen vervanger gevonden is.

De onderwijzer van No. 38 werd door de bevolking tot negerihoofd gekozen. Hij werd als onderwijzer vervangen door dien van Kajoe-Oewi, No. 36; vandaar de vacature ter laatstgenoemde plaats. De school aldaar staat tijdelijk onder de leiding van een hulponderwijzer.

In de vacature te Ramboenan, No. 37, kon nog niet voorzien worden.

Aangaande de overige vacaturen zijn geene bijzonderheden ingekomen.

Ziekte en pasardagen werkten ook gedurende 1892 nadeelig op de gezette opkomst.

Onze scholen roepen hard voor verbetering in menig opzicht. Allereerst moet het lot der onderwijzers verbeterd worden. Deze moeten over 't geheel beter bezoldigd worden. Dan kan ook meer van hen geeischt worden. Maar ook moet er tegemoetkoming zijn voor leermiddelen en schoolbehoeften. De omstandigheden en feitelijke toestanden vorderen dat, opdat de Genootschapsschool niet in al te groot contract sta tegenover die van het Gouvernement.

Zegen gaat er over het algemeen van onze scholen uit, niettegenstaande al het gebrek dat haar aankleeft. Reeds de omstandigheid, dat de onderwijzer der school tevens voorganger en catecheet in de gemeente is, doet dat begrijpen.

Wij bevelen daarom die scholen in de liefde van alle weldenkende Zendingvrienden aan.

H. ROOKER.

STATISTIEKE OPGAVEN betrekkelijk het Zielental

DISTRICT,	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Roomsch-Katholieke christenen.	Heidenen.
Menado	Lawangiroenwijh	E. Boloeng.	532	—	—
–	Wijh Tokambene	–	510	4	—
–	Tikala	–	739	19	—
–	Chineesche Kamp......	–	—	—	2190
–	Titiwoengan	–	801	47	33
–	Kampong Arab..........	–	—	—	—
–	Wénang.......................	–	974	46	20
–	Wanoea Oerei	–	340	—	23
–	Sindoelang	A. Pangkeij.	431	—	—
–	Sabelah Oetara Kali Menado	–	290	—	—
–	Kamp Ternate	–	—	—	—
Bantik	Singkil.........................	–	254	—	—
–	Talawaän.....................	L. Toerambi.	364	—	6
–	Méras	–	113	—	2
Menado..	Pandoe	–	93	—	—
–	Talawaän................. .	–	79	—	—
–	Tiwoho..	–	65	—	—
–	Tongkeina..........	–	164	—	—
–	Kajoeragi	S. Maramis.	109	1	—
–	Kajoewatoe.................	–	190	—	20
–	Paniki-di-atas............	–	259	—	39
Maumby...................	Maumby	–	529	—	—
–	Kolongan.....................	L. Kaseger.	330	—	—
–	Soewaän	–	173	—	—
–	Koewil...........	–	278	—	—
–	Kaléosan	–	147	—	—
Menado	Paniki-di-bawah	Ph. Soepit.	383	5	245
Bantik	Boeha........	–	240	—	2
–	Bengkol.......................	–	433	—	—
–	Molas...........................	–	174	—	—
–	Bailam.........................	–	204	—	—
Menado	Menado-toewa	N. Wongkar.	388	—	25
–	Bonaken	–	613	—	—
–	Sawangan	E. Malonda.	363	—	—
–	Kamanta	–	249	4	—
–	Toumboeloean	–	120	193	—
		Transp.	10931	319	2605

e christelijke Gemeenten in de Minahassa, op Ultimo 1892.

Mohammedanen.	Totaal.	Overgangen. Protestant tot Roomsch.	Overgangen. Roomsch tot Protestant.	*Aanmerkingen.*
—	532	—	—	
151	665	—	—	
40	798	—	—	
—	2190	—	—	
32	913	—	1	
166	166	—	—	
115	1155	—	—	
20	383	—	—	
4	435	—	—	
416	706	—	—	
140	140	—	—	
398	652	—	7	De overgeganen zijn Ambonneezen; de Mohammedanen van vreemden oorsprong.
5	375	—	—	
—	115	—	—	
—	93	—	—	
—	79	—	—	
26	91	—	—	
8	172	—	—	
—	110	—	—	
—	210	—	4	
4	302	—	—	
—	529	—	6	
4	334	—	—	
—	173	—	—	
—	278	—	—	
—	147	—	—	
—	633	—	—	
—	242	—	—	
10	443	—	—	
—	174	—	—	
1	205	—	—	
36	449	—	—	De bevolking van de eilanden Menadotoea en Bonaken wordt tot die der Minahassa gerekend te behooren. Zij is echter oorspronkelijk eene vermenging van velerlei vreemdelingen. Vandaar ook een groot aantal Mohammedanen.
143	756	—	—	
3	366	—	—	
—	253	—	—	
—	313	1	—	
1722	15577	1	18	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Roomsch-Katholieke christenen.	Heidenen.
		Transp.	10931	319	2605
Kakaskassen	Koka	E. Malonda.	394	—	—
Tomoh.-Sarongsong	Kembes	-	621	244	183
Kakaskassen	Waremboengan	J. Wongkar.	134	57	185
-	Lotta	-	474	7	45
-	Kali	-	212	23	8
Maumby	Gangga	W. Roemimpoenoe.	219	—	2
-	Talisei	-	210	—	—
-	Bangka	-	410	—	—
-	Kokolé	-	135	—	—
-	Sawangan	-	195	—	—
-	Paslaten	-	293	—	—
-	Likoepang	-	250	—	—
-	Serawet	-	120	—	—
-	Wérot	-	172	—	—
-	Palais	-	113	—	—
-	Batoe	-	359	—	—
-	Loempias	Th. Tanod.	336	1	—
-	Kaweroean	-	266	—	—
Tonsea	Tatelloe	-	1212	1	—
-	Mapangit	S. Poliï.	878	—	—
-	Talawaän	-	762	—	—
-	Teteij	-	368	—	—
-	Laïkit	H. Tangkilisan	668	—	—
-	Matoengkas	-	568	—	—
-	Sarongsong-Raprap	-	558	5	—
-	Ajermadidi	-	1035	41	—
-	Soekoer	-	460	—	—
-	Sawangan	A. Lengkong.	557	—	—
-	Tanggari	-	310	—	—
-	Sampiri	-	264	—	—
-	Roemèngkor	-	209	98	—
-	Toemaloentoeng	J. Toeérah.	1164	—	—
-	Paslaten	-	298	2	—
-	Lèmbéan	-	546	1	—
-	Kassar-Karegesan	-	1166	—	—
-	Kaima	A. Lewoe.	666	—	—
-	Tréman	-	1058	—	—
-	Kawilei	-	550	—	—
-	Kauditan	-	475	—	—
-	Tontalette	-	197	—	—
-	Tandjong-mérah	Ch. Katoeöeh	172	—	—
-	Kema-Negeri	-	374	5	—
-	Kema-Burger	-	596	—	—
-	Kema-Islam	-	—	—	—
-	Lansot-Lilang	-	388	—	—
-	Waléo	-	395	—	—
-	Makalisoeng	-	138	—	—
TondanoTouloemamb.	Makalisoeng	H. Pesot.	133	—	—
		Transp.	32009	804	3028

Mohammedanen.	Totaal.	Overgangen. Protestant tot Roomsch.	Overgangen. Roomsch tot Protestant.	*Aanmerkingen.*
1722	15577	1	18	
1	395	—	—	
2	1050	2	5	
2	378	1	—	
9	535	—	—	
—	243	—	—	
5	226	—	—	
19	229	—	—	
—	410	—	—	
13	148	—	—	
1	196	—	—	
—	293	—	—	
90	340	—	—	De in deze plaatsen wonende Mohammedanen zijn van vreemden landaard.
124	244	—	—	
—	172	—	—	
33	146	—	—	
38	397	—	—	
—	337	—	—	
—	266	—	—	
3	1216	—	—	
2	880	—	—	
—	762	—	—	
—	363	—	—	
—	668	—	—	Vormen de gemeente Leïkit.
—	568	—	—	
3	566	—	—	Vormen de gemeente Ajermadidi.
128	1204	—	—	
—	460	—	—	De Mohammedanen zijn Gorontaloërs.
—	557	—	—	
—	310	—	—	
—	264	—	—	
1	303	11	1	
—	1164	—	—	Toemaloentoeng en Paslaten vormen de gemeente Toemaloentoeng.
—	300	—	—	
—	547	—	—	
—	1166	—	—	Vormen de gemeente Tréman.
—	666	—	—	
27	1085	—	—	
42	592	—	—	
—	475	—	—	
—	197	—	—	De mohammedanen zijn vreemdelingen. Zij bewonen het gehucht Girian.
105	277	—	—	
84	463	—	—	Vormen de gemeente Kema.
—	596	—	—	
624	624	—	—	De mohammedanen te Kema, zoowel de zoogenaamde orang negeri, als de burgers, zijn van vreemden oorsprong.
—	388	—	—	
—	395	—	—	
—	138	—	—	Zijn ééne gemeente, onder den inlandschen leeraar H. Pesot.
—	133	—	—	
3078	38919	15	24	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Roomsch-Katholieke christenen.	Heidenen.
		Transp.	32009	804	3028
Tondano Touloemamb.	Kinaléosan	H. Pesot.	97	—	—
-	Rerer	-	432	—	—
-	Kolongan	Ch. Pangauw.	334	—	—
-	Sawangan	-	159	—	—
-	Komby	-	488	—	—
-	Ranowangko-bawah	P. Kowaas.	255	—	—
-	Laloempei	-	311	—	—
-	Toelap	-	308	—	—
Tondano-Toulian	Kapataran	J. Poliï.	565	—	—
-	Kajoeroja	-	306	—	—
-	Watoelanei	-	376	—	—
-	Telap	L. Adam.	590	—	—
-	Paloloan	-	510	—	—
-	Eris	-	596	—	—
Tondano Touloemamb.	Watoemea	-	466	—	—
-	Toulian-ketjil	E. Loemanauw.	667	—	—
Tondano-Toulian	Tandengan	-	499	—	—
-	Maoemby	-	243	—	—
-	Seretan	-	247	—	—
-	Koija	U. Adam.	941	—	—
-	Tataäran	-	825	—	—
Tomokon-Sarongs	Tataäran	-	766	7	—
Tondano Touloemamb.	Kampong-Djawa	-	—	—	—
-	Loeaan	E. Sanggor.	724	—	—
-	Ranowangko-atas	-	481	—	5
-	Wèngkol	-	353	—	—
-	Kendis	-	529	—	33
-	Katinggolan	-	452	—	57
-	Liningaän	-	497	—	—
Tondano-Toulian	Wewelen	-	529	—	—
-	Watoelambot	-	667	—	—
Tonsea	Tonsealama	-	794	—	—
Tondano Touloemamb.	Papakélan	J. Loing.	379	—	—
-	Taler	-	587	—	—
-	Kiniar	-	753	—	—
Tondano-Toulian	Roöng	-	692	—	—
-	Toetoe	-	533	—	—
-	Rinegetan	-	447	—	—
-	Tounkoeramber	-	466	—	—
-	Wewalintouan	-	827	8	63
-	Rerewokan	-	566	—	—
-	Marawas	R. Parèngkoean.	156	—	—
-	Koeloh	-	101	4	—
Tomohen-Sarongs	Roeroekan	-	621	98	—
-	Koemelemboeai	-	238	14	—
-	Sarongsong	J. Tampenawas.	1146	150	1
-	Tomohon	J. Mandagi.	3837	806	7
Kakaskassen	Kakaskassen	-	1337	249	131
		Transp.	59702	2140	3325

Mohammedanen.	Totaal.	Overgangen. Protestant tot Roomsch.	Overgangen. Roomsch tot Protestant.	*Aanmerkingen.*
3078	38919	15	24	
—	97	—	—	
—	432	—	—	
7	341	—	—	
—	159	—	—	
—	488	—	—	
—	255	—	—	
—	311	—	—	
—	308	—	—	
—	365	—	—	
—	306	—	—	
—	376	—	—	
—	590	—	—	
—	510	—	—	
—	596	—	—	
—	466	—	—	
—	667	—	—	
—	499	—	—	
—	243	—	—	
—	247	—	—	
—	941	—	—	
33	858	—	—	Vormen de gemeente Tatäran. De moham-
7	780	—	—	medanen zijn lijdende bannelingen, die daar
931	931	—	—	warme baden gebruiken.
—	724	—	—	De zoogenaamde kampong Djawa is sedert eenige
—	486	—	—	jaren in tweeën gesplitst, ofschoon de inwoners
—	353	—	—	in ééne kampong wonen. Een deel echter van
—	562	—	—	den grond behoort aan het district Tonsea. De
—	509	—	—	127 mohammedanen te Tonsealama vermeld, zijn
2	499	—	—	Javanen. Van de 931 bewoners hier opgegeven, zijn 901 Javanen en 30 Arabieren.
10	539	—	—	de helft van de gemeente Tondano.
1	668	—	—	De heidenen zijn Chinezen.
127	921	—	13	Tonsealama is eene afzonderl. gemeente.
—	379	—	—	Papahélan is eene afzonderl. gemeente.
—	587	—	—	
1	754	—	—	
—	692	—	—	de andere helft van de gemeente Tondano.
—	533	—	—	
—	447	—	—	
3	469	—	—	
90	988	—	—	De mohammedanen zijn vreemdelingen.
17	583	—	—	
—	156	—	—	
—	105	—	—	
1	720	2	—	
—	252	—	—	
—	1297	—	12	
92	4742	2	4	De mohammedanen zijn van buitenland-
37	1754	—	9	schen oorsprong.
4437	69604	19	62	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Roomsch-Katholieke christenen.	Heidenen.
		Transp.	59702	2140	3325
Kakaskassen	Kajawoe..	L. Pongai.	357	17	6
-	Kenilow	-	358	44	29
-	Tinoör..	-	350	4	10
-	Tateli	Th. Diën.	147	—	—
-	Koha	-	465	8	23
-	Agotei	-	51	—	34
Bantik	Kalasei	-	153	—	12
-	Malalajang	-	456	—	20
Tombariri	Mokoepa	-	140	25	—
-	Woloan	S. Lantang.	758	363	11
-	Taratara	-	883	406	118
-	Ranotongker	-	302	13	—
-	Lolah	O. Toerangan.	631	99	7
-	Lémo	-	514	166	—
-	Sendoek	-	570	—	1
-	Tanawangko	S. Welei.	1301	142	18
-	Poöpoh	-	102	—	13
-	Koemoe-Arakan	-	94	—	—
-	Sondaken	-	93	—	—
Sonder	Poparen	-	158	—	—
Tomohon-Sarongs	Lahèndong	S. Warouw.	694	24	1
-	Pinaras	-	450	—	1
-	Ramboenan	-	409	36	—
-	Sawangan	-	113	—	—
-	Pangolombian	W. Pondaäg.	509	85	—
-	Tondangow	-	366	3	—
Kakas-Remboken	Kakas..	J. Wawoloemaja.	5001	25	—
-	Kawèng	-	550	—	—
-	Touloemèmbèt	-	176	—	—
-	Passo	Th. Najoan.	1471	—	—
-	Panassen..	-	430	—	—
-	Toulian	-	562	—	—
-	Kajoewatoe..	L. Karepowan.	288	—	—
-	Karor	-	200	—	—
-	Somboken	-	80	—	—
-	Remboken	A. Winokan.	4172	13	—
-	Kasoeratan	-	746	—	—
-	Parépei..	-	519	39	—
Langowan	Langowan..	H. Kalangi.	6336	126	43
-	Atèp	Th. Mamoeaja.	374	—	—
-	Palamba	-	269	—	—
-	Talawatoe	-	172	—	—
Kawangkoan	Tompasso	L. Girot.	3213	47	102
-	Tollok	-	554	—	—
-	Kanonang..	-	790	10	26
-	Kawangkoan	N. Lantang.	2435	32	4
-	Kajoe-oewi	-	469	—	—
-	Tombassian-atas	-	1050	—	194
		Transp.	99983	3867	3997

Mohammedanen.	Totaal.	Overgangen. Protestant tot Roomsch.	Roomsch tot Protestant.	*Aanmerkingen.*
4437	69604	19	62	
—	380	—	—	
—	431	1	—	
—	364	—	7	
25	172	—	—	Idem.
—	495	—	—	
—	85	—	—	
—	165	—	—	
—	476	—	—	
2	167	2	5	
—	1182	7	1	
—	1407	2	6	
—	315	—	2	
—	737	4	—	
—	680	20	—	
—	571	—	—	
32	1493	—	7	De mohammedanen zijn vreemdelingen.
—	115	—	—	
60	154	—	—	De mohammedanen wonen te Roprop, welke nederzetting onderworpen is aan 't Negeribestuur van Koemoe-trakan.
—	93	—	—	
—	158	—	—	
—	719	—	6	
—	451	—	—	
—	445	—	8	
—	113	—	—	
—	594	1	1	
—	369	—	—	
42	5068	—	—	De mohammedanen zijn van vreemden oorsprong.
—	550	—	—	
—	176	—	—	
3	1474	—	—	
—	430	—	—	
—	562	—	—	
2	290	—	—	
—	200	—	—	
—	80	—	—	
73	4258	3	—	Idem.
3	749	—	—	
—	558	6	—	
51	6556	2	—	Idem.
—	374	—	—	
—	269	—	—	
—	172	—	—	
12	3374	—	—	Idem.
—	554	—	—	
—	826	—	—	
19	2490	—	2	Idem.
—	469	—	—	
—	1244	—	—	
4761	112608	67	107	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Roomsch-Katholieke christenen.	Heidenen.
		Transp.	99983	3867	3997
Kawangkoan..........	Tondegèsan..............	N. Lantang.	666	2	—
-	Roemoön-atas...........	S. Walintoekan.	699	—	—
-	Lansot....................	-	555	—	—
-	Lapi........................	-	437	—	—
-	Wijauw	-	161	—	—
-	Talaitad..................	-	310	—	—
-	Woewoeh	-	677	—	—
-	Toemaloentoeng	-	390	—	—
Tombassian............	Korèng	-	298	—	—
-	Pinamorongan	J. Tawas.	407	—	—
-	Kaneian...................	-	391	—	—
-	Malikoe...................	-	328	—	—
-	Ritei.......................	-	340	—	—
-	Malénos...................	-	144	—	—
-	Pinalin....................	-	119	—	—
-	Amoerang	S. Toembelaka.	1346	—	316
-	Boejongan................	-	357	—	—
-	Bitoen.....................	-	229	—	—
-	Ranomea..................	-	312	—	—
-	Pondan	-	215	—	—
-	Lopana	-	138	—	—
Roemoön	Sendangan................	-	417	—	265
-	Talikoeran...............	-	507	—	377
-	Sarani	-	151	—	—
-	Kawangkoan-bawah..	-	361	—	—
Sonder..................	Sonder....................	J. Regar.	2343	207	820
-	Kolongan-atas	-	1117	—	42
-	Tintjep...................	-	369	—	7
-	Leilem.....................	J. Woeaten.	921	—	14
-	Kiawa	-	1225	—	94
-	Soeloeoen	J. Roengkat.	706	—	27
-	Pinapalangkow	-	313	—	10
-	Kapoja.....................	-	442	—	—
-	Timboekar................	-	190	—	9
-	Tangkoenei	-	174	—	—
-	Moente	-	200	—	—
-	Toempaän	A. Roemengan.	421	—	—
-	Matani.....................	-	143	—	5
-	Popontolen	-	133	1	—
-	Leléma	-	147	—	—
-	Paslaten...................	-	202	—	1
-	Soeloe	-	172	—	—
-	Badjoh-Loeok	-	41	—	49
Tompasso...............	Ongkow....................	S. Tampemawa.	60	—	111
-	Peigar	-	216	—	187
-	Pontak.....................	F. Rantoeng.	514	—	—
-	Karoa	-	83	—	12
-	Poöpoh	-	502	—	8
		Transp.	120572	4077	6351

Mohammedanen.	TOTAAL.	OVERGANGEN. Protestent tot Roomsch.	Roomsch tot Protestant.	*Aanmerkingen.*
4761	112608	67	107	
—	668	—	—	
—	699	—	—	Vormen de gemeente Romoön-atas.
—	555	—	—	
—	437	—	—	
—	161	—	—	
—	310	—	—	
—	677	—	—	
—	390	—	—	
—	298	—	—	
—	407	—	—	
—	391	—	—	
—	328	—	—	
—	340	—	—	
—	144	—	—	
—	119	—	—	
173	1835	—	—	De heidenen zijn Chinezen.
—	357	—	—	Vormen de gemeente Amoerang.
—	229	—	—	
—	312	—	—	Vormen de gemeente Pondan.
—	215	—	—	
—	138	—	—	
—	682	—	1	
—	884	—	—	Vormen de gemeente Roemoön-bawah.
—	151	—	—	
—	361	—	—	
5	3375	—	7	
—	1159	—	—	
—	376	—	—	
—	935	—	—	
—	1319	—	—	
—	733	—	—	
—	323	—	—	
—	442	—	—	
—	199	—	—	
—	174	—	—	
—	200	—	—	
11	432	—	—	Vormen de gemeente Toempaän.
4	152	—	—	
—	134	—	—	
—	147	—	—	
—	205	—	—	
—	172	—	—	
17	107	—	—	De mohammedanen zijn vreemdelingen.
10	181	—	—	
7	410	—	—	
—	514	—	—	Naam van het land eener tabaksonderneming. De opgezetenen, christenen en heidenen zijn Minahassers; de mohammedanen zijn meest aangevoerde koelie's van Java.
107	202	—	—	
—	510	—	—	
5095	136095	67	115	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Roomsch-Katholieke christenen.	Heidenen.
		Transp	120572	4077	6351
Tompasso............	Mapolo	F. Rantoeng.	395	—	48
-	Lompad............	-	289	—	—
-	Pitjoean............	-	450	—	7
-	Motoling............	M. Paät.	499	—	—
-	Raánan	-	295	—	424
-	Wanga	-	425	—	—
-	Tokin............	-	448	—	1
-	Karimbow............	-	572	—	1
-	Koemelemboeai............	J. Pangkei.	902	—	—
-	Woewoek-Malola	-	374	—	—
Roemoön............	Wakan............	J. Toemewoe.	356	—	3
-	Eloesan	-	369	—	20
-	Pondos	-	281	—	4
-	Tewassen............	-	365	—	5
-	Teep............	-	64	—	—
-	Pakoe-Oerei	J. Lampoes.	360	—	226
-	Boijong-atas............	-	305	—	60
-	Pakoe-Weroe............	-	449	—	60
-	Tengah-Sonder............	-	229	—	267
-	Kadei............	-	226	—	39
-	Tawaäng............	-	176	—	15
Passan-Ratahan-Ponosakan............	Ratahan............	E. Soepit.	1031	5	756
-	Pangoe	-	317	—	63
-	Wioi	-	391	—	45
-	Benthénan	A. Rogahang.	146	—	1
-	Minanga	-	249	—	26
-	Tatengesan............	-	156	—	8
-	Wiaw............	-	104	—	6
-	Wongkai............	-	194	—	156
-	Liwoetoeng............	P. Ambitan.	724	—	125
-	Watoelinei	-	146	—	21
-	Bélang............	-	8	—	17
-	Mélompar	-	326	—	21
Tonsawang	Moendoeng	-	230	—	207
-	Tombatoe	F. Toembelaka.	657	—	1163
-	Kali............	-	213	—	124
-	Silian............	-	644	—	73
-	Loboe............	-	340	—	696
		Totaal....	134277	4082	11039
Ultimo 1891 waren de uitkomsten als volgt:			130536	3998	8780

Mohammedanen.	Totaal.	Overgangen, Protestant tot Roomsch.	Roomsch tot Protestant.	*Aanmerkingen.*
5095	136095	67	115	
—	443	—	—	
—	289	—	—	
—	457	—	—	
—	499	—	—	
—	719	—	—	
—	425	—	—	
—	449	—	—	
—	573	—	—	
—	902	—	—	
—	374	—	—	
—	359	—	—	
—	389	—	—	
—	285	—	—	
—	370	—	—	
—	64	—	—	
—	586	—	—	
43	408	—	—	Naam van een koffieland. De opgezetenen
—	509	—	—	zijn voor het grooter deel Minahassers. De
2	498	—	—	mohammedanen zijn meest Gorontaloërs
—	265	—	—	
11	232	—	—	
2	1794	—	—	
—	380	—	—	
—	436	—	—	De mohammedanen zijn meest Mina-
42	189	—	—	hassers.
2	277	—	—	
8	172	—	—	
1	111	—	—	
—	350	—	—	
2	851	—	—	
122	289	—	—	De Minahassabevolking alhier is van
410	435	—	—	vroeger reeds mohammedaansch.
—	347	—	—	Vormen de gemeente Moendoeng.
—	437	—	—	
8	1828	—	—	
1	338	—	—	
—	717	—	—	
—	1036	—	—	
5749	155147	67	115	
5430	148744	34	76	Zie aanteekeningen hier achter.

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

AANTEEKENINGEN

op de Statistieke opgaven, betrekkelijk het zielental in de Christelijke gemeenten in de Minahassa, op ult°. 1892.

De elf eerstgenoemde wijken en kampongs vormen te samen de hoofdplaats Menado, en tevens, voor zoover de evangelische christenen aangaat, de gemeente Menado, waartoe nog gerekend wordt te behooren Sinkil van het district Bantik.

Te Menado werden in het jaar 1892 vijf Mohammedanen en één Chinees door den doop aan de gemeente toegevoegd.

De gemeenten op de eilanden Gangga, Talisei en Bangka, ressorteerende onder den Hulpprediker van Maoemby, werden tijdelijk bezocht door den inlandschen leeraar W. Roemimpoenoe, doch behooren feitelijk niet tot diens afdeeling. Hij heeft acht gemeenten in het ressort van den hulpprediker van Ajermadidi. Tijdens het verlof van dezen naar Nederland, waardoor de hulpprediker van Maoemby belast was met de zorg voor een deel zijner gemeenten, is bovengenoemde maatregel getroffen. Het is hoogst noodig, dat bedoelde gemeenten op die eilanden een eigen inlandschen leeraar verkrijgen.

In de opgaven is herhaaldelijk aangeteekend, dat de mohammedanen, thans nagenoeg door het geheele land verspreid, lieden zijn van vreemden oorsprong. Die van de strandplaatsen Menado, Kema, Amoerang, enz., zijn meest uit de Molukken zelf, reeds van oudsher hier burgers. Velen van hen worden ook burgers geheeten, wegens voorheen bewezen diensten, zoo te water als te land, ter bevestiging van het gezag der compagnie, en later ook nog van het Gouvernement. Als burgers zijn zij niet onderworpen aan de hoofdelijke belasting, noch verplicht, heeren-, negeri- en cultuurdiensten te verrichten. Ter hoofdplaats vormen zij een deel der schutterij, elders betalen zij eene geringe contributie aan de schutterijkas.

Sedert ruim twintig jaren is het aantal mohammedaansche vreemdelingen in de binnenlanden van de Minahassa zeer toegenomen. Particuliere koffie- en tabaksondernemingen lieten vooral lieden uit Gorontalo aanwerven. Bij het tenietgaan van eenige der laatsten, bleven de vreemdelingen in het land. Zoo ontstond er op verscheidene plaatsen eene mohammedaansche kampong, zooals te Ajermadidi, Tomohon, Kakas, Tondano, enz. Elders is hun aantal gering; daar wonen zij te midden der Minahassers. Allen zijn echter verplicht in de lasten der be-

volking te deelen. Zij worden geheel beschouwd als negerymenschen. Hier en daar treedt een enkele tot de christelijke gemeente toe. Dit geschiedt waar slechts enkelen zich ophouden. Waar zij in kampongs wonen, blijven zij mohammedaansch. De Gorontaloërs zijn wispelturig, speelziek, onbetrouwbaar. Zij verplaatsen zich vaak, waardoor zij het Bestuur, vooral het negery- en districtsbestuur zeer bemoeielijken. Hun invloed is verderfelijk, niet het minste voor de jongelingschap. Zij trekken de jongelieden tot dobbelen, hanengevechten en velerlei kwaad. Zij zijn eene belemmering voor den geleidelijken ontwikkelingsgang van de christelijke bevolking in godsdienstzin en zedelijkheid. Eenigen hunner geven zich uit voor bijzonder ervaren in wonderbare geneeskunde, waardoor zij het onergdenkende volk meermalen betrekkelijk zware uitgaven tot eigen bate laten doen.

De zoogenaamde Javanen in de kampong tusschen Tondano en Tonsealama zijn voor het grooter deel afstammelingen van de Staatsgevangenen uit den Javaschen oorlog. Kiai Modjo, de fanatieke priester, was onder dezen. In den beginne, van 1830 af, namen zij zich vrouwen van Tondano en Tonsea. De tegenwoordige bevolking der kampong is dus reeds voor een goed deel Minahassisch. De Javaansche type is echter zeer merkbaar bewaard. Thans huwen zij onder malkander. Telkens weder wordt het mohammedaansch element versterkt door vreemdelingen, die er zich komen vestigen, en anderen, die daar hun verbanningsoord vinden. 't Is eene nijvere bevolking. Zij bewonen nette huizen. Zij onderscheiden zich zeer gunstig van de Gorontaloërs, wier slechte practijken onder hen niet bestaan.

De mohammedanen te Kawangkoan zijn, als we wel zijn ingelicht, mede zoogenaamde Staatsgevangenen.

De mohammedanen te Bélang, Watoelinei en elders in die streek, zijn van oorsprong Minahassers, en reeds lang onder den invloed van den Islâm. Hoe 't komt, dat het Islamisme dáár ingang vond, terwijl de geheele overige Minahassa aan het Heidendom vasthield, is schrijver dezes niet bekend.

Terwijl in 1892, voorzoover ons bekend is, 67 Evangelische christenen tot de Roomsche kerk overgingen, kwamen 115 personen uit die kerk over tot de Protestantsche gemeenschap. Onder beide getallen zijn ook kinderen begrepen, die met de ouders medegingen.

Het aantal Roomsch-Katholieke christenen, dat ult°. 1891 een cijfer aanwees van 3998, klom in 1892 tot 4082. Eene vermeerdering dus van 84. Geboorten zullen daarvan wel

voornamelijk oorzaak zijn. Althans gedoogen de cijfers niet de veronderstelling, dat een beduidend aantal heidenen tot de Roomsche kerk zal zijn overgegaan.

Op de meeste plaatsen waar Roomschen zijn, blijft hun aantal op dezelfde hoogte. In een paar plaatsen nam dat betrekkelijk zeer toe, zooals te Roemèngkor in Tonsea, en te Lémo in Tombariri. Daarentegen kwamen te Tonsealama alle Roomschen tot de Evangelische gemeente terug. Te Ratahan werd een Docter-djawa gevestigd, die Roomsch is. Hij maakt met vrouw en kinderen het vijftal Roomschen uit, dat aldaar aanwezig is. Te Popontolen, district Sonder, komt nu één Roomsche voor. In 1892 kwam een man van Menado aldaar wonen, wiens vrouw Roomsch is. De vier kinderen van dit echtpaar zijn gedoopt: één door Ds. Wielandt, en drie door den Hulpprediker van Amoerang. De eenige Roomschen te Sendangan, Roemoönbawah, trad tot de Protestantsche gemeenschap toe.

Vaak nog is oorzaak van overgang tot Rome misnoegdheid, maar ook onwetendheid; soms ook het aangaan van een huwelijk. Dit laatste brengt ook wel Roomsche christenen tot den overgang naar de Evangelische gemeente. Deze is ook wel eens gevolg van onvervuld gebleven beloften, of beschaamde verwachting. Maar ook komt het voor, dat gemoedelijke overtuiging terugdrijft naar de verlaten gemeenschap.

De opgaven ult°. 1891 noemden een cijfer van 8780 heidenen. Die van 1892 vermelden een aantal van 11039. Een verschil van 2259. Toch werden gedurende 1892 een 525tal volwassenen gedoopt, en in de Evangelische gemeente opgenomen. Het feit vindt verklaring in de omstandigheid, dat ter wille van de volledigheid, ult°. 1892 al de ingezetenen ter hoofdplaats Menado zijn opgenomen; 1891 gaf voor Menado slechts 32 heidenen, terwijl 1892 een cijfer aanwijst van 2266. Alleen de Chineesche wijk draagt daartoe 2190 bij.

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

De zending onder de Karau-Bataks,

door J. WIJNGAARDEN.

(*Overgenomen uit "de Opwekker" No. 151. - 1 October 1893*).

Gelijk bekend opende het Nederl. Zendelinggenootschap nu ruim drie jaar geleden eene missie onder de Karau-Bataks. Misschien is het den lezers van "de Opwekker" niet onaangenaam iets over dit nieuwe arbeidsveld te vernemen. Zulks veronderstellende wil ik trachten een en ander dienaangaande mede te deelen.

Vooraf echter eene opmerking. In "de Rijnsche Zending", afl. 1 van den 24[sten] jaargang las ik in eene toespraak van Dr. Schreiber: " . . vooral sedert het Nederl. Zendelinggenootschap zijne poging opgegeven heeft om van uit Deli het werk naar deze streken te beginnen," Dr. Schreiber schijnt dus te meenen, dat het Genootschap zich van hier heeft teruggetrokken. (Zie Aant. 1, hier achter.)

Misschien, dat aanleiding hiertoe gegeven heeft het heengaan van Br. Kruijt. Ik geloof echter, dat het Genootschap er in het minst niet aangedacht heeft, dit pas geopende arbeidsveld te verlaten. Ook in de "Opwekker" van 15 Juli l.l. vond ik de zooeven aangehaalde woorden. Zulks lezende, keek ik terstond naar den voet van de kolom, denkende er wel eene verbeterde lezing van Inspector Schreiber's woorden te zullen vinden. Dit was echter niet het geval. De B.B. Zendelingen op Java anders zullen wel weten, dat het Genootschap een Zendeling, in Deli heeft. Maar genoeg. Wij willen ons thans met de Bataks gaan bezighouden.

De Bataks bevolken een groot gedeelte van Noordelijk Sumatra. Men onderscheidt Toba-, Timor- en Karau-Bataks.

De eersten wonen ten Zuiden, de in de tweede plaats genoemden ten Oosten, en de laatsten ten Noorden van het Toba-meer. Westelijk van dit meer heeft men nog de Pak-Pak Bataks, die berucht en gevreesd zijn wegens hun menschen-eten. Niemand drong nog ooit in hun land door, zoodat zij zich, men mag wel zeggen in eene totale onbekendheid mogen verheugen. Ik durf niet zeggen, of zij tot de Toba's behooren; misschien vormen zij wel een' afzonderlijken stam.

De Toba's zijn goed bekend; over hen, hunne zeden en gewoonten werd reeds veel geschreven. De eer daarvan komt voor een groot gedeelte den Duitschen Zendelingen toe.

De Timor-Bataks moeten woest en oorlogzuchtig zijn. Hunne stemming jegens het Gouvernement is niet altijd even vreedzaam. Aan het einde van verleden jaar werden twee Controleurs door hen aangevallen. Gelukkig werden deze ambtenaren niet gedood, maar wisten zij zich te redden. De voornaamste stam onder de Timor-Bàtaks zijn de Rajah's. De Karau-Bataks bewonen het plateau ten Noorden van het Toba-meer. Zij beweren af te stammen van de menschen-etende Pak-Pak. Dit klinkt wel wat vreemd, daar de Karau's zeer zachtaardig zijn.

Het gebied van deze Bataks strekt zich tamelijk ver naar het Noorden uit. Tot hen behooren de bewoners van de Alas-landen, welke aan Atjeh grenzen. In taal, zeden en gewoonten komen de Alas geheel overeen met de Karau-Bataks. Terwijl deze laatsten echter heidenen bleven, gingen de eersten tot den Islam over.

De Karau-landen liggen betrekkelijk dicht bij Atjeh. Het verschijnen van benden Atjehers aldaar is dan ook

geen zeldzaamheid. Deze komen dan om te plunderen en te rooven.

Dikwijls ook roepen de Bataks hunne hulp in bij hunne onderlinge twisten. Vechten en oorlogen zit den Bataks in het bloed. Steeds ligt men met elkaar overhoop, zoo de bewoners eener kampong onderling, als de eene kampong met de andere. De onderliggende partij roept dan dikwijls vreemden in het land, hetzij Toba-Bataks, hetzij Atjehers. In de laatste jaren is dit echter niet voorgekomen; om reden de Bataks zijn gaan begrijpen, dat zij, zoowel overwonnen als overwinnaars, het kind van de rekening werden. Komen toch de Atjehers, dan rooven ze, wat zij kunnen. Naar men zegt, moet het dezer dagen gebeurd zijn, dat een hoofd, door zijne tegenpartij erg in de engte gedreven, getracht heeft zich van vreemde hulp te verzekeren. Hij zond boden naar Tamiang, om de zich daar ophoudende Atjehers te hulp te roepen. Dat zij niet kwamen moet hieraan worden toegeschreven, dat genoemd hoofd vroeger hun geduchtste tegenstander was.

Over het algemeen is de Batak erg bang voor den Atjeher. Komt deze, dan oordeelt hij het veiliger zich te bergen.

Staatkundig bestaan de Bataks uit verscheidene bondgenootschappen, *oeroengs* genaamd. Men meene niet, dat de kampongs, die tot hetzelfde bondgenootschap behooren, elkaar ten allen tijde bijstaan. De band van familiebetrekking en de macht van den dollar blijken dikwijls veel sterker dan het *oeroeng*-verband. Vooral is het de dollar, die zijn' invloed doet blijken. Geld is alles bij den Batak. Als men maar veel serpi's heeft (serpi's zijn eigenlijk de oude Spaansche matten; tegenwoordig zijn het ook de Mexicaansche dollars) dan kan men alles doen.

Rijk te zijn: hoe begeerlijk in 't oog van iederen Batak! De rijke kan zich de weelde van 2, 3, 4 vrouwen of zoovelen als hij er maar wil, veroorlooven; kan moord- en doodslag begaan, aangezien de straffen enkel in geldboete bestaan; kan zeker zijn van bondgenooten in den strijd; voor geld toch kan hij zich vrienden koopen; wie het meeste geld heeft, kan op de meeste vrienden rekenen; een Bataksche oorlog is daarom enkel eene geldkwestie, de rijksdaalders beslissen. Rijkdom is dus bij den Batak alles. Hoe slecht is hij er aan toe, die niet door de fortuin werd begunstigd! Heeft hij geen gegoede familie, dan kan hij niet trouwen; heeft hij iets begaan, waarvoor hij wordt gestraft, dan zet men hem in het blok, en laat hem daarin, totdat vrienden of familie zijne boete betalen. In het blok gesloten te worden is geen straf; neen de straf is de boete, die opgelegd wordt. Het gebeurt wel, dat zoo'n arme drommel in het blok sterft. Men vindt hierin niets bijzonders. Nog niet lang geleden hadden wij een geval te Boeloeh Hawar, waarin een jong mensch in het blok werd gezet, omdat hij overspel bedreven had. Men veroordeelde hem tot 60 dollar boete. Hij had niets om te betalen, en zijne familie wenschte hem niet te helpen. Niemand had medelijden met hem. Gedurende eene maand zat hij zoo in het blok, met een touw om den hals, 't welk men strak had aangehaald, opdat hij niet zou kunnen gaan liggen; dag en nacht moest hij blijven zitten. Men kan zich wel eenigszins voorstellen, wat dat wezen moet; lang is zoo iets niet vol te houden. Men had evenwel volstrekt geen plan den misdadiger los te laten. Gelukkig stelde men den Controleur in kennis met deze zaak. Deze gelastte dadelijk den man zijne vrijheid te hergeven. Het is hier de plaats, iets over de verhouding der Bataks tot het Gouvernement te zeggen.

Boven noemde ik het Plateau ten Noorden van het Toba-meer het gebied der Karau-Bataks. Zonder meer te zeggen, zou men eene verkeerde voorstelling van de zaak ontvangen. Ik dien nadere toelichting te geven.

Genoemde hoogvlakte is niet bijzonder vruchtbaar. Misschien, dat zij het vroeger was, maar door ontwouding is dat dan veranderd. Zij is geheel vlak, doorsneden door een enkel ravijn. Rivieren van eenig belang ontbreken. Bosschen zijn er niet, geheel de hoogvlakte is bedekt met alang-alang; alleen rondom de kampongs vindt men eenig geboomte. Overvloed hebben de bewoners van het Plateau niet. Geen wonder, dat niet weinigen betere streken hebben opgezocht. Deze vond men oostelijk van de hoogvlakte, in de beneden landen. Zoo komt het, dat in de rijkjes Langkat, Deli en Serdang zich vele Bataks bevinden. Hoe lang het is geleden, dat dezen zich hier vestigden valt niet te bepalen, alleen kan men zeggen, dat het reeds lang, lang geleden is.

Deze Bataks in de benedenlanden worden Batak-doesoen genoemd; die op de hoogvlakte heeten Batak-goegoeng (goenoeng). Het woord doesoen heeft de beteekenis van volkplanting, kolonie.

Deze kolonisten onderhouden eene levendige gemeenschap met de moederkampongs. Men reist en trekt altijd tusschen de beneden landen en de hoogvlakte.

Oorspronkelijk oefenden de hoofden van de hoogvlakte invloed uit over de doesoen-Bataks. Tegenwoordig is daarvan geen sprake meer, omdat de doesoenlanden onder 's Gouvernementsbestuur werden gebracht.

Vóór de komst van ons Bestuur oefenden ook de Maleiers eenig gezag over laatstgenoemde Bataks uit. Als tusschenpersonen traden de Datoe's op. Deze Datoe's waren oorspronkelijk Bataks. Zij gingen tot den Islam over. Deze

lieden waren dus de aangewezen personen om als bemiddelaars tusschen Bataks en Maleiers op te treden. Op bepaalde tijden reisden zij rond om recht te spreken. Dit geschiedt thans niet meer, omdat de doesoenlanden tot Gouvernementsgebied werden gebracht. Gunstige veranderingen zijn daarvan het gevolg: de aanhoudende twisten en veeten hebben een einde genomen, het recht is veel zekerder geworden, de straffen veel menschelijker, enz. De Bataks zijn dan ook wel met ons Bestuur ingenomen.

Het Plateau is echter nog onafhankelijk. Onze invloed strekt zich nog niet tot daar uit. Daar zijn de toestanden dan ook alles behalve rooskleurig.

Het oorlogje-spelen is er nog in vollen gang. Ieder oogenblik wordt er de rust verstoord, doordat twee of meer kampongs met elkaar overhoop liggen. Niet zelden ook, dat de bewoners van eene kampong onderling het met elkander te kwaad hebben; dan vecht huis tegen huis, of gezin met gezin. In zoo'n geval worden de kampongs dikwijls in brand gestoken. Meestal voert men de oorlogen in 't open veld. Het is een geluk, dat deze zeer weinig bloedig plegen te zijn. De oorlogen hebben veel van godsgerichten, de strijd toch wordt als geëindigd beschouwd, zoodra er iemand wordt gewond, of de eerste doode is gevallen. De verliezende partij is die welke den gewonde of doode heeft.

Neiging om zich onder het Hollandsch Bestuur te stellen hebben de Bataks van de hoogvlakte bijzonder weinig. De onafhankelijkheidszin is tamelijk sterk bij hen ontwikkeld. Wel zoeken zij de vriendschap van het Gouvernement. Dat geschiedt om des voordeels wille. Steeds komen de hoofden bij de ambtenaren met het verzoek eenige bollen opium te mogen koopen tegen gouvernementsprijs, die zeer laag is. Met aanzienlijke winst ver-

koopen zij die dan in hunne kampongs. Men moet weten, dat er op de hoogvlakte ook geschoven wordt. Vroeger geschiedde dat heel weinig, doch in de laatste jaren is het erg toegenomen. Ook vragen de hoofden van de bovenlanden dikwijls om wapenen en ammunitie, welke nog al worden verstrekt. Verder zijn de Bataks van de bovenlanden wel eenigszins afhankelijk van de Oostkust. De hoogvlakte voorziet tamelijk wel in de behoeften van hare bewoners. Zout, eene der eerste benoodigheden, levert zij echter niet op. Dit artikel wordt van de Oostkust gehaald. Dagelijks zijn er lieden, die naar de benedenlanden gaan om zout te koopen. Petroleum en visch worden ook veel naar boven gebracht. Het is dus wel te begrijpen, dat men vriendschappelijk jegens het Gouvernement gezind is. Men heeft er te veel belang bij.

Over de Bataksche huishouding, over hunne zeden en gewoonten, spraken wij nog niet. Wij willen deze thans nog buiten beschouwing laten. Hierover is gevoeglijk iets te zeggen bij de beschouwing van ons werk. Voor dezen keer zal ik alleen nog spreken met een enkel woord over den zendingpost.

Nu ruim drie jaar geleden werd Br. H. C. Kruijt door de Bestuurders van het Ned. Zend. Genootschap aangewezen om de missie onder de Bataks te openen. Het is zeker niet gemakkelijk eene plaats van vestiging te bepalen, wanneer men geheel onbekend is met het land. Er moet eerst veel gereisd worden. Dit heeft Br. Kruijt dan ook gedaan. Hij is een groot gedeelte van de doesoenlanden doorgetrokken. Het Plateau behoefde hij niet te bereizen, omdat het Gouvernement niet kon toestaan, dat een zendeling zich in het onafhankelijk gebied ging vestigen. (Zie Aant. 2.)

Na veel heen en weer trekken koos Br. Kruijt Boeloeh Hawar tot woonplaats voor den zendeling. De keus was

zeker verstandig. Boeloeh Hawar is zeer gunstig gelegen. Het is eene van de grootste kampongs in de doesoen, het heeft over de 200 inwoners. Toen ter tijd was er een goede weg naar Medan, aangelegd door de planters n. l. door de Deli-Maatschappij. Boeloeh Hawar ligt aan den hoofdweg naar de hoogvlakte. In het Delische zijn vier passen, die naar de bovenlanden voeren; in het Langkatsche zijn er vijf; van deze allen is de pas van Tjingkem de best begaanbare. De gemeenschap tusschen boven- en benedenlanden wordt daarom het meest onderhouden door den Tjingkem pas. Langs dezen weg is de drukste passage. Om die reden koos mijn voorganger Boeloeh Hawar, dat aan dezen weg ligt, tot woonplaats.

Geschikt gelegen is deze kampong vooral met het oog op de betrekkingen, die de zendeling gemakkelijk aan kan knoopen met de bewoners van de hoogvlakte. Daardoor zal het mogelijk zijn te eeniger tijd het werk naar dien kant uit te breiden.

Naar Medan komt men in 6 à 7 uur: eerst 3 à 4 uur loopens, dan 2 uur per kareta séwa en ten slotte nog een half uur per spoor. De weg, waarvan ik zoo pas sprak bestaat niet meer. Deze geraakte geheel in verval, doordat de planters zich van hier terugtrokken; het was hier te koud voor de tabak. Van de naaste onderneming zijn wij 3 à 4 uur verwijderd.

Zoo werd Boeloe-Hawar de eerste zendingpost in de Bataklanden, de plaats, van waar het licht der genade Gods in Christus onder de Bataks ging schijnen. Moge dit licht zijne heilzame en weldadige stralen naar alle kanten heenzenden, in steeds wijder kring, opdat de duisternis wegtrekke en het moge blijken, dat Christus ook voor dit volk wil zijn „een licht tot verlichting der heidenen."

Boeloeh Hawar 4 Aug. '93.

Aanteekeningen.

1. In „de Opwekker", orgaan van den Nederlandsch-Indischen zendingbond, No. 151 (1 Oct. 1893) vond ik dit artikel van Br. Wijngaarden. Ik veroorloof mij er een paar aanteekeningen aan toe te voegen, die mogen dienen om een en ander nader in het licht te stellen.

Toen onze Broeder J. Kreemer in 1888/9 tijdelijk hier te lande was, gaf hij zich veel moeite om ons Genootschap aan te bevelen en onze geldelijke belangen te bevorderen.

Met dat doel te Haarlem zijnde, bracht hij een bezoek aan het Lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal, den Heer J. Th. Cremer, die hem met de meeste voorkomendheid ontving en hem weldra verzekerde, dat wanneer ons Genootschap eene zending in Deli wilde vestigen, het zulks zou kunnen doen zonder geldelijke bezwaren.

De Heer Cremer had in eene redevoering in de Tweede Kamer gewezen op de beteekenis, die het Christendom zou hebben in de Batak-landen, waar het Heidendom stond verdrongen te worden door het Mohammedanisme, waardoor de invloed van de Atjehers zich ook daar zou doen gevoelen en de tot hiertoe wel-gezinde bevolkingen zich vijandig tegenover de Nederlanders zouden stellen. (1)

Hierop door Br. Kreemer opmerkzaam gemaakt, verzochten een tweetal van onze Bestuurders een onderhoud met den Heer Cremer, hetwelk ten gevolge had, dat wij besloten op het schoone aanbod in te gaan en een van onze zendelingen te bestemmen voor het openen van eene zending onder de Karau-Bataks.

Toen dit bekend werd, brachten Bestuurders van het Rijn-

(1) Zie: Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 1888/89, fol. 104/5, en Maandb. 1890, p. 31/2.

sche Genootschap bezwaren er tegen in. Dat Genootschap had sedert jaren, uitgaande van Sibogah op de Westkust van Sumatra, met goed gevolg in het binnenlands gelegen Sipirok het Evangelie doen verkondigen en zijne zendelingen hadden met voorbeeldigen ijver en volharding veld gewonnen onder de bevolkingen rondom het meer noordelijk gelegene Toba-meer, ja reeds ten Westen en Noorden van dat meer kleine gemeenten zien ontstaan. Nu vreesde men, dat eene zending van ons Genootschap op de Oostkust van Sumatra onder de Karau-bataks ten doel zou hebben eene uitbreiding naar Toba, waardoor twee Genootschappen in hetzelfde gebied werkzaam zouden zijn. Dit streed tegen de bedoeling van ons Bestuur, dat zich steeds ten regel heeft gesteld, niet op te treden dáár waar een ander Genootschap reeds werkzaam was. De Heer Sillem te Amsterdam, een der Bestuurders van het "Nederlandsche Hoofdcomité tot bevordering der belangen van het Rijnsche Zendingsgenootschap" stelde voor een onderhoud met Dr. Schreiber, Inspector van het Rijnsche Zendelinggenootschap. Dit onderhoud had weldra plaats in ons Zendelinghuis, en het mocht gelukken den Inspector te overtuigen, dat hier geen sprake behoefde te zijn van inmenging in het werk van zijn Genootschap, daar het Karau-Batak-gebied genoegzaam op zich zelf stond en alle gelegenheid aanbood, bij uitbreiding, meer noordwaarts tot de Allas-landen over te gaan. Zoo was alle bezwaar opgeheven; en konden Bestuurders met vrijmoedigheid voortgaan met hunne toebereidselen tot het openen hunner zending, die zou uitgaan van de Deli-landen op de Oostkust van Sumatra.

De Heer J. Th. Cremer bewerkte, dat de Deli-maatschappijen zich voorloopig verbonden tot het bekostigen van de Zending, wanneer het Genootschap dáár onder zijn bestuur een' zijner zendelingen plaatste. Wel was het niet gemakkelijk zoo spoedig den geschikten man te vinden; doch toen zij Br. H. C. Kruijt, toen in de Minahassa, als Directeur van de onderwijzerskweekschool geplaatst, daarvoor aanwezen, vonden zij dezen bereid de moeilijke taak te aanvaarden.

Br. Kruijt heeft zich van die taak met veel beleid gekweten.

Hij wist bij de bevolking ingang te verkrijgen, ontzag daartoe moeite nog arbeid. Wie had verwacht, dat hij op eens zijn' post zou verlaten? Wij hebben het zeer betreurd; doch van verlaten van de Deli-zending was bij ons geen sprake, en het bewijs hiervan ligt zelfs in het artikel, dat Br. Wijngaarden schreef over de Karau-Bataks, het zendingveld, waar hij thans werkzaam is.

2. Het is nauwelijks aan te nemen, dat Wijngaarden dit zóó geschreven heeft. Kruijt heeft het Plateau bézocht en ook daar betrekkingen aangeknoopt. Het uitvoerig verslag van die reis is te vinden in de „Mededeelingen" D. XXXV (1891), 4de stuk. Tot hiertoe heeft echter de Resident nog geen vrijheid gegeven, met het oog op de woelingen der Hoofden, daar de zending over te brengen. Aan Br. Kruijt had hij uitzicht daarop gegeven en deze stelde zich voor, zich daar te vestigen.

N.

REGISTERS

OP DE

tot hiertoe uitgekomen zes en dertig deelen van het Tijdschrift „Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap."

DOOR

J. BORST,

Onderwijzer aan het Zendelinghuis van het Nederl. Zendelinggenootschap.

---

a. Zaakregister.

b. Plaats- en Persoonsregister.

c. Register van Platen, Kaarten en Portretten.

Zaakregister.

(De Romeinsche cijferletters duiden het Deel, de Arabische de Bladzijde aan).

A.

C.

D.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

Z.

Plaats- en Persoonsregister.

(*De Romeinsche cijferletters duiden het Deel, de Arabische de Bladzijde aan.*)

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

GRAAFLAND, N. Evangelisatie op Java. VIII, 109.

〃 Fragment eener onuitgegevene beschrijving van de Minahassa. VIII, 1

〃 Harthoorn's oordeel over het onderwijs in de Minahassa, toegelicht. X, 297.

〃 Iets over methode bij het aanbrengen van kennis onder minontwikkelde volken. VII, 99.

〃 Indrukken en gedachten op de tentoonstelling te Tomohon. Juli 1874. XIX, 1.

〃 Ismaël Tiwow. Eenige gedachten over inlandsche evangeliepredikers in de Minahassa. VII, 200.

〃 Onze eischen. (De Tjahaja Sijang). XVI, 1, 183.

〃 Oorsprong, grondslag en methode der zending. VIII, 264.

〃 Staat der gemeenten en scholen, onder leiding van — te Tanawangko. XII, 176.

〃 Verslag. II, 247; VI, 30.

〃 Verslag van de kweekschool te Tanawangko. III, 282, 354; VI, 318.

〃 Verslag namens eene Commissie, door de zendelingvereeniging benoemd, voor het onderzoek naar de wenschelijkheid en mogelijkheid van de oprichting van bewaarscholen in de Minahassa. XXI, 54.

〃 De omvang van het lager onderwijs aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tanawangko. XXII, 163.

〃 Over het onderwijs voor inlanders. XXIV, 230.

〃 In Memoriam. XXIV, 309.

〃 De tegenwoordige toestand van de Evangelisatie in de Minahassa. XXIV, 392.

〃 De geestesarbeid der Alifoeren in de Minahassa gedurende de heidensche periode. XXV, 97.

〃 De paedagogische waarde van het onderwijs in handenarbeid op de scholen. XXV, 265.

〃 De vrouwen in de Minahassa. XXV, 316.

〃 Het oogpunt, waaruit de zending de niet-christelijke godsdiensten in Nederl. Indië te beschouwen heeft. XXV, 388.

〃 Evangelieprediking voor Heidenen. (Eene voorlezing). XXVI, 174.

〃 Een Kerstfeest in de Minahassa. XXVII, 71.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

NEURDENBURG, J. C. Eerste tentoonstelling vau vee in de Minahassa. XVIII, 299.
〃 Wat het Christendom op de Tonga-eilanden heeft uitgewerkt. XVIII, 315.
〃 John Coleridge Patteson, de zendeling-bisschop van Melanesië. XIX, 66, 277.
〃 Annexatie der Fidji-eilanden. XIX, 99.
〃 Het eerste onderwijs op de inlandsche volksschool. XIX, 147, XXXI, 111.
〃 De vertegenwoordigers van het Christendom onder heidensche volken in onze eeuw. XIX, 352.
〃 Hoe christenen heidenen behandelen, XIX, 405.
〃 Zou het onverschillig zijn, hoe andere natiën over ons beleid in Indië denken? XIX, 411.
〃 Helpt uzelven! XX, 1.
〃 Wat heeft de aanraking met christenen geleerd omtrent de vatbaarheid der niet-christenvolken voor het Christendom? (Vervolg op dl. XVIII, 315–359). XX, 71.
〃 De zegen van het Nederlandsch bestuur in de Battalanden. (Sumatra). XX, 124.
〃 Onze familie in Indië XX, 137.
〃 De zendiugwetenschap. Dr. G. E. Burckhardt's kleine Missions-Bibliothek, bewerkt door Dr. Grundemann. XX, 221.
〃 Hoe de zending op de Zuid-Wester eilanden tot zegen had kunnen worden, enz. XX, 247.
〃 Wat kan dienen om den invloed van deu Islâm in Indië te beperken. (Referaat ter Jaarvergadering). XX, 351.
〃 De zendingwetenschap. Die christliche Mission, ihre principiëlle Berechtigung, u. s. w. von Ernst Buss. XX, 437.
〃 Het doordringen van den Islâm in Neerl. Indië. (Uit het Koloniaal verslag van 1876). XX, 464.
〃 De oorlog in de Transvaal. XXI, 35.
〃 De Samoa, Navigators- of Schipperseilanden. XXI, 311.
〃 Bladvulling. XXII, 246.
〃 De Islâm in Nederl. Indië. XXII, 313, 370; XXIII, 49, 267, 281; XXIV, 294.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

X.

Z.

Platen.

(De Romeinsche cijfers duiden het Deel, de Arabische de Bladzijden aan.)

Kaarten.